AUGUSTIN Z.N. POP

pe urmele lui MIHAIL KOGĂLNICEANU

Augustin Z. N. Pop

Pe urmele lui Kogălniceanu

AUGUSTIN Z. N. POP

Pe urmele lui MIHAIL KOGĂLNICEANU

Editura Sport-Turism, București, 1979

Am lucrat treizeci de ani pentru țara mea. Nu e o singură reformă, un singur act național în care să nu figureze numele meu. Toate legile cele mari sînt făcute și contrasemnate de mine.

(12 octombrie 1867)

Bronzul amintirii

Personalitate multilaterală pe cît de luminoasă a veacului al XIX-lea, Mihail Kogălniceanu a fost, alături de Nicolae Bălcescu, Simion Bărnuțiu, Alexandru Ioan Cuza, Eftimie Murgu și alții, o remarcabilă conștiință de conducător ideologic vibrînd pentru patria și națiunea română.

Fruntaș al forțelor progresiste din Moldova, Kogălniceanu a înțeles — în paralela luptei împotriva privilegiilor boierești și pentru emanciparea economică și socială a țărănimii — să întreprindă o largă activitate culturală, călăuzit de simțămîntul necesității ca „românii să aibă o limbă și o literatură pentru toți".

Activitatea pe tărîm cultural, la care inimosul cărturar se angajează după revenirea de la studii, începe cu redactarea revistei Alăuta românească *(1838), anexă literară a* Albinei românești, *publicație ce apărea la Iași, încă din 1829, sub conducerea lui Gheorghe Asachi.*

În 1840, procurîndu-și litere de la Ion Eliade Rădulescu și închiriind tiparnița mitropoliei din Iași, Kogălniceanu își înjghebează propria-i imprimerie și redacție în care văd lumina tiparului Dacia literară, Foaea sătească a Prințipatului Moldaviei, Arhiva românească, *precum și numeroase volume de literatură națională originală — poezie, proză, teatru.*

Literatura română îi datorează lui Kogălniceanu crezul romantic exprimat în Dacia literară *(1840), directivele din* Propășirea *(1844) și* Steaoa Dunării *(1855), pu-*

blicații ale unei spiritualități înaintate și de combatere intransigentă a continuităților feudalismului reacționar, „Cantora Daciei literare", *lecția de deschidere a cursului de istorie națională la Academia Mihăileană din Iași (1843), încercarea de roman* Tainele inimii, *nuvela neterminată* Trii zile din istoria Moldaviei, *felurite almanahuri, sprijinirea dramaturgiei, valorificarea folclorului, publicarea celui dintîi corp de cronici moldovenești, cîteva mii de discursuri politice și culturale, modele ale oratoriei militante. Lui i se potrivesc considerentele socio-politice ale lui Quintilian din prefața* Artei oratorice : *„Bărbatul cu adevărat cetățean, potrivit pentru conducerea treburilor publice și private, capabil să conducă prin îndrumările sale cetățile, să le dea temeiuri solide prin legi, să le vindece de rele prin exercitarea justiției, nu poate fi altul decît oratorul".*

S-a bucurat de prietenia lui Vasile Alecsandri, Nicolae Bălcescu, a domnitorului Alexandru Ioan Cuza, a lui Grigore Alexandrescu, Ion Ghica, Costache Negri, Costache Negruzzi, Alecu Russo, Dimitrie Bolintineanu, Dimitrie Ralet, George Sion, Cezar Bolliac și a altora, spirite alese din care și-a făcut vajnici părtași de idei.

Sinceritatea, dîrzenia și abnegația cu care Kogălniceanu a luat parte la luptele pentru cauzele obștești s-au făcut nu o dată ținta dușmăniei, persecuției și încercărilor de asasinat din partea „monstruoasei coaliții" (în ziua loviturii de stat de la 2 mai 1864, de exemplu, „monstruoasa coaliție" complotase să-l ucidă în incinta Adunării legiuitoare), fără ca prin aceasta să-i scadă elanul sau să cedeze intimidat ; dimpotrivă, călindu-i temeritatea.

Ministru de externe în timpul războiului de la 1877—1878, Kogălniceanu a proclamat la tribuna Adunării Deputaților și Senatului în 9 mai 1877 : „Sîntem independenți, sîntem națiune de sine stătătoare", *iar ca ministru plenipotențiar la Paris, între 1 aprilie 1880 — 12 noiembrie 1881, a dus o luptă diplomatică glorioasă pentru recunoașterea suveranității României.*

A fost conștient de rolul maselor în făurirea istoriei și însuși a participat curajos la acțiuni determinante în destinul poporului său. Nimic din ce-a scris și întreprins Kogălniceanu n-a fost regresiune în haos.

O linie constantă a vieții lui a fost pasiunea pentru cunoaștere și pentru organizarea muncii, virtutea muncii înțeleasă de el ca primă și principală condiție a existenței omului, a propășirii poporului român, a colaborării pe planetă. Altă caracteristică : democratismul, pe care îl manifestă cu consecvență încă din junime, lărgind baza patriotismului său ardent. Românii de pretutindeni și din toate vremurile nu vor uita îndemnul lăsat moștenire de Kogălniceanu : „Pregătiți veacul viitor".

În timpul răscoalei țărănești din 1888 a legitimat în parlament temeiurile ridicării pălmașilor și, înfierînd ororile exploatării agrare, ca în Divanul ad-hoc și în Steaoa Dunării, *ca și în ministeriatele sale din 1861—1862, 1863—1865, a cerut lui Constantin Mille să-l cuprindă pe lista pledanților apărători ai țăranilor răsculați din nordul Moldovei.*

La mijlocul verii 1891, Kogălniceanu închidea ochii departe de țară. Rămășițele lui pămîntești, învelite în tricolorul românesc, i-au fost aduse în patrie și înhumate la cimitirul „Eternitatea" din Iași, în cripta familiei, în vecinătatea căreia aveau să se rezerve în 1917 parcele pentru îngroparea eroilor noștri din primul război mondial, întrevăzut de el pe linia unirii laolaltă, într-un singur stat, a tuturor românilor.

În ultimele trei decenii poporul nostru a valorificat, prin editarea operei lui Kogălniceanu, prin studii și prin numeroase contribuții documentare asupra vieții sale, moștenirea politică și culturală pe care slujitorul progresului a lăsat-o națiunii române în secolul al XIX-lea. De real prestigiu științific se înscriu, pentru cunoașterea personalității sale, contribuțiile semnate de Dan Simonescu, Al. Zub (îndeosebi), Dan Berindei, Virgil Ionescu, urmînd tradiției lui A.D. Xenopol, D. Onciul, N. Iorga, N. Cartojan, Radu Dragnea.

Pe temeiul unui întins material documentar de referință, bibliografic, de studii și autografe, unele descoperite de noi în arhive și comunicate în scris ori la diferite sesiuni științifice, altele inedite — reproduse bogat în această restituire — autorul cărții și-a propus să conducă pe cititor printr-o lărgită geografie spirituală.

Lucrarea se adresează marelui public, voindu-se, aşa cum se exprimă şi în titlu, o invitaţie la călătorie pe urmele marelui patriot. Prin documentele pe care le conţine, multe scoase la lumină de autor şi publicate parţial, ea va reţine, fără îndoială, şi atenţia specialiştilor. Înainte de orice, noi ne-am propus să rememorăm, pentru miile şi miile de călători contemporani, rutele de viaţă creatoare şi de drumeţie ale acestui „om genial", cum îl numeşte N. Iorga, „bloc formidabil de stîncă", după expresia lui Octavian Goga sau, după aprecierea lui A.D. Xenopol, „natură aleasă ce cu greu încap cîte două,alături în un veac".

Scriind cartea, am simţit nevoia ca în documentele citate să păstrăm formele de limbă şi particularităţile celebrului înaintaş. Cînd, însă, ne-am aflat în faţa unor ortografii inconsecvente şi contradictorii, datorate multiplelor alternanţe fonetice din secolul trecut, am considerat că — potrivit principiului unificării — este necesar să transcriem textele conform normelor ortografice actuale. Kogălniceanu însuşi, combătînd sistemele etimologizante, s-a preocupat de fixarea ortografiei naţionale la români.

AUGUSTIN Z. N. POP

„Neam de neamul meu a fost român, sînt răzăş, vechi băştinaş"

Nu se va putea spune nicicînd, ca la „Junimea", că originea lui Mihail Kogălniceanu se pierde în „noaptea timpurilor", cîtă vreme în privinţa antecesorilor lui s-au publicat documente, arbori genealogici direcţi şi pe ramificaţii laterale. Profesorul Gh. Ghibănescu, mai mult decît oricine, a adunat şi cu neostenință a tipărit actele Kogălnicenilor răspîndiţi pe toposul moldovean.

De mai multe ori — şi mai explicit la 74 de ani — Omul de la 2 mai a ţinut să-şi mărturisească legăturile familiei cu neamul cel mare al naţiunii sale ; iar în propria comunitate familială, peste cei ce l-au precedat, el a strălucit.

Dinspre mamă, Kogălniceanu îşi trăgea obîrşia orheiană din Valea Călmăţuiului.

În 1816, la căsătoria cu Ilie Kogălniceanu, de 29 de ani, Ecaterina Stavilă, de 14 ani, fiica răzeşului Apostol Stavilă, aducea în dotă, pe lîngă scule şi bani de zestre, o fîşie de ogor la Cruceşti, pe Cogîlnic, pămînt pe care părintele lui Kogălniceanu îl schimbă, complimentîndu-l valoric cu 4 000 de lei, pe casele din mahalaua Muntenimii-de-Mijloc din Iaşi, construcţii în care a locuit cu ai săi, în care au stat Mihail Kogălniceanu şi succesorii lui. Adastă în cartierul Ţicăului, pe strada Mihail Kogălniceanu numerele 9 şi 11, la care se ajunge, după traversarea bulevardului Karl Marx, fie prin strada Ralet, fie prin strada Palade. Terenul a aparţinut lui M. Hermeziu (Scorţescu) care, pe două moşii de pe

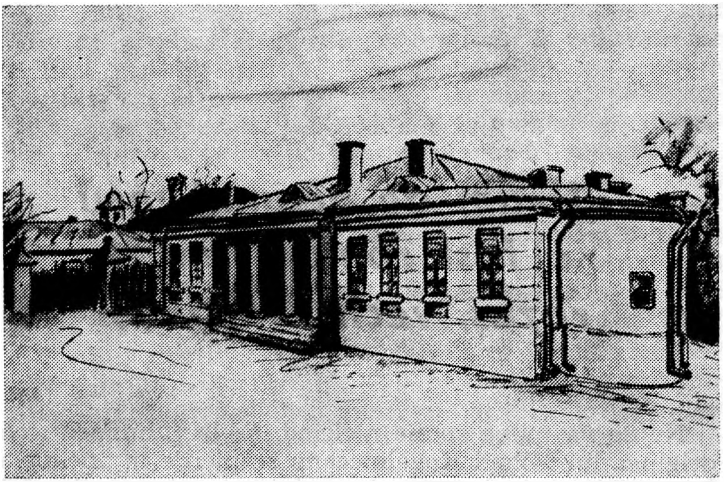

Locuința familiei Kogălniceanu în Iași, strada Mihail Kogălniceanu nr. 11 (desen în tuș)

Cogîlnic, l-a cedat în 1807 lui Ilie Kogălniceanu. Construcția s-a ridicat între 1815—1817 și a fost ipotecată în perioada studiilor, activității literare și revoluționare ale lui Mihail Kogălniceanu între 1834—1850 către Iancu Al. Cantacuzino.

Abia în 1855 Kogălniceanu a putut răscumpăra proprietatea. În 1888 aceasta este din nou ipotecată și pe punctul să fie vîndută la licitație. După moartea lui Kogălniceanu, soția Catinca și fiica Lucia au plătit obligațiile față de creditori și au închiriat imobilul societății „Ocrotirea orfanilor de război". Apoi au vîndut clădirea și locul. În vremea celui de-al doilea război mondial construcția a fost bombardată, parțial distrusă, și a fost apoi restaurată de către Gh. Băileanu, președintele Institutelor de învățămînt „Gheorghe Mîrzescu".

La nr. 11 se află Muzeul „Mihail Kogălniceanu", clădire locuită de Mihail Kogălniceanu după căsătoria sa, din 10 noiembrie 1852, cu Ecaterina Jora. Construcția modestă de parter, deschisă prin patru coloane trainice, conduce intrarea spre un hol din care se deschid, pe

dreapta și pe stînga, opt odăi și o elegantă sală de recepție, unde astăzi au loc concerte de cameră.

Casa Kogălniceanu, declarată monument istoric în 1950, prezintă la stradă o placă memorială cu inscripția :

MIHAIL KOGĂLNICEANU
1817—1891
istoric progresist
om politic
cu vederi înaintate

La Copou, mai sus de vestita grădină Pester, Kogălniceanu a construit în 1842, pe locul tatălui său, o vilă cu foișor, înconjurată de grădină, de vie și pomet. După primul război mondial, la 14 mai 1918, micul domeniu a ajuns, la suma de 86 334 lei, proprietatea lui Vasile și Mihail Sadoveanu, care, venit de la Fălticeni, a și locuit aici pînă în 1936, cînd s-a mutat la București. În falnica zidire a lui Kogălniceanu, clasicul prozator a scris capodoperele maturității sale : *Strada Lăpușneanu* (1921), *Venea o moară pe Siret* (1923), *Dumbrava minunată* (1926), *Hanul Ancuței* (1928), *Zodia Cancerului* (1929), *Baltagul* (1930), *Frații Jderi* (1935—1936). În prezent, aici funcționează Centrul de lingvistică, istorie literară și folclor Iași al Academiei R.S. România.

Legate de suvenirul istoric al Kogălnicenilor, s-au mai păstrat în capitala Moldovei clădirea din ulița Măjilor, colț cu ulița Dancului, alta pe ulița Teatrului vechi, „peste drum de casa răposatului ban Alecu Ghica", la colțul actualelor străzi Vasile Stroescu și Cuza Vodă, alta a velcăpitanului Vasile Kogălniceanu, „casă în tîrgul de gios, de 'nainte mănăstirii lui Barnoschi, deasupra budăiului sărat, între ulița ce să chiamă Herbinte (de la Ion Herbintoiul) și între ulița Frecăului" (1731). Astăzi, construcția este cunoscută sub denumirea de Casa cu absidă, pe strada 6 Martie nr. 4.

Obîrșia paternă a neamului Kogălniceanu se identifică în Valea Lilivei, pe stînga apelor Tătarul și Barahoiul, în satul Rîpile (Rîchile) din „ținutul Fălciului, ocolul Podoleni".

În toponimia veche a Moldovei, satul se chemase mai întîi Scrivuleni, apoi Brăteni. Un document din 28 noiembrie 1779 specifică : „Moşia Brăteni s-a fost numit Scrivuleni, iar acum se zîc Rîpile".

În monografia *Despre Botoşani* (pag. 53), istoricul Alexandru Papadopol-Calimah comunică în regest un document domnesc transmis oral autorului de către M. Kogălniceanu, hrisov nevăzut, nepublicat de cineva şi asupra căruia nu stăruie sorţii autenticităţii : „un uric din 1563 dat de la Despot Vodă, prin care dăruieşte lui Vasile Cogălniceanul, diac de visterie, moşia Rîpile pentru slujba sa credincioasă domnului şi ţării".

Constantin Kogălniceanu ot vistierie declara, în scris, domnitorului Matei Ghica la 24 octombrie 1753 că Scrivulenii sînt de baştină strămoşească a Kogălnicenilor, unde *„au trăit moşii şi strămoşii lor,* pînă ce-au murit acolo, şi stau şi pînă acum temeliile casălor moşilor lor şi locul bisăricii şi alte semne ale baştinii lor, carăle să văzu pînă în dzîua de astădzi".

Un act mai vechi, din 20 ianuarie 1666, publicat de Gh. Ghibănescu, atestă că răzeşul Luchian Scripcă a vîndut la acea dată, la Scrivuleni, lui Vasile Kogălniceanu — proprietar de pămînt acolo — „a cincia parte dintr-un bătrîn * pe preţ de 2 taleri şi 2 boi zdraveni". De la acesta, ţarina a fost moştenită de Sandu Kogălniceanu şi, la rîndu-i, de feciorul său, Vasile ; de la el se transmite pitarului Vasile Kogălniceanu şi lui Andrei Kogălniceanu, nepoţi. Vasile răscumpără pe fratele Andrei de fălcile moştenite, rămînînd astfel singurul stăpîn al lotului întregit din Valea Lilivei. Peste două generaţii, Rîpile trec în patrimoniul agăi Ilie Kogălniceanu, care măreşte „baştina strămoşească" de 40 de stînjeni prin diferite cumpărături ce ating suprafaţa de 249 de stînjeni, cum tatăl lui Kogălniceanu catagrafiază în „ţidulariul" propriu, evaluîndu-şi averea la 96 800 lei, la 19 septembrie 1841.

La Rîpile, cîteva luni pe an, a copilărit Mihail Kogălniceanu, care prin clauzele ultimului testament trece pămîntul străbun fiului său mai mic, Ion.

* pămînt moştenit din moşi-strămoşi.

În testamentul autograf datat 20 decembrie 1849, care s-a publicat cu autentificare oficială în *Foaea sătească*, nr. 17—18, din 14 mai 1856, Ilie Kogălniceanu lasă fiului său Mihail „peticele de pămînt" la Scrivuleni-Brăteni-Rîpile şi moşia învecinată din Drînceni, care trecea peste Prut, „din dealul despre Rîchi spre răsărit, tot dîntr-un hotar", cu Dinţăni şi Ostăşti.

Desfrunzit de colateralii din zonele Fălciului, Vasluiului, Iaşului, Romanului, Botoşanilor, Neamţului, ceea ce înseamnă urmărirea trunchiului antecesorilor direcţi, arborele genealogic al lui Mihail Kogălniceanu, întocmit la 6 februarie 1933 de Gh. Ghibănescu „după documente publice, acte familiare şi relaţiuni verbale", redactat pe opt generaţii, începînd de la 1630, se prezintă astfel :

Oană slugerul
Ioan Kogălniceanu, diac, din Prisăceni pe Prut, căsătorit cu fiica spătarului Matei,
Sandu Kogălniceanu,
căsătorit cu Mara lui Gavriil Rango,
Vasile Kogălniceanu, porunic,
căsătorit cu fata lui Ştefan Bacalu din Iaşi,
Constantin Kogălniceanu, stolnic,
căsătorit întîia oară cu Safta Cazimir,
căsătorit a doua oară cu Safta Arbure,
Ioan Kogălniceanu, postelnic,
căsătorit cu Smaranda Bantaş,
Ilie Kogălniceanu, vornic,
căsătorit cu Ecaterina Stavilă
Mihail Kogălniceanu,
căsătorit cu Catinca Jora.

Moştenind rafturile cu manuscrise şi vechi imprimate ale unchiului său Enache Kogălniceanu, copistul de cronici, şi cu ceva instrucţie, Ilie Kogălniceanu însuşi transcrie în 1828, după scriptele vistieriei Moldovei, *Ponturile pentru lucrul ce s-au socotit să lucreze lăcuitorii ce şăd pe moşiile altora, după hotărîri şi după hrisovul Domnului Grigore Alexandru Ghica Voevod din leat 1777,* în vreme ce soţia sa, ocrotită şi crescută de orfană în societatea înaltă a Iaşului, se descurca în gre-

ceşte şi citea în franceză, păstrîndu-se de la ea cîteva manuscrise ce-i trecuseră pe sub ochi.

Cu tînăra şi distinsa soţie, cum o înfăţişează o pictură de epocă, „babaca" a frecventat reuniunile de la curţile lui vodă Ioniţă Sandu Sturdza şi Mihail Sturdza voievod ; se manifesta ca simpatizant al „cărvunarilor" şi, sub cei doi domnitori amintiţi, a urcat rangurile de serdar, căminar, spătar, agă, logofăt de vistierie, postelnic şi mare vornic. A făcut parte din adunările obşteşti, a fost membru în Divanul domnesc, controlor, director şi consilier financiar al statului.

Din căsătoria cu Catinca Stavilă, Ilie Kogălniceanu a avut zece vlăstare : pe *Mihail,* întîi născut ; pe *Mărioara,* căsătorită cu postelnicul Leon Iacovachi ; pe *Elena,* luată de colonelul Tudor Cazimir, aghiotant domnesc, şi pe care a iubit-o Alexandru Ghica vodă ; pe *Profiriţa,* căsnicită cu spătarul Dumitrache Codreanu, toate trei supravieţuind fratelui lor mai mare ; pe *Gheorghe* ce-a trăit doar trei ani ; pe *Ion,* mort la cinci ani ; pe gemenii *Dumitru* şi *Safta,* morţi la naştere ; pe *Constantin,* cu o scurtă existenţă de trei ani şi pe *Alecu,* care a ajuns, trecînd prin gradele de cadet, cornet, „leitenent", căpitan, maior, pînă la tresele de colonel, în 1856. Alecu muri de ftizie, cîteva luni după ce Ilie Kogălniceanu închisese ochii. În vremea studiilor la Lunéville şi Berlin, M. Kogălniceanu corespondează în franţuzeşte cu surorile lui din Iaşi, mai rar cu Alecu. După 1848 schimbă veşti şi rugăminţi discrete cu Alecu.

Biografia de mic

Data naşterii lui Kogălniceanu fiind controversată încă trăind, el a ţinut s-o precizeze în prefaţa ediţiei secunde a *Letopiseţelor* (1872) : 6 septembrie 1817, invocînd însemnarea autografă a tatălui său din catastivul *Întru această condică se însămnează toţi banii ce-mi intră în mînă şi alte socoteli sau însămnări ce-mi pot fi tăinuite, 1816,* aflat astăzi în colecţiile speciale ale Bi-

Catinca Kogălniceanu, născută Stavilă, mama scriitorului (grafică de epocă)

bliotecii Academiei R.S. România : „Să se știe că s-au născut fiiul nostru Mihail tot în zilele Preaînălțatului domn Scarlat Callimac la anul 1817, sept. 6, gioie demeneața în zori de ziuă în ceasurile de noapte la nouă ceasuri, în ziua prăznuirei uneia din minunile Sfîntului arhanghel Mihail și l-au botezat luminata domniță Mărăoara Callimac."

Despre naşterea sa, Kogălniceanu întărea, de asemenea, în lungul discurs festiv rostit la Academia Română în 1 aprilie 1891, data 6 septembrie 1817, în Iaşi, împotriva celor ce-o aşezau cu unsprezece ani mai înainte, printre care : Titu Maiorescu (în caseta biografică din *Meyers Konversation Lexikon),* G. Vapereau (în *Dictionnaire des contemporaines, cinquième édition).* În revista *România literară,* 1891, citînd acelaşi *„ceaslov părintesc"* şi continuînd despre antecesori, Kogălniceanu relata : „Tatăl meu a fost vornicul Ilie Kogălniceanu ; maica mea Catinca, născută Stavilla, era coborîtoare dintr-o familie genoveză stabilită în Cetatea Albă.

Naşul meu a fost domniţa Marghioala Calimah, soţia logofătului Grigore Sturdza, tatăl răpousatului Mihail Sturdza. Domniţa Marghioala iubia foarte mult pe maică-mea, care — copilă tînără — a fost rămasă orfană de tată şi de mamă şi încredinţată epitropiei log. Gr. Sturdza de bunul meu de pe mamă, medelnicerul Stavila, avînd moşia sa vecină cu moşiile familiei Sturdza, astăzi proprietăţi ale principesei Maria Gorciacoff, fiica fostului domn al Moldovei.

Domniţa Maria Calimah vorbea numai greceşte ; ea mă iubea de mic copil şi cînd mă lua în braţe ea îmi exprima dragostea întru a mă dezmerda cu o batae de pălmiţe, pînă cînd leşinam de plîns".

În preajma plecării la Lunéville şi pentru formalităţile şcolare ce-l aşteptau, consistoriul mitropolitan al Moldovei îi elibera lui Kogălniceanu, la 10 august 1834, un atestat de naştere cu duplicat în limba franceză, autentificat la 26 august de girantul consular francez din Iaşi, A.B. Duclos. Îl reproducem mai jos în traducere : *„Veniamin,* mitropolitul Moldovei

Consistoriul Mitropoliei confirmă prin acest certificat că, în urma cercetărilor pe care le-a făcut în registrele celor botezaţi, a găsit că Mihail Kogălniceanu, căminar, fiul legitim al Domnului agă Ilie Kogălniceanu şi al soţiei sale, Catinca, fiica medelnicerului Apostol de Stavilă, s-a născut la 6 septembrie 1817, fiind botezat în religia ortodoxă la 14 ale aceleiaşi luni, în biserica Sf. Gheorghe din Iaşi, de către economul Antonie şi că naşa sa a fost răposata domniţă Maria Callimachi.

Ca urmare, cum căminarul Mihail Kogălniceanu, fiul sus-zisului boier, a fost botezat în religia bisericii grecoortodoxe, membrii consistoriului îi eliberează, sub semnăturile lor şi sigiliul consistoriului, acest certificat, întărit aici mai jos de către Înaltpreasfinţia-sa arhiepiscopul şi mitropolitul Moldovei şi al Sucevei, cavaler al mai multor ordine

Veniamin Costachi.

Economii : Nicolaie
Antonie
Teodor Stamati şi
Constantin

Secretar,
Constantin Ivanco

Nr. 447, 10 august 1834, Iaşi"

Kogălniceanu s-a născut, aşadar, în cea dintîi capitală a culturii noastre şi din 1566 capitală politică a Moldovei.

Străjuit de colinele Copoului, Şorogarilor, Galatei, Cetăţuei, Socolei, Buciumului, Iaşul a fost la începutul lui aşezare preistorică. La Nicolina au fost scoase la lumină resturi de civilizaţie din epoca fierului, din secolele IV şi din veacurile XI, XII, XVII—XVIII.

Evul mediu a cunoscut pe Ştefan cel Mare care i-a clădit curţi domneşti şi biserica „Sf. Nicolae", pe Petru Rareş, Petru Şchiopul şi Mihai Viteazul în ipostaza de voievod „a toată Ţara Românească şi al Ardealului şi al Ţării Moldovei", pe vodă Lăpuşneanu, care aici a statornicit „stolița" ţării.

La Cotnari, Despot Vodă a deschis în 1562 universitate înaltă cu profesori reformaţi, iar în veacul următor Vasile Lupu, vlădica Varlaam, Grigore Ureche, Eustratie logofătul au întemeiat institutul vasilian, unde limbile de predare erau greaca, slavona, latina, româna şi unde s-au instruit vestitul spătar Nicolae Milescu şi cronicarul Nicolae Costin. Tot ei se identifică şi în fundarea tiparniţei de la Trei Ierarhi, în care, între 1642—1650, au apărut cărţi ce au circulat pe întregul pămînt istoric al românilor. Cu puţin înainte (1639) se tîrnosise catedrala Trei Ierarhi, bijuterie, ca şi mănăstirea Curtea de Argeş, a arhitecturii naţionale. Spre sfîrşitul seco-

lului al XVII-lea şi începutul celui de-al XVIII-lea, au copilărit şi au făcut politică antiotomană în Iaşi Dimitrie Cantemir şi prietenul său Ion Neculce, contemporani în prima parte a vieţii lor cu talentatul psalmist Dosoftei, a cărui fostă locuinţă, restaurată, slujeşte astăzi ca muzeu de cultură veche a Moldovei, pe strada Anastase Panu nr. 69. Din veacul iluminismului s-au păstrat o serie de cărţi de cugetare nouă, iar deceniile de început ale secolului următor gravitează din punct de vedere literar în jurul neoclasicismului petrarchizant al lui Gheorghe Asachi.

Kogălniceanu — cum atestă numeroase acte publice, discursuri, şi corespondenţă — se simţea mîndru de originea sa ieşeană, de destinul său de a fi fost în literatură fruntaş al curentului romantic în Iaşi, de a fi militat politic la Iaşi, de a fi fost în atîtea legislaţii alesul ieşenilor în Camera Deputaţilor şi în Senat.

Cu Alecsandri la primele învăţături în Iaşi

Iniţierile din Moldova

Schiţa *Soirées dansantes,* apărută în *Albina românească* (1839), evocă întîia predanie primită în 1823 de Kogălniceanu în limbile română, greacă şi franceză de la „didascălul" Gheorghe de la Trei Ierarhi : „Dacă dimineaţa gîndirea mea necontenită la joc îmi pricinuia de la loghiotatul dascăl vreo falangă părintească pe talpa picioarelor, sara, dimpotrivă, cînd gazda, încîntată de iuţala pasurilor mele, mă făcea de alergam în dreapta şi în stînga, spre a pofti la joc toate bătrîneţile ce nu jucau, mă socotiam o persoană de mare importanţie înaintea damelor şi uitam foarte degrabă neplăcerile de la şcoala Trei Sfetitelor sau a dascălului Gheorghe".

Ca să-l încurajeze la franceză, la care îl punea să memorizeze fabule din Lafontaine, „loghiotatul dascăl" îi îmbia perspectiva de a călători curînd în Franţa, dacă se va strădui să stăpînească limba franceză : „Apprenez bien, me disait mon maître, et vous irez voir Paris" *.

La zece ani, Kogălniceanu este discipolul lui Gherman Vida împreună cu Vasile Alecsandri, în casa căruia (de pe uliţa Sf. Ilie, astăzi strada Vasile Alecsandri) locuia călugărul maramureşean, despre care poetul îşi aminteşte în scrisoarea către Ion Ghica intitulată *Vasile Porojan :* „Pe la 1827 aveam de profesor pe călugărul Gherman — acel care a vîndut lui Gr. Ghica vodă manuscriptul lui Şincai. El şedea la noi (casa ne era vecină cu biserica Sf.

* „Învăţaţi bine, îmi spunea profesorul, şi veţi merge să vedeţi Parisul" (în limba franceză).

Ilie din Iaşi) ; şi afară de mine avea şi alţi elevi externi, dintre care pe Mihail Kogălniceanu. Acesta venea în toate zilele îmbrăcat în antereu de cutnie * şi purtînd un işlic rotund de piele de miel brumăriu. Vai de nenorocitul işlic ! el devenise o minge în mîinile noastre, şi ne atrăgea ocări aspre din partea părintelui Gherman, ba uneori chiar şi palme".

În această clădire va funcţiona, după mutatul lui Vida, pensionul soţilor Garet, la care, pe lîngă cele trei surori ale lui Kogălniceanu, va frecventa facultativ şi viitorul istoric şi om politic, mai înainte însă de-a fi înscris, în 1828, la Victor Cuénim Foure, fost ofiţer în armata lui Napoleon.

N. Iorga a descoperit şi a dat la lumină în 1928 angajamentul dintre Cuénim şi Gheorghe Kogălniceanu, unchiul şcolarului extern, care-şi reprezenta fratele :

„Contract.

Mai jos iscălitul cu mîna mea franţuzeşte m-am alcătuit cu dumnealui aga Ilie Kogălniceanu ca să-i primesc un copil a dumisale în pansionul meu, spre a-l învăţa trei limbi, adică *franţuzeşte,* la care am să paradosesc însuşi eu, *nemţeşte* şi *greceşte* — la care aceste două limbi am să tocmesc dascăl de afară precum şi cărţile ce vor trebui la învăţătura limbii franţuzeşti, tot eu mă îndatoresc a le da ; iar pentru cele ce vor trebui la învăţătura celorlalte două limbi, dumnealui are să-i cumpere. Are să urmeze copilul a veni la mine la pansion în toată dimineaţa, a fi la zacuscă ** şi la vreme de masă tot la masa mea, împreună cu mine ; iar sara, după ce-şi va isprăvi paradosirea la cîte trele limbile, precum s-au zis, are să meargă acasă la dumnealui şi să doarmă ; şi aşa urmîndu-se, eu mă datoresc a pune silinţă cuviincioasă şi a da bună educaţie copilului. Pentru care după buna învoire ce am făcut între noi, dumnealui are să-mi dea 1 200 lei, plata dăscălitului meu într-un an de zile ; care bani dumnealui se îndatoreşte a mi-i da în 2 vadele***, adică cîte pe şase luni înainte [...]. *1828 iulie 1*".

* Stofă mătăsoasă, căptuşită cu bumbac.
** A fi la micul dejun.
*** Rate, tranşe.

Peste un an, Kogălniceanu şi alţi „sholeri" de vîrsta lui frecventează institutul de la Miroslava, situat pe una din culmile din preajma Iaşului, aşezare sprijinită de principe şi condusă de către Lincourt, Chefneux şi Bagart.

Nu sînt lipsite de interes, pentru cunoaşterea ambianţei de la Miroşlava, cîteva spicuiri din *Prospectul* institutului, imprimat pe două coloane paralele în limbile română şi franceză, şi semnat de cei trei conducători francezi :

„Limbile franţuzească, grecească şi nemţească se vor învăţa cu gramaticeşti reguli, precum şi deosebitele lor stiluri. D. Lencur şi D. Bagar sînt însărcinaţi cu învăţătura limbii franţuzeşti şi vor întrebuinţa metodurile cele mai obişnuite în Europa. Limba grecească şi nemţească să vor învăţa de profesorii rînduiţi de către Epitropia învăţăturilor publice.

Istoria veche şi cea nouă se va învăţa în scurt de D. Lencur, precum şi geografia.

ПРОСПЕКТУ PROSPECTUS

Дескре унъ пансіонъ, фиінд ла Мирослава лънгъ Ясы, пентръ кредерѣ ши дескълекъторя тинерилор нобили.

Ын дмпотрівиреа ши сокотінца протецціей а Епитропіей дескълекъторилор общещи дин Молдова, съ ва дниіінца ла Мирослава унъ пансіонъ де тинері нобили дупъ пръвълиеле ръндуіале. Пансіонъ съ ва дескиде ла 25 а кінтороаіей октомрі, ши локъ аместъ, пентръ кърэтъніа, ворбінд, сэ сокотіт маі потрівіт де кътръ тоці.

Дмвъцътъра.

Лимбиле франдзеск, грецеск ши нъмцеск съ вор дмвъца ын граматичещі регъле, прекум ши деосебиціле лор стиліръ. Д. Лепкър ши Д. Багар, сынт дескрішіаці ын дмвъцътъра лимбій франдзещі, ши вор дмтребуінца метоздріле челе маі общещіте дмЕвропа. Лимба грецеск ши нъмцеск съ вор дмвъца де професорій ръндуіці де кътръ Епитропіа дмвъцътъріор публице.

Історіа вѣке ши ноѫ съ ва дмвъца дескърт де Д. Лепкър прекум ши географіа.

D' une Pension noble à établir à Miroslawa près d' Jassy.

En vertu de l'autorisation et de la protection spéciale de la Curatelle de l'instruction publique en Moldavie, il sera établi à Miroslawa une pension de jeunes nobles d'après le prospectus suivant. Cette pension sera ouverte le 25 Octobre prochain, et ce local a été préféré en considération de la grande salubrité de l'air qui y règne.

Instruction.

Les langues Française, Grecque et Allemande seront enseignées par principes, ainsi que leurs differens styles. Monsieur de Lincourt et Monsieur Bagard sont chargés de ce qui a rapport à la langue Française et mettront en pratique les méthodes les plus usitées en Europe. Les langues Grecque et Allemande seront enseignées par des professeurs avoués de Messieurs Messieurs formant la Curatelle de l' instruction publique.

L' histoire ancienne et moderne sera enseignée en abrégé par M-r de Lincourt, ainsi

„Prospectul" bilingv al condiţiilor de studiu în pensionatul de la Miroslava (facsimilul paginii de început)

În matematică, aritmetică şi geometrie să vor învăţa de către D. Bagar.

Învăţătura limbei franceze va fi urmată de un curs de logică şi de retorică, de care se vor împărtăşi după fieşcare examen toţi acei şholeri, ce se vor socoti în stare de a putea spori la acest clas mai înalt.

Şholerii se vor practisi asemine şi în limba moldovenească.

La sfîrşitul fieştecăria şasă luni (=semestru), să va face un ezamen public sholerilor pansionului.

La ezamenul de vară să va face împărţire răsplătitoare de premii, carea să va face cu putincioasă pompă. După aceasta va urma vacanţie de o lună, în curgerea căriia sholerii vor petrece în sînul familiilor lor.

Hrana, lăcuinţa şi ţinerea sholerilor

Hrana va fi sănătoasă şi îndestulătoare.

Lăcuinţa va fi încăpătoare şi pentru curăţenia aerului nu să va îngădui într-o odae împreună şederea unui mare nomăr de sholeri.

Sholerii să vor ţine cu cea mai deplină curăţenie atît asupra lor, cît şi în lăcuinţele şi aşternuturile lor. Hrana, spălarea, schimburile, luminările şi încălzirea sînt pe socoteala pansionului.

Preţul şi condiţiile

Preţul pansionului este de şaptezeci galbini pe un an sholasticesc, care va fi de 11 luni.

Fieşte care sholer va aduce un tacîm de argint, 6 şervete, 12 cămeşi, doă părechi de ciubote, şasă basmale de nas, şasă părechi colţuni * şi un aşternut întreg cu două schimburi de prostiri ** ; acest aşternut trebuie să aibă un macat de oareşcare materie pentru a să ţine curat.

* Ciorapi.
** Cearceafuri.

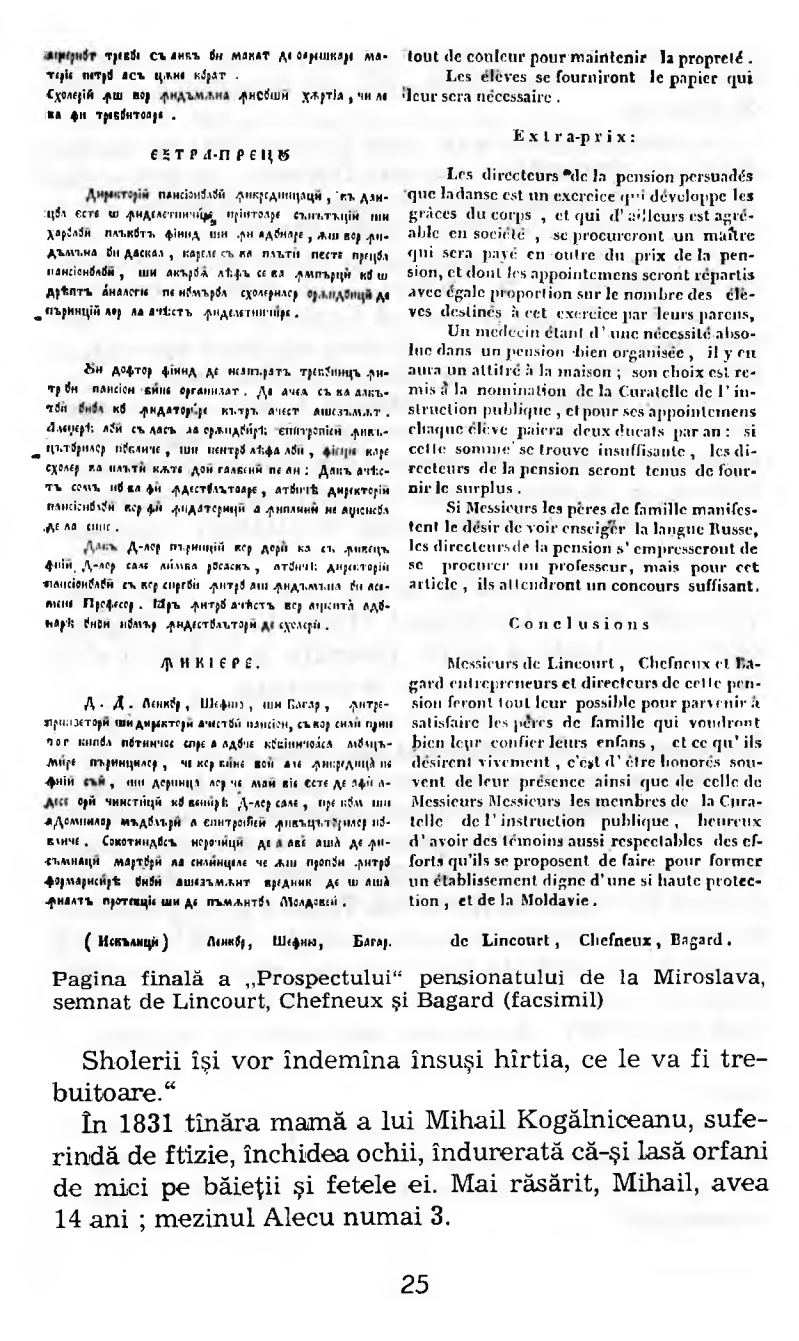

ЕКСТРА-ПРЕЦЮ

Директорій пансіонабій дикредиціаций, къ данцъ есте ш инделетничіре, пріятоаре съмълтіріі шн харакій пъмънтъ фіінд шн дн адевър, алш вор индъмъна бн даскал, карелеш ва пъти пеете прецюл пансіонабій, шн акърбъ лъфъ се ва дмпърці кб ш дрептъ аналогіе пе нбмърбл сколарилор ординдиці де пърінцій лор ла ачест инделетничіре.

Бн доктор фіінд де неапърат требуінць дн тр бн пансіон бине організат. Де ачея съ ва алкъті бнбл кб индаторіре къткр ачест ашезъмънт. Алеперій ачій съ ласъ ла ординдіреа епитропіей дикліматорілор пбліче, шн центрб лъфа лбі, фіінд каре сколарва пътъ кълта дой галбені пе ан: Дакъ ачістъ сомъ нб ва фі дестълъторе, атбнчі директорій пансіонабій вор фі индаторіці а дмплині не ачіпсіба де ла сине.

Дакъ Д-лор пърінці вор дорі ка съ дикіапъ фііі Д-лор сале лімба росаскъ, атбнчі директорій пансіонабій съ вор сілрбі дитрб аш индъмъна бн асемеа Професор. Іаръ дитрб ачістъ вор ажсіта адбнарі бнбі нбмър индестълъторі де сколарі.

ДИКІЕРЕ.

Д. Д. Ленкр, Шефнеў, шн Багар, дитрепріпзеторій шн директорій ачестбі пансіон, съ вор сілй прін тот кінбл пътінчосе спре а адбне кълінчіоаса мбнцъміре пърінцілор, че вор бине воі але дикредінца не фііі съі, шн дерінда лор че маі біе есте де а фі дасе орі чінстіці кб вінірі Д-лор сале, пре кбм шн а Домніалор мъдбърі а епитропіей дикліматорілор пбліче. Сокотіндбсе нерочіці де а авé ашà де дикъмънаці мартбрі ла снімінеле че ліш пропін дитрб формарісіреа бнбі ашезъмънт вредник де ш ашà фіналъ протекціе шн де пъмънтбл Молдовеі.

(Искълиці) Ленкр, Шефнеў, Багар.

tout de couleur pour maintenir la propreté.

Les élèves se fourniront le papier qui leur sera nécessaire.

Extra-prix:

Les directeurs de la pension persuadés que la danse est un exercice qui développe les grâces du corps, et qui d'ailleurs est agréable en société, se procureront un maître qui sera payé en outre du prix de la pension, et dont les appointemens seront répartis avec égale proportion sur le nombre des élèves destinés à cet exercice par leurs parens.

Un medecin étant d'une nécessité absolue dans un pension bien organisée, il y en aura un attiré à la maison; son choix est remis à la nomination de la Curatelle de l'instruction publique, et pour ses appointemens chaque élève paiera deux ducats par an: si cette somme se trouve insuffisante, les directeurs de la pension seront tenus de fournir le surplus.

Si Messieurs les pères de famille manifestent le désir de voir enseigner la langue Russe, les directeurs de la pension s'empresseront de se procurer un professeur, mais pour cet article, ils attendront un concours suffisant.

Conclusions

Messieurs de Lincourt, Chefneux et Bagard entrepreneurs et directeurs de cette pension feront tout leur possible pour parvenir à satisfaire les pères de famille qui voudront bien leur confier leurs enfans, et ce qu'ils désirent vivement, c'est d'être honorés souvent de leur présence ainsi que de celle de Messieurs Messieurs les membres de la Curatelle de l'instruction publique, heureux d'avoir des témoins aussi respectables des efforts qu'ils se proposent de faire pour former un établissement digne d'une si haute protection, et de la Moldavie.

de Lincourt, Chefneux, Bagard.

Pagina finală a „Prospectului" pensionatului de la Miroslava, semnat de Lincourt, Chefneux şi Bagard (facsimil)

Sholerii îşi vor îndemîna însuşi hîrtia, ce le va fi trebuitoare."

În 1831 tînăra mamă a lui Mihail Kogălniceanu, suferindă de ftizie, închidea ochii, îndurerată că-şi lasă orfani de mici pe băieţii şi fetele ei. Mai răsărit, Mihail, avea 14 ani ; mezinul Alecu numai 3.

Cînd audiază la Miroslava şi absolvă trei clase, Kogălniceanu avea coleg, între alţii, pe beizadeaua Grigore M. Sturdza.

La obiectele predate în limba franceză sînt înregistraţi acolo, ca propunători, cei trei francezi ; la germană şi desen — A. Henning ; la greacă — C. Atanasis, iar la limba română — cavalerul Teodor Stamati.

Desele referinţe şi gingăşii la adresa lui Cuénim din corespondenţa lui pe drumul şi din durata studiilor în Franţa îndreptăţesc ipoteza că Kogălniceanu, în paralela studiilor de la Miroslava, primise meditaţii speciale, în preajma plecării, de la ex-ofiţerul lui Napoleon.

Arhiva Kogălniceanu păstrează o serie de prelegeri transcrise de alte mîini pentru Mihail Kogălniceanu (manualele imprimate lipseau) din anii predaniei de la Cuénim şi Miroslava ; dar şi mai multe asemenea decalcuri ne-au ajuns din etapa învăţăturii mezinului Alecu Kogălniceanu.

La examenul de fine de an din vara 1832, ţinut în faţa viitorului domn, vistiernicul Mihail Sturdza, Kogălniceanu se distinge la istorie, geografie şi la limbile străine ; este premiat şi aplaudat de asistenţă.

Din această etapă sînt de reţinut — după amintiri — încercările lui Kogălniceanu din 1832 de a traduce, în colaborare cu un coleg, romanul picaresc *Gonzalve de Cordoue* de Jean-Pierre Claris de Florian, cu fiece rînd citit formîndu-i-se curiozitatea de a cunoaşte Spania. Ei traduc reuşit şi pastoralele aceluiaşi poet şi prozator francez din veacul al XVIII-lea. În plus, la Kogălniceanu se dezvoltă pasiunea de-a aduna cronici, ca să le citească, salutînd în atari lecturi slava de glorii a Moldovei („această studiere şi colecţionare am început a le face încă din 1833"). Asemenea manuscrise le va purta cu sine şi le va prelucra la Berlin în sinteze istorice de merit.

Aga Ilie îşi va prezenta protocolar pe feciorul cel mare şi lui Gheorghe Asachi, din operele căruia tînărul de 16 ani citise îndeajuns beletristică şi articole în *Albina românească*.

Din vremea şcolarităţii la Iaşi, Kogălniceanu legă prietenie trainică pentru întreaga viaţă cu Vasile Alecsandri, cu Alexandru Ioan Cuza şi Matei Millo.

Tinerelul Mihail Kogălniceanu se găseşte „la cheiul Dunării" din Galaţi în aprilie 1834, în întîmpinarea lui Mihail Sturdza, învestit autarh al Moldovei şi venit cu corabia de la Constantinopol. Această participare măgulitoare pentru noul domnitor explică de ce la 29 aprilie atît Mihail cît şi Alecu Kogălniceanu sînt rînduiţi, simbolic, încă minori, în oştirea ţării.

Recunoscător preceptorului său Lhommé şi precaut totodată faţă de consulii din Iaşi ce n-ar fi privit cu ochi buni formarea în spirit liberal a prinţişorilor sturdzeşti în Parisul marii revoluţii din 1789, al lojilor conspirative şi protestelor burgheze din 1830, pe care Heinrich Heine le califica aspiraţii revoluţionare împăturite în foi vechi de ziare, voievodul Mihail Sturdza gîndi să trimită pe trei ani la studii în Lunéville, unde se stabilise şi preda octogenarul abate Lhommé, pe lîngă beizadelele Grigore şi Dimitrie, şi pe Mihail Kogălniceanu, conduşi itinerant de o redusă suită de protocol şi supraveghere etică, aşezînd în fruntea acesteia pe Victor de Lincourt, de fel din Lunéville, secretarul personal pentru corespondenţă franceză al domnului.

Despărţirea de părinte, de surori şi de micuţul Alecu, la agenţia Nicolae Privileghie, concesionarul diligenţelor şi carioarelor braşovene din Moldova, pare să se fi făcut fără lacrimi. La pornirea prinţişorilor din Iaşi participau oameni ai Curţii şi rudele colegului lor de drum. Kogălniceanu făgădui, recunoscător tatălui său, că-i va trimite veşti scrise din toate opririle pe întinsul parcurs către depărtata Franţă.

Studii la Lunéville şi Berlin

Către Franţa

Pînă la hotarul Bucovinei diligenţele străbăteau, pe 158 de kilometri, comunele şi tîrgurile Podul Iloaiei, Lăţăii, Botoşani, Cucorăni, Mihăileni, Sinăuţi. Din Botoşani, unde ajunsese cu cai de poştă şi surugii răi, Kogălniceanu scrie a doua zi „babacăi", în minutul plecării spre Dorohoi, că trăsese la „mătuşica" Mărioara, care primise cu onor şi pe beizadele, cum, firesc, vor fi întîmpinaţi la Dorohoi de ispravnicul Dumitrache Ganea. În noaptea de 18 spre 19 august 1834 dorm în Herţa la Catinca Ghica şi, de-aici, vor fi însoţiţi, peste Mamornița, către Boian, pe un drum foarte bun (trecînd Prutul pe pod plutitor) de către serdarul Chiriac. Formalităţile de vamă durară două ore, „pînă cînd s-au milduit hîrtiele". Socoate că în aceeaşi seară vor sosi la Cernăuţi, urmînd ca din capitala Bucovinei s-apuce cu harabagii evrei, peste trei zile şi jumătate, drumul Lembergului (Lwów). Costul drumului a fost 8 carboave. Roagă pe tatăl său ca să-i adreseze corespondenţa în Lunéville la *poste restante*, „adecă poştă şezătoare", şi pîn-atunci trimite gînduri, salutări respectuoase şi doruri surorilor, fratelui mezin Alecu, „pe care dulce îl sărut", d-nei Wimmer, guvernanta acestora, verilor Cotin, Alecu, Gheorghiţă şi, în chip deosebit, fostului său profesor Cuénim.

Înaintea intrării în Cernăuţi, pe dreapta Căii împărăteşti priveşte Sadagura, aşezare vestită pentru iarmaroacele de vite. În Cernăuţi coboară la „tractirul (=hanul) lui Lazăr". Apreciază capitala Bucovinei, aşezată

pe o colină la poalele căreia curge Prutul, traversat pe un pod lung „stătătoriu", „tîrg mic, dar frumos", cu uliţe drepte „pardosite la mijloc cu prund, iar pe laturi cu petre mici în patru colţuri. Piaţa îi frumuşică şi cu o statuă. Dughenile sunt palaturi cu trii, cu patru rînduri".

De-aici echipajul reia călătoria spre Sniatyn, apucînd calea Lwówului, peste Obertyn, Chocimirz, Tlumacz, Marjampol, Bursztyn, Rohatyn, Przemys'l, Podhajezyki şi Winniki, ajungînd la Lwów după trei zile şi jumătate. Kogălniceanu consemnează că la ieşirea din Obertyn a privit pe zarea unui deal împădurit zidăria risipită a castelului Tistan. Înainte de-a ajunge la Marjampol trece Nistrul pe pod plutitor. După Bursztyn traversează apa Lipei. La „Promiţlean", altă toponimie pentru Przemyslany, admiră o pădure întinsă de plopi, cu mesteceni şi stejari. Găseşte Winniki, sat sistematizat geometric şi dotat cu pomet roditor, prelungit de o branişte de mesteceni. De-aici, peste o oră, iată Lembergul, oraş despre care reţine descriptiv, după o zi şi două nopţi de popas, că e „tîrg prea frumos, a căruia populaţie (numărul locuitorilor) poate să se sue la 35 mii de suflete ! Uliţile sînt bine trase, de amîndouă părţile cu palaturi zidite în deosăbite gusturi. Acel oraş are frumoase binale, statue şi biserici cu turnuri nalte. Curpeia oraşului (l'hôtel-de-ville) îi o frumoasă bucată de arhitectură, deasupra cărei să zîdeşte acum un turn care va fi cel mai nalt din acele care sînt pînă acum în acel tîrg".

Face comparaţie între culturile agricole privite în spaţiul Bucovinei şi muncile de ogor din Moldova, cu considerente sumare deocamdată şi idiliste pentru ce s-ar putea face curînd pentru „o stare mai bună, decît cînd am lăsat-o, că cîmpurile vor fi acoperite de roade mai bine lucrate şi că lucrarea pămîntului va fi cinstită.

În toată Bucovina nu am văzut o palmă de pămînt care să nu fie lucrată şi spre folosul ţăranilor. Ogoarele sînt ca feliile de zămos, adecă puţîn rătunde. Pricina de să fac aşa este ca să nu să oprească apa pe iale. Cîmpuri şi dealuri de o întindere de un ceas şi două sînt acoperite cu cartoafe, lucru care, dacă ar fi în Moldova, ar opri pe ţăran să se jăluiască de foame şi nici odată în patria noastră nu s-ar auzi de foamite".

În 25 august grupul pornește spre Viena. Kogălniceanu, într-un *post-scriptum*, informează pe tatăl său cum „că cu luminăţiile sale beizădele trăiesc foarte bine şi mă au pentru cel mai bun prieten din toţi" ; aşişderea, secretarul domnesc Lincourt arată „tot feliul de bunătăţi pentru mine".

Corespondenţa, întreruptă pentru şase zile, este reluată printr-un răvăşel aşternut în hanul din Bochnia, apreciind grăbit că peste o săptămînă vor sosi în capitala Imperiului austriac, unde ajung însă peste treisprezece zile. Pînă acolo străbat Grodek, peste noapte rămîind la Sandowa-Wisznia. La 26 august intră în Przemys'l, pe apa Saan, înnoptînd la Radymno. Pe 27 tinerii moldoveni sînt în Jaroslaw, Przeworsk, Lańcut, „tîrg mic şi slut", în Rzeszów. În 28 ale lunii trec prin Sendziszow, Ropczyce. Denbica, peste noapte odihnindu-se la Pilzno. În 29 trec prin Tarnów, Wojnicz, Brzesko, Bochnia, Myslenice, Kalwarya, Wadowice, Kenty, Biala. După 1 septembrie străbat Bielitz, fac un scurt popas la Teschen, apoi Friedeck, Freiberg („muntele cel slobod"), Neu-Tilschein, Weiss-Kirchen, „cu un mare havuz care strînge multă apă, folositoare la vreme de foc", Thein, Leipnik, unde pe o poartă priveşte, sculptată, stema Moldovei, Gr. Angeza, Olmütz („foarte întărit după chipul nou cu trii ziduri şi cu trii valuri de pămînt, între care sînt săpate hindichiuri * adînci pline cu apă"), Prossnitz. La 4 septembrie şcolarii ajung la Wischau şi traversează Rausnitz, capitala Moraviei, care-i impresionează ca aşezare modernă. În ziua următoare sînt la Brünn, Pohlrlitz, Nikolasburg, în munţi, Dressendorf, Wolkersdorf. La 6 septembrie lasă în urmă Gaunersdorf şi Hobersdorf.

Cînd trec din Galiţia în Silezia, la Bielitz, remarcă : „alt port, alte năravuri şi altă idiomă de limbă ne-au vestit că nu mai eram în aceiaş ţară, măcar că amîndoă aceste locuri sînt tot supt o stăpînire. În Galiţia toate drumurile era(u) pline de calici, de oamenii sluţi şi împovăraţi supt muncă ; fimeile ca nişte stahii. Portu' ţăranilor îi ca şi acela al moldovenilor, fără fimeile sînt îmbrăcate dintîi cu o rochie lungă de pînză albă, cu capu'îmbrobodit iar cu o rufă albă şi în spate cu o bu-

* Şanţuri. .

cată de pînză albă, care le slujăşte şi de basma şi de sac, unde pun multe povere, şi de şal şi de blană. Şi în ţările înaintea Galiţiei şi în ţările după Galiţia, n-am văzut ca în această ţară oamenii şi fimeile să rîdice atîte greutăţi : lemne, saci de făină, tot în spate duc la tîrg în Silezia. Şi în ducatul Austriei oamenii sînt bogaţi, mari, ţivilizaţi, portu'oamenilor îi tot postav ca şi al Şvabilor, iar al fimeilor rochie de materie neagră sau ca cărămida, scurtă pînă la genunchi, în cap cele măritate cu mini-ştergură, iară cele fete mari cu capu' gol. În zi de lucru umblă cu picioarile goale, iară sărbătorile cu scarpi * şi cu colţuni roşi de bumbac. În Galiţiia, Silezia şi Moraviia fondul limbii îi tot acelaş, însă deosăbite idioame. Iar în ducatul Austriei să vorbeşte un fel de nemţăşte stricat".

La Viena, Kogălniceanu, „pătimind de ochi", gîndeşte realist că vor sta patru zile, adică pînă la 11 septembrie, urmînd ca peste alte şase zile, în fapt însă vor fi opt, să ajungă la München.

Asupra Vienei, epistolierul Kogălniceanu lasă întinsă relatare la drumeţie :

„Viena, adecă cetatea, nu-i frumoasă, din pricină că uliţele sînt foarte strîmte, dară mahalalile, care sînt atîte oraşe, sînt foarte mari, frumoase, cu palaturi şi cu uliţele foarte largi. Lucrurile cele mai vrednice de văzut, sînt catedrala, adecă mitropolia Sfîntului Ştefan, lucru vrednic de văzut, toată biserica îi lucrată cu petre săpate ca Triisfetitele. Are multe turnuri, din care unul este foarte nalt şi-i al doilea din lume prin înălţimea sa şi prin frumuseţea cu care îi împodobit. Pe urmă am cercetat mormînturile împăraţilor, împărătesilor şi prinţilor Austriei, unde sînt multe lucruri vrednice de a fi văzute, precum mormîntul craiasii Cristinii, al prinţului de Savuî, Evghenie, unul din cei mai straşnici şi mari războinici ai veacului al şăptesprezăce. Acolo am văzut şi mormîntul ducăi de Raichstadt, fiul lui Napoleon. Pe urmă am văzut statua împăratului Iosef al doilea, arsenalul, adecă armărie, unde sînt tot felul de arme şi îmbrăcăminte ostăşăşti, veche şi noă, precum şi portreturile şi statuile de ceară a multor împăraţi şi războinici. Tot acolo am văzut şi chipul de ceară al craiului de Un-

* Papucaşi de sărbători.

garia Mătieș Corvin, care au fost biruit de Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, precum și multe steaguri leșăști, italienești, franțuzești, precum și vreo cîțiva vulturi de-ai lui Napoleon. Plimbările cele mai frumoase este Praterul, care este o pădure mare cu tot feliul de inglandisii *, precum case de joc, cafinele, cofitării, pre urmă un fel de roți, unde sînt cai, căruțe de lemn, în care să sui oamenii și apoi să învîrtesc, panoramele unde să vede în mare, zugrăvite, toate tîrgurile Evropei, camere obscure, adecă odăi întunecoase, de unde să văd toate persoanile care trec prin aleiurile de castani sălbatici a Praterului, în care sînt sute de cerbi și fasani foarte blînzi. A doăa plimbare este Volksgarten. Palaturile împărătești sînt mari, dar triste și vechi, însă Șeonbriun, adecă fîntîna frumoasă, care este un palat unde împăratul și familia împărătească merge de pitrece vara aproape de Viena, este o zidire frumoasă cu prea mari și plăcute grădini, cu stîlpuri, cu statue și aleiuri plăcute. Acolo este și o menajerie, unde am văzut un elefant și alte dobitoace străine. Menajeria îi bine zîdită, fiește care fheară are casa și ograda sa. Dobitoacele însă nu sînt prea multe, ci este o menajerie particulară, care este una din cele mai bogate din Evropa. Acolo sînt mulți tigri, panteri, pardoși și patru lei, din care doi sînt născuți în Evropa. Viena are și multe alte lucruri vrednice de văzut".

Din pricina sosirii cu întîrziere în capitala habsburgică, Mihail Kogălniceanu n-a putut viziona decît două spectacole la Kärntnerthor și Wieden.

La Viena, timp de patru zile, cheltui 20 de galbeni pentru îmbrăcăminte, 5 galbeni pentru distracții și „lucruri văzute vrednice de văzut" pe parcurs.

Ruta Viena-München fu parcursă începînd din Parkersdorf și prin alt tîrg vecin capitalei, Hiledorf (aici remarcă palatul Esterhazi). În 12 septembrie vede Sant-Poelten, Tillestadt, Melk, cu vestit bîlci pe malul Dunării. Noaptea se odihnește la Erlaf. A doua zi, cu însoțitorii lui, prelungește calea prin Neumark, Amstetten, Strenberg și prin Enns, unde-l surprinde noaptea. La

* Petreceri.

14 septembrie notează că străbătuse Ebelsbergul, unde francezii și bavarezii au învins, în 1809, pe austrieci. Grupul călătorilor își continuă drumul prin Klein München, apoi prin „tîrgușorul mărișor" Wels, peste noapte rămînînd la Lambach. La 15 septembrie trece prin Schuanstadt și peste creasta Trauenstein, prin orășelele Vöcklabruck, Timelkam, așezare de construcții din scînduri, Frankenmarkt, Strasswalchen și Neumarkt, unde poposește pînă în zori. La 16 septembrie străbate Salzburgul, „tîrg mare și vechiu întărit după chipul nou lîngă un munte cu stînci", numit astfel după rîul Salza. De aici, peste o oră, drumeții vor atinge hotarul Bavariei, prima localitate întîlnită fiind Waging.

În 17 septembrie drumeții ajung în localitățile Stein, Altenmarkt pe Ailz, în tîrgul din vale Wasserburg, pe rîul In. La 18 septembrie străbat prin Ebersberg și-n aceeași zi, „pe la 6 ceasuri turcești", sosesc în München, sperînd ca la sfîrșitul lunii să încheie călătoria.

Frontiera Franței o trecură la 26 septembrie în vecinătatea Strasbourgului, oraș descris cu minuție mai tîrziu într-o epistolă : „O cetate foarte întărită, cu o populație de 45 de mii de suflete, cu ulițe strîmte, însă cu frumoase binale. Biserica catedrală îi mult mai frumoasă de cît Sfîntul Ștefan de la Viena, și turnul îi încă mai înalt de cît cel de la Viena, căci acest turn are o înălțime de 436 picioare. Măsura piciorului îi ca palma domnească de mari. Înuntru este un ceasornic care mergînd arată și cei doisprăzece apostoli, care la tot ceasul iesă cîte unul și bătea ceasul. Mitropolitul Strasbourgului dep'atunce, vrînd ca în toată lumea să nu mai fie un asămine ceasornic, au scos ochii ceasornicarului. Însă fiindcă se stricase cevă la ceasornic, ceasornicarul cel orb au cerut voie de la mitropolit ca să vie să-l dreagă. Însă îndată ce-au fost lîngă ceasornic au pus mîna pe un lanțuzăl, adică pe o sîrmă de a ceasornicului și de atuncea apostolii n-au mai bătut ceasul. Ceasornicu' merge și'n zioa de astăzi, însă apostolii stau locului. Noi ne-am suit după o mare ostineală tocma în vîrfu' turnului, care are mai mult de o mie de scări. La mijloc este un ecclisiarh. Acolo am scris în condică numile noastre și am cumpărat medalii care am uitat să ți le trimăt. Însă după trii ani, adecă după ce vom mîntui învățăturile la Liunevil,

și înainte de a merge la Paris, ca să facem cursul legilor, în vremea vacanțăilor, care sînt de doă luni și jumătate, dacă vei vroi oi putè ca să vin în Moldova și să pitrec cu dumneavoastră vr'o douăzăci de zile, căci cu dilijanțul pot să merg în Moldova, în doăzeci de zile. De la catedrală am fost în biserica protestanților, unde este îngropat vestitul marșal al Franției, numit marșalul de Sacsa. Marșalul, îmbrăcat în strae de Roman, șăde cu un picior rîdicat și cu un aer de viteaz, vrînd ca să între în sîcriu, a căruia capac moartea cu coasa în mînă rîdică. Între marșal și moarte este Franțiia plecată, închipuită ca o fimei' tînără și frumoasă cu lacrămile în ochi. Cu o mînă ea depărtează moartea și cu alta oprește pre marșal ca să nu între în mormînt. De ceia parte de mormînt este un Iraclis, care îi mîhnit. De dreapta marșalului sînt multe steaguri rupte și un leu, un vultur și un pardos. Sînt răsturnați cu picioarele în sus. Acestii însămnează : vulturul sau pajura închipuiește că austrienii au fost biruiți, leul că englezii au fost bătuți și pardosul că belghienii și olandezii au fost goniți de marșal. Iar în stînga marșalului sînt steagurile Franției rădicate."

La Lunéville, tinerii călători moldavi ajung în ziua de 30 septembrie 1834, cum fusese prevăzut.

Din pricina unor dezacorduri cu beizadelele, de care nu sînt străine intrigile și minciunile confesorului ortodox, popa Grigore, Kogălniceanu, la hanurile dintre Strasbourg și Lunéville, locuise în cameră cu Lincourt.

Sub îngrijirile lui Lhommé

Cazarea studioșilor moldoveni se face părintește la abatele Lhommé, „om bun și foarte bun". De aici, Kogălniceanu își comunică adresa : *Monsieur Michel Kogălnicean, dans la maison de Monsieur l'abbé Lhommet* (sic), *Rue du Midi n. 122.* Odăile erau confortabile și hrana bună. Îi trebuiau bani pentru straie civile și din primele zile și-a comandat un costum corespunzător. În rest, viața era scumpă sub toate raporturile, oamenii politicoși și ciudați în convingerile politice.

Ziarele franceze *Gazette de France, National, Journal de Débats, Journal des villes et des campagnes* și altele colportează faptul sosirii tinerilor moldoveni la studii. Kogălniceanu relatează epistolar tatălui său știrea citită în presă despre „ajungerea noastră în crăiia Franției".

Gazette de France din 8 noiembrie 1834 insera că „doi fii ai voievodului Moldovei au sosit la Lunéville ca să urmeze cursurile colegiului și să-și completeze educația. Sînt însoțiți de alți doi fii de boieri și un preot de rit ortodox. Acești doi fii vin la un respectabil abate, care și el a făcut educația voievodului cînd era copil".

Colegiul își deschisese porțile la 27 octombrie și — după registrul de procese-verbale — populația școlară la începutul anului de învățămînt 1834—1835 se totaliza precum urmează :

85 elevi externi plătind individual pe an 24 de franci ;
65 „ interni „ „ „ „ „ 30 de franci ;
5 „ semi-interni „ „ „ „ 24 de franci.

Odată cu vlăstarele domnești, Kogălniceanu este înscris la „colleghium" în „clasul al triile", unde se preda în limbile latină, greacă, franceză, germană. Secretarul Lincourt, înainte de a pleca pentru cîteva zile la Paris, îl prezintă pe Kogălniceanu, suferind de conjunctivită, la „cel mai bun doftor din acest tîrg", care-i recomandă tamponări zilnice cu soluție dezinfectantă.

Într-o scrisoare, „studentul" propune tatălui său să-i stipendieze meditații speciale la limbile străine, la muzică (vioară), la desen ; îl informează că vrea să facă achiziții de cărți în variate domenii și plata unui ceasornic de aur, procurat de la Paris prin Lincourt. Sugerează lui Ilie Kogălniceanu să-i trimită bani prin bancherul sibian Pop și părintele îi expedie 135 de fiorini de argint, primind în mînă echivalentul de 337,5 franci francezi. Este tocmai vremea cînd Mihail Sturdza îi ordonanțează lui Kogălniceanu 150 de galbeni pe jumătate de an.

Părintelui său îi face „topolhesiia" Lunévillului precum urmează : „Acest tîrg îi frumușăl, într-o poziție foarte bună și sănătoasă. Aerul îi curat și rare ori să aude de boală. Tîrgul îi înrîurat de doă ape mari, din care una numită Meorta au dat numile departamentului. Tîrgul îi

destul de mare şi are ca la 15 000 suflete. Noi şădem în partea cea mai frumoasă, căci făcînd un pas putem să fim în tîrg sau la cîmp. În Liunevil sînt acum trii polcuri de dragoni, care îi e prea frumoasă oaste, îmbrăcaţi în roşu, afară de frac, care îi ca a ulanilor rusăşti, iar floarea postavului ca a oştenilor moldoveneşti ; pe cap au un coif de alamă strălucitoare, iar din vîrf spînzură pe spate o coadă de păr de cal. Această îmbrăcăminte are o privire foarte frumoasă. Are Liunevilul o biserică frumoasă şi un palat mare în forma Versaililor de lîngă Paris. Acest palat au fost zidit de Stanislav, craiul Poloniei, care au fost gonit din patria lui".

Peste un an, urma să se construiască o linie ferată pe-aproape de Lunéville.

Citea cu interes presa franceză, chiar şi publicaţii de frondă şi umor interzise de Lhommé : *Lecture du soir, Cris de Paris, Musée des familles, Gazette de France, l'Estafette, la Caricature, le Voleur, le Mercure de France, la Revue maritime, Revue des deux Mondes, Revue de Paris, Protée, Journal des modes, le Magazin pittoresque, le Magasin universel, le National, Journal des Villes et des Campagnes, Journal des Débats, l'Universel, l'Annuaire des enfants.*

Biblioteca ce-şi încropise ţinea la loc de cinste pe clasicii, luminiştii şi preromanticii francezi : tragediile lui Pierre Corneille şi Jean Racine, *Istoria naturală* a lui Georges-Louis Buffon, scrierile politice ale lui Charles-Luis Montesquieu.

Dar interesul pentru informare pozitivă este extins şi în alte multe sectoare.

În această privinţă, Kogălniceanu aminteşte surorilor într-o scrisoare că şi-a procurat cea mai mare parte dintr-o enciclopedie didactică de 80 de volume cu 800 de planşe în culori.

Din prudenţă, abatele îi ţinea pe micii moldoveni departe de spectacole şi de revistele polemice. Dar, spre a merge la teatru, Kogălniceanu ruga pe tatăl său, şi odată cu el prinţişorii, să se intervină pe lîngă domnitor ca să aprobe această distracţie, comunicînd eventualul consimţămînt lui Lhommé.

În acea vreme, Vasile Alecsandri studia la Paris. Dar la Paris, ca focar al frămîntărilor politice acerbe, se dă-

duseră instrucţiuni din ţară ca studioşii moldoveni să fie ţinuţi departe de viaţa politică. Kogălniceanu îşi dă bine seama, din lupta dintre prorepublicani şi legitimişti, că „în toată Franţiie este mare nemulţămire, unii vreu republica, alţii vreu să aibă craiu pre cel izgonit, adecă pre Carol al zăcile, alţii vreu pre fratile lui Bonaparte, şi alţii vreu ce nu ştiu."

Cînd însoţitorul Vasile, aducînd cu sine „o mie de rădăcini de căpciune, care înfloresc şi fac roduri toată vara şi toată toamna şi care le-au cumpărat din însăşi grădina craiului", şi bucătarul domnesc Richard se înapoiază în patrie la sfîrşitul lui noiembrie 1834, Mihalachi Kogălniceanu, cum semnează atunci, trimite scrisori şi tot soiul de daruri şi cărţi surorilor, fratelui Alecu, „babacăi", prietenilor şi cunoscuţilor ieşeni.

Pentru încredinţarea tatălui că se preocupa serios de studii, îi anexează un atestat oficial *(Témoignage de satisfaction accordé à M. Kogălnitscan, élève de la III-ème).* Dar cel mai merituos la învăţătură era feciorul lui Lupu Balş.

Deosebit îl mulţumeau scrisorile primite din familie, atît pentru ştirile despre ai săi, cît mai ales pentru informările privind viaţa socială, politică, şi culturală. La rîndu-i, cerea altele, multe şi detaliate, promiţînd surorilor să le aboneze la publicaţiile franceze dorite. Solicita tablouri istorice, decupaje şi transcrieri de poezii româneşti editate de Asachi, reviste, cărţi noi, şi, prin poştă, la sugestia lui Lhommé, un săculeţ cu sîmburi de dovleac, hărţi. Cerea surorilor Maria, Pulheria, Elena reţete de dulceţuri moldoveneşti, „căci aice nu se ştie măcar ci-i harbuzu". Ducea dorul strugurilor din vecinătatea Iaşului.

Ruga să i se transmită ştiri, fragmentele istorice, poeziile apărute în periodice şi *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* de Petru Maior, sugerînd ca, mai lesnicios, să-i fie expediate prin neguţătorii moldoveni Miculi şi Alexis cu vad la Viena şi Paris. Cere ştiri despre întemeierea Academiei mihăilene din Iaşi la 16 iunie 1835 în casele Cazămiroaei, asupra profesorilor şi studioşilor.

La începutul lui aprilie 1835 vizitează, la trei ore de Lunéville, Nancy, tîrg cu „zăci de mii de suflete. Îi una

COLLÈGE DE LUNÉVILLE. 86

Résumé des notes de M. Kogalnitchan élève externe, pendant le 3me trimestre de l'année 1834—1835.

Classe de 3me	Professeur, M. Thommeé	Élèves. 15

Conduite : bonne.

Application : Satisfaisante

Leçons : Bien

Devoirs de classe : Soigné

Observations.

PLACES du 3me TRIMESTRE en

Mathématiques,	4.
Physique,	
Histoire naturelle,	
Discours latin,	
Discours français,	
Narration,	4. 5
Vers latins,	3. 3
Grec,	1. 1
Version latine,	6. 8 3
Thème,	6. 10 10
Orthographe,	
Analyse,	
Histoire et Géographie,	1 1.
Allemand,	2. 1. 2 2 2
Italien,	
Premiers principes,	
Leçons,	9 10. 3
Écriture,	
Dessin,	très bien

ROMÂGE

Le Professeur, Le Principal,

Atestatul de studii al lui Kogălniceanu din ultimul trimestru al anului şcolar 1834—1835, la Lunéville (facsimil)

din cele mai frumoase politii (= oraşe) a Franţei. Uliţele sînt drepte, largi şi toate casăle cu cinci rînduri. Sînt multe frumoase pieţe şi primblări. Are o bibliotecă, o academie, un muzeum de cadruri şi o frumoasă sală de privelişte".

La examenele de primăvară Kogălniceanu este clasificat primul şi primeşte premiu multe cărţi. La limbile latină, greacă şi franceză este al patrulea ; la „zugrăvit" obţine premiul al doilea dintre 30 de conşcolari, în vreme ce pentru beizadele sînt trebuitori meditatori speciali. Promitea surorilor că, deprinzînd „zugrăvia", le va face portretele la înapoierea în ţară.

Cu toate tentaţiile patriei lui Victor Hugo, el declară cu patos neaoş într-o scrisoare către surori : „N-aş schimba săraca Moldovă nici pentru întîiul tron din lume".

Cum Vasile Alecsandri îl informa din Paris că spătarul Vasile Alecsandri, tatăl lui, s-ar putea să călătorească în Franţa spre a-şi aduce şi pe fiul mai mic, Iancu, la studii, ruga, la 6 iunie 1835, pe Ilie Kogălniceanu să înduplece pe spătar să se abată prin Lunéville să-l conducă la Paris şi pe el, motivînd „căci atunce voi avea vacanţie şi foarte mult aş dori ca să văd şi eu acest frumos oraş, minunea lumii".

Curios să viziteze o şcoală de agricultură din apropiere de Lunéville, reuşi să convingă pe doi profesori de la colegiu să vină în Moldova „pentru lucrarea pămîntului, căci aice să lucrează pămîntul foarte bine".

Planuri peste planuri, pînă-n ziua cînd i se vesti din Moldova că, la instigarea unui consul, domnitorul a hotărît să destineze fiilor lui şi însoţitorilor altă ţară pentru învăţătură (nu se arăta unde), manevră pentru care pornise la drum pe alt secretar domnesc, Tissot. Istoricul literar Petre V. Haneş a găsit în registrul hotărîrilor Consiliului profesoral consemnată, la 30 aprilie 1835, sancţionarea cu eliminarea din colegiu a lui „Demetrios de Sturdza" pentru că se duelase cu un conşcolar, Lippmann, pe care-l rănise la umărul drept — ceea ce pare să fi constituit al doilea motiv al retragerii tinerilor moldoveni din Franţa.

Pentru Kogălniceanu se punea, între altele, şi problema transportării cărţilor şi a datoriilor de 80 de galbeni la un „librariu“ local...

Voinţa Măriei Sale : la Berlin !

În aşteptarea lui Tissot, Kogălniceanu se uimea de hotărîrea categorică de la Iaşi — despre care aflase între timp amănunte — de ce „în loc ca să ne trimită la Paris, care îi atîta de aproape, să ne trimită în Prusia atît de departi ?“

Veniţi pentru trei ani, moldovenii şezuseră la Lunéville doar unsprezece luni.

În suvenirul gimnaziastului de altădată, o placă de marmură aninată în 1938 pe zidul colegiului din Lunéville lasă să se citească : **Spre ilustra amintire a lui MIHAIL KOGĂLNICEANU, istoric, orator, om de stat român, VECHI ELEV AL COLEGIULUI (1834—1835).**

Voinţa Măriei Sale era poruncă fermă şi, odată sosit, secretarul princiar dispuse să se încarce în grabă calabalîcul şi, luni 10 august 1835, fără să se comunice destinaţia exactă, diligenţele apucară, oprind doar la staţiile mari de poştă, direcţia Strasbourg, Heidelberg, Darmstadt, Frankfurt-pe-Mein, Leipzig. După încă o zi şi o noapte de-aici, opriră la Berlin. Călătoriseră de la Lunéville pînă-n capitala Prusiei opt zile şi opt nopţi.

În Heidelberg, deşi aşezare mică, Kogălniceanu apreciază vestita universitate, întinsa grădină botanică, ruinele palatului palatinilor Bavariei ; relatează că „în chivniţa curţei este cea mai mare bute care să fie în lume, căci poate să intre în ea mai mult de 160 000 garafe de vin“. Darmstadt, capitala ducatului Hess-Darmstadt, i se relevă „tîrg foarte frumos, dar cu puţin norod“. În Frankfurt şi Leipzig aproximează populaţia la cîte 40 000 de suflete. Leipzigul — „tîrg mare, neguţător, cu multe fabrice“ — îi stîrneşte interesul.

De cărţi se despovărase încă din Franţa, expediindu-le în ţară prin Mediterană şi pe Dunăre, cu „vasul cu aburi“.

Pînă să li se găsească o pensiune berlineză de nivel ridicat social şi moral, moldovenii fură încartiruiţi în „cîteva odăi cu chirie". Kogălniceanu specifică prima lui adresă berlineză pe Friederichstrasse nr. 79, unde ocupa o cameră cu Vogoride, fiul viitorului caimacam şi adversar în perioada luptei unioniste. Masa, pînă la 1 octombrie 1835, o serveşte, nemulţumit, la tractir („la amiazi avem numai o supă, un răsol, un fel de bucate foarte răle şi o friptură — plătind 9 groşi, adecă un sorcovăţ — şi sara luăm pe săturate numai o friptură"). Duminica făcea vizite şi servea dejunul la consilierul „de taină" Hufeland, vîrstnicul autor al *Macrobioticei.*

La început, Kogălniceanu lua în casă meditaţii pentru latină şi germană. Se prepară, în continuare, şi la greacă, franceză, engleză, diplomatică. Are în obiectiv pe mai tîrziu dreptul. Seara participa la programul de educaţie fizică din sala de sporturi a gimnaziului din vecinătate — la sărituri, urcuş pe frînghii, trageri la ţintă, căţărări pe copaci falşi, lupte.

Duce lipsa unei mantale căptuşite cu samur, care „costisăşte foarte mult" şi pentru care, după multe rugăminţi la Ilie Kogălniceanu, primeşte ceva galbeni.

Cu zece galbeni îşi mai cumpără o canapea cu droturi şi scaune capitonate cu lînă, explicînd : „şi cum lucrez toată ziua, nu puteam tot să şăd pe lemn". Îşi mai procură un „fănar" cu undelemn pentru că cititul şi scrisul la lumînare îi iritau ochii şi plămînii şubreziţi. Are trebuinţă zilnică de plimbare „cîte un ceas" prin aerul curat. Cu beizadelele este invitat de Ribaupierre, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, în trecere prin Berlin.

La Souchon

La 2 octombrie 1835, cei patru moldoveni sînt mutaţi în pensiune la pastorul Adolphe Frédéric Souchon, parohul reformat din Louisenstadt. Rămîn aici pînă la 25 septembrie 1836, cînd, la propunerea „Justitzrat"-ului Hufeland („învăţatul Hufeland-minor") trecură sub în-

grijirile diaconului predicator Ludwig Jonas, pe Monbijouplatz nr. 19.

În persoana lui Souchon, ca și la pastorii protestanți — spre deosebire de paterii catolici, aluzia vizînd pe bătrînul Lhommé — Kogălniceanu aprecia lipsa de ipocrizie, spiritul tolerant, omenescul comunicativ, ei frecventînd baluri, spectacole de teatru, reuniuni. O atare reuniune amuzantă avusese loc chiar în casa pastorului Souchon, la care Kogălniceanu dansase valsuri, contradans, mazurca, galopul, radova și, la fel, se amuzase la cunoscuți din Koepérick, comună situată la două ore depărtare de capitala Prusiei.

Lecții de dans lua într-o familie distinsă, unde, din cînd în cînd, se dănțuia seara între orele 19—22. Pînă la 5 ianuarie 1836 participase la cinci baluri, unul dintre ele la Operă, instituție la care el admira baletul, socotindu-l printre cele mai artistice din Europa. Acriţele de teatru, în frunte cu Fanny Eisler (mai experimentate decît cele din Iași !) n-aveau, totuși, talentul celor de la teatrul din Nancy. Serile le petrece la mijlocul anului 1836 la spectacole de teatru. Tînărul Kohlrensch îl recomandă lui Ernest August de Cumberland, viitor rege al Hanovrei, nepot al regelui Angliei, de-aceeași vîrstă cu Kogălniceanu, încît multe după-amieze și nopți le petrecu în societatea acestui spirit instruit.

La început, Kogălniceanu se simțise bine, dar după patru luni de adaptare își declară simpatia pentru mediul în care intrase, mai mulțumitor ca la Lunéville, nu însă ca la Iași. Nu se împăca, la Berlin, cu convenționalismul răspunsurilor seci de *da* și *nu* ale tinerelor, crescute ipocrit de către mame și care la agape nu discutau decît despre varză și cartofi, de pisici și căței. În schimb, în societatea lui Cumberland se simțea excelent ; îi cînta lieduri moldovenești, încîntîndu-l și determinîndu-l pe acesta ca, în numele lui, să ceară surorilor de la Iași să le trimită partituri de cîntece românești din ce în ce mai apreciate în cercurile berlineze ale iubitorilor de muzică. Specifică unele arii așteptate : *Nu-i, nu-i, nu-i nădejde, nu-i ! Ziua, ceasul despărțirii, Aideți, frați, să trăim bine.* Pentru viitoarea-i lucrare asupra robilor țigani roagă pe surori ca Ionică, omul din curte, să-i comunice ce traducere au cuvintele țigănești : *pen,*

sob, gur, gam, pi, durke, deblo, godscho, romnitschel şi, de asemenea, să-i facă retroversiunea din ţigănească pentru lexicul : *vorbeşte, dormi, baţi, iubeşte, bea, dă, mănîncă, dumnezeu.*

Aflînd în comerţ papetărie de corespondenţă cu imagini colorate („un fel de hîrtie de răvaş cu asămine zugrăveli din Berlin"), într-un şir de scrisori le şi explică tatălui său, în românește, iar surorilor în limba lui Lamartine, folosindu-se de ghidul *Le conducteur du voyageur à Berlin.* Reproducem cîteva asemenea deslușiri de „zugrăveli".

Iată descrierea Universităţii berlineze, cu compartimentele ei :

„Universitatea este peste drum de la Operă. Îi o mare zidire cu trii rînduri, dispărţită de uliţă cu un parmaclîc de fer. Acest palat au fost zîdit în anul 1754 şi sfîrşit în anul 1764 şi era al prinţipelui Hainrich, fratele lui Frederic cel Mare, craiul Prusiei. În rîndul întîi sînt sălile, în care şcolerii ascult cuvintele dascalilor ; în rîndul al doilea este o sală foarte mare şi foarte frumos zugrăvită, unde să fac examinile şi cabinetul anatomiei. Iară în partea dreaptă este muzeul metalurilor şi odăile directorului. Iară în rîndul al treilea sînt odăile directorului muzeului de zoologhie, muzeul însuş şi temniţa şcolerilor, precum şi cabinetul instrumenturilor şi uneltilor.

Universitatea aceasta s-au deschis în luna lui octombrie la anul 1810. Învăţătura este împărţită în patru părţi, care sînt : Teologhia, Legile, Doftoriia şi Filosofia. În aceste patru părţi sînt mai mult de doă mii de studenţi sau şcolari, care vin aice din toate părţile Evropei. Pentru a intra în vr-o dregătorie, sau oştinească sau politicească, candidatul trebue învăţat la universitate şi să aibă atestat de aceasta. La universitate sînt adăugite un seminar filologhic, o şcoală pentru hirurghie, o şcoală pentru moaşe şi multe alte ghimnazii".

Piaţa jandarmilor este populată de clădiri particulare impozante şi de bazilici, printre care şi a pastorului comunităţii franceze de rit protestant slujită de Souchon :

„Această piaţă îi una din cele mai frumoase a Berlinului, pentru că are multe frumoase zidiri. No. 1 şi

no 2, precum am însămat deasupra zugrăvelii, sînt două biserici zidite amîndouă una întocma ca şi alta. No. 1 se cheamă biserica franţuzască protestantă şi no. 2 biserica noă. Frederic cel Mare au zidit turnurile, care sînt înalte de 225 de picioare sau palme domneşti. Biserica No. 1 este a coloniei frunţuzeşti, care au venit aice sînt acum 150 ani, fiind gonită din Franţia, fiindcă această colonie îmbrăţoşasă relighia calvinească. De aceia şi pînă în zioa de astăzi slujba dumnezeiască să face în limba franţuzască. Biserica cu no. 2 este a bisericii nemţăşti protestantă. No. 3 arată noul teatru, unde să joacă şi nemţăşti şi franţuzăşti. Acest teatru au ars la anul 1816 şi s-au zidit din nou la anul 1819—1820. La faţada prinţipală să suie deasupra unui peristolu, care îi suspendat cu şasă stîlpi şi cu o scară în piatră cu 28 de trepte. De amîndouă părţile scării sînt două uşi pentru acei cari vin pe jos şi didesubtul scării este o boltă supt care butcile trec, pentru ca cei ce se scobor să nu fie umpluţi de ploaie."

Monumentul dezvelit în amintirea războiului francoprusian din 1813—1815 Kogălniceanu îl prezintă celor de-acasă precum urmează :

„Turnu' care este zugrăvit aice în acest răvaş este monumentul spre aducerea aminte a războiului Prusienilor cu Franţuzii în anul 1813, 1814, şi 1815. Acest turn îi vărsat în bronz. El are 61 palme domneşti sau picioare de nălţime, afară de statue, 2297 cîntariuri, 80 $^1/_2$ pfunduri. Cele patru părţi a turnului sînt îndreptate cătră cele patru plajii a ceriului. În bolţile monumentului de afară sînt statuile cioplite a războinicilor nemţeşti. Deasupra turnului este o cruce de fhier."

Descrie, în alt început de scrisoare, vestitul arsenal din capitala Prusiei :

„Arsenalul sau locul unde să păstrează armile noă şi vechi şi tot feliul de mahini de războiu, este unul din cele mai frumoase monumenturi a'rhitecturii moderne. Această zidire este un cvadrat, avînd pe fieşte care faţă 280 picioare de lungime, adecă palme domneşti. De amîndoă părţi a uşilor sînt patru statue săpate în piatră, care înfăţoşază Aritmetica, Gheometria, Mehanica şi Pirotehnia. La fieşte care fereastră deasupra este cîte o cască sau perichefaleiu românesc. Zidirea în lăuntru

îi despărţită în doă săli. În sala de jos este artileria hotărîtă pentru oşti cu prăvăriile*. Sala de sus are arme vechi, o mulţime de puşti şi de săbii, de dobe aşăzate în cea mai bună orînduială. Acum arsenalul este boit dinafară de nou în boie galbănă, precum vei vidè după zugrăvala care este la începutul cărţii. Deasupra porţii este portretul în aur a lui Frederic I, tatăl lui Frederic celui Mare, craiul Prusiei. În lăuntru la fieşte care fereastră este portretul a unui om ce moare. Fieşte care are o deosăbită fisionomie".

„Cetăţuia sau curtea crăiască", palatul imperial, „este ca o casă lungă de 460 palme domneşti şi largă di 276 palme domneşti. Electorul Frederic II au început a-l zidi la anul 1450 şi zidirea s-au mîntuit la anul 1720. În năuntru palatului o mahină este făcută în formă de tulumbă, care aduce apa din rîu pînă deasupra acoperemîntului. Întru acest mare palat sînt multe lucruri minunate. În *sala cavalerilor* craiul vine o dată pe an şi acoló dă cavaleriile la toţi aceia care s-au purtat cu credinţă. Este şi altă sală numită *galeria icoanelor,* unde sînt o mulţime de frumoase zugrăveli. Pe urmă vine *sala cea albă,* unde familia crăiască mănîncă la sărbătorile cele mari. În altă parte a palatului şăde diadohul** tronului cu familia sa (căci craiul are un deosăbit palat). Prinţipul Wilhelm, fratele craiului, şăde şi el în curtea crăiască. În altă parte a palatului sînt totdeauna odăi împodobite pentru împăratul Nicolai, cînd vine la Berlin. În rîndul al doilea este apartamentul numit camera meşteşugurilor, unde sînt o mulţime de lucruri vrednice de văzut, precum strae şi armi a Hinezilor şi a oamenilor sălbatici din America, corăbii a Arapilor din Africa, lăzi, vasuri di chihlimbar, ceasornice vechi cu muzică şi idoli păgîneşti. În palat este şi *sala crăiască,* unde este tronul, adecă spătăriia. La păretile ce-i dinaintea tronului este servisul de talgire, de ligheanuri, toate de argint, lucruri foarte scumpe, care s-au făcut de Frederic cel Mare. Odăile în care Napoleon au şăzut, cînd au venit la Berlin, stau încă ca atuncea pînă la cerneala şi condeiul cu care au scris".

* Pulberăriile explozibile.
** Prinţul moştenitor.

Asediind inimile cîntăreţelor, Kogălniceanu frecventează curent Opera Mare berlineză, expunînd tatălui său din Iaşi acurateţea sălii de spectacole şi cîteva date cu privire la istoricul sălii clădirii :

„Acest teatru este unul din cei mai mari din Europa. Deasupra uşei cei mari este o inscripţie latinească, care însămnează «Craiul Frederic-lui Apolon, muselor». Acoperemîntul este împodobit cu statue. Acest teatru îi cel mai mare şi cel mai frumos din Berlin, unde cele mai frumoase tragedii, opere, baleturi şi comedii să dau cu mare pompă şi frumuseţă. Decoraţiile sînt foarte bine zugrăvite, straile foarte scumpe. Baleturile sau jocurile care să dau pre acest teatru sînt cele mai frumoase din Europa. Teatrul poate să încape pân' la doă mii de oameni. Lojia crăiască îi foarte bine împodobită. Cînd sînt baluri măscuite, atunce parterul să rîdică tot una ca şi scena, încît atunce sala poate să primească mai mult de patru mii masce. Acum avem foarte buni actori şi actriţe, numai cîntăreţii sînt mai buni la Viena. Actriţa cea mai bună este Şarlotta Hagn, a căruia trimăt portretul. Acest teatru au fost zîdit la anul 1740 supt Friderich cel Mare. El este zîdit într-o formă de paralelogram de doă sute şaizăci şi unu picioare de lung şi o sută şi trii de larg. Deasupra uşei este săpat în piatră Apolon şi cele noă muse ; pe urmă Orfeus, care îmblînzăşti cu lira sa fiarele sălbatice".

Pe tatăl său îl roagă să-i trimită cărţulia populară *Alecsandria,* cerută de un neamţ ce trăise în Moldova şi devenise între timp secretar al lui Ribeaupierre. Îşi justifică noua cerere de bani prin cheltuielile săptămînale cu lecţii particulare de muzică (2 taleri), de galvanoplastie (3 taleri), pe lună cu orele de călărie (1 taler), cu frecventarea teatrului (1 taler) şi cu orele de italiană. Scria că lucrează de la ora 6 dimineaţa pînă la ora 14, apoi între orele 17—19 ; pe deasupra, îl năcăjeau ochii. Medicul îi indică să muncească raţional şi să se plimbe.

Oculistul „crăiesc" Junker, amic cu pastorul, îi prescrisese pentru durerile de la ochi cură de ape minerale şi, dimineaţa, un pahar cu lapte de vacă, de curînd muls. Este de părere ca studiosul moldovean să schimbe pentru un timp aerul „scîrnav" din Berlin, să facă „feredei di mare", iar Hufeland, pastorul gazdă şi pedago-

gul îşi dăduseră asentimentul. Urma să fie însoţit de un prieten al lui Hufeland, după cum se hotărîse la început, la Dobberan, apoi la Svinemünde, pentru că „vîntul de la miazănoapte îi oprit prin ostrovul Rügen, care are munţi". Acolo vor călători, după încheierea cursurilor, la 15 august, el, profesorul Beoşen, intimul consilierului Hufeland.

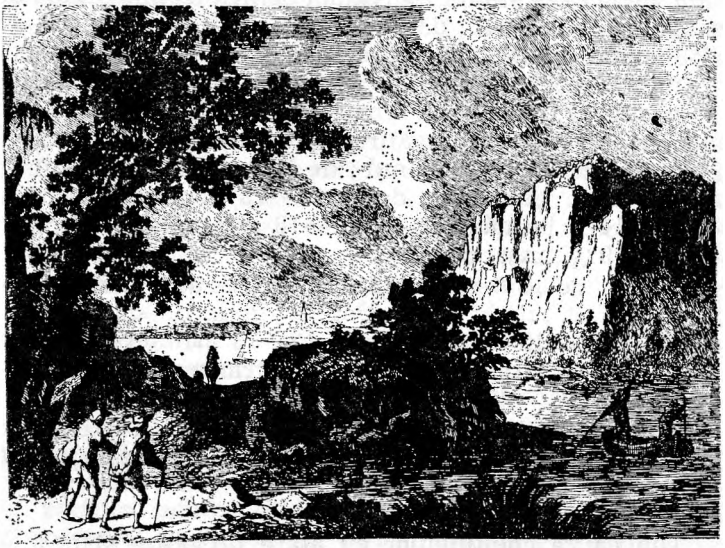

Ţărmul insulei Rügen, frecventată de Kogălniceanu şi, peste ani, cîntată de poetul junimist Samson Bodnărescu (litografie)

La Iaşi trimite demonstrativ densul său orar săptămînal de studii :

Luni, de la 6—8 pregătiri pentru lecţiile orale şi temele de scris ;
de la 8—10 l. greacă ; de la 10—11 l. latină ; de la 11—12 l. germană ; de la 12—13 matematica ; de la 13—14 pictura ; de la 17—18 l. franceză ; de la 18—19 gimnastica şi tragerile cu arma.

Marţi, de la 6—8 studiu individual ; de la 8—9 pianul ; de la 9—10 dreptul ; de la 10—11 geometria ; de la 11—12 l. engleză ; de la 12—13 aritmetica ; de la

13—14 l. latină ; de la 17—18 l. franceză ; de la 18—19 gimnastica.

Miercuri, de la 6—8 pregătiri pentru lecţiile orale ; de la 8—9 l. italiană ; de la 9—10 pictura ; de la 10—11 l. latină ; de la 11—12 istoria ; de la 12—13 aritmetica ; de la 13—14 pictura ; de la 17—19 călăria (în continuare, programează, ca probabilitate, teatrul).

Joi, de la 6—9 studiu individual pentru lecţiile orale ; de la 9—10 dreptul ; de la 10—11 l. latină ; de la 11—12 l. engleză ; de la 12—13 aritmetica ; de la 13—14 geometria ; de la 17—18 l. franceză ; de la 18—19 gimnastica şi tragerea cu arma.

Vineri, de la 6—8 pregătirea individuală pentru lecţiile orale ; de la 8—9 pianul ; de la 9—10 dreptul ; de la 10—11 l. germană ; de la 11—13 aritmetica ; de la 13—14 l. latină ; de la 17—18 galvanoplastia, de la 18—19 gimnastica.

Sîmbătă, de la 6—9 pregătirea individuală pentru lecţiile orale ; de la 9—10 dreptul ; de la 10—11 l. latină; de la 11—12 istoria ; de la 12—13 aritmetica ; de la 13—14 pictura ; de la 17—18 l. franceză ; de la 18—19 călăria.

Duminică, de la 6—8 pianul ; de la 9—11 asistenţa de cult ; de la 11—13, iarăşi, călăria — şi seara, după orele 18, spectacol de teatru.

Din cauza cheltuielilor cu atare pregătire şi nesubvenţionat pe cît aştepta din familie, notifică la Luneville că încetează abonamentele subscrise. Cere, repetat, de la Iaşi *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* (1812) de Petru Maior, romanul popular *Alecsandria,* portativele cîntecelor româneşti publicate de F. G. Ruşinski, *Condica legilor Moldaviei,* traducerea imprimată la *Descriptio Moldaviae, Biblioteca românească* a lui Zaharia Carcalechi, o gramatică românească, litografiile cu subiect istoric editate de Gheorghe Asachi, balada *Luării Hotinului,* satira *Minciuna şi adevărul,* basmul lui *Arghir,* balada populară despre omorîrea, în 1777, a lui Grigore Ghica Voievod, transcrierea *Ruinurilor Tîrgoviştei* de Vasile Cîrlova, textul *Sentinelei taberii de la Copou* de Costache Stamate, al altor producţii beletristice, o listă a voievozilor Moldovei în

succesiunea lor cronologică, *Letopiseţul lui Grigore Ureche,* o posibilă istorie a Eteriei, date statistice asupra ţiganilor boiereşti şi domneşti, legislaţie rurală, colecţiile *Albinei româneşti* şi *Curierului românesc,* relaţii despre *Aprodul Purice* de C. Negruzzi, apărut în 1837, despre *Idee repede de istoria Prinţipatului Ţării-Româneşti,* tom. I, 1836, de Florian Aaron. Izvoare solicită şi de la Matei Millo, iar lui Cuénim îi cere amintiri din timpul domniei lui Ioniţă Sturdza. Se informase că la Wittenberg poate consulta alte ştiri privind istoria poporului român, dar nu dispunea de bani pentru o călătorie specială într-acolo.

De la surori aştepta ştiri din viaţa politică şi socială a Iaşului. Cînd ele, în epistolele ce-i îndreaptă, se pierd în mreaja mondenităţii şi în laude exagerate pentru teatrul francez, fratele de la Berlin le combate cosmopolitismul. Le îndrumă către trupa românească şi repertoriul neaoş, învederîndu-le că scena are o misiune naţională. Din crezul său profesat peste trei ani, le făcea să ştie de pe acum că nu va trece mult timp şi creaţia originală va birui traducerile.

Pentru viitorul An nou plănuia să dăruiască soţiei lui Cumberland, fiică a regelui reformator Friederich Wilhelm al III-lea, o pereche de pantofiori în genul celor confecţionaţi la Constantinopol, cu podoabe de fir aurit şi perluţe, pentru care trimite surorilor măsura tălpii principesei, rugînd ca ele să-i înlesnească, cu grije, confecţionarea la Iaşi.

Ca la Lunéville, Kogălniceanu şi la Berlin continuă să cumpere cărţi, începînd cu clasicii reprezentativi Goethe, Schiller, Lessing, să-şi procure, de la librarul-editor B. Behr, bibliografie pentru studiile ce întreprindea asupra istoriei naţiunii române : Sulzer *(Geschichte des transalpinischen Daciens)**, Fessler *(Die Geschichte der Ungarn***, Engel *(Geschichte der Moldau und Walachey, Geschichte von Serwien, Geschichte des ungarischen Reichs****), Anagnosti *(La Valachie et la Mol-*

* *Istoria Daciei transalpine.*
** *Istoria Ungariei.*
*** *Istoria Moldovei şi Munteniei, Istoria sîrbilor, Istoria regatului maghiar.*

Mihail Kogălniceanu iuncăr (medalion pictat la Berlin de N. Cobas)

davie)*, Wolff *(Beschreibung des Fürstentums Moldau**)*, Dimitrie Cantemir *(Histoire de l'Empire Othoman***)*, pe istoricii antichităţii Herodot, Dio Cassio, Strabon. Cumpăra cărţi în pofida făgăduielilor către Ilie Kogălniceanu că nu va mai face cheltuieli cu biblioteca, dar întărind odată mai mult ce scria într-o epistolă din 1 octombrie 1837 : „eu voi rămîne toată viaţa studios".

Preceptorul de la Souchon, Heinrich Wilhelm Brennecke, mai tîrziu director al Şcolii reale din Poznán, cu care Kogălniceanu făcuse cavalcade la Koepenick, două leghe depărtare de Berlin, şi-n alte vecinătăţi, raportează minuţios într-o întinsă scrisoare către voievodul Mihai Sturdza (10 ianuarie 1836), despre comportarea fiecăruia dintre cei patru conşcolari moldoveni în cursul precedentei luni decembrie. Despre Kogălniceanu informează c-a avut „o purtare exemplară, total lipsită de reproşuri ; el a dovedit la toate disciplinele de studiu acelaşi zel şi a fost recompensat prin excelente progrese ; peste acestea, el a studiat engleza şi italiana, desenează foarte bine şi în curînd va şti să cînte la pian. Compune foarte bine în limba franceză şi redactează mult peste aşteptări (foarte bine) asupra temelor de economie politică. *Domnul Mihail este iubit şi preţuit de către toate persoanele ce-l cunosc şi cu care eu l-am pus în contact*".

Peste decenii, Kogălniceanu nu va uita comportamentul acestui pedagog ; în ministeriatul său din 1869 propune şi decorează pe Brennecke cu ordinul imperial „Medjidie", fapt ce mişcă pe bătrîn, pe soţia sa şi pe mama acestuia, de 85 de ani, cu toţii amintindu-şi de harnicul şcolar din 1836. În scrisoarea de mulţumire către el, urînd vechiului discipol îndeplinirea misiunii lui istorice şi providenţiale, avansează pentru România perspectiva că ea va avea „un viitor frumos" şi, cînd bogatele ei resurse vor fi captate, dezvoltate şi folosite, ea se va număra „printre ţările cele mai favorizate".

* *Muntenia şi Moldova.*
** *Descrierea Principatului Moldova.*
*** *Istoria Imperiului otoman.*

Cu prilejul unei excursii pe Dunăre şi prin Marea Neagră, pînă la Constantinopol, în 1868, dr. Brennecke scrie memorialul de călătorii *Die Länder an der unteren Donau und Konstantinopol**, pe care-l imprimă în 1870 şi-l dedică lui Mihail Kogălniceanu, inserînd amintiri fugitive din perioada de studii la Berlin a bărbatului de stat român şi dorinţa de a-l revedea după o treime de veac.

La Jonas

La 26 iulie 1836 Kogălniceanu vesteşte în ţară că, împreună cu fraţii Sturdza şi cu Al. Vogoride, se mută curînd la un alt pastor, unde de cîteva săptămîni se făcuseră pregătiri închiriindu-se o nouă locuinţă frumoasă, cuprinzătoare, cu parc întins, pe *Neue Friederich-Strasse nr. 27*. Se angajaseră chiar doi slujitori speciali şi un pedagog de casă, Philippi. Moldovenii ocupă cinci camere, cîte una de locuit şi a cincea pentru primire. Elisabeta Jonas scria la 3 septembrie 1836 tatălui său, contele de Schwerin : „Noi am şi făcut pregătirile pentru mutare, care urmează să aibă loc către mijlocul lunei acesteia".

Într-adevăr, la 25 septembrie cei patru şcolari intrau sub supravegherea pastorului Jonas, exigent, moralist, prezumţios.

Traiul la Berlin, în general, era costisitor. În tratamentul de pensiune — ceea ce va fi izbit neplăcut pe Kogălniceanu — se făcea deosebire între el şi odraslele domneşti. Dîndu-şi seama că nu va putea să facă faţă pînă la capăt cheltuielilor în trena prinţişorilor şi, pe de altă parte, conştient de greutăţile materiale ce cauzase familiei, iar pe deasupra fiindu-i dor de patrie, gîndea, la 27 iulie 1836, că nu va termina studiile şi sugera tatălui să roage pe domn să-l recheme în Moldova. Încă înainte de mutarea de la Souchon, Kogălniceanu presimţea că „nu cred că vom fi bine acolo" la Jonas şi, după cum se va vedea, conflictele între el şi al doilea

* *Ţările de la Dunărea de jos şi Constantinopolul.*

pastor nu vor întîrzia să se manifeste, mocnind la început, apoi devenind tot mai dure, angajînd în octombrie 1837 şi pe Hufeland.

Pornind polemic de la aserţiunile ostile ale filologului francez Frédéric Gustave Eichoff, din *Paralelele limbilor indo-europene* (1836), cum că limba română este necioplită şi „de puţin interes", primul studiu al lui Kogălniceanu *(Moldau und Walachei Romänische oder Wallachische Sprache und Literatur**, semnat anonim Ein Moldauer** apărut în numerele 9 şi 10 din ianuarie 1837 ale revistei *Magazin für die Literatur des Auslandes****, care a circulat şi în extrase) îi fusese sugerat de Alexander Humboldt. El reprezenta la data respectivă întîia sinteză sigură la dispoziţia Europei asupra structurii limbii şi literaturii române. În cunoaştere de cauză şi judecînd studiul atît în fondul lui contributiv cît şi în comparaţie cu ce se ştiuse pînă atunci în lume despre „firea limbii române" şi despre literatura noastră populară şi scrisă, Nicolae Iorga aprecia că lucrarea lui Kogălniceanu „e una din acele minuni care vestesc răsărirea unei minţi geniale". Dar pe şantierul său creştea şi se apropia de tipar încă o carte asupra istoriei, limbii, problemei sociale şi naţionale a ţiganilor robi şi nomazi, populaţie ce revendica prin glasuri autorizate abolirea sclavajului pretutindeni în lume. (În rezolvarea cauzei robilor ţigani Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Costache Negri şi alţi cărturari patrioţi călăuziţi de acelaşi ideal umanitar vor fi protagonişti în Moldova). Este vorba de lucrarea intitulată *Esquisse sur l'Histoire, les moeurs et la langue des Cigains, connus en France sous le nom de Bohemiens, suivie d'un recueil de sept cents mots çigains***** par Michel de Kogalnitchan. Préface par Philarète Chasles, Libr. de B. Behr, Berlin, 1837. După interesul cu care a fost ur-

* Moldova şi Ţara Românească. Limba şi literatura română sau valahă.

** Un moldovean.

*** Magazin pentru literatură străină.

**** *Schiţă asupra istoriei, obiceiurilor şi limbii ţiganilor, în Franţa cunoscuţi sub numele de bohemieni, urmată de o culegere de şapte sute de cuvinte ţigăneşti* de Mihail Kogălniceanu. Prefaţă de Philarète Chasles. Libr. B. Behr, Berlin, 1837.

mărită imediat această micromonografie influențată în repertoriul lexical de gramatica țigănească a lui Graffunder, Erfurt, 1833, degrabă epuizată, a fost parțial tradusă în numerele din 1 și 3 noiembrie 1837 din *Magazin für die Literatur des Auslandes* și primi o ediție integrală în limba germană la Stuttgart în 1840. Ea s-a înscris și a rămas pînă astăzi în bibliografia selectivă a problemei.

Alt domeniu de cercetare al lui Kogălniceanu era să fie istoria patriei.

Gîndul de a scrie istoria țării lui, pe baza materialelor din Iași și a celor dobîndite în Franța, amplificate aici cu cele consultate în Biblioteca regală, îl mărturisește la Berlin mai multor universitari și consilierului savant Alexandru Sturdza, care-l laudă („zicîndu-mi că am făcut bine"). De la tatăl său aștepta să primească proclamația lui Ipsilante din 1821, proclamația țarului Neculaie din 1828, statistica demografică a Moldovei pe 1836, pravila lui Vasile Lupu, colecțiile la zi ale *Albinei românești* și *Curierului românesc*, *Regulamentul Organic* (ce nu putea fi scos peste frontieră), o statistică a dărilor bănești, a cheltuielilor administrative și militare.

Vechea legislație a Moldovei se pare că interesa pe profesorul de drept roman Frederic-Charles de Savigny de la Universitate, care, înainte ca Kogălniceanu să se înscrie la facultatea de drept, îi dăduse ore de pregătire în particular, plătite lunar cu 40 de taleri.

Kogălniceanu vroia ca lucrarea lui să documenteze cinstit Europa și, în consecință, se străduiește să corespundă așteptărilor. „Nu am scris o scîrnăvie și o carte rea", va afirma el mai tîrziu.

Cerea familiei ajutoare pentru tipărirea istoriei țării, cuprinzînd inițial faptele și evenimentele petrecute pînă la 1800. De apariția ei, domnitorul, subjugat tutelelor diplomatice din Iași, începuse să se teamă și făcea presiuni să se întrerupă imprimarea, perspectivă căreia Kogălniceanu îi riposta, la 21 februarie, că „este prea tîrziu ca să încetez de a tipări" și precizînd că tratatul „poate eși la lumină doă sau trii luni mai tîrziu decât la Martie". Chezășuia răspicat împotriva amintirilor de drumeție ale polihistorului Saint-Marc Girardin, apă-

rute, cu inexactităţi, în *Journal des Débats* din 1836 şi 1837 : „Eu singur ştiu că fiind în Moldova nu pot scrie rău, însă nu scriu pentru ca să vorbesc rău, ci bine, împotriva minciunilor care călătorii străini scriu asupra Moldaviei".

Dă spre consultare lui Alexandru Sturdza primele zece coale ale *Istoriei* ieşite de sub valţul tipografiei şi enciclopedistul îl laudă şi-i exprimă promisiunea de a scrie favorabil — cum a şi făcut — vărului său de pe tronul Moldovei. La un moment dat, este gata să trimită însuşi voievodului lucrarea pentru avizare. Dar cartea era deja anunţată în presă, în prospecte şi avea „prenumeranţi" în Franţa, Germania, Rusia şi Muntenia. Din Bucureşti i se ceruseră 53 de exemplare, dintre care unul, cumpărat de N. Bălcescu, s-a păstrat cu foarte interesante adnotări.

Kogălniceanu trecu peste riscuri şi, temerar cum se va dovedi la 1848, în etapa luptelor pentru Unire şi în fruntea guvernului între 1863—1865, nu cedă presiunilor din Moldova ce-i primejduiau, prin dizgraţia domnească, rămînerea la studii.

La 8 octombrie 1837 *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*, Tome premier, *Histoire de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie (1241—1792)* par Michel de Kogalnichen, Libr. de B. Behr, Berlin, 1837*, era broşată şi se găsea în librăriile berlineze, dar, probabil din calcul, ca să recomande noutatea, multe exemplare purtară pe copertă, ca an de editare, 1838. *Prospectus*-ul apariţiei, din care un exemplar expediase surorilor, se datează : *ianuarie 1837.*

Muncise cu informarea şi redactarea la această meritorie istorie naţională a tuturor românilor doi ani şi apărea, în arhitectura paralel-unitară a restituirii vieţii poporului său din cele trei principate şi din sudul Dunării, înaintea tipăririi integrale a *Hronicului* lui Gheorghe Şincai, din 1853.

* *Istoria Munteniei, Moldovei şi a românilor de peste Dunăre*, volumul I, *Istoria Daciei, românilor de peste Dunăre şi a Munteniei* (1241—1792) de Mihail Kogălniceanu. Librăria B. Behr, **Berlin.**

La Iaşi expedie treizeci de exemplare prin librarul cernăuţean Andrej Dobrzanskj : unul pentru aga Ilie ; cîte unul pentru surorile Elena, Maria, Pulheria şi Săftiţa ; unul pentru voievod ; unul pentru unchiul Iancu din Botoşani ; unul pentru cumnatul Leon Iacovachi ; unul pentru Gheorghe Asachi ; unul pentru preceptorul Cuénim ; douăsprezece exemplare cu plată pentru Tissot, restul rămînînd în păstrarea tatălui său pentru posibila vînzare direct cu doi taleri exemplarul sau prin cabinetul ieşean de lectură al lui Bell, cu bonificaţie.

Cînd Mihail Kogălniceanu începe să primească salariu, tatăl Ilie, grăbit spre economii, îi micşorează subvenţia lunară de la 12 la 6 galbeni, fond insuficient pentru întreţinerea „într-o ţară unde toate îs aşa de scumpe", pe deasupra urmînd să achite şi taxele pregătirii universitare. Aga Ilie, cu gîndul la investiţii rentabile în Moldova, îi indică să se iniţieze — tot la nivel universitar, şi aceasta presupunea un an de studii cu plată — în textilăria de mătase, în fabricarea alcoolului şi creşterea oilor merinos. Kogălniceanu expune tatălui cheltuielile strict necesare pentru aducerea la îndeplinire a dorinţei sale, precum şi necesarul bănesc pentru a pleca, după cura de ape minerale, la Swinemünde, în insula Usedom, estuar la vărsarea rîului Swina în Marea Baltică.

Însoţise în călătorie pe litoralul baltic pe tînărul prozator german Wilibald Alexis, pe numele lui real Georg Wilhelm Härings (de la domeniul natal Häringsdorf, vizitat în trecere şi de valorosul june moldovean), prelungind excursia în Danemarca şi Suedia. După aceasta, vizită Putzer, domeniul de baştină din Pomerania al soţiei lui Jonas. Jonas scria la 21 august 1837 socrului său, contele Schwerin, că tinerii moldoveni îi păstrează „cea mai vie amintire". Spre deosebire de anul precedent, tratamentul şi vacanţa de vară nu vor pretinde mai mult de o sută de taleri, jumătate faţă de cheltuielile din aceeaşi etapă în 1836. Se împrumută de la Jonas. Mîngîia pe bătrînu-i tată că în iarna 1837 „am de gînd ca să învăţ mult ca să pot a mă întoarce mai de grabă în Moldova, ca să pot cîştiga şi eu ceva, şi nu tot dumneata să cheltuieşti pentru mine".

Apelînd la o suplimentare de taleri din partea tatălui, Kogălniceanu, „mulţumitoriu", promite să-i restituie ul-

terior din salariu şi din vînzarea cărţilor. Pentru datoriile la librarul din Lunéville se împrumută la pedagogul Philippi.

Pe ogoarele de la Putzar (mai tîrziu Schwerin) a asistat, vreme de două săptămîni, între 15 iulie — 1 august 1837, la munca organizată a seceratului şi la alte lucrări ale pămîntului.

După revenirea, la 1 august, în Berlinul decimat de holeră, Kogălniceanu are repetate diferende cu Hufeland şi cu pastorul Jonas.

Consilierul juridic, într-o scrisoare către Mihail Sturdza, se plînsese că Mihail Kogălniceanu a lipsit cîteva ore de la programul de învăţămînt, că foloseşte „rău" banii primiţi de-acasă, că n-a luat parte la botezul unei fiice a lui Jonas, preferînd un spectacol de teatru, că nu-i respectuos cu colegii princiari, obedienţi faţă de pastor, că se foloseşte de titluri imaginare — pîri la care, într-o epistolă din 26 august 1837, către tatăl său, fiul se justifică punct cu punct. La indicaţia părintească de a cere scuze lui Hufeland, Kogălniceanu ripostează : „Aceasta nu o voi face niciodată ; căci atunce aş fi nevrednic de a mă numi om slobod". Scria tatălui din Iaşi că vrea să se mute de la Jonas, cu trei sute de taleri pe an putînd plăti chiria a două odăi, să mănînce bine şi unde vrea, să înveţe în linişte. Curînd apăru însă în pensiunea pastorului curcubeul concordiei ; dar Kogălniceanu, răzbit de dorul patriei, scria la 17 noiembrie că îi este „destul de a trăi depărtat de patria mea, îs destul de a mînca pîne străină şi sînt prea bătrîn spre a fi şcolar şi pansionar la un pastoriu". Adăuga în epistolele către ai lui că, deşi numai la douăzeci de ani, pentru cunoscuţii care-l întîlneau părea de „trii zăci de ani". În atari împrejurări, curiozitatea îl împingea ca, înainte de a se reîntoarce, să vadă Parisul. Călătoria într-acolo „nu costisăşte mult" ; dar el n-o putu realiza.

Spre sfîrşitul anului 1837, Kogălniceanu se simţea încurcat în datoriile făcute la librarul Behr, cu noua carte, cu legătorii, la traducătorul Prévost, la Hufeland, cu viaţa berlineză scumpă. De aceea se confesa „babacăi" Ilie : „Crede-mă că sînt sătul pînă piste urechi de străinătate şi că ceasul cel mai norocit a vieţei mele va fi cînd mă voi întoarce în Moldova lîngă dumneata". În

același spirit, la 10 februarie 1838, revenea cu insistență : „Mă rog, băbacă, ca să faci ca să mă întorc la Moldova cît mai în grabă ; căci nu vreau mai mult să trăesc fără a cîștiga ceva", expunînd, patetic, că „starea mea în Berlin îi foarte ticăloasă ; de o parte trebuie să plătesc datoriile vechi, de altă parte trebuie să am bani pentru cheltuielile de toată ziua".

În asemenea strîmtorări și suspectări, ia hotărîrea ca-n iarna viitoare să ceară domnitorului să-l recheme în țară, să-și răscumpere prin slujbe administrative cheltuielile investite de stat cu el la studii și-apoi să se retragă undeva la sat, arendînd un petic de pămînt sau cumpărîndu-l, să fie „sîngur și slobod, fără a ruga sau a sluji pe cineva, căci slobozenia mi-i mai scumpă de cît un rang mare și bogăția". Dacă ar întîrzia în slujbe, gîndește că pînă la urmă îl așteaptă ingratitudinea, cabalele. Nimeni nu-l va întîlni în anticamerele potentaților. Pe aceștia îi disprețuiește ca unii ce exploatează, țin în sărăcie pe muncitori și se socot „peste ceilalți oameni".

„Adevărata civilizație — scrie Kogălniceanu surorilor — constă în patriotism și-n iubirea aproapelui, în respectarea legilor, în abolirea robiei, care încă, spre rușinea noastră, ființează în țara noastră, în egalitatea oamenilor dincolo de distincția de rang și naștere".

Chibzuiește să se retragă la țară în Moldova sau într-un sătucean neștiut din Transilvania, ziua apăsînd coarnele plugului, seara delectîndu-se spiritual cu cititul și scrisul.

„N-aş schimba săraca Moldovă nici pentru întîiul tron din lume"

Studenţia universitară

La 27 octombrie 1837, conşcolarii de la Jonas fură înscrişi la Facultatea de ştiinţe juridice, Kogălniceanu comunicînd acasă că va urma „legile firești (= dreptul natural) şi legile romanești (= dreptul roman), istoria şi gheografia". La pastor el îşi prelungi meditaţiile la limbile greacă şi latină, filozofie şi matematică. Audia optsprezece ore pe săptămînă la Universitate şi zece ore făcea meditaţie acasă.

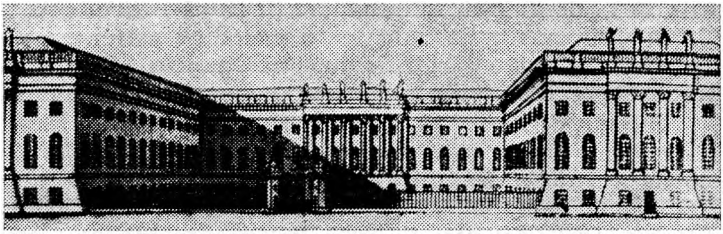

Miniatura Universităţii din Berlin, pe frontispiciul unei scrisori adresate familiei în etapa studiilor (facsimil)

În discursul rostit în şedinţa solemnă de la Academia Română la 1 aprilie 1891, Kogălniceanu, trecînd peste amănuntele vieţii de fiecare zi, ţinea să evoce anii juneţii studioase la Berlin, să-i lumineze în semnificaţiile influenţelor pozitive asupra dezvoltării personalităţii lui, exprimînd omagii calităţilor intelectuale ale bărbaţilor pe care-i cunoscuse, începînd cu Jonas şi mediul

ales din pensiunea lui şi pînă la savanţii audiaţi la Friedrich-Wilhelms-Universität.

Dar iată fragmentul evocator : „Pastorul Jonas era un bărbat distins ; el avea deja un nume bine văzut şi era încuscrit cu familia lui Hufeland, autorul *Macrobioticei sau arta de a trăi mult*, şi cu familia comitelui Schwerin, urmaş al marelui feldmareşal al lui Frederic cel Mare. În casa sa se aduna societatea cea mai aleasă şi din nobleţe şi din burghezie, care de pe atuncea luase un loc însemnat în Germania, puindu-se în fruntea ideilor naţionale şi a reformelor sociale care se răspîndise în toată Germania.

Consilierul de stat Alexandru Sturdza, coleg al lui Capodistria, cu carele lucrase mult la Petersburg pentru emanciparea Eladei, rudă a lui Mihail Sturdza, şi după a căruia recomandaţiune noi furăm încredinţaţi pastorului Jonas, în timpul petrecerii sale în Berlin — şi aceasta era mai neîntreruptă — era unul din vizitatorii cei mai deşi ai casei pastorului [...]

Intrat apoi student la universitate, am avut de mari dascăli pe Gans, profesor de dreptul natural, care era de o elocvenţă atît de mare, de un liberalism în idei atît de larg, încît, din toate părţile Germaniei şi chiar din alte ţări, alergau cu miile studenţii ca să-i asculte vorbirea şi elocvenţa sa dulce ca o melodie ; astfel încît a trebuit a se abate pereţii la două săli pentru a lărgi sala unde el predica ştiinţa tinerei generaţiuni germane.

Am avut de dascăl pe Leopold de Ranke (1795—1886), marele istoric, căruia, cu ocaziunea jubileului său de 60 de ani de profesorat, ajuns la adînci bătrîneţe, am avut şi eu onoarea a-i adresa acum cîţiva ani, 20 februarie 1877, felicitările mele, felicitările întîiului său student român de la Universitatea din Berlin.

Am avut fericirea de-a avea de dascăl pe marele Savigny, celebrul profesor de dreptul roman, celebrul ministru de justiţie şi unul din fiii cei mai distinşi ai coloniei franceze din Berlin.

În saloanele d-lui de Savigny am fost prezentat şi lui Alexandru Humboldt (1769—1859), carele îmi arăta în general un deosebit interes pentru ţările române, atît de necunoscute pe atunci, încît nici numele de *români* nu se ştia. De aceasta, în adevăr, nu trebuie să ne mi-

răm, cînd însuşi în Moldova şi în Muntenia numele de *români* nu era întrebuinţat, înlocuit fiind prin numele provincial de *moldovean* şi *muntean.* Bătrînul Asachi toată viaţa lui n-a putut găsi potrivita terminaţiune franceză la cuvîntul *român,* vorbind şi scriind *les roumounis.* Să-mi fie permis a-mi face un merit, afirmînd că eu cel dintîi am întrebuinţat în limba franceză cuvintele de *roumain* şi de *Roumanie.* La Berlin, pe timpul petrecerei mele, şi chiar în saloanele culte, mai tot aşa de puţin cunoscut era şi numele de *Moldauer* sau *Wallache.* Mie mi se zicea *der schwarze Grieche* * pentru că aveam părul negru.

Alexandru Humboldt, spirit eminamente cercetător, îmi arătă o deosebită dorinţă de a cunoaşte în ce constă literatura noastră, şi îndeosebi m-a întrebat despre soarta şi caracteristica ţiganilor noştri. Spre a-i satisface curiozitatea, eu am scris în limba germană o scurtă privire asupra micei noastre literaturi de pe atuncea, pe care am publicat-o în *Magazin für die Literatur des Auslandes* al lui Lehmann. Tot pentru Humboldt am publicat apoi o broşură în limba franceză, *Esquisse sur l'Histoire, les moeurs et la langue des Çigains* (Berlin, B. Behr, 1837), în prefaţa căreia chemam luarea aminte a filantropilor asupra acestui nenorocit popor sclav în ţara mea, în sînul Europei civilizate, şi tractat ca lucru prin însăşi legile ţărei noastre.

Vacanţele le petreceam ordinar în Pomerania, la Schwinemünde, pe atuncea un orăşel pe ţărmurile mărei, sau la Hehringsdorf, sat mic, tot pe ţărmul mărei, şi recomandat mai întîi de Wilibald Alexis (1798—1871), celebrul romancier, şi care, deşi eu nu aveam decît douăzeci de ani, mă luă în strînsă amiciţie. Hehringsdorf astăzi este devenit oraşul balnear mare şi cel mai frecventat al Germaniei de nord. Cu Wilibald Alexis am vizitat pe jos insula Rügen, castelul Putbus al familiei princiare Malte-Putbus, pădurile misterioase ale vechii zeităţi vende Hertha şi cetatea de pămînt Arkona, punctul cel mai septentrional al Germaniei, care seamănă mult cu cetăţile noastre de pămînt, Movila Răbîei, cetatea de la Adjud şi atîtea altele.

* Grecul oacheş.

Enciclopedistul Alexander Humboldt, prețuitor și îndrumător al lui Kogălniceanu în etapa studiilor la Berlin (litografie)

Wilibald Alexis, în plimbările noastre, mă iniția la marea lucrare ce se opera pe atunci în Germania atît în privința unității politice, cît și în privința aspirațiilor și sforțărilor burghezimei de a intra în viața politică,

Romancierul german Alexis Wilibald (W. Haering), cu care Kogălniceanu a călătorit pe litoralul baltic (litografie)

care pînă atunci aparţinea mai cu deosebire nobilimei. El mai întîi îmi dădu amănunţiri asupra marei reforme care se făcuse în Prusia, adică emanciparea şi împroprietărirea ţăranilor prusieni, operată în timpul regelui Frederic Wilhelm III (1797—1840) de către marii săi miniştri Stein (1757—1831) şi Hardenberg (1750—1822),

reformă care a însufleţit şi a îmbărbătit naţiunea prusiană spre a scutura jugul francez, care, după bătălia de la Iena (1806), apăsa grumazii poporului german. Pastorul Jonas completă învăţătura mea în privinţa marei reforme ; el puse în mîinile mele înseşi actele marilor legiuri, proclamaţiilor şi reformelor lui Frederich Wilhelm III şi, cu deosebire, edictul din 14 septembrie 1811, care s-a aplicat pe toată suprafaţa statului Prusiei, desfiinţînd claca şi orice alte servicii către stăpînii de moşii şi prefăcînd în proprietate absolută, în mîna ţăranilor, ogoarele ţărăneşti, cu despăgubire în bani odată răspunşi, sau prin rentă perpetuă, ori prin înapoierea unei părţi de pămînt. Pastorul Jonas mă făcu cunoscut şi cu memoriul compus de principele Hardenberg, la Riga, în 1812. Prin acest act important, marele ministru arăta regelui necesitatea prefacerei chiar din temelie a organizaţiei de atunci a statului prusian, pentru a-i da o nouă viaţă prin înlăturarea a tot ce era slab în el şi prin deşteptarea de puteri nouă".

În ultima lungă scrisoare, datată 19 februarie şi în preajma plecării din Berlin, Kogălniceanu îşi bilanţa astfel realizările de la plecarea din Iaşi : „Oamenii zic în metaforă a sfîrşi învăţăturile de doă feluri : cînd un tînăr au trecut prin toate taxiile unui ghimnasu şi cînd un tînăr au învăţat trii ani la Universitate. Toate taxiile ghimnasului le-am sfîrşit cînd eram în Franţia. Viind în Berlin am învăţat în casă doi ani ; ce am învăţat în această vreme, vei putè vidè, cînd mă voi întoarce în Moldova ; ce fără descăli am învăţat, vei puteà vidè prin istoria Valahiei ce am tipărit-o şi prin istoria Moldovei care îi aproape de-a sfârşi de a scrie. După doi ani de pitrecere la Berlin, am intrat la Universitate, unde am învăţat mai toate legile romane ce se numesc instituţiile împăratului Justinian, care slujesc de temelie la Condica Moldovei".

Presupunea, ceea ce s-a şi întîmplat, că Hufeland îl va defăima prin scrisori trimise în Moldova, între altele şi pentru că, la 21 de ani, vizita pe o tînără actriţă de la Teatrul grecesc din Berlin, că-i risipitor cumpărînd cărţi şi recalcitrant faţă de Jonas.

Istoricul Leopold Ranke, profesorul lui Kogălniceanu la Universitatea din Berlin (litografie)

În atare conjunctură, Kogălniceanu își trecu grijuliu examenele universitare la : *Instituțiile lui Justinian* (cu profesorul Klenze) obținînd calificativul *foarte bine ;* la *Dreptul natural* (cu profesorul Gans), tot cu *foarte bine ;* la *Istoria modernă* (cu profesorul Ranke) obținînd inițial *foarte bine,* retușat de celebrul istoric în *bine.* Nu s-a mai prezentat, cum își propusese inițial, la examinarea din cursurile despre Goethe, etnografie și noua legislație.

Pentru obținerea doctoratului în științe juridice i-ar mai fi trebuit încă doi ani și jumătate la Berlin, cum observa epistolar părintelui său la 30 ianuarie 1838. Ilie Kogălniceanu nu-l mai putea ajuta, la această dată fiind prins în socotelile bănești de dotă ale fetelor lui și în afaceri curente.

Pe Mihail îl apăsa dorul de țară ; atmosfera în casa lui Jonas nu-i era favorabilă ; încerca neajunsuri și din partea lui Hufeland ; în patrie nu se mai bucura de încrederea suveranului protector. Emitea ipoteza că, autor la această dată, ar fi putut obține totuși titlul superior științific de doctor în filozofie cu scutire de frecvență la Jena.

Universitățile lui Kogălniceanu se opriră definitiv aici și, probabil la o cerere făcută la plecare, i se atestă — cum se citește în protocolul final din 31 martie 1838 — că în perioada studenției Kogălniceanu se purtase disciplinat, nu frecventase asociații studențești interzise și fusese la zi cu taxele.

A fost cel dintîi student român al Universității din Berlin, deschizînd calea spre învățături superioare, pe aceleași pupitre, lui Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi, Mihai Eminescu.

Către Iași

Cu familia pastorului raporturile se rup „prietenește și civilizat", după mărturia Elisabethei Jonas, care în memoriile ei scrie : „Și eu am păstrat totdeauna un interes pentru unii din tinerii domni".

Bemerkung. Nach der Bestimmung in der hohen Ministerialverfügung vom 26. September 1823, hat jeder Studirende während der Vorlesung nur denjenigen Platz in dem Auditorium einzunehmen, welchen die ihm von dem betreffenden Lehrer gegebene Nummer auf dem Anmeldungsbogen bezeichnet und zwar das ganze Semester hindurch. Auch soll, wenn ein Studirender verhindert wird, einige Tage oder länger an den Vorlesungen Theil zu nehmen, kein anderer befugt seyn, von dessen Platz unter irgend einem Vorwande Besitz zu nehmen.

Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin.

Anmeldungsbogen.

Der Studiosus Michael Kogălnicéanu

Hat hier nachstehende Vorlesungen gehört	bei	No. der Zuhörer-Liste	Vermerk des Quästors betreffend das Honorar	Zeugniß der Docenten über den Besuch der Vorlesungen
1837/38 Institutiones	Zimmern	4	1, byg	
Naturrecht	Gans	104	3, [illegible]	
Römische Geschichte	Ranke	29	3, [illegible]	
Allgemeine Geschichte			4 [illegible]	
Götze			[illegible]	
Deutsche Literatur				

Matricola de student a lui Kogălniceanu la Universitatea din Berlin (facsimil)

În preajma plecării din Berlin, la 24 februarie 1838, cu caravană de poştă, Kogălniceanu vesti tatălui său traseul întoarcerii : Wroclaw, Kraków, Lwów, Cernăuţi, Iaşi, sperînd să se afle „în sînul familiei" între 14—15 martie. După o săptămînă de drum soseşte la Kra-

ków, unde tînărul istoric rămîne două zile (Wistula, din dezgheţ, se revărsase), de unde scrie acasă şi protocolar pastorului Jonas, în plus şi cu folos vizitînd castelele, ctitoriile şi necropola regalităţii medievale poloneze. La Lwów, condus de arhivistul-bibliotecar Dionis Zubrzykj, se interesează, în arhiva bisericii românilor uniţi de-acolo, de „răvaşele" vechilor voievozi Alexandru Lăpuşneanu, Petru Şchiopul, Ieremia şi Elisabeta Movilă, Simion, Constantin, Margareta şi Moise Movilă, Miron Barnowski, Vasile Lupu, Duca vodă cel bătrîn, Radu Mihnea, constînd din donaţii, din liberalităţile cămăraşului Toader la Tuţora în 9 iulie 1627 şi din alte douăzeci de „răvaşuri", scrise între 1599—1603 de către boerii moldoveni, printre care vel-logofătul Luca Stroici, „hîrtii de mult preţ", „unele în limba rusnească şi altele leşeşte", pe care „în trecerea mea pe la Lemberg am mers de le-am cercetat şi le-am aflat".

De la Lwów la Cernăuţi va călători două nopţi şi o zi, cît durase şi calea dintre Kraków şi Lwów, aproximînd s-ajungă în capitala ducatului între 11—12 martie, pentru ca de-acolo, după mai puţin de o zi, să se îndrepte spre hotarele Moldovei. Rugase pe „babacă" să-i trimită la graniţă o trăsură şi să-i gătească în casa părintească odăile personale.

Bariera Iaşului o trecu la 14 martie 1838.

Între Asachi şi Eminescu — legiuitor al romantismului românesc

La Alăuta românească

Primit cu emoţii şi dor, de toţi din familie, cărora le povesti multe şi mărunte din străbaterea Europei, este lesne de închipuit că, prin Ilie Kogălniceanu, cel revenit fu peste cîteva zile anunţat şi primit în audienţă de către Mihail Sturdza, care hotăra prin ordinul de zi din 31 martie 1838, „pe aflătoriul peste complet, cornetul Kogălniceanu, carile pîn acum au fost la şcoli peste hotare, îl primim între domneştii adiotanţi".

Îl vizită acasă pe Gheorghe Asachi în clădirea aflată astăzi pe strada Codrescu nr. 2 şi, expunîndu-i largi programe publicistice şi literare, îl convinse să-i încredinţeze redactarea suplimentului *Alăuta românească,* ceea ce pontiful literaturii moldave — ţinînd seama de valoarea tinerelului ce-adusese cu el o sinteză sigură a cunoaşterii culturii vremii şi tipărise trei valoroase cercetări în care beletristica şi periodicele asachiene fuseseră citate — primi, mai ales că prima încercare de a lansa *Alăuta* eşuase la 10 februarie 1838.

Tributar unui vechi spirit neoclasicist, pe care slabul iluminism moldovean în comparaţie cu dinamica socială militantă a celui transilvănean nu-l putuse depăşi în valori scriitoriceşti, curentul lui Asachi, bogat în aspecte de cultură mai puţin literare, însemnase o afirmare de progres în ziaristică, în învăţămînt, arte plastice, imprimerie, pînă la un punct în teatru şi prin slabele polivalenţe literare ale prozei lui Asachi. *Psaltirea*

Decretul domnitorului Mihail Sturdza, din 1838, prin care Mihail Kogălniceanu este înălțat locotenent (facsimil)

versificată a lui Pralea, străduințele ciudatului Daniil Scavinschi nu puteau constitui modele. Poeziile și poemele lui Costache Conachi, Alecu Beldiman, Nicolae Dimachi aveau vocație, dar scrierile acestora ca și ale vornicului Vasile Pogor, corespondent cu Chateaubriand, Edmond About, traducător din Voltaire și Crébillon, au văzut lumina tiparului tîrziu ; ba, ale celui din urmă nici pînă astăzi decît parțial și în tiraje restrînse.

Ce influență înnoitoare ar fi putut avea manualele „dumnealui profesorul Iordache Săulescu" : *Întîiele cunoștințe de litere și de idei* și *Retorica* ? Aceeași interogație include pe traducătorii Costachi Stamati, Vasile Vîrnav, Vasile Drăghici, Iancu Buznea, Zoița Grigoriu și Elena Asachi.

Albina românească, la începutul ei din 1829, primea din partea lui Asachi dedicație lîncedă pe cît de nepoetică :

Încă tremură pe foaie
În munți roua și pe rîpe ;
Nu te temi că ți se moaie
Delicatele aripe ?

. . . . . .

Lucrul toate-nvinge-n lume
Eu-s Albina Românească,
Al mieu doru-i și-a mea lege
Pe cîmpia pămîntească.

. . . . . .

Al mieu doru-i și-a mea lege
Pe cîmpia pămîntească
Din flori miere a culege.

. . . . . .

Că de-a mele și de-a tale
Zile samă ni vor cere.

Alăuta românească de sub redacția lui Kogălniceanu apăru bilunar în format 8, cu litere mărunt grațioase, între 1 iulie — 1 septembrie 1838, într-o suită de cinci numere.

Articolul-program timbra promisiunea că „redacția se va sîrgui ca «Alăuta» să răsune producturile duhului cele mai nouă și cele mai interesante pentru cititori. Ea își va împlini scoposul cu ajutorul multor tineri literari, carii au binevoit a făgădui lucrările lor acestei publicații periodice."

Colaborează în paginile revistei, cu poezii, Gheorghe Asachi, Miluță Cuciureanu, iar în postumitate : Alexandru Hrisoverghi și Ionică Tăutu ; Kogălniceanu traduce cu virtuozitate din Fr. Schiller baladele *Inelul lui Policrat* și *Împărțirea lumii*. Proză originală semnează Costache Negruzzi (evocarea *Daniil Scavinschi).* Sub pseudonimul *A*(lviru) *D*(acianu), Asachi prelucră, după romanul popular *Sindipa Filosoful,* istorisirea *Edeș,* iar Kogălniceanu adaptează povestirile *Fată bătrînă* din literatura germană, *Împăratul și braminul* (după Bürger), *Vremea cînd femeile au mai multă treabă* (după *Album der Bou-*

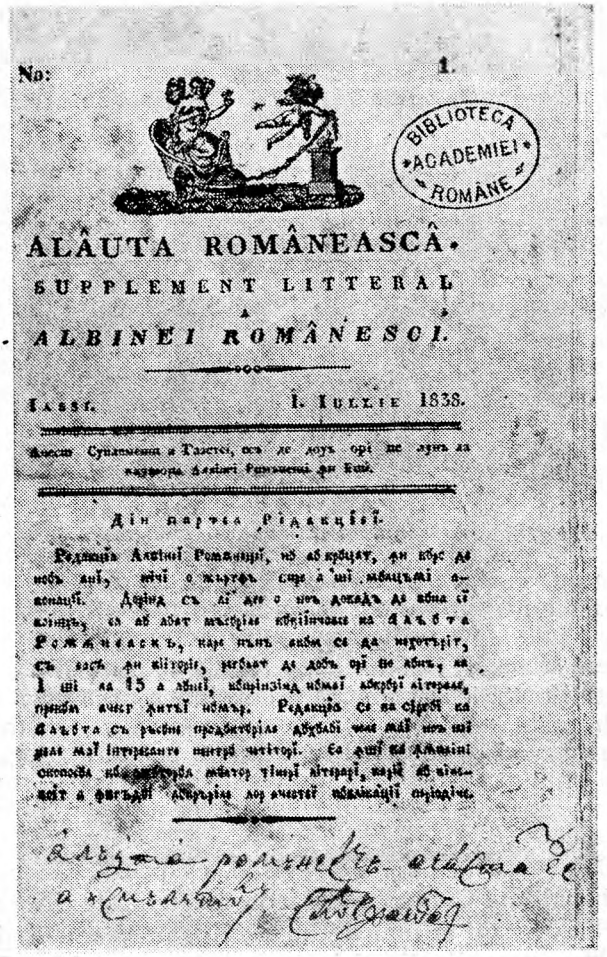
No: 1.

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

ALÂUTA ROMÂNEASCÂ.

SUPPLEMENT LITTERAL

AL

ALBINEI ROMÂNESCI.

IASSI. 1. IULIE 1838.

Din partea Redacției.

Alăuta românească, supliment al *Albinei românești,* apărută sub redacția lui Mihail Kogălniceanu la 1 iulie 1838 (facsimil)

doir), un grupaj de aforistică despre femei (după culegerea franceză *Le Protée),* pamfletul *Filosofia vistului* (adaptare după O.I. Senkovski).

Numerele se încheiau cu semnalări și recenzii asupra cărților apărute în tipografia Albinei sau a Mitropoliei

INELUL LUI POLIKRAT.

Балладъ.

Ѣ ста пе фоіперъ калеї,
Шї се вїта кѫ мѫцїмїре
Ла Самос бнд' ѫмпъръцеа.
» Тоат' аста сѫнт міе сѫпсе,
Зіс ел кътръ краіѫ д' сїнт,
Мъртѣрісіре к' ам нерок! »

« Тѫ аї сімціт фаворѫа де сос!
Не чеї д' асеміне кѫ тїне,
Акѣм аї кълкъ скіптрѫ тѫѣ;
Дне' бнѫа дикъ'ї спре ръсплатъ;
Кът окѫа де дѫшман кліпеще
Нѫ пот съ те кем норочіт. »

Краіѫ делкіе аѫ зіс ачесте,
Де ла Мілет, трімес' і ѣатъ,
Кътръ тіран, бн кѫріер:
» Съ се гътеаскъ, доамне, жъртфа,
Шї кѫ а дафінѫлеї креанцъ
О! кѫнѫнъ 'цї съѫвітѫа кап!

» Пре дѫшман бірѣітѫлам;
Кѫ весте бѫнъ мъ трімете
Кѫпітанѫа тѫѣ Полідор " —
Шї є дін о траестъ неагръ,
Дикъ кѫ сѫнце, спр' алор фрікъ,
Ѫи кап пръ бїне кѫноскѫт.

Inelul lui Policrat, baladă de Fr. Schiller, tradusă de M. Kogălniceanu și apărută în *Alăuta românească* (facsimil)

ieşene, cu ştiri asupra serbării şcolare din 3 iulie, despre *Răvaşuri vechi a domnilor moldoveni*, inedite, identificate de redactor la Lwów. Ţinînd seama că era aghiotant domnesc, Kogălniceanu semnează cu literele *KLMN* sau *L...n*, pseudonime.

La 1 septembrie 1838, publicaţia îşi încheie apariţia, obiectîndu-i-se substratul aluziilor din *Filosofia vistului* (partea a II-a), determinante pentru Mihail Sturdza ca, pe de o parte, la 5 septembrie, să ceară scuze consulului Kotzebue, iar pe de alta să suspende apariţia *Alăutei româneşti*. Înainte cu două zile „Comisia cercetătoare cărţilor de cetit ce intră şi să tipăresc în Principat" dispusese „să facă cunoscut comisiei numele editorului *Filosofiei vistului*". Cum Asachi răspunsese că „acel articul însămnat cu iscălitura *Klmn* s-au trimes la acest institut de domnescul adiutant d. Mihail Kogălniceanu, în nefiinţa iscălitului", argumentaţia domnească explicitează motivul suprimării revistei : „pentru articolul publicat în no. 5 — *teoria vistului* — fiind acest numer 5 *Alăutii* cuprinzătoriu de urmare acestii *teorii* tipărită şi în numărul de mai înainte".

Atît Félix Colson, în lucrarea *De l'état présent et de l'avenir des Principautées de Moldavie et de Valachie* *, apărută în acelaşi an la Paris, cît şi Kogălniceanu însuşi într-o însemnare din *Manuscrisul românesc 1173*, fila 325 din Biblioteca Academiei R. S. România, arată că „mai mult timp de zile a fost pus la arest, fiind atunci militar" (o lună de arest la domiciliu). Pro-forma, căci altfel nu s-ar explica înaintarea lui Kogălniceanu, ca locotenent, cu prilejul onomasticii lui Mihail Sturdza şi păstrat pe mai departe aghiotant şi secretar domnesc pentru „osîrdia ce au arătat în slujba noastră".

Întîmplarea nu-l rupse totuşi acum de Asachi. În octombrie viitor în *Albina românească* îi apăru schiţa mondenă *Soirées dansantes***, imitată după ghidul literar *Paris ou le livre des cents-et-un****.

* *Despre starea actuală şi viitorul Principatelor Moldovei şi Munteniei.*

** *Reuniuni dănţuitoare* (de dans).

*** *Parisul sau cartea celor o sută unul.*

Pentru opera de comunicare cu masele, Kogălniceanu simțea nevoia unui așezămînt tipografic, care să-i asigure, odată cu independența imprimării, și o sursă de venituri pentru publicațiile mișcării romantice și de investigări istorice ce începea. Socotelile pentru o asemenea editură au fost în chip firesc printre cele dintîi. Cum nu se putea adresa lui Asachi, de care, totuși, pînă la urmă s-a rupt, pe care îl critica deschis și cu care, de-acum, se concura, el s-a orientat, pentru utilaj tipografic, către Eliade Rădulescu și spre mitropolia din Iași. Cititorii de peste Milcov sprijiniseră, cu un număr crescînd de abonamente și cu interes beletristic publicațiile periodice ale lui Eliade. La începutul lui 1839, revista din București dă următoarea deslușire : *„Curierul de ambe-sexe* dacă ese și pe al doilea an, este dator rîvnei și patriotismului moldovenilor. Aproape de două sute de abonați au fost gata a sprijini această foaie și a o primi cu bucurie. Pentru care periodul acesta al doilea după tot dreptul se închină Moldovei".

În primăvara 1839, asociat cu Matei Millo și Adolf Berman, Kogălniceanu proiecta ca, la dispoziția Departamentului Dinlăuntru, să întemeieze o tiparniță oficială și o alta pentru învățămîntul național, fapt ce-l punea în concurență directă și conflict cu concesiunile lui Asachi, pe care-l acuză, că „din cea mai frumoasă descoperire a duhului omenesc vrea să facă o speculație, o negustorie, o proprietate a familiei dumisale", alăturînd memoriului incriminator bilanțul veniturilor directorului Cantorei *Albina românească.* Insistențele sale vor căpăta încuviințarea superioară tîrziu, la începutul lui decembrie, cînd Sfatul Administrativ aprobă lui Kogălniceanu să concesioneze, prin contract, cu unele servituți, tipografia mitropoliei ieșene cu începere de la 1 aprilie anul viitor (1840), dată la care și *Foaia sătească a Prințipatului Moldaviei* să-i revină pentru redactare și difuzare.

Eliade specifică într-o scrisoare adresată lui Costache Negruzzi la 28 aprilie 1839 că putea pune la dispoziția

lui Kogălniceanu „două teascuri de Buda cu labe, fundamentul și vîrtejul de alamă galbenă turnată". Le prețuia la 200 galbeni și le recomanda acurateţea tipografică la „mai mult decît îndoit" față de instalațiile lui Asachi. Disponibile avea 100 oca de literă în tăietura caracterelor din *Curierul de ambe-sexe* și 200 oca din litera folosită în *Curierul românesc*. Se oferea să toarne și literă de Buda „de va vrea d. Kogălniceanu". Cît privește specimenele de linii, capitale, semne de calendar, semne matematice, promitea să le dea la costul materialului adus din Franța. Livrarea n-avea să întîrzie.

Dar cum plănuia să desfășoare activități larg literare, istorice, beletristic populare, gîndi să mărească inventarul concesionat de la mitropolia locală și să cumpere litere mobile și instalații de la Eliade, constituind un puternic institut editorial, o „cantoră".

„De va săvîrși treaba d. Kogălniceanu și de va vroi să intre în vorbă cu mine — scria Eliade lui Costache Negruzzi — eu pociu în trei săptămîni din ziua ce vom încheia contractul a-i teslimitisi (după vorbă) teascul cu slove garmon de o coală și mai bine și o parte de cicero ca cea a *Curierului rom.* ; ear remășițe cum și cea de la Buda (a *Buletinului)* peste trei luni ; de va vrea să aibă mai curînd pe cea de Buda, atunci va avea pe cea a *Curierului rom.* mai în urmă. Într-un cuvînt, pociu să fac ca îndată după încheierea contractului să poată d. Kogălniceanu începe a pune în tipografia d-sale a tipări.

De va face ca să ia asupra-și întreprinderea, și de îi vor plăcea condițiile mele, mă rog scrieți-mi să vă trimiț probe de slove și slove însuși turnate, care stînd de bas a învoielii noastre și făgăduielii mele, să intrăm în lucru".

E perioada cînd, ca în atîtea împrejurări ale vieții, Eliade se gîndește utopic la uriașul plan editorial al *„Bibliothecei universale"*, deși, strîmtorat bănește, era urmărit de creditori pentru investițiile în instalația nouă adusă din Apus prin Petrache Poenaru.

Mai tîrziu, în decembrie 1839, Eliade comunică moldovenilor că tratează cu guvernul Țării Românești vînza-

rea tipografiei. Într-adevăr, în 1840 el ipotechează tipografia pentru suma de 48 000 lei către vistierie pe termen de doi ani, obligîndu-se a-şi acoperi sarcina bănească prin furnizarea imprimatelor de stat. În caz de insolvabilitate, statul îşi rezerva dreptul să scoată la mezat inventarul consemnat în *Listă de lucrurile ce se află în aşezămîntul tipografic al d. serdarului Iliad* — catagrafie încheiată de Ioan Scufa şi împuternicitul tribunalului din Bucureşti, pitarul C. Murgescu :

6 teascuri (4 de aramă şi 2 de fier) ;
10 căşi de slove „ce se află în lucrare, toate pline cu slove" ;
1 maşină sau „teasc tipografic cu toate cele trebuincioase şi cu 14 pietri" ;
1 turnătorie de slove, linii mici, linii mari ;
1 turnătorie pentru 4 alfabetare întregi ;
1 „mobil cu zece sertaruri, în care se află mai multe feluri de slove, capitale franţozeşti şi greceşti" ;
40 vignete şi şablonul paşapoartelor turceşti ;
diverse piese de mobilier ; mese, fundamente etc.

Rubrica *Persoanele intrate şi eşite din capitală,* din *Albina românească,* nr. 102 din 24 decembrie, 1839, pag. 416, anunţă că la 21 decembrie Kogălniceanu şi Iorgu Şuţu au plecat la Bucureşti, în primul rînd, pentru a trata cu Eliade Rădulescu problema procurării de materiale tipograficeşti, de a face contacte cu literaţii bucureşteni în vederea colaborării la publicaţiile ieşene şi de a ajunge în posesia letopiseţelor munteneşti ; în al doilea rînd, pentru a sonda pe confraţii de peste Milcov în „unirea ocnelor Moldovei şi Valahiei".

Ruta şi condiţiile voiajului lui Kogălniceanu pînă la Bucureşti şi retur pot fi reconstituite pe baza celor narate şi descrise de Ion Ghica în „scrisoarea" către Vasile Alecsandri intitulată *O călătorie de la Bucureşti la Iaşi înainte de 1848.* Din Iaşi, cu cai „seci la pîntece şi uşori la carne", diligenţa din concesiunea Privileghie parcurgea median Moldova pe una din cele două căi paralele, oprind la „poştele" din Vaslui, Bîrlad, Focşani. Trecea podul de vamă, despărţitor, al Milcovului, apoi oprea

la Rîmnicul-Sărat, Mărgineni, Urziceni, Moviliţa, Şendrilița, intrînd în capitală prin bariera şi podul Tîrgului de Afară (astăzi Calea Moşilor). Această călătorie la Bucureşti a lui Kogălniceanu a fost rodnică în rezultate culturale.

Aceeaşi rubrică din *Albina românească,* nr. 8, din 28 ianuarie 1840, pag. 80, înştiinţa că prinţul Şuţu şi căpitanul Kogălniceanu s-au întors la Iaşi în 25 de la Bucureşti.

Kogălniceanu lăsase amintiri vibrante la Bucureşti. Grigore Alexandrescu atestă că, drept recomandare, „reputaţia sa i-a slujit îndestul" şi că ideea publicării *Daciei literare* „socotesc că va avea la noi corespondenţi statornici".

Într-o epistolă către Gh. Bariţiu, Florian Aaron scria la 15 iunie 1840 : „Kogălniceanu a fost în iarna trecută aici la noi ; am avut vreo cîteva întruniri cu dînsul. Este un tînăr bătrîn, un om deplin învăţat şi patriot. Am vorbit multe cu dînsul. Moldovenii ne-au luat în picioare, înaintează tare şi sigur".

Literele şi instalaţiile aduse de la Bucureşti aveau, potrivit perspectivelor editoriale ale lui Kogălniceanu să fie adăogite cu materiale tipograficeşti contractate local de la fondurile mitropolitane.

La 7 martie 1840 s-a semnat contractul prin care mitropolitul Veniamin Costachi, „în urmarea rugămintei ce ne-au făcut dumnealui adiotantul Kogălniceanu a-i încredinţa două teascuri din ale tipografiei mitropoliei, cu făgăduinţa şi îndatorirea ca în vadea de zece ani să i le dea în starea cea mai bună, înzestrate cu slove şi alte trebuincioase unelte", întăreşte că „i-am dat cerşutele două teascuri în credinţa dumnealui", specificînd în „clauza a şasea" : „Dacă aceste două teascuri nu vor ajunge dumisale spre săvîrşirea lucrului, dumnealui este volnic a-şi mai cumpăra încă un teasc, însă acest teasc, precum şi slovele şi uneltele ce va face pentru slujba lui, după trecerea de zece ani, va trece în stăpînirea mitropoliei, răspunzîndu-se de către mitropolie toată cuprinderea cheltuelii cu facerea lui, după socoteala ce va înfăţoşa acum la sosirea lui, care factură se va iscăli de către noi". Cu o lună înainte, la 4 februarie 1840, Kogăl-

niceanu imprimase pe o foaie specială două probare dedicatorii : primul, către domnitorul Mihail Șturdza, începea cu maxima ce parafraza deviza lui Gutenberg :

Tiparul este lumina lumii.

Celălalt „afierosește acest dintîi product" mitropolitului Veniamin.

Tocmai în octombrie 1864, cînd întreprindea formalitățile vinderii tipografiei sale către Ministerul de Război, Eliade adresează lui Kogălniceanu o scrisoare patetică, revendicînd achitarea materialelor tipografice ce negociaseră între 1839—1840 :

„Nevoile mă silesc a-ți aduce aminte comptul ce este între noi mai înainte de 1848.

Ne-am întîlnit în Paris în anul 1849 și fiind amîndoi emigranți, am răbdat toate strîmtorile, lăsînd să-ți aduci d-ta aminte comptul ce era între noi după litere și altele ce am procurat d-tale din așăzămîntul meu tipografic în anul cînd ai venit la Bucuresci din preună cu fostul atunci postelnic beizadea Șuțu.

Venind în țară în anul 1859, am căutat să plătesc toate datoriele ce făcusem în acel așezămînt în plumb, antimoniu, gravuri și turnători de litere, în hîrtie și altele, în care intră și litera procurată.

Am suferit multe, domnul meu, și aș fi dorit ca nici o dată să nu-ți aduc aminte acea datorie pînă nu-ți vei aduce aminte singur. Acum nevoile m-au împresurat atît, în cît nu le pot descrie altfel de cît că m-au împins la a alerga a-ți reaminti această bagatelă pentru d-ta, iar pentru mine o ancoră de mîntuire astăzi.

Un fiu am, și trimețindu-l spre studiu, după ce a terminat toate clasile de aci, sînt fără mijloace astăzi ; el acolo este în lipsă și bolnav.

Pentru un tată de familie este de ajuns atît. Sînt sigur, domnul meu, că te va mișca inima și îmi vei da ceea ce singur crezi că mi se cuvine spre a întîmpina relele ce mă amenință".

Originalul scrisorii a fost găsit în fondurile Fundației culturale „Mihail Kogălniceanu" din București.

Rezultă și din alte materiale că la această dată Eliade o ducea foarte greu. El intervenise pe lîngă cunoscuți și foștii săi elevi, ca, la rîndul lor, folosind relațiile personale și influențele politice, să pună problema ajutorării sale în Adunarea Deputaților, ca să i se voteze o pensie viageră, ceea ce s-a și obținut.

La 3 noiembrie 1864, Kogălniceanu, președintele Consiliului de Miniștri, a confirmat susținerile lui Eliade și i-a trimis 7 120 lei, cu următoarea scrisoare :

Domnul meu,

În adevăr îmi aduc aminte că în anul 1840 d-voastră mi-ați dat o cîtime de litere. Nu știu, domnul meu, cum de la 1840 pînă la 1848 nu v-am răspuns costul lor. Condicele le am la Iași pentru tipografia mea.

Cu toate acestea, de vreme ce d-voastră mă asigurați că nu m-am achitat către d-voastră, și fiind că memoria debitorilor rare ori este mai bună de cît aceea a creditorilor, apoi eu, puind bază pe memoria d-voastră, mă grăbesc a vă comunica aci suma reclamată de șapte mii una sută două zeci lei, aflîndu-mă mulțumit că pot prin aceasta a veni în ajutorul fiului d-voastră.

Cu această ocasiune vă rog să primiți asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Kogălniceanu

A ajuns pînă în zilele noastre conceptul chitanței lui Eliade (în care banii trimiși de Kogălniceanu sînt raportați la cursul valutar nou) : „S-a primit cu recunoștință din partea Domnului M. Kogălniceanul lei șese mii patru sute lei no. *6400* din vechiea datorie după litere ce am procurat domniei sale la anul 1840 ; și am trecut această sumă în registru, înaintea domnului aducător.

Ion Heliade R.

Se păstrează, de asemenea, și scrisoarea de răspuns către Kogălniceanu : „Am avut cuvînt a crede în lealitatea dumitale, pentru că în toate vîrstele am știut să-mi fac alegere în relațiunile mele.

Niciodată, domnul meu, n-au venit bani mai la timp decît cei 6400 lei ce mi-ai trimis ieri după comptul ce am avut onoarea a-ţi aduce aminte că a fost între noi.

Ieri însuşi a fost scadenţa unei poliţe ce aveam a plăti, şi după penuria de astăzi mă uitam în cer, nu ştiam ce să fac, şi de unde aşteptam protesturi, bătu la uşă şi văzui a intra un om al d-tale, veni omul timis de d-ta şi îmi aduse aceşti bani ce mă scăpară de o nevoie.

Îţi mulţumesc din inimă că mi-ai mîntuit onoarea. Îţi scriu aceasta pentru că sînt convins că îţi va face mulţumire pentru marele bine ce ai făcut".

Rezultă din materialul comunicat mai sus că pe urma călătoriei la Bucureşti cu Iorgu Şuţu, prieten şi colaborator în atîtea iniţiative de cultură, Kogălniceanu tratase cumpărarea „cîtimii de litere" de la Eliade, pe care a şi ridicat-o pe credit şi a transportat-o la Iaşi, adăugînd-o utilajului împrumutat de la mitropolia Moldovei. Caracterele grafice ale mitropoliei şi cele aduse din Bucureşti se unesc armonios, dealtfel, în chiar primele imprimări ale aşezămîntului lui Kogălniceanu, care, în 1840, apare sub întreita denumire : „Cantora Jurnalului" *(Dacia literară,* t.I), „Cantora Daciei literare" *(Fabule* a lui A. Donici) şi „Cantora Fosiei săteşti" *(Aristomen şi Gorgò,* traducere din greceşte de Vasile Drăghici etc).

Biblioteca Academiei R.S. România — Secţia manuscrise — are în colecţiile sale, sub cota *A.460* (fost *Manuscrisul românesc 2243), Registrul acturilor oficiale ce să trimis de la deosebite instanţii administrative şi judecătoreşti spre a se publica prin Foaia sătească, Iaşi, 1 April 1840,* şi, sub cota *A. 461* (fost *Manuscrisul românesc 2244) Condică pentru ecspediţia Foaiei săteşti, pe la osebite instanţii, Iaşii 1 April 1840* şi *Foaia sătească,* pe care, cum s-a văzut, tînărul editor o concesionase.

În decembrie 1839, Kogălniceanu şi Costache Negruzzi — care cu Alecu Donici tradusese în româneşte *Satirele* lui Antioh Cantemir — puseseră la cale să editeze în întregime opera lui Dimitrie Cantemir — istorică, literară, etnografică — în zece tomuri. Lui Kogălniceanu îi revenea în principal redactarea prefeţei, traducerile *Istoriei imperiului otoman,* din franceză, *Descriptio Moldaviae,* din nemţeşte, a altor scrieri din greceşte, iar Ne-

gruzzi urma să se ocupe de *Sistema religiei otomane, Viața și operile originale a prințului Antioh Cantemir.* Proiectul n-a fost adus la îndeplinire, încît peste un an făcu loc altuia : tipărirea, în șase tomuri, a letopisețelor moldovenești și muntenești.

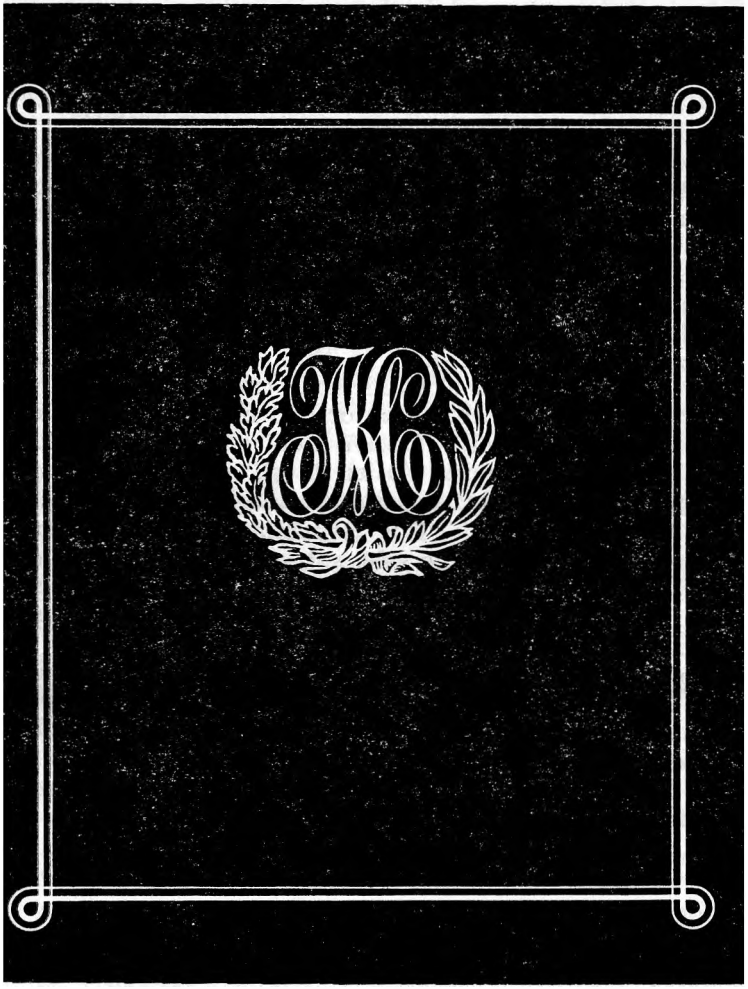

Cifrul editorial al lui Mihail Kogălniceanu (facsimil)

Alături de prietenii Vasile Alecsandri şi Costache Negruzzi, Kogălniceanu, după o delegaţie temporară în 1839, primea la 18 martie 1840 numirea de director al teatrului francez din Iaşi. Cei trei erau decişi să proteguiască şi să promoveze repertoriul românesc prin piese de calitate, rezistînd la concurenţa ce o făceau trupele străine, trupa franceză de teatru stabilită în Iaşi a fraţilor Foureaux şi formaţiile de turneu de peste hotare.

Cei trei, care vor şi scrie în acest sens, urmau să prezinte o suită de comedii cu caracter social, vodeviluri, cîntece satirice de tendinţă democratică. Ar fi venit la rînd, desigur, repertoriul cu temă istorică naţională, inspirat din luptele pentru libertate ale românilor de-a lungul veacurilor.

Cei trei directori găseau conservatorul local închis, chiar lipsa unui local stabil pentru spectacolele româneşti şi în principal indiferenţa crasă a edililor ieşeni.

În 1838 ajunsese în capitala Moldovei tînărul actor Costache Caragiali, primit cu aşa răceală încît, cu trupa sa, preferă să-şi continuie drumul la Botoşani, foarte bine întîmpinat şi sprijinit de către Nicolini, directorul şcolii domneşti. În timp ce oficialităţile ieşene destinaseră trupei franceze 75 de reprezentaţii şi o subvenţie de 600 galbeni pe an, formaţia română primise pentru aceeaşi perioadă aprobarea doar pentru 25 de spectacole şi o indemnizaţie numai de 200 de galbeni.

Un timp, formaţia lui Caragiali ajută sporadic pe diletanţii ieşeni să interpreteze repertoriul românesc. Farsa *O repetiţie moldovenească* sau *Noi şi iar noi* de Costache Caragiali, apreciată de Kogălniceanu, care şi el făcuse o prelucrare, *Orbul fericit,* dădea pe faţă umilinţele ce ni se aduceau prin trupele străine şi carenţele în pregătirea actorilor români, cît timp lipseau conservatoare dramatice atît la Iaşi, cît şi la Bucureşti.

Stagiunea noii conduceri se deschise în teatrul de la Copou la 16 noiembrie 1840 cu *Farmazonul din Hîrlău,* comedie ce marca public începutul popularităţii lui Alecsandri, amplificată ulterior de repertoriul său dramatic şi de drumul ascendent al poeziei sale. În aceeaşi

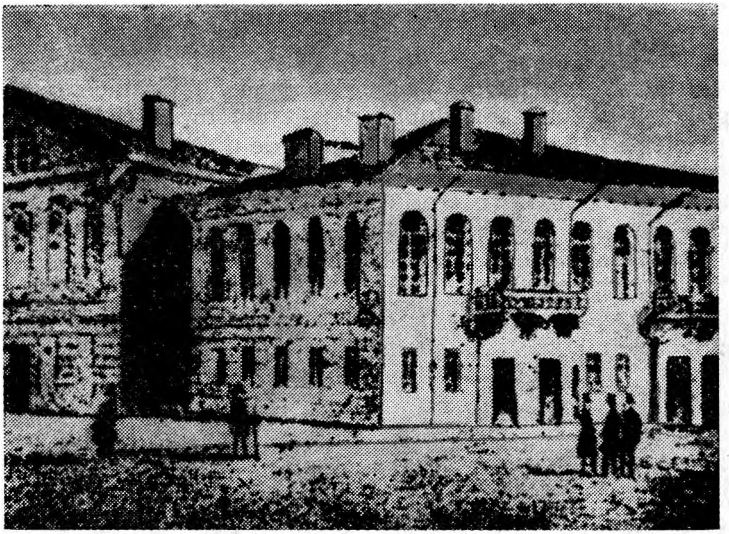

Clădirea teatrului vechi din Iași pe vremea directoratului M. Kogălniceanu — V. Alecsandri — C. Negruzzi din 1840—1841

stagiune i se jucă și prelucrarea *Modista și cinovnicul,* ca apoi, după pilda dramaturgiei lui Alecsandri, să scrie teatru original cu tendință și Costache Negruzzi, și Alecu Russo, și numeroși alții. Chiar directorii „se puseră pe lucru, traducînd, localizînd, compunînd un șir de piese ce fură bine primite".

Tendenționismul noului repertoriu românesc și adeziunea zgomotoasă a publicului, socotită „revoluționară", determină cîrmuirea să sisteze contractul celor trei literați și să încredințeze conducerea teatrului doamnei Frisch, directoarea unei trupe dramatice germane din Cernăuți.

La 19 martie 1840 apărea la Iași *Dacia literară,* publicație programată cu numere din două în două luni. Ea a înscris programul celei dintîi revoluții culturale în Moldova, anunțînd, totodată, și o mișcare de largi înnoiri literare pornind de la realitățile vieții populare și, pentru trecut, de la exemplele letopisețelor. Noul monitor nu numai că nu continua tradiția didactizantă a lui Asachi, ci, dimpotrivă, reprezenta o ripostă tinerească

DACIA
LITTERARA

SUBT REDACTIA

lui

Michail Kogălnicean.

TOM I.

(Ianuarie—Iunie 1840.)

Iaşii.

La Cantora Journalului.

1840.

Foaia de titlu a revistei *Dacia literară* (facsimil)

dată făţiş magistraturii conservatoare de la *Albina românească*. Se afirma acum o spiritualitate nouă, de împrospătări romantice în literatură, în presă, în învăţământ, precizîndu-şi fronturile politice în lupta împotriva regimului iobăgist, conservator. Kogălniceanu de la început a avut lîngă el virtuţile de creaţie şi colaborare prietenească ale lui Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi, Alecu Russo, Costache Stamati, Alecu Donici, Costache

Negri, Alecu Balș, Constantin Rolla și pe-ale altora, printre care, din afara Moldovei, pe-ale lui Grigore Alexandrescu, Ion Ghica, Iancu Văcărescu, Dimitrie Bolintineanu, Cezar Bolliac, Nicolae Bălcescu, Andrei Mureșanu, Alexandru Hasdeu, pe Hurmuzăkești.

În „Introducția" la *Dacia literară,* datată 30 ianuarie 1840, Kogălniceanu pune probleme esențiale pentru destinul literelor noastre. După un preliminar tur de orizont asupra existenței, meritelor și limitelor publicațiilor românești din Moldova, din Muntenia și Transilvania (cîte apăruseră), el arată că direcția încurajatoare a lui Eliade pentru traduceri nu era de natură să promoveze creația literară originală la români ; de aceea, imperios culturală și națională, se dovedea inspirația din trecutul luptelor poporului român pentru libertate socială și națională și din realitățile vieții de fiecare zi la sate, culegerea, publicarea, imitarea creatoare a folclorului, în care se identifică geniul național al maselor de-a lungul secolelor. Revista își propunea obiectivitate în aprecierea beletristicii („vom critica cartea, iar nu persoana ; vrăjmași ai arbitrarului, nu vom fi arbitrari în judecățile noastre literare. Iubitori ai păcii, nu vom primi niciodată în foaia noastră discuții ce ar putea să se schimbe în vrajbe. Literatura noastră are trebuință de unire, iar nu de dezbinare") și deschidea paginile colaborării literaților români de pretutindeni. Kogălniceanu face mențiune onorabilă pentru traducerile din autorii ce includ referințe la viața românilor, cum precizează în nr. 2 al *Daciei literare ;* „Scrierile însă care vorbesc de noi, de istoria noastră, de obiceiurile noastre, deși compuse în alte limbi, se cuvin cu dreptate *Daciei literare*".

Titlul *Dacia literară,* nu *Moldova literară,* indică viziunea politică de unificare culturală a românilor, fază anticipativă a frontului politic revoluționar de la 1848 și dezbaterilor dintre 1856—1859, care aveau să ducă la unirea Moldovei cu Țara Românească.

Recomandarea ca literații să trateze în scrierile lor faptele de bravură ale înaintașilor ce-și apăraseră, împotriva cotropitorilor, glia strămoșească, „nevoile și neamul", se izbea de neajunsul că hronografele nu fuseseră încă tipărite. Kogălniceanu luă hotărîrea să editeze *Le-*

нърдіть ѧn патрѣ пърдї. ѦIn партеа d'ънтъіѣ вор фі компънерї оріdінале а копѧкръторілор фоаіеї; партеа adoa ва ave артіколе оріdінале din челелалте жърналърї ротъпещї. Партеа а трсеа се ва ѧndелетпічї къ крітіка кърdілор поѣ епіте ѧn deосъвітеле провінчїї а векеї Дачїї. Партеа а патра, пътіть Теѣсграфъл Дачіеї, пе ва da ѧnдіінdърї de кърdіле че аѣ съ еасъ ѧn пъdін, de челе че аѣ епіт de съвт тіпар, релацїї de adънъріле ѧnвъцацілор ротъпї, dеспре літтераторїї пострі, ші ѧn сфъріт тот че поате фі вреdпік de ѧnсетпат пептрѣ пъвлікъл ротъп.

Іашї. 30 Генаріе 1840.

Редакторъл респънзътор.

М. Когълпічеапѣ.

Finalul cuvîntului introductiv al lui Kogălniceanu la *Dacia literară*, manifest al romantismului românesc (facsimil)

topiseţele Ţării Moldovei, tezaur pentru cunoaşterea trecutului patriei şi pentru izvoarele de inspiraţie ale scriitorilor romantici. Vor apare astfel, în trei volume masive, corpul cronicilor moldovenești scrise de Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Costin, Ion Neculce și de alţi truditori în ogorul amintirii faptelor românilor, editorul anticipînd că, între contemporani, „această colecţie va fi bine primită". Dealtfel, Kogălniceanu își dă seama că rămîn trainice numai acele creaţii ce pornesc din observaţia vieţii în societate și din tradiţiile sănătoase ale poporului.

Din *Dacia literară* s-au tipărit, la „cantora" jurnalului, trei tomuri : 1) ianuarie-februarie ; 2) martie-aprilie ; 3) mai-iunie 1840, pe o paginație continuă de 481 + 9 pagini, cu două poezii de Gh. Asachi, nouă fabule de Alexandru Donici, trei poezii de Costache Stamati, cu o traducere de Costache Negruzzi (din Lewitschnigg) și *Anul 1840* de Grigore Alexandrescu (semnat... *u din B...),* valoroasă meditație socială cu aluzii la complotul republican al lui Mitică Filipescu și Nicolae Bălcescu, descoperit la București în 1839 și judecat în 1840. Costache Negruzzi dădu în partea de proză o primă clasificare a liricii țărănești în *Cîntece populare a Moldovei,* dar, mai importantă nuvela istorică *Alexandru Lăpușneanu,* de acidulat substrat antimonarhic. Vasile Alecsandri, pe temeiul unor amintiri comune cu Costache Negri dintr-o călătorie în Italia, colaborează cu nuvela romantică *Buchetiera din Florența,* scrisă pe pridvorul casei Kogălnicenilor de la Rîpile.

Kogălniceanu, în memorialul *D. A. Demidoff în Banat, Valahia și Moldavia,* publicat în ultimile două „tomuri", prelucră sarcastic la adresa societății privilegiate din Iași jurnalul de călătorie *Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie, executé en 1837, sous la direction de M. Anatole de Demidoff, par M. M. de Saison, Le Play, Loveillé, Raffet, Rousseau, de Nordmann et du Ponceau, Ernest Bourdin et C-nie,* I, Paris, 1840.*

În tematica istorică, nuvela *Alexandru Lăpușneanu* își păstrează întîietatea de-aproape o sută patruzeci de ani, departe de a îmbătrîni sau de a fi dată uitării ca alte proze ale vremii, precum cele ale lui D. Bolintineanu, Gheorghe Asachi și ale altora. Pornind de la factologia poematică a *Aprodului purice* (1837), de la experiențele romanticilor contemporani francezi și ruși, de la tezele programatice ale lui Kogălniceanu din 1840, folosind, pentru conflictul dintre 1564—1569, *O samă de cuvinte* ale lui Neculce, letopisețele lui Grigore Ureche și Nicolae

* *Călătorie în Rusia meridională și Crimeea prin Ungaria, Țara Românească și Moldova, întreprinsă în 1837, sub conducerea Domnului Anatol Demidoff, de către Domnii de Saison, Le Play, Loveillé, Raffet, Rousseau, Nordmann și du Ponceau, Ernest Bourdin și ai lor,* vol. I, Paris, 1840.

Costin, Costache Negruzzi a realizat o naraţie viabilă prin atmosferă, prin ţesătura acţiunii, prin psihologia personajelor, prin tendenţionismul antimonarhic. Calea i-o va urma Kogălniceanu însuşi cu nuvela *Trii zile din istoria Moldaviei* (1844), construită pe ştirile furnicarelor diplomatice dintre 1777—1778, ale căror culise şi acte autorul şi Eudoxiu Hurmuzaki le-au descoperit şi le vor publica mai tîrziu, precum şi pe tragedia asasinării lui Grigore Ghica (cel care apărase independenţa ţării împotriva imixtiunii marilor puteri şi împotriva trădării boierimii), fapt plîns de norod, preluat de folclor. G. Călinescu observa că în *Alexandru Lăpuşneanu,* suspectat de subversiune socială după apariţie, „Negruzzi a înţeles spiritul cronicii române şi a pus bazele unui romantism pozitiv, scutit de naive idealităţi".

În articolul *Literatura străină,* Kogălniceanu semnalează motive şi realităţi româneşti în operele unor scriitori germani, francezi, ruşi, recenzează eseul lui Asachi, *Dochia şi Traian, după zicerile populare a românilor, cu itinerarul muntelui Pionul* (1840), reproduce la rubrica *Arhiva românească* portretul biografic *Gheorghe Şincai.*

Lui Eliade i se reproduseră patru note din *Curierul românesc,* preluări de materiale făcîndu-se şi din *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* a lui Gheorghe Bariţiu, din suplimentul *Mercurului* şi din *Albina românească,* totul încheindu-se cu informaţii despre personalităţile române contemporane, cu anunţuri despre cărţi, reviste, din lumea teatrului, muzicii, picturii şi învăţămîntului.

Pe lîngă colaborarea şi reproducerile din lucrările scriitorilor din cele trei principate, Kogălniceanu şi-ar fi dorit şi participarea Bucovinei prin Costache Hurmuzaki, căruia la 21 martie îi dădea „novitatea cea mai de căpetenie" : apariţia *Daciei literare* ; îi împărtăşea proiectul publicării integrale a *Letopiseţelor (Scriptores rerum romanicarum sive valachicarum)* *, editarea unei sinteze asupra literaturii române „cu o antologie din prozaiştii şi poeţii vechi şi noi", solicitîndu-i comunicări de materiale inedite şi de istorie şi rugîndu-l să-l onoreze cu „colaboraţia".

* *Cronicarii întîmplărilor românilor sau valahilor.*

După al treilea tom, *Dacia literară* fu suprimată.

Domnul fusese sesizat din mai multe părți de tendenționismul social al lui Kogălniceanu, de cuprinsul revistei „insuflat de un spirit rău cugetător și de o ostilitate sistematică în contra guvernului", de plîngeri ca ale profesorului Teodor Stamati, de anonimele camarilei cum că și persoana lui este vizată în materialele lui Kogălniceanu, ceea ce duse la o anchetă dușmănoasă din partea Secretariatului de stat, la ofisul domnesc din 23 august 1840 și, în final, la interzicerea publicației : „Fiindcă redactorul foii numită *Dacia literară,* depărtîndu-se de îndatoririle ce-i îngrădesc condițiile publicației acestei foi, împotriva legăturilor care mărginesc pe fiștecare de asemenea întreprindere, în loc de obiecturi de literatură, singurul țel a acestei publicații, care negreșit ar fi putut avea și isprăvi folositoare obștii, el s-a abătut în defăimări și prihăniri jignitoare bunelor rînduieli pe care se reazimă soțietatea, că, intrînd în particularități de familie, s-au atins anume de persoane, păsind peste toată cuviința, la care fiștecare din clasele soțietății ar avea dreptate, încît au aținat feluri de tînguiri și au dat prilej la întîmpinări apărătoare din partea acelor obijduiți, care, foarte departe de a aduce un folos obștii, au ajuns a fi o pricină de scandal și de simțire învrăjbitoare, urmare cu totul împotriva bunelor noastre cugetări și a dorinței unirii între simpatrioți. Și văzînd, în sfîrșit, că această foaie, din începutul ei, culegînd materiile sale din filele cele mai mîrșave ale istoriei, s-au nimicnicit și s-au făcut vrednică de rîs, încît desființarea ei ar fi fost un rezultat neapărat al displăcerii cetitorilor,

Noi, în privirea acestorași, în urmarea răspunderii la care se supune redactorul prin actul învoirii publicarisirei acestei foi, găsim de cuviință și poruncim postelniciei de a opri cu desăvîrșire înaintarea publicației *Dacia literară* și a fi cu priveghere ca de acum înainte oricare redactor ar îndrăzni ca să deie în tipar vreun fel de scrieri fără avizul cenzurei îndată să se închidă tipografia, după care să nu mai fie iertat a tipări nici un fel de foaie periodică,

Se porunceşte cenzurii a fi cu aceea mai aproape luare-aminte, căci la tipărirea a orice fel de necuviinţă va pica cu grea răspundere".

Faptul este confirmat de Kogălniceanu la 19 ianuarie 1856, cînd, la fel de samavolnic, suspendîndu-i-se *Steaoa Dunării,* îndrepta ministrului de finanţe Petru Mavrogheni, de care depindea presa, odată cu protestul său ca redactor responsabil, şi cererea de ridicare a indicelui de cenzură :

„La 1840, fiind redactor *Daciei literare,* am scris un articol despre voiajul principelui Demidoff în principate, care, după ce s-a încuviinţat de Secretariatul statului, ce atunci era beizadea Iorgu Şutu, s-a şi împărţit la abonaţi. Trei zile în urmă, domnul Mihail Sturdza, mîniindu-se pentru că în acel articol era citat proverbul *Peştele de la cap se împute* şi dînd de temei că jurnalul meu era nepotrivit cu împrejurările politice ale ţării, ordonă suprimarea foaiei, iar pe mine, care eram aghiotant al său, mă destitui din postul meu.

Toţi acei ce pe atunci se interesau la propăşirea literaturii de-abia născîndă, şi mai ales junimea a căria unul din cei mai demni reprezentanţi eraţi d-voastră, protestară în contra acestei măsuri arbitrare, care, în loc de a lovi pe cenzor (dacă era de lovit pe cineva), lovea pre redactorul, pre acel ce se conformase cenzurii şi, prin urmare, era în legalitate.

Opinia publică, dar, rostindu-se în contra poruncii domnului Sturdza, o poruncă ce era de natură de a înăbuşi presa, în care patrioţii de atunci vedeau, precum văd şi patrioţii de acum, un puternic agent al dezvoltării naţionalităţii, libertăţii şi progresului principatelor, beizadea Iorgu Şuţu simţi că nu putea rămîne indiferent la generala manifestaţie ce această măsură stîrnisă în contra-i, şi, dar, consultîndu-se cu frate-său, beizadea N. Şuţu, şi cu socrul acestuia, răposatul logofăt Costachi Paşcanu, să însărcină ca să stăruie cu tot dinadinsul pe lîngă domnul Sturdza ca să-mi învoiască continuarea *Daciei literare* şi reintrarea mea în postul de mai înainte, sau să-i primească demisia de secretar de stat, aşa precum dacă în toată această treabă era un vinovat, acesta era cenzorul, iar nu cenzuratul.

Domnul Mihail Sturdza, prin lumina logicei sale, înţelese puterea acestei alternative şi, nevoind a depărta de lîngă sine un ministru ce vădise o publică susceptibilitate, respinse demisia, încuviinţă publicarea *Daciei literare* şi pre redactorul concediat căpitan îl reprimi de aghiotant cu rangul de maior. Aceasta, domnule ministru, în toate limbile se cheamă o publică răzbunare. Exactitatea acestui fapt vi-o pot dovedi principii Neculai şi Iorgu Şuţu, care încă astăzi trăiesc, vă o pot dovedi înseşi actele din canţelaria Ştabului Domnesc, anul 1840".

Textul memoriului rămîne deosebit de important pentru reconstituirea împrejurărilor în care a fost suspendat periodicul port-drapel al romantismului românesc.

De la Arhiva românească la Foaea sătească

Arhiva românească, cea mai veche publicaţie periodică istorică la români, a început să se culeagă la 1 aprilie 1840 cu o „introducţie" ce justifica folosul cunoaşterii trecutului glorios al poporului, necesitatea adunării izvoarelor informative, factorul educativ naţional al cercetării istoriei naţiunii române în paralela cultivării limbii :

„Să ne ţinem de limba, de istoria noastră, cum se ţine un om, în primejdie de a se îneca, de prăjina ce i se aruncă spre scăpare. Istoria românească mai ales să ne fie cartea de căpetenie, să ne fie paladiul naţionalităţii noastre. Într-însa vom învăţa ce am făcut şi ce avem să mai facem ; printr-însa vom prevede viitorul, printr-însa vom fi români. Căci istoria este măsura sau metrul prin care se poate şti dacă un popor propăşeşte, sau dacă se înapoiază. Întrebaţi dar istoria şi veţi şti ce sîntem, de unde venim şi unde mergem, trecutul şi viitorul, iată toată fiinţa noastră, iată mijlocul de a ne cunoaşte".

Kogălniceanu propune, pentru impulsionarea studiilor de istorie şi umplerea golurilor de informare, întregirea ştirilor din cronici cu tot soiul de documente interne şi externe, publicaţia binemeritînd astfel interesul iubi-

torilor de patrie : „fiindcă în afară de letopiseţe sînt multe urice şi documente vechi, nu mai puţin interesante decît acele hronice, noi am hotărît să întocmim o colecţie istorică, care să cuprindă scrieri şi acte vechi ce ar putea deslusi istoria românească şi starea lucrurilor trecute. Această colecţie este *Arhiva românească*, a cărei tendinţă nu poate decît să fie bine primită de toţi acei ce-şi iubesc patria".

În prima înştiinţare, *Arhiva* anunţa patru fascicole pe an ; ulterior, Kogălniceanu se fixează la un tom de 24 coale anual.

Redactorul Kogălniceanu făcea cunoscut că, din restrînsul tiraj de 100 exemplare, jumătate vor fi dăruite, probînd şi astfel că „interesul bănesc nu este nicidecum scopul nostru".

Arhiva românească, din care prima fascicolă număra doar 92 de pagini din totalul de 376 ce se vor împlini în 1841 (Tomul II al *Arhivei* se continuă în 1845), cuprinde reeditarea biografiei lui Gheorghe Şincai, necrologul lui Ştefan cel Mare, *Cuvînt de îngropare a vechiului Ştefan Voievodul Moldaviei, Bătălia de la Răsboieni şi pricinile ei (26 iulie 1476)*, descrierea pravilei lui Vasile Lupu, o traducere dintr-un manual geografic rusesc despre Moldova, sintetizată de Kogălniceanu ; *Călătoriile la Petersburg de Benedict, stareţul Moldaviţei, şi Vartolomei Măzăreanu* (de acesta din urmă şi o descriere a *Condicii Solcăi), Cuvînt pentru răbdare* şi *Epistolie către Evgoras*, un fragment din *Călătoria arabului patriarh Macarie de la Alep la Moscova*, tradus după ediţia rusească a lui Saveliev. Din Dimitrie Cantemir reproduce, după traducerea din greceşte (1811) a lui Vasile Vîrnav, *Întîmplările Cantacuzineştilor şi Brîncovenilor în Valahia, Istoria oştirei ce s-au făcut asupra Moreii la anul 1715*, apoi un număr de 76 hrisoave, zapise, diferite scrisori şi acte inedite, alocuţiuni şi semnalări de informaţii istorice, diplomatice, filologice.

În tomul secund, Kogălniceanu ţinu să precizeze cititorilor săi că, în răstimpul de patru ani dintre apariţia celor două volume, el „n-a stat cu braţele încrucişate", ci s-a dedicat unei intense activităţi editoriale, promovînd literatura naţională, imprimînd letopiseţele moldoveneşti, difuzînd calendare, cărţi de gospodărie,

sfaturi pentru muncitorii ogoarelor şi pentru creşterea rentabilităţii agriculturii. Se despărţea de valoroasa lui publicaţie de documente, asigurîndu-i continuarea în *Magazin istoric pentru Dacia,* condus de Nicolae Bălcescu şi August Treboniu Laurian, şi început la Bucureşti în 1845.

Prin *Foaea sătească a Prinţipatului Moldaviei* (1840—1845), *Foaea pentru agricultură, industrie şi negoţ* (1840), prin suplimentul *Foaea de învăţături folositoare* (1844), Kogălniceanu şi colaboratorul său Ion Ionescu de la Brad întreprind o susţinută campanie de ridicare a condiţiei plugărimii prin informări asupra diferitelor aspecte ale agriculturii şi angajării iobagilor pe drumul emancipării economice şi politice. Ei publică articole asupra sănătăţii umane, despre creşterea şi igiena vitelor, asupra agriculturii, uneltelor de muncă, sporirii producţiei, materiale din care transpare umanitatea progresistă faţă de truditorii ogoarelor. Din bibliografia materialelor publicate spicuim : *Începerea muncilor agricole, Măsuri pentru intensificarea producţiei, Plata cîştiurilor, Apel către proprietari să ajute pe ţăranii bîntuiţi de secetă, cu hrană pentru vite* de Lupu Balş, *Măsuri pentru îmbogăţirea agriculturii şi creşterea vitelor, Şcoala primară, Moşii, Robii ocîrmuirii : Ţiganii, „Ofisuri domneşti" către dregătorii ţinuturilor pentru ocrotirea locuitorilor de abuzurile acestora şi pentru împresurări de moşii, Sarea, Alcoolul, Şoselele, Învoieli, Arendă, Culesul viilor* de Ion Ionescu de la Brad. Se dă un *Catehism de sănătate pentru săteni.* Se combat superstiţiile despre obiceiul ce au mulţi săteni de a crede în vrăji şi descîntece. Se dau sfaturi pentru păstrarea alimentelor şi pentru combaterea epidemiilor. Apar articole intitulate : *Meşteşug de a apăra grîul, orzul şi alte grîne, precum şi pînea de năvălirile şoarecilor, Despre căutarea şi vindecarea dălacului, Instrucţii pentru stingerea epidemiei de ciuma vitelor.* În ultimele numere, sătenii de-atunci citesc : *Despre folosirea creşterii porcilor, Despre nevoia de a da vitelor tinere toată hrana trebuitoare întregii lor desvoltări, Despre nutreţul vitelor, Împotriva mersului la crîşmă.* La rubrica lunară *Călindarul bunului gospodar,* Ion Ionescu de la Brad da

utile sfaturi pentru munca raţională a pământului, pentru creşterea vitelor şi buna gospodărire.

În calendare şi în almanahuri (1841—1846), colaborînd cu Costache Negruzzi, Vasile Alecsandri, Costache Negri, Alecu Donici, Ion Ionescu de la Brad, Michele Corradini, D. C. Botezatu, pentru partea literară, Kogălniceanu extinde numărul materialelor ce interesau pe agricultori. Apar, astfel, articole ca : *Despre fînețe, Cultivatorii de albine, Despre înrîurirea temperaturii, Fabrica de instrumenturi de agricultură din Iaşi* sau materiale inspirate din astronomie *(Despre calendar),* altele despre viticultură şi economie : *Despre holercă şi asociaţiile constituite asupra beţivilor, Despre circuitul monetar,* cu proverbe, sentenţii şi cugetări la diferite popoare şi din folclorul românilor.

Spre sfîrşitul anului 1843, Kogălniceanu năzuia ca Moldova să aibă o şcoală practică de agricultură şi o fabrică de unelte agrare înaintate. Pentru viitorii agronomi cerea tratate superioare de agricultură.

Editorul

În contributivul studiu *Mihail Kogălniceanu ca tipograf şi editor la Iaşi,* profesorul Dan Simonescu a reprodus în extenso foaia volantă *Inventar de toate cărţile ce s-au tipărit la „Cantora Foaei săteşti" de la 1840—1845, Iulie 1,* din care se vede că tînărul reformator imprimase în volum, pe linia promovării „producţiilor româneşti", cele „mai bune scrieri originale" : *Fabule* de Al. Donici, *Poezii* de Miluţă Cuciureanu, *Scrieri* de Costache Caragiali, *Democrit* de Daniil Scavinschi, *Farmazonul din Hîrlău, Modista şi cinovnicul, Creditorii* de Vasile Alecsandri, *Orbul fericit* şi *Două femei împotriva unui bărbat* de Mihail Kogălniceanu, *Robii* de Ion Ganea, *Ilusii pierdute de Mihail Kogălniceanu, Povestea poveştilor* de Costache Stamati, *Poeziile* lui Alexandru Hrisoverghi, *Poeziile* lui Grigore Alexandrescu în ediţie miniaturală, *Satirele prinţului Antioh Cantemir, Ceasurile de mulţumire* de George Sion, *O călătorie la Constantinopol* de Teodor Codrescu, *O repetiţie*

moldovenească sau *Noi și iar noi* de Costache Caragiali, o serie de traduceri ca : *Gonzalv de Cordova* (de către Kogălniceanu și Al. Vasiliu), *Aristomen și Gorgó* (de către Vasile Drăghici), *Malvina* (de către Ion Gheorghiadi), *Ahil* (de către G. Sion), *Bianca Capello* (de către Teodor Vartic), *Matilda* (de către Costache Conachi), *Peatra Scandelei* (de către Vasile Costachi), *Viața păstorească sau Munți, tîrguri și prăpăstii* (de către Ion Copcea), *Baladele* lui Victor Hugo (de către Costache Negruzzi), în plus revistele *Dacia literară, Foaea sătească* cu diferitele-i titluri pe anii 1840—1845, *Arhiva românească, Propășirea, Calendar mare de perete pe anii 1841—1843, Calendar pentru poporul românesc pe anii 1841—1846, Fragments des chroniques moldaves pour servir à l'histoire de Pierre-le-Grand et de Charles XII,* par Michel Kogalnicean (în două volume) *, *200 rețete cercate de bucate,* romanul pastoral *Die Alpenschüfern*** de Paul Körbach, *Études religieuses, morales et historiques**** de consilierul de stat A. de Sturdza, versiunea românească a precedentei, și alte cărți și broșuri.

Ultimele imprimate ale „cantorei" lui Kogălniceanu fură letopisețile Țării Moldovii, volumele II și III.

Asemenea activitate editorială democrată influență puternic viața literară a celor trei principate, cărțile date la lumină contribuind la dezvoltarea gustului în toate zonele, pentru literatură, pentru creația originală, pentru istorie și activitățile practice, pregătind conștințele spre o nouă ordine socială, realități pentru care Kogălniceanu a îndurat persecuții, privațiuni de libertate, lipsuri, dar care s-au înscris în neuitare.

Poetul George Sion în *Suvenire contemporane* evocă persoana lui Kogălniceanu cînd îl întîlni întîia oară la „cantoră" și-i lăsase asemuirea cu un „voinic taur al inteligenței, care se arată pe orizontul Moldovei, gata a lua în coarne și a răsturna stavilele cari se opuneau luminii și progresului". Același deslușește că în obiec-

* *Fragmente din cronicile moldovenești, în referință la istoria lui Petru cel Mare și Carol al XII-lea,* de Mihail Kogălniceanu.

** *Păstorii din Alpi.*

*** *Studii religioase, morale și istorice.*

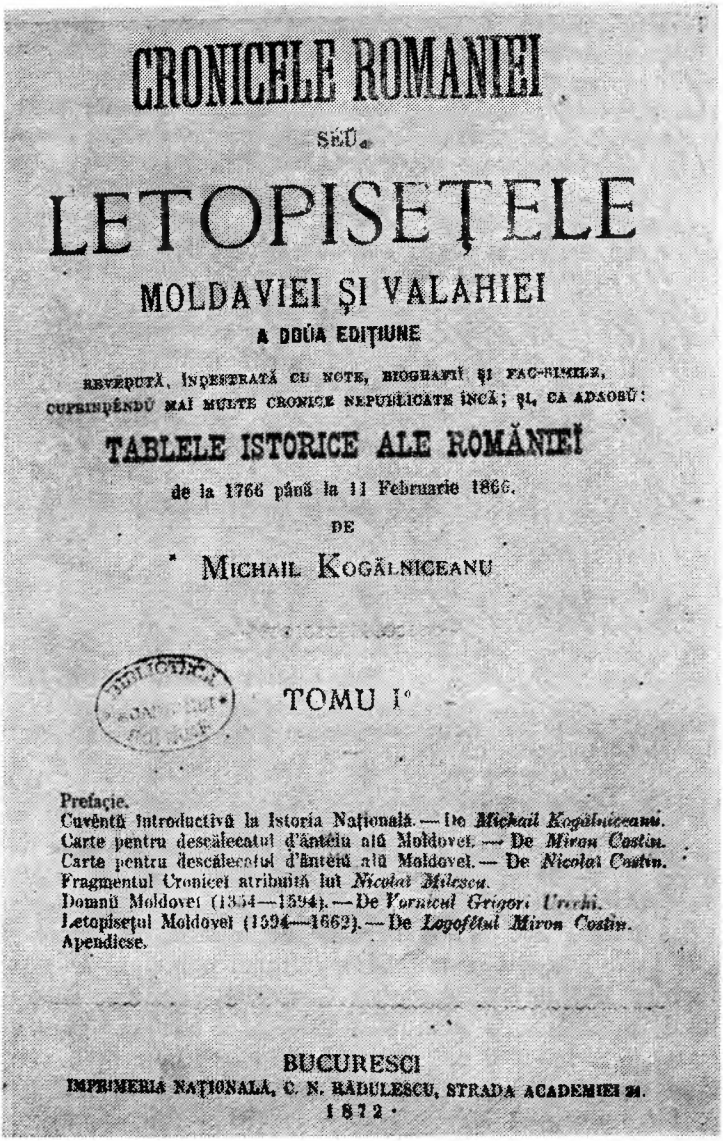

CRONICELE ROMANIEI

SĂU

LETOPISEȚELE

MOLDAVIEI ȘI VALAHIEI

A DOUA EDIȚIUNE

REVĂZUTĂ, ÎNSOȚITĂ CU NOTE, BIOGRAFII ȘI FAC-SIMILE,
CUPRINDÊNDU MAI MULTE CRONICE NEPUBLICATE ÎNCĂ; ȘI, CA ADAOSŮ:

TABLELE ISTORICE ALE ROMÂNIEI

de la 1766 până la 11 Februarie 1866.

DE

MICHAIL KOGĂLNICEANU

TOMU I°

Prefaçie.
Cuvêntŭ introductivŭ la Istoria Națională. — De *Michail Kogălniceanu*.
Carte pentru descălecatul d'ântêiŭ alŭ Moldovei. — De *Miron Costin*.
Carte pentru descălecatul d'ântêiŭ alŭ Moldovei. — De *Nicolai Costin*.
Fragmentul Cronicei atribuită lui *Nicolai Milescu*.
Domnii Moldovei (1354—1594). — De *Vornicul Grigori Urechi*.
Letopisețul Moldovei (1594—1662). — De *Logofătul Miron Costin*.
Apendicse.

BUCURESCI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, C. N. RĂDULESCU, STRADA ACADEMIEI 24.
1872.

Pagina interioară de titlu a primului volum al *Letopisețelor*, ed. a II-a, București, 1872 (facsimil)

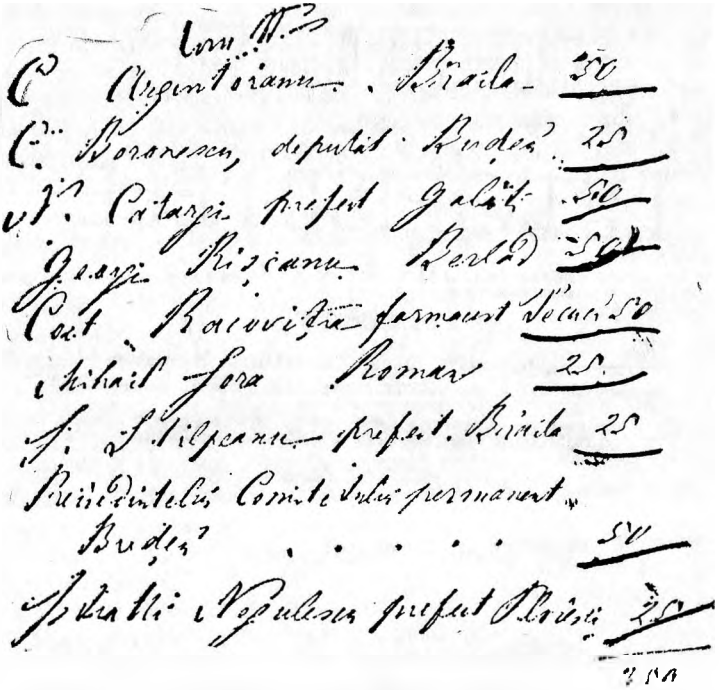

Evidență ținută de Kogălniceanu privind difuzarea ediției a doua a *Letopiseţelor* (facsimil)

tivele de prim ordin ale conducătorului romantismului autohton se înscriau „patria sa pe calea renașterii și făgașul progreselor" și „să tipărească cărți care să lumineze tinerimea".

La cartea *200 reţete cercate de bucate, prăjituri şi alte trebi gospodăreşti* (1841), autorul principal al prelucrării trebuie să fie socotit Costache Negruzzi, care a lăsat în manuscris manualul *Vînătorul bun sau meşteşugul de a nu-ţi fi urît,* şi care era gastronom epicureu, cineget, pornit, ca şi Balzac, spre felurite combinaţii practice. Reţetele sînt clare şi cartea a fost reeditată.

În povestirea autobiografică *Ilusii pierdute,* Kogălniceanu îşi prezenta în acelaşi an cartea culinară : „Atîta

vă voi mai zice că acum de curînd am mai publicat — împreună cu d. C. N., un alt Prometeu manqué * ca şi mine — o carte care, răsturnînd toate puterile aşezate, călcînd în picioare toate pravilele primite de adunare şi de obiceiul pămîntului, are să facă o revoluţie straşnică în toată Moldova — întru chipul de a face friganele şi găluşte, vreau să vorbesc de reţete de feluri de bucate, care are să ne facă cea mai mare reputaţie — între bucătăriţe şi viitorimea recunoscătoare ne va da negreşit frumosul nume de : introducătorii artei culinare în Moldova. Sîntem mulţumiţi şi cu atîta".

Recomandările cele mai numeroase sînt pentru meniurile obişnuite de ciorbe, mîncări, friptură, gelatine şi budinci, de preparate reci de casă, de torturi, de prăjituri, beltele, cozonaci, bezele, dar şi sfaturi culinare practice de felul celor de mai jos :

Mijloc de a ţine nucile proaspete un an întreg.

Mijloc de a face brînză din cartofe.

Mijloc de a scoate sarea de prin bucatele cele prea sărate.

Mijloc ca să se ouă găinile în fieştecare vreme a anului.

Cum se păstrează patlagelele.

Cînd miroase peştele a glod.

Metod de a limpezi vinul tulburat.

Mijloc de a scoate din vin mirosul de poloboc.

Se dau, de asemenea, indicaţii utile pentru obţinerea oţetului de vin în casă, a vişinatelor şi a cerii pentru lustruit scîndurile.

Păstorel Teodoreanu a caracterizat buna carte de bucate din 1841 a lui Negruzzi şi Kogălniceanu : „nouă treaptă de marmoră în suişul spre civilizare".

Cu Ion Ghica la Academia Mihăileană

Pledînd împotriva adversarilor numeroşi pe care Asachi îi manevra din culise, Kogălniceanu n-a căzut pe mult timp în dizgraţia lui vodă Sturdza, om citit dealtfel,

* Neizbutit.

cu cultură apreciată, care-l păstră lîngă sine, pe mai departe, aghiotant şi secretar de corespondenţă diplomatică. Ion Ghica a narat cum în 1841, după ce se întorsese titrat de la Paris, şi fiind obstrucţionat la primirea unei catedre în Bucureşti, s-a îndreptat spre Iaşi, trăgînd, după drumeţia cu diligenţa, la hotelul Petersburg. În urmă stătu la căpitanul Alexandru Alcaz, unde mai locuiau Nicolae Docan şi Alexandru Ioan Cuza şi unde se adăposti iarna dintre 1841—1842, mutîndu-se şi stabilindu-se apoi la Vasile Alecsandri, în clădirea ce se păstrează. Îşi aminteşte cum a fost primit de către domnitor, „prezentat de secretarul său maiorul Kogălniceanu".

Chemat la Iaşi de către Grigore Ghica, viitorul domn, Ion Ghica începea un curs de geologie şi mineralogie la Academia Mihăileană în primăvara 1842. Bugetul instituţiei prevăzuse 6 000 de lei pentru această catedră. Din 7 septembrie 1843, după ce Mihail Sturdza îl înnobilă cu rangul de vel spătar, Ion Ghica a predat economia politică pînă la 7 iulie 1844, cînd demisionează invocînd suferinţele acute ale tatălui său şi părăsi Moldova.

Academia Mihăileană, ca întîiul aşezămînt de învăţătură superioară modernă în Iaşi, fusese plănuită şi inaugurată de Mihail Sturdza la 16 iunie 1835 în „casele Cazimiroaiei", o construcţie impozantă din mahalaua Talpalarilor, în care astăzi funcţionează, pe str. Arcului nr. 2, Liceul naţional. Aşezămîntul prelua cele mai înaintate tradiţii ale învăţămîntului moldovenesc, în primul rînd pe ale Academiei Domneşti dintre 1714—1821. Iniţial, instituţia funcţiona cu două clase superioare şi două clase inferioare, număr curînd mărit la şapte, predîndu-se de către cadre alese ca Gheorghe Asachi, Eftimie Murgu, Gheorghe Săulescu, Vasile Fabian, Samuil Botezatu, Damaschin Bojîncă, Christian Flechtenmaher, Etienne Malgouverné, Ion Müller şi alţii, discipline ca filozofia, dreptul, ştiinţele matematice, economia politică, umanioarele, artele plastice.

La 18 iunie 1843, Kogălniceanu propunea autorităţilor locale să editeze un dicţionar istoric al personalităţilor române de pretutindeni, din care cîteva capitole şi tipărise, fără a primi răspuns. Peste trei ani, asociat cu

Nicolae Bălcescu, dicționarul îl va oferta spre imprimare și „Asociației literare" din București.

La 1 octombrie, Kogălniceanu pornea din Iași spre Botoșani, unde rămase douăzeci de zile pentru un proces și cîteva treburi în împrejurimi. A doua zi după sosirea lui aici răspundea lui Ion Ghica, care-i făcuse propunerea de a preda istoria românilor, „importantă pentru națiа noastră", la Academia Mihăileană. În petiția adresată Epitropiei Învățăturii Publice, Kogălniceanu exprima „dorința mea de a fi însărcinat cu cursul istoriei naționale". Cu un an înainte, el fusese refuzat de Grigore Ghica, viitorul domn ; acum însă, Alecu Balș făcuse apel la el.

Acceptat profesor, Kogălniceanu își rosti la 24 noiembrie 1843 lecția inaugurală intitulată *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană*, așteptată și urmărită cu interes de studenți. Ea a fost dealtfel imprimată la puțină vreme în „Cantora Foaei săteștі" și retipărită în nr. 37 al *Propășirei* din 24 septembrie 1844, cu specificarea : „Acest curs s-au ținut în semestrul de iarnă al anului trecut, în care am tratat istoria românilor, pînă la întemeierea Principatelor. Deosebite împrejurări m-au silit să-l întrerup. Domnul știe cînd ele nu vor mai fi pentru ca să pot urma o materie atît de importantă mai ales în vremile de față !"

Celebra lecție va sluji drept prefață și primului volum din *Letopisețile Țării Moldovei*, Iași, 1852, va fi reprodusă de Gheorghe Barițiu în *Foae pentru minte, inimă și literatură*, Brașov, 1844, de Aron Pumnul în *Lepturariu românesc cules din scriptori rumâni*, tom IV, Vieanna, 1864, și de toate retoricele, antologiile și manualele didactice de mai tîrziu.

Autorul înțelege prin patria sa *„toată acea întindere de loc unde se vorbește românește, și, ca istorie națională, istoria Moldaviei, a Valahiei și a fraților din Transilvania"*.

Istoria este concepută, tot așa cum o concepe Bălcescu, ca oglindire și reconstituire a vieții poporului, nu a monarhilor și dinastiilor de coroană. Cu simțul realității, tînărul de douăzeci și șase de ani relevă ideea utilității

cunoașterii istoriei, pragmatismul ei prin care se poate înălța viața morală a poporului și se face pregătirea patriotică necesară a bărbaților de stat, a legiuitorilor, a comandanților militari, a filozofilor, a cărturarilor, în general : „Dătătărul de legi, bărbatul de stat, în istorie învață tocmelile ocîrmuitorilor, puterea și slăbiciunea lor, pricinile de sporire sau de scădere a staturilor, felurile de guvern sub care au înflorit mai mult, legile care au avut înrîurirea cea mai priincioasă sau cea mai stricăcioasă asupra puterii, asupra culturii, asupra moralului noroadelor. Oșteanul în istorie găsește pildele cele mai drepte și mai adevărate despre strategie, cărturarul, filozoful în ea vede înaintarea duhului omenesc, rătăcirile sale, descoperirile geniului, pricinile neștiinței, a superstiției și a întunerecului".

În raport cu istoria universală, oratorul dă prioritate celei naționale. În acest sens, în discursul său, valorifică patetic tradițiile de patriotism ale poporului român sub conducători înțelepți : „Inima mi se bate cînd aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, al lui Ștefan cel Mare, al lui Mihai Viteazul. Da, domnilor mei, și nu mă rușinez a vă zice că acești bărbați pentru mine sînt mai mult decît Alexandru cel Mare, decît Anibal, decît Cezar. Aceștia sînt eroii lumii, în schimb cei dintîi sînt eroii patriei mele. Pentru mine, bătălia de la Războieni are mai mare interes decît lupta de la Termopile și izbînzile de la Rahova și de la Călugăreni îmi par mai strălucite decît acele de la Maraton și Salamina, pentru că sînt cîștigate de către români".

Nu s-au păstrat celelalte prelegeri ținute de Kogălniceanu la Academia Mihăileană, dar conținutul lor nu se va fi depărtat de metoda și factologia din *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens* din 1838, amplificate la nivel superior cu concepte din istoricii burghezi contemporani lui : Jules Michelet, N. Karamzin, J. Müller și din ce se publicase între timp la români. Stabilise raporturi de informare reciprocă cu profesorul universitar polonez Michail Wiszniewski, cu cercurile istorice din București, Odesa, Paris, Kopenhaga, Budapesta.

„Société Orientale de France" * din Paris număra printre membrii de frunte pe Alexander Humboldt, Tylor-Wilkinson, Sebastiani, Lamartine, Chateaubriand. În publicaţia acestui cerc, *Revue de l'Orient***, Kogălniceanu a lăsat o comunicare despre ruteni. „Societatea regală a specialiştilor în istoria veche a Nordului", din Copenhaga, la care era membru şi domnitorul moldovean Sturdza şi avea legături cu „Societatea istorico-naturală a Moldovei", îl alesese pe Kogălniceanu membru asociat la 22 septembrie 1843. Să fi călătorit Kogălniceanu pentru o comunicare, păstrată în ciornă, în capitala Crimeei ? În *Tainele inimei,* un personaj al povestirii afirmă că „La Odesa am văzut vapoare". Dacă scriitorul a făcut această călătorie, ea s-a petrecut în anul 1843.

După *Cuvîntul pentru deschiderea cursului de istorie naţională,* Kogălniceanu pregăteşte pentru tipar volumele II şi III din *Letopiseţele Ţării Moldovei.* Ele văd lumina tiparului în 1845 şi 1846 şi transcriu istoriografia păstrată de la Neculai Costin, compilaţia Axinte Uricariul, *O samă de cuvinte* şi letopiseţul lui Ioan Neculce, zisul letopiseţ al lui Neculai Muste, cronica anonimă a lui Alexandru Amiras, pseudoletopiseţele lui Ioniţă Canta şi Enachi Kogălniceanu, *Condica de ceremoniale* a lui Gheorgachi al doilea logofăt, manuscrisul poemului Eteriei de Alecu Beldiman. Materialele se vor întregi în 1852 cu volumul I, care cuprinde letopiseţele lui Grigore Ureche (cu interpolările lui Eustratie Logofătul, Simion Dascălul, Misail Călugărul), Miron Costin (cu adnotatorii Neculai Costin, Tudosie Dubău şi Vasile Dămian), precedate de *De neamul moldovenilor* al aceluiaşi şi de *Cartea pentru descălecatul dentîiu de* N. Costin, cronografe care aparţinuseră în cea mai mare parte lui Enachi Kogălniceanu de la Rîpi.

Această publicaţie era hotărîtoare pentru creaţia epică şi dramatică a literatorilor moldoveni şi munteni, furnizîndu-le informaţia necesară, pildele mobilizatoare pentru creaţiile inspirate din istoria naţională, din fol-

* „Societatea Orientală a Franţei".
** *Revista Orientului.*

clor şi practica vieţii rurale, teme recomandate de Kogălniceanu în *Introducţia* la *Dacia literară :* „Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre ţări sînt destul de mari, obiceiurile noastre sînt destul de pitoreşti şi de poetice pentru ca să găsim în noi sujeturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuinţă să ne împrumutăm la alte naţii".

Lecţia inaugurală la Academia Mihăileană şi apariţia succesivă de documente în *Arhiva românească,* a letopiseţelor moldovene au fost şi rămîn apreciate ca evenimente importante în evoluţia istoriografiei româneşti. Ele vor stimula pe istoricii munteni pentru muncile contributive de la *Magazin istoric pentru Dacia,* vor influenţa — cum observă B.P. Hasdeu — cugetele emigraţiei române din Franţa şi vor căli pe luptătorii paşoptişti.

Kogălniceanu îşi preţuia prelegerea din 24 noiembrie 1843 şi-o socotea vrednică să intre într-o antologie năzuită în 1844, în care să se exemplifice, potrivit concepţiei sale unitare, operele scriitorilor români din toate provinciile naţionale.

În colectaneul XII al *Arhivei Mihail Kogălniceanu* (fost *Manuscrisul românesc 1177)* din Biblioteca Academiei R. S. România, se păstrează — legată printre ciorne de corespondenţă, conceptări de acte, memorii, telegrame, ce-au aparţinut strălucitului înaintaş sau altora — următoarea listă de materiale literare şi istorice selectate de Kogălniceanu pentru „proiectata antologie", adevărat manual de literatură contemporană : Costache Negruzzi, *Alexandru Lăpuşneanu, Toderică Jucătorul ;* Florian Aaron, *Patria, Patriotul ;* I. Eliade Rădulescu, *Serafimul şi Heruvimul ;* Antioh Sion, *Necrologul lui Ştefan cel Mare, Ţăranul către boier ;* Grigore Alexandrescu, *Anul 1840, Lebăda şi puii corbului ;* Gheorghe Asachi, *Guide au mont Pion* ;* Costache A. Rosetti, *Trandafirul ;* Cezar Bolliac, *Ţiganul vîndut ;* Costache Negri, *O soarea, Urarea 31 ianuarie ;* Alecu Donici, *Cîntecul surugiului ;* Dimitrie Bolintineanu, *Copila pe patul morţii ;* Vasile Cîrlova, *Cîntecul naţional ;* Alexandru Hrisoverghi, *Neamţu ;* Costache Stamati, *Fragment*

* *Ghidul muntelui Ceahlău.*

din Povestea ; George Tăutu, *Epitaf ;* Vasile Pogor, *Un veac trece, un veac vine ;* Vasile Alecsandri, *Baba Cloanța, La fille roumaine*, Le Cosaque** ;* Mihail Kogălniceanu, *Cuvînt asupra istoriei Moldovei.*

Această crestomație nu s-a tipărit niciodată.

Răsăriturile Propășirii

Sub redactarea lui Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Ion Ghica, Panait Balș, care își împărțeau atribuțiile (primul cu științele morale și politice ; al doilea, ajutat de Costache Negruzzi, Costache Negri, D. Ralet, Miluță Cuciureanu, Al. Donici, răspundea de beletristică ; lui Ion Ghica îi reveneau științele exacte, iar lui Panait Balș secția juridică) apăru *Propășirea* la 9 ianuarie 1844. Se redactă în casa inițiatorului ei și se continuă săptămînal, totalizînd 42 de numere, pînă la 29 octombrie același an. Cu o săptămînă înainte, macheta imprimată a primului număr a fost energic forfecată de Procopie Florescu, titlul dispărut lăsînd loc subtitlului propus de autorități : *Foaie științifică și literară.* Din specimenul cenzurat mai fuseseră îndepărtate părți din articolul program și articolul lui Ion Ghica, *Unirea vămilor dintre Valahia și Moldova.*

Abia prin acest magazin putu fi adus la îndeplinire deziderатul centralizator al *Daciei literare :* „Țelul nostru este realisarea dorinței ca românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți, un repertoriu general al literaturii românești, în care, ca într-o oglindă, se vor vedea scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănățeni, bucovineni, fiecare cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul său".

Din Muntenia, Iancu Văcărescu tipări în *Propășirea* articolele : *Roma cum este, La Eliza ;* Grigore Alexandrescu : *Ceasuri de mîhnire, Umbra lui Mircea la Cozia;*

* *Copila română.*
** *Cazacul.*

№ 25.

BIBLIOTECA GIMNASIASTILOR ROMANI DIN CERNAUTI

Фоаіе

ШІПЦІФІКЪ ШІ ЛІТЕРАРЪ.

АНЪЛ І. Дзмінікъ лз 2 Ібліе 1844.

ЖНСЕМНЪРІ

АСЪПРА ЛЖНЪЦЪТЪРІЇ НЪБЛІЧЕ.

къ вода фъчеа лекціа мі чеіалаці dol асквата мі ера гата лз орі че мінат съ апзіе de зн- de лъса чеіалаіі.

Pagina I a nr. 25 din *Propăşirea, foaie ştiinţifică şi literară,* purtînd ştampila „Bibliotecii gimnaziştilor români", în al cărei local Eminescu a citit şi a fost bibliotecar voluntar (facsimil)

Nicolae Bălcescu : *Puterea armată la români ;* D. Bolintineanu : *Vergura, plăcere, Barcarola ;* Cezar Bolliac : *Muncitorul ;* Ion Ghica : *Însămnări asupra învăţăturii publice, Ochire asupra ştiinţelor, Importanţa economiei politice.* Din Moldova, Alecsandri colaboră cu *Baba Cloanţa,* cu *Sora şi hoţul, Mîndruliţă de la munte, Strunga, Cinel-cinel, Andri-Popa, Făt-logofăt, Groza, Altarul mănăstirii Putna, Istoria unui galbăn, Călugărul şi pistolul, O intrigă de bal masché, O preumblare prin munţi* şi cu critica la *Stanţele* epice închinate României de către Costache Aristia. Lui Kogălniceanu îi apăru *Cuvînt de deschiderea cursului de istorie naţională* şi evocarea *Trii zile din istoria Moldaviei* (neterminată), *Visul lui Petru Rareş.* Ardeleanul Andrei Mureşanu fu prezent cu *O privire de peste Carpaţi.* De la Hurmuzăcheşti, Aron Pumnul, Alexandru Hasdeu, din alte părţi, se aşteptau colaborări pentru numerele ce n-au mai apărut. Abonamentele se subscriau la „Cantora Foaei săteşti", la librării şi la cabinetele de lectură din Iaşi, în judeţe la învăţători şi profesori, iar în Bucureşti la librăria Walbaum.

Dezrobirea ţiganilor mănăstireşti se decretează la 31 ianuarie 1844, urmînd ca eliberarea ţiganilor robi ai Cîrmuirii să se decidă în „viitoarele seanţe“ ale Adunării legiuitoare.

Pe o adresă redactată şi scrisă de mîna lui Kogălniceanu, el şi colegii de opinii : Costache Negri, Alexandru Mavrocordat, Michele Corradini, Vasile Alecsandri, Costache Prodan, Petre Mavrogheni, Nicolae Dumitrescu, Manole Leon, Radu Rosetti, Dimitrie Rosetti, Nicolae Roset felicită pe domnitor şi pe membrii sfatului legislator la 3 februarie 1844 : „Tinerii, fii acestei ţări, norociţi şi mîndri, care atît o înalţă în vremea lor“ pentru că „din lucru făcînd oameni slobozi, n-aţi isprăvit mai puţin şi prin urmare şi numele vostru şi al deputaţilor sprijinitori acestei măsuri filantropice, nu vor străluci mai puţin în analurile viitoare“.

Propăşirea a dedicat marelui eveniment *Suplementul extraordinar la no. 5*, cuprinzînd un articol sărbătoresc scris de Kogălniceanu, poeme de Vasile Alecsandri, Costache Negri, Nicolae Istrati, Michele Corradini.

În acelaşi *Suplement* (6 februarie 1844), Kogălniceanu a publicat, sub iniţialele *M. K.*, articolul *Dezrobirea ţiganilor*, din care citäm pasaje referitoare la proiectul însuşit de Obştească Adunare la 31 ianuarie 1844 :

„Acum patria noastră, dezrobindu-şi ţiganii, sfinţeşte principiul că toţi oamenii se nasc şi sînt slobozi, în vreme cînd coloniile Franţei şi multe staturi republicane a Unirii Americane de Nord gem de milioane de negri împilaţi, în vreme cînd robia încă, în adunările legislative a acestor ţări, numără atîţia partizani !...

Cuprinsul măsurilor luate spre stîrpirea robiei merită cele mai mari laude pentru potrivirea şi înţelepciunea lor. Prin proiectul înfăţoşat Obşteştii Adunări şi încuviinţat în 31 ianuarie 1844 s-a statornicit că toţi robii mănăstirilor, atît pămînteşti, cît şi străine, să fie slobozi pentru totdeauna şi să se bucure de aceleaşi drituiri ce sînt închizăşluite şi celorlalţi moldoveni de potriva lor, adică acei aşezaţi pe moşii, care se îndeletnicesc cu lucrarea pămîntului, să se puie în clasa locuitorilor birnici ; iar acei cu meşteşuguri de prin tîrguri să se aşeze între negustorii patentari. Această pravilă a trebuit să

tragă negreşit după sine şi dezrobirea ţiganilor statului. De proiectul ce are a se înfăţişa în curînd Obşteştii Adunări pentru aceştia nu putem încă nimica rosti hotărît; tot ce putem însă zice cu siguranţă este că nu ne îndoim nici un minut că d. d. deputaţi, carie s-au arătat aşa de filantropi şi de drepţi pentru ţiganii mănăstireşti, ar putea fi mai puţin drepţi pentru ţiganii Ocîrmuirii, care în fapt şi pînă acum erau emancipaţi, avînd aceleaşi îndatoriri şi dări ca şi locuitorii birnici...

Fiind unul din cei întîi moldoveni care au chemat luarea-aminte filantropilor asupra ţiganilor, cititorul să binevoiască a-mi ierta ce i s-ar părea exagerat în cuvintele mele ; bucuria însă că am văzut dorinţele mele împlinite mă face entuziast fără să vreau ; şi ăst entuziasm nu este numai în mine. Toţi românii, toţi iubitorii de omenire, toţi partizanii ideilor nouă şi-au unit glasul spre a aplauda un act care dă slobozenie unui popor întreg. Tinerii mai ales au fost cei întîi a preţui facerile de bine acestui act vrednic de aducere-aminte. Împreună, ei s-au grăbit a dovedi domnitorului simpatia şi recunoştinţa de care sînt pătrunşi pentru asemenea filantropice măsuri ; îndeosebi, fiecare din viu grai, sau în proză sau în poezie, şi-a arătat sentimentele şi bucuria sa. Cele mai însemnate din poeziile făcute la acest prilej le împărtăşim cititorilor noştri, siguri fiind că în ei vom găsi aceeaşi opinie care ne insuflă şi pe noi".

Platforma politicii naţionale a publicaţiei, spiritul fratern către problemele tuturor teritoriilor româneşti al principalului redactor, calităţile artistice şi ştiinţifice ale materialelor atraseră *Propăşirii* recunoaşterea şi preţuirea românilor de pretutindeni.

Cu sora Elena la Viena

Cum Elena Kogălniceanu se îmbolnăvise grav la ochi, Kogălniceanu nu precupeţi să-şi conducă sora la Viena pentru tratament, de acest drum legîndu-i-se speranţele că în capitala Imperiului habsburgic el va putea prezenta lui Metternich un memoriu acuzator împotriva lui Mihail Sturdza şi că-şi va prelungi călătoria pînă la

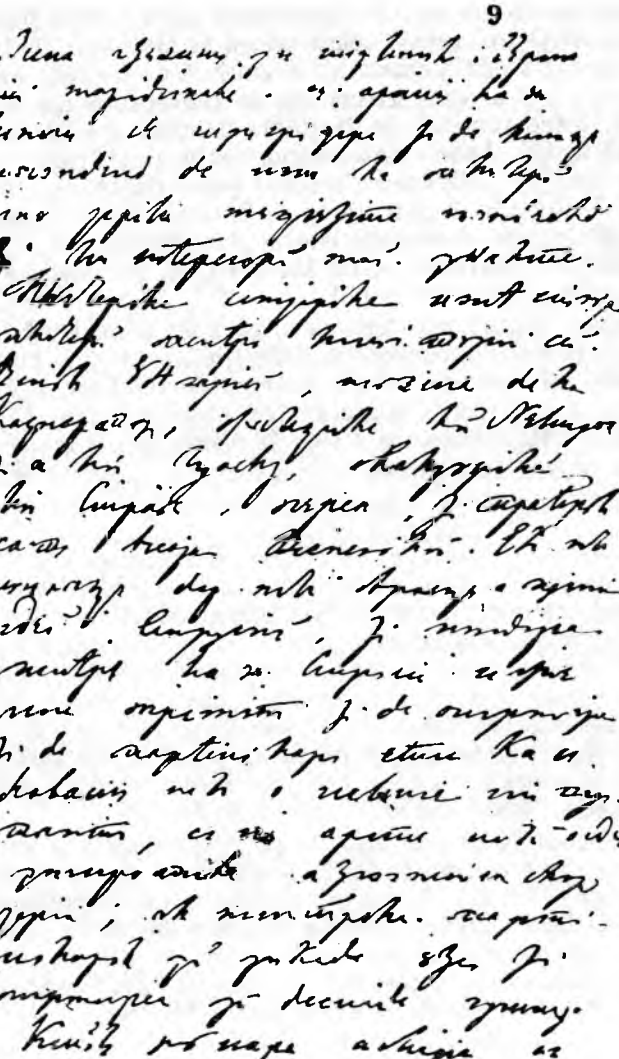

Însemnările de drumeție ale lui Kogălniceanu pe ruta către Viena în 1844 (facsimil)

Paris. La 15 aprilie 1844 dimineaţa frate şi soră plecară din Iaşi şi în aceeaşi seară sosiră la Botoşani. Ziua de 16 aprilie Kogălniceanu o întrebuinţă cu treburi gospodăreşti, iar a doua zi cei doi se îndreptară din Botoşani, către punctul de frontieră Mihăileni şi de-acolo, însoţiţi şi de Leon Cantacuzino, continuară drumul spre Cernăuţi cu „Eilvagen", trecînd peste Colomeea, Snyatin, Dolina. În 3 mai ajung la Lwów — prilej pentru Kogălniceanu să schiţeze istoria „bisericii moldoveneşti" locale şi raporturile ei cu Moldova, cu patriarhiile din Moscova şi Constantinopol.

De la Lipnic, călătorii se urcară în tren, străbătînd astfel şesurile monotone ale Galiţiei, zona muntoasă a Sileziei şi Moraviei. După ce trec de Kraków, aşezare care îi lasă istoricului moldovean impresii triste, Mihail şi Elena Kogălniceanu sosesc la Viena în 10 mai.

La Viena, Kogălniceanu vizitează pe filologul Bartolomeu Kopitar la Biblioteca împărătească. În marele oraş îl revoltă morga şi imoralitatea aristocraţilor. Vede un grof din Schönburg intrînd cu calul într-o cofetărie. Ajunge la concluzia că tineretului nu-i place să muncească, că între nobilime şi „biurgheri" fierbe ura de clasă. În Austria numai pătura muncitoare („cei mojici") face stagiu militar ; comparativ, constată călătorul, Prusia este mai luminată. „Clasele cele mari se scoală tîrziu, îşi fac tualeta ; sara fac vizite, ies la Prater, muzici şi teatru, şi pe urmă joacă toată noaptea. Veţi înţelege că, cu un asemine regim, este cu neputinţă de a se găsi vreme şi pentru gîndire".

Încearcă să obţină viză de paşaport pentru a merge pe cincisprezece zile la Paris. Audiază pe mezzo-soprana Paulina Viardot Garcia şi frecventează Burgtheater pentru *Don Carlos* şi *Cabale şi amor*. Merge în Prater. Face considerente asupra austriecilor. Nobilii filantropi dau spectacole speciale. Revede pe balerina Fanny Eisler în două spectacole la Kärntnertor-Theater, dar şi teatrul din Josephstadt cu aplaudatul comic Safir.

Îi place ţinuta vestimentară a vienezelor şi, prin contrast cu cosmopolitismul luxos al boieroaicelor din Moldova, comentează : „Ce este de lăudat este asemenea puţinul lux care se găseşte la îmbrăcămintea femeilor, afară de cîteva excepţii. Noi, care imităm toate de la

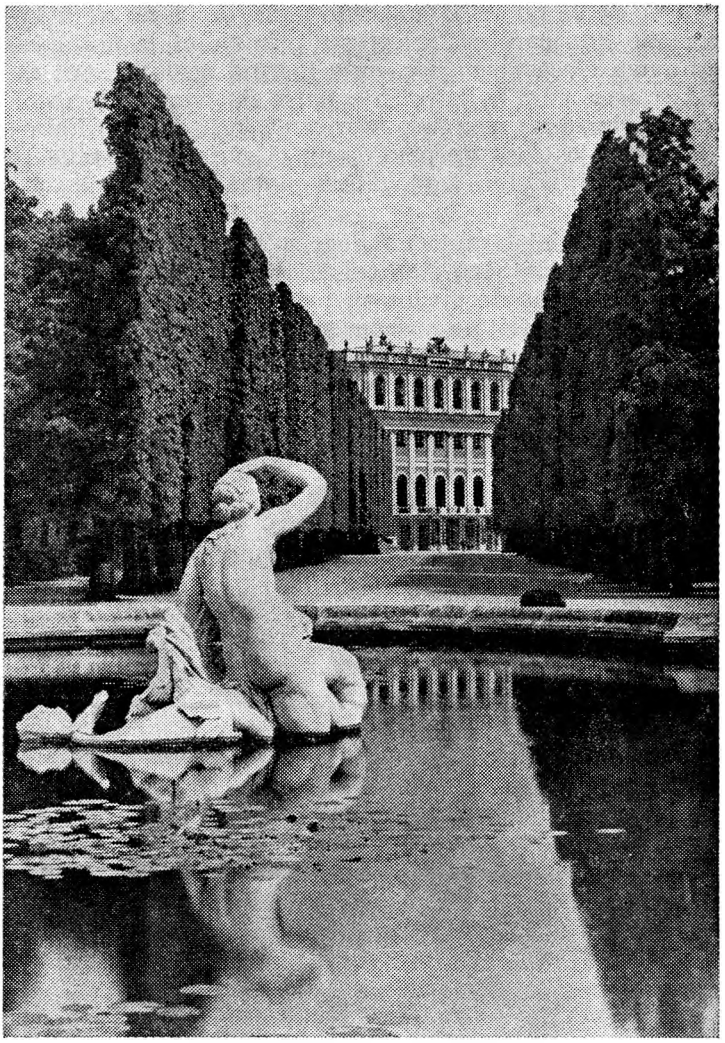

Perspectiva aleii principale a parcului Schönbrunn, din Viena, vizitat de Kogălniceanu

străini, de ce nu imităm şi cele bune, de ce nu ne lepădăm de lux, care mai ales este primejdios la noi, care nu avem clasă de mijloc, care lucrînd acele lucruri de lux trăiesc, cum aş zice, cu o parte din veniturile celor mari ? Noi, însă, neavînd fabricanţi, prin lux nu îmbogăţim nici o clasă de pămînteni, ci sărăcim pe plugari şi pe copiii noştri, îmbogăţind numai pre fabricanţii străini.

Pînă cînd legea nu va fi lege, pînă cînd creditul nu va fi statornicit, pînă cînd cel mai mic va fi în voia celui mare, starea de mijloc şi, prin urmare, comerţ, industrie şi prosperitate nu vom avea".

Actorul-scriitor Johann Nepomuk Nestroy, admirat şi aplaudat de Kogălniceanu la Viena (litografie)

Reţine preferinţe ale localnicilor : vinul unguresc, spectacole muzicale de la Kärntnertor, năzdrăvăniile şi scamatoriile lui Johann Nestroy şi Stolz, valsurile lui Johan Strauss, berea, Praterul, întîlnirile amoroase sub ceasornic la catedrala Sf. Ştefan. Poliţia se descotoroseşte repede prin expulzare de străinii ce critică stările austriece. La Prater, unde-i displace prezenţa poliţiştilor, întîlneşte pe un fanfaron din Moldova, vară de vară în capitala imperiului, concurînd în luxul ţinutei, în echipaje şi arnăuţi, pe cei mai bogaţi nobili austrieci. Tot ce cîştigă exploatînd pe ţărani, de pe moşii, moldoveanul risipeşte în lux prostesc la Viena.

Urma ca după operaţia la ochi, Kogălniceanu s-o asiste la Viena pe Elena încă două săptămîni, iar apoi să plece la Paris ca să-şi perfecţioneze cultura prin „privirea tuturor descoperirilor ce au făcut duhul omenesc", dor ce-l străbătea încă de la Lunéville. Însă Mihail Sturdza, informat de baronul Philippsborne, omul său de încredere austriac, despre intervenţiile lui Kogălniceanu pe lîngă Metternich ca să obţină viză specială de călătorie în Franţa, trimise la Viena ordinul ca lui Kogălniceanu să i se retragă paşaportul, ceea ce se aduse la îndeplinire la 1 mai 1844 şi poruncă specială să se înapoieze la Iaşi. Sub felurite amînări, el continuă totuşi să rămînă la Viena pînă la sfîrşitul lunii iunie, după care întreprinse călătoria de întoarcere pe Dunărea albastră pînă la Galaţi şi, de acolo, cu diligenţa la Iaşi.

Aici îşi reia activităţile de redactor la *Propăşirea,* de avocat şi de agricultor la Hiliţa, în Fălciu.

La o lună după ce Ion Ghica părăsise Iaşii, Kogălniceanu, într-o întinsă scrisoare, descrie amploarea şi consecinţele incendiului din 20 iulie 1844, care a mistuit 268 de case, printre care palatul hatmanului Mavrodi, casa lui Constantin Mavrocordat, a Elenei Sturdza, locuinţa vornicului Manu, biserica Vulpe, palatul Roznovanu.

După destituirea şefului pompierilor, Bainski, confuzia şi dezorganizarea administrativă s-au mărit mai mult. Redactorul *Propăşirei,* stăpîn pe minuţia descriptivă, pe spiritul disocierii psihologice şi pe ironie la adresa lui Mihail Sturdza, arată că : „După îngrozitorul incendiu care a măcinat un sfert din Iaşi, alteţa sa, te-

mîndu-se ca focul să nu fie pus de asemenea în împrejurimile palatului său, așa cum cîteva hîrtii aruncate pe străzi îl prevesteau, profeție care deja începuse să se împlinească printr-un incendiu ce se declarase la grajdurile domnului Burgheli, foarte aproape de alteța sa, acela, cum îți spun, sau alteța sa, într-o bună dimineață, s-a sculat cu ideea neroniană de a doborî tot cartierul care-l înconjoară. Iată-l, deci, călare, avînd pe hatman în urma lui arătîndu-i casele pe care trebuia să le dărîme.

Tu cunoști pe hatman ; zis și făcut ; după o jumătate de oră, omul meu călare, înconjurat de strălucitul său stat-major, adică de Krupenski, Cafingi, Milicescu, Mișoglu, avînd pe de lături pe primar ca apărător al libertăților orașului, comandînd cu gestul și cu vorba întreaga garnizoană a Iașilor, vreau să spun cinci sute de oameni, care, înarmați cu topoare și suliță, se puseră să smulgă acoperișurile tuturor prăvăliilor, începînd din colț de la Miculi și pînă la Mitropolie, pe amîndouă părțile, apoi toate casele care se învecinau cu palatul prințului. Într-o jumătate de oră toată lumea rămăsese fără acoperiș. În acest timp, strada era păzită de sentinele, de gărzi pedestre și călări. Te-ai fi crezut într-un oraș pradă jafului ; timp de trei zile străzile au fost baricadate, căci vandalismul din strada mare se întinsese și pe străzile din jur, voind parcă să dea un aspect de imparțialitate unui act dintre cele mai monstruoase și mai infame din cîte s-au comis vreodată. Într-adevăr, dragul meu, ți se face milă să vezi urmările dezastruoase ale acestei devastări. A treia zi au început ploile de toamnă, și tot ceea ce bieții oameni păstraseră în prăvăliile lor dezvelite de acoperișuri a fost distrus de sus și pînă jos".

Pentru nefericiții sinistrați din mahalaua Păcurarii de pe Deal rămași fără adăposturi și dintr-un alt incendiu la Huși, Kogălniceanu prin *Propășirea* nr. 28 din 23 iulie deschise o listă de subscripție pe care se colectează 2 733,20 lei.

Prigonitul îndrumător

Sub index şi la Rîşca

Opozanţii lui Kogălniceanu din Iaşi, încurajaţi de modul cum obţinuseră interzicerea *Daciei literare*, insistară pe lîngă domnitor să suprime zelul *Propăşirii* de a critica vîrfurile societăţii moldoveneşti, pornind de la traducerea *Satirei către mintea mea* de Antioh Cantemir, în care se evidenţiau note anticlericale :

De vrei să fii episcop, c-o mantie vărgată
Înfăşură-ţi trufia, îţi pune-un lanţ de aur.
Subt mitra strălucită ascunde-ţi capul sec
Şi sub o barbă lungă stomahul îmbuibat.
Te-ntinde într-o caretă şi tot blagosloveşte
În dreapta şi în stînga cînd eşti plin de venin.

Alecsandri observa, în numărul *Propăşirii* din 18 iunie : „*În* Satira II *arată pe boierul ce se făleşte cu slava strămoşească, ca cioara cu penele străine, şi care pretinde necontenit ranguri, slujbe şi chivernisele*".

Peste clevetelile pe seama mersului lui Kogălniceanu la Viena, curţii princiare nu-i convenea prezentarea lui Kogălniceanu de către Jean A. Vaillant, în *La Roumanie ou histoire, lanque, littérature, orographie, statistique des peuples de la langue d'or, ardaliens, vallaques et moldaves*, I—III, Paris, 1844 *, ca „pionier al culturii fran-

* *România sau istoria, limba, literatura, descrierea munţilor, statistica locuitorilor ce vorbesc limba de aur, ardeleni, munteni şi moldoveni*, vol. I—III, Paris, 1844.

ceze în Principate și luptător pentru idealurile românești", în timp ce profesorul francez criticase în același compendiu monarhismul absolut al lui Sturdza Vodă. Alt fapt. Kogălniceanu pledase într-un proces împotriva intereselor beizadelei Grigore M. Sturdza. Tipărind jalba „vechililor Obștei Botoșani", redactată tot de el la 12 octombrie 1844 împotriva călugărilor greci de la Popăuți, susținînd în instanță a doua zi legitimele drepturi ale botoșenenilor, Kogălniceanu fu arestat și închis șapte săptămîni la mănăstirea Rîșca, obligat unui regim de severă supraveghere. Pînă acolo fusese excortat de un stegar și doi slujitori suceveni cu ordinul : „Să nu poată ieși cît de puțin afară din ograda mănăstirii și să nu poată avea cu nimeni, sub orice închipuire, relații de întîlnire". Faptul este raportat lui Metternich, la Viena, de consulul austriac Eisenbach.

La 21 noiembrie *Propășirea* a fost suspendată în urma jurnalului din 11 noiembrie 1844, de data aceasta pretextîndu-se publicarea nuvelei *Toderică, jucătorul de cărți* de Costache Negruzzi : „văzîndu-se că la nr. 10 și 12 s-au introdus cu titlu de *Toderică* o alcătuire imoralicească și netrebnică sub iscălitura Dum. Spat. Costachi Negruț, și, totodată, observarisîndu-să că această față și mai înainte la nr. 4 a acestei foi au fost dat un articol nepotrivit supt a sa iscălitură, la care prilej, deși au făgăduit pocăință, la luarea-aminte ce i s-au făcut, totuși însă n-au continit de a răspîndi asămene cugetări, sfatul încheie că spre frînarea sa și pilduirea a altor de a mărgini înscrisurile lor în materii folositoare și de un haracter încuviințat, să să izgonească din oraș, trimițîndu-se la moșia sa fără a avea voie de a să înfățoșa în capitală".

Cu alt edict sturdzesc, Costache Negruzzi va fi surghiunit la țară.

La 27 noiembrie 1844 marele logofăt Ghica raportează domnitorului că „maiorul Kogălniceanu se găsește bolnav, umflîndu-i-se picioarele cu îndestule dureri la ciolane".

Mihail Sturdza aprobă ca arestatul să fie dus la moșia părintească Hilița, cu apostila : „va fi supt pază, ca afară

Turnul mănăstirii Rîşca, în care a fost surghiunit Kogălniceanu (desen)

de părintele său și de doctor, alții să nu aibă voie a merge spre întîlnire cu el". Suferința evoluă „în sporire". Beizadea Dumitrache Sturdza încercă să-l asasineze la Hilița, prin aghiotanții săi duelgii („au pus pe aghiotanții săi ca să-l căsăpească cu sabia").

Comutarea e dată în urma intervenției lui Ilie Kogălniceanu către care fiul său Mihail scrisese la 22 noiembrie 1844 : „Spune-i lui vodă că dacă mă socoate primejdios, că dacă nu mă vrea în țară, eu sînt gata a mă desțăra".

Tatăl alergă neîntîrziat la vodă cu o jalbă în care comunica speriat : „îi vine în toată seara cu disperație", „mînjit pînă în suflet, nu din pricina închisorii, dar din pricina strîmbătății nepravilnice".

După eliberarea de sub domiciliul obligator la 9 decembrie, și cu interdicția de a mai profesa avocatura, „cu prilejul praznicului lui Sf. Niculai", Kogălniceanu vîndu parte din biblioteca adunată la Lunéville și Berlin Academiei Mihăilene și se pregăti să plece la Paris.

De pe un exemplar din biblioteca lui Kogălniceanu, Gh. Ghibănescu, în *Surete și izvoade*, XXV, Iași, 1933 a transcris următoarea notiță în alfabet chirilic : „Această carte a fost scrisă în exil la mănăstirea Rîșca din județul Suceava, 1844".

Lui Ion Ghica, Grigore Alexandrescu și Nicolae Bălcescu prin care spera ca *Propășirea* să reînvie la București, Kogălniceanu însuși nădăjduind să vină în capitala Munteniei în primăvara 1845, pentru pregătirea reapariției, le făcea cunoscut că, în captivitate la Rîșca, „am scris o lucrare destul de bună asupra caselor de economie" (pe care le-o punea la dispoziție) și alte articole.

În același surghiun, copiase și tradusese pasagiile din letopisețe referitoare la Petru cel Mare, Carol al XII-lea, Stanislav Leszczynschi și Dimitrie Cantemir, pe care în 1845 le tipărește în franțuzește, pentru uzul străinătății.

Reamintind lui Ghica, la 5 ianuarie 1845, de reumatismul picioarelor „a căror întrebuințare mai am fost pierdut-o din pricina răcelii și umezelii bordeiului în care am fost închis", îi mărturisea, totodată, că în primăvară plănuia să plece pentru tămăduire în Italia.

La sfîrșitul iernii, Kogălniceanu călători la București, unde fu foarte bine primit. Cunoscu personal pe Nicolae Bălcescu, vizită acasă pe Eliade și pe Ion Ghica, discută cu Bolintineanu, Grigore Alexandrescu, Ion Voinescu II, Florian Aaron, plănui reapariția *Propășirii*, garantă pe toți abonații ei din Moldova transferați în partida de venituri a publicației ce-ar fi continuat-o la București, luă parte la primele ședințe ale „Asociației literare", din care făceau parte Iancu Văcărescu, Ion Ghica, N. Bălcescu și frații săi, Grigore Alexandrescu, C. A. Rosetti, frații Golești și Florești, Cezar Bolliac, August Treboniu Laurian, D. Bolintineanu. După expresia lui Ion Ghica, verva lui Kogălniceanu a constituit pentru toți de-acolo „o adevărată sărbătoare".

Cînd reveni, către 10 aprilie, află Iașul împînzit cu un libel de „invective groase și proaste", semnat Ioan Zott, „profesor public la biserica Amzii" din București, menit să-l discrediteze față de prieteni.

Încrezător în conceptualizările muntenilor, demisionat din armată, blocat în întreprinderi și încercuit de creditori, înăcrit de cîte îndurase din partea domnitorului și camarilei, în relații din ce în ce mai reci cu tatăl său, Kogălniceanu luă decizia să se desțăreze, nu mai înainte de a-și vinde grăbit cărțile, prin Epitropia învățăturilor publice, Academiei Mihăilene și de a trece lui Asachi, care atît aștepta, „Cantora".

Amatorii de glume reținde la Kogălniceanu, care împrumuta cărți din biblioteca sa cunoscuților și solicitanților, următorul anunț hazliu : *„Domnul Mihail Kogălniceanu, care nu poate suferi cărțile desperechete, roagă pe prietenii săi ce au asemenea volume de la d-sa să binevoiască a veni la locuința d-sale pentru a-și ridica și restul volumelor rămase"*.

Pe multe din cărțile și revistele fostei biblioteci a lui Kogălniceanu se vor plimba, peste decenii, ochii, mintea și reveriile lui Eminescu, director al Bibliotecii Centrale din Iași, care și-a lăsat pe unele din aceste imprimate semnătura, sublinieri și completări de indici recapitulativi.

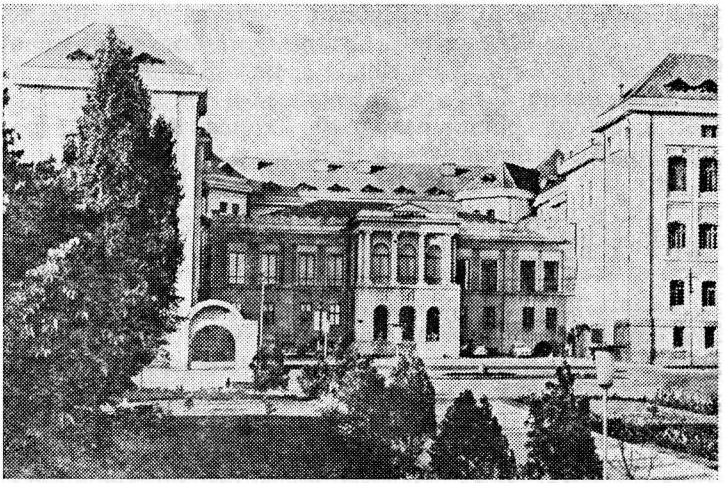

Fosta Bibliotecă Centrală din Iaşi, în care s-au păstrat multe cărţi ale lui Mihail Kogălniceanu (fotografie)

Exil voluntar

Pentru a doua oară, după Lunéville şi Viena, Omul neodihnă — Omul faptă avea în gînd să vadă Parisul. Ca să poată călători la Paris vîndu nu numai cărţile şi colecţiile personale aduse din Franţa şi din Germania, ci şi pămînt. Pe Costache Rolla îl împuternicise să tranzacţioneze ogorul dorohoian de la Hiliţa pe nouă mii de galbeni şi ceru datornicilor să-i restituie banii creditaţi. Lăsase pentru tipărit şi-i apărură materiale semnate de el în *Calendar pentru poporul românesc pe anul 1845 : Despre velniţe şi urmările lor, Un tîlhar cinstit, Bărbaţi, femei şi amorezi, Despre civilizaţie, Portul naţional, Palatul ocîrmuirii din Iaşi, Catolicii în Moldava.*

Eliberarea din presiunea organismului social al Moldovei, ce se dezintegra, îi aduce „liniştea duhului", priindu-i „mai mult decît chiar însăşi doftoriile". La Paris sosea înainte de jumătatea lui decembrie 1845. Ca peisaj, este atras de nocturna pariziană : „Toate dughenile se luminează cu gaz, încît în uliţe este ca a doua zi.

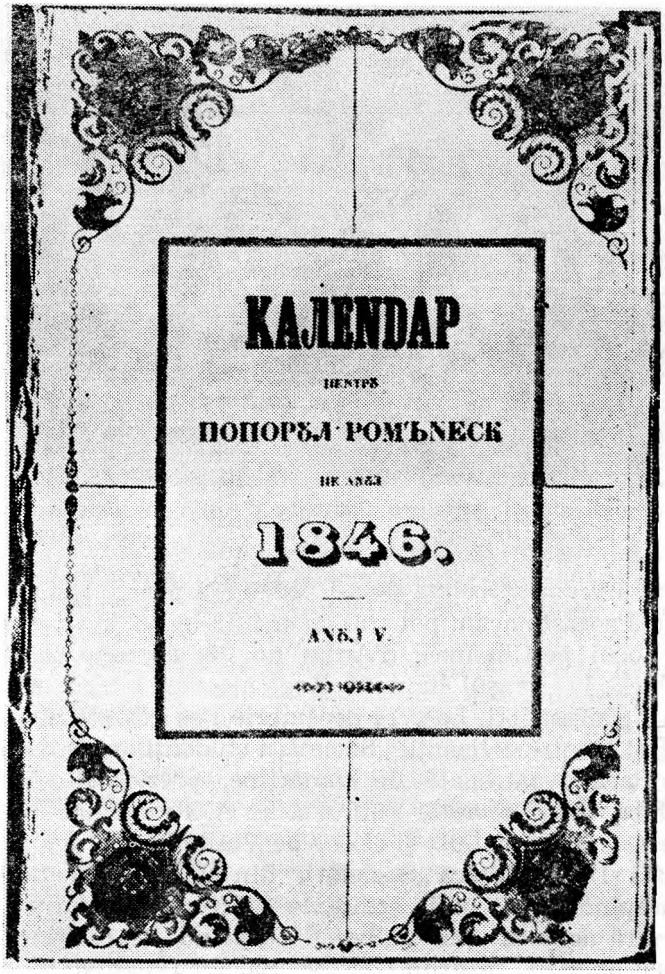

Ultimul calendar (1846) editat la Iași de Kogălniceanu (facsimil)

Noroade întregi se plimbă pînă tîrziu noaptea și atunce se poate zice că tot Parisul este în mișcare. Din nenorocire traiul este prea scump și bogățiile sale cele mai mari întristează pe omul care n-are mijloace de a cumpăra ce dorește. Numai de aceea nu cred că voi ședea în Paris

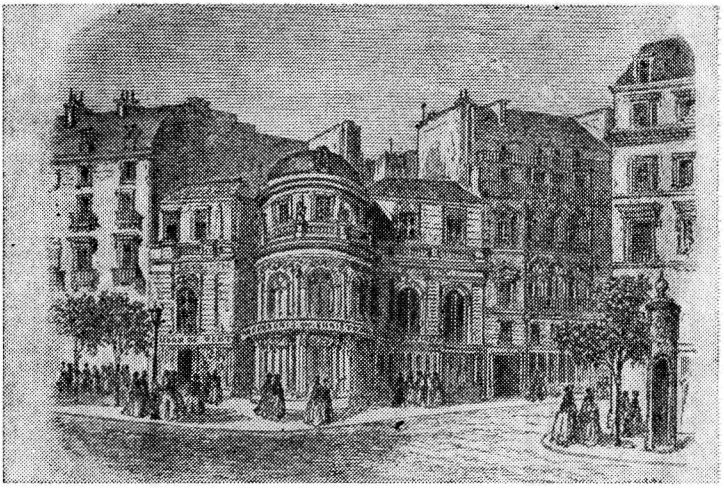

Începutul străzii pariziene Chaussée d'Antin, pe care a locuit Kogălniceanu, aproape de locuința lui Ion Ghica (litografie)

multă vreme. Dorința de a-l vedea era pentru mine tot; după aceasta acum pot trăi chiar într-un sat".

Locui pe Chaussée d'Antin no. 39, aproape de Ion Ghica. În „orașul lumină" Kogălniceanu întîlni numeroși compatrioți. La 2/14 decembrie i se găsește numele notat printre cotizanții „Societății studenților români de la Paris", patronată de Lamartine, prezidată de Ion Ghica, avînd secretar pe Costache A. Rosetti (ce locuia pe rue Ouest no. 92) și casier pe Vasile Vîrnav (cu atribuții și la biblioteca „Societății" din rue Sorbonne no. 3). Începînd din 9 iunie ședințele confreriei românești se țineră acasă la Ghica (Rue d'Antin no. 21). Curînd își făcu apariția în grup Nicolae Bălcescu (ședea pe rue Odéon no. 38), iluminat de ideea apariției unei reviste românești la Paris și intenționînd ca, în colaborare cu Kogălniceanu, să ducă la bun sfîrșit, pe seama „Asociației literare a României" din București, dicționarul conținînd „viețile celor mai însemnați români din toate țările și din toate veacurile", plan pînă la urmă nerealizat.

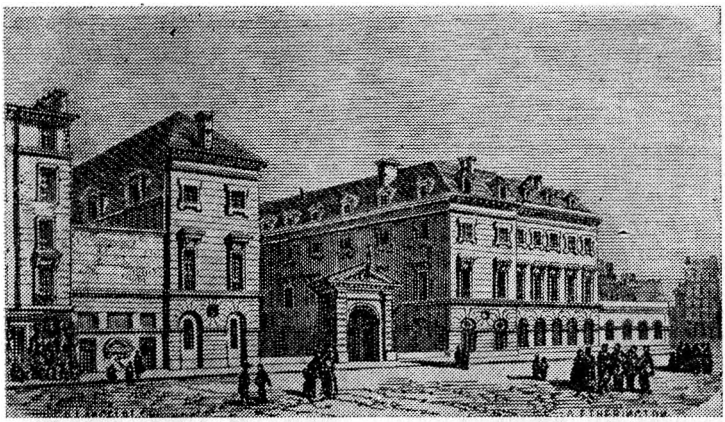

Collège de France, institut de învățămînt superior din Paris, frecventat de Kogălniceanu în 1846 (litografie)

Kogălniceanu audiază celebrele cursuri de la Collège de France, la catedrele căruia, în săli arhitixite de tineri din toată lumea, oficiau conceptele democrației istoricii Jules Michelet, Edgar Quinet, poetul polonez Adam Mickiewicz. Este primit membru la „Société Orientale de France"*, solicitat să colaboreze la publicația *Revue de l'Orient* ** și frecventează cercul savanților de la „Académie des incriptions"***, cerîndu-i-se colaborarea cu „mare interes pentru rămășițele romane ce se mai găseau pe pămîntul vechii Dacii". Avînd cu sine puține materiale de istorie veche, Kogălniceanu ceru în țară lui August Treboniu Laurian și lui Gh. Săulescu pentru Muntenia și Moldova, lui Gh. Bariţiu pentru Transilvania, bibliografie, extrase, desene, transcrieri epigrafice. Îi învedera lui Bariţiu că împlinirea rugăminții este de interes național.

Nu știm dacă în acest timp a vizitat, ca Ion Ghica, pe marele liric german Heinrich Heine, aflat atunci la Paris; dar a asistat la ședințele parlamentului francez și-a ascultat oratoria lui Lamartine și Victor Hugo.

* *„Societatea Orientală a Franței".*
** *Revista Orientului.*
*** *„Academia de inscripții".*

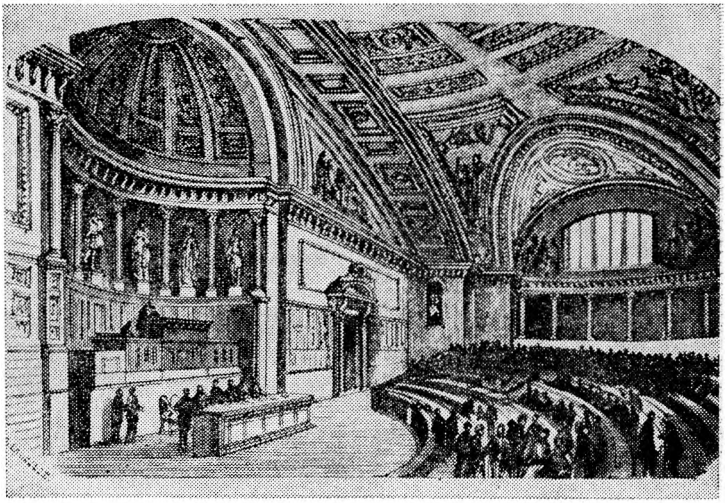

Incinta Senatului francez, frecventat de M. Kogălniceanu (xilografie)

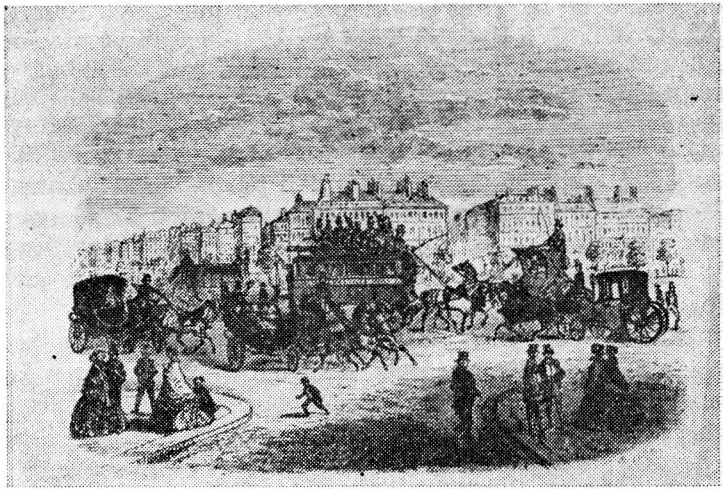

Imagine a străzii pariziene în anii ședерii lui Kogălniceanu în capitala Franței (litografie)

Cum luase cu sine, din Moldova, o serie de exemplare din *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre-le-Grand, Charles XII, Stanislav Leszczynski, Démétre Cantemir et Constantin Brancovan,* I, Iaşi, 1845, culegere a cărei prefaţă o tradusese şi publicase în *Foaie pentru minte,* de la Braşov, Ioan Vîrnav, el găsi prilejul să înmîneze la 7 iunie 1846 două exemplare din acest imprimat plenipotenţiarului suedez la Paris, însoţite de o lungă scrisoare protocolară şi asupra ediţiei şi de documentare asupra fugii suveranului suedez de la începutul secolului al XVIII-lea, silit să se refugieze, în drum spre ţara sa, pe teritoriile româneşti. Un exemplar fu destinat Academiei din Stockholm şi altul suveranului suedez :

„Unul dintre cei mai mari regi ai Suediei, Carol al XII-lea, a locuit mai mult de patru ani într-un colţ al Moldovei, patria mea. Fără armată, fără putere, înconjurat de vrăşmaşi şi aproape prizonier, cu nimic altceva decît prin geniul său şi prin măreţia sufletului a ajuns să domine Poarta Otomană şi populaţiile turcă, tătară şi moldovenească, uimite de admiraţie, care alergau din toate părţile să vadă pe acel ce avea porecla de Cap de fier. Numele său chiar şi astăzi este popular în Moldova, şi ţăranii din împrejurimile Benderului, în şezătorile lor, seara, vorbesc încă de acest rege întreprinzător, care în cavalcadele sale repezi ca fulgerul, pe care le făcea în stepele Bugeacului, obosea patru cai pe zi. Dar, în afară de aceste amintiri ale poporului, în afară de monedele suedeze, care se găsesc la fiecare pas pe pămîntul nostru, în afară de Turnul Colţei, una din cele mai frumoase construcţii ale Bucureştilor, zidită de ofiţerii şi soldaţii lui Carol al XII-lea, care după Poltava găsiră un refugiu în Ţara Românească, mai sînt încă (ţara noastră mai are încă) şi alte tezaure ale memoriei eroului suedez : sînt cronicele moldoveneşti. Patru istorici, contemporani ai regelui, şi dintre care unii au fost în legătură cu el, au încercat să ne păstreze amănunte asupra şederii sale la Bender, asupra raporturilor sale cu Poarta Otomană, despre apărarea sa de la Varniţa, despre dragostea şi credinţa pe care î-au păstrat-o soldaţii săi în nenorocire etc.

Mai bine de un secol şi jumătate aceste opere manuscrise au rămas încuiate fie în mănăstiri, fie în biblioteci particulare. După multe străduinţe, am ajuns să le adun şi să le public anul trecut în limba moldovenească. Dar această colecţie este scrisă într-o limbă încă necunoscută străinilor ; bogăţiile pe care le cuprind operele noastre istorice pot, deci, încă multă vreme să rămână necunoscute lumii literare. Pentru a-ndrepta lucrurile, m-am hotărît să public în limba franceză două volume de *Fragmente* scoase din aceste cronici şi din care am onoarea să vă trimit alăturat un exemplar. Aceste *Fragmente,* tipărite în tipografia mea personală din Iaşi, se ocupă în mod deosebit de Carol al XII-lea, de rivalul său Petru I, de prietenul său Stanislav Lescinski şi de aliaţii săi Mazeppa şi Potoţchi.

Moldovenii, în această epocă apăsaţi de turci, vedeau în ruşi pe coreligionarii şi apărătorii lor. Aşa fiind, nu trebuie să surprindă cînd vezi pe cronicarii noştri arătînd un respect cu totul deosebit pentru Petru cel Mare. Totodată, parţialitatea lor nu merge prea departe pentru a trece sub tăcere ceea ce era frumos şi măreţ în caracterul lui Carol al XII-lea. Dar aceasta este prea puţin important în sine ; ceea ce trebuie să intereseze sînt faptele noi, amănuntele necunoscute pe care ei le povestesc, şi asupra acestora pot să-ţi spun, fără a fi bănuit de exagerare, că *Fragmentele* pe care le-am publicat pot să ofere o bogată recoltă de informaţii istoricilor şi oamenilor de litere suedezi. Ca dovadă a susţinerilor mele, îngăduiţi-mi să nu atrag atenţia dvs., decît asupra paginilor 27, 35, 105, 124—142 din primul volum şi în special asupra volumului al II-lea în întregime.

Jurnalele din Germania, grăbindu-se să scoată în evidenţă însemnătatea operei mele, m-au încurajat în încercarea pe care o fac pe lîngă dvs ; în deosebi pentru că am nevoie de o puternică protecţie pentru ca *Fragmentele* mele să fie cunoscute în Suedia, căreia ele îi revin de drept, îmi iau îngăduinţa să vă rog să interveniţi pe lîngă cei în drept, pentru ca să-mi fie permis să trimit, pe linia ambasadei, două exemplare din această operă, dintre care unul pentru Majestatea Sa Regele şi altul Academiei din Stockholm. Primirea făcută cererii mele ar fi cea mai frumoasă recompensă (adusă) opere-

lor mele. Îmi dau seama că este foarte îndrăzneț pentru mine să fac o asemenea intervenție, dar nădăjduiesc că propunerea mea va fi primită în cinstea marelui nume pe care îl poartă în titlu.

În cazul în care veți găsi de cuviință să mă înștiințați că cererea mea a fost primită în chip favorabil, mă voi strădui ca de îndată să pun la dispoziția ambasadei exemplarele menționate, de asemenea și cîteva monede suedeze care au fost găsite în Moldova și despre care am vorbit în opera mea, volumul al II-lea, pagina 145".
iscălește „maiorul *M. Kogălniceanu,* fost aghiotant al Alteței-Sale Prințul Domnitor al Moldovei".

Exemplare din *Fragments* va fi dăruit și coloniei revoluționare poloneze din Paris, care-și avea o bogată bibliotecă de documentare, lui Jules Michelet, lui Edgar Quinet și societăților de istorie pariziene.

Cînd scria tatălui său la 8 februarie 1846, Kogălniceanu își propusese ca în același an să călătorească în Spania, de acolo în Anglia, iarna 1847 s-o facă în Italia, unde, la Roma, își aștepta două surori și, pînă într-un an și jumătate, să revină în Moldova.

Colindînd Spania

Cu Ion Ghica, Kogălniceanu puse la cale ca la întoarcere, prin influența acestuia, să se stabilească „pe la iunie sau mult iulie" 1847 la București. O suită de epistole adresate din Madrid și din Paris, conglăsuiesc în rugămintea de a i se obține un post în capitala Munteniei.

Purtînd în suflet nostalgia Spaniei încă din vremea studiilor ieșene, Kogălniceanu trecu în septembrie 1846 Pirineii, vizită Escorialul, Toledo, Segovia, Aranjuez, Castilia și, pentru mai multă vreme, se stabili la Madrid, găzduit de ducele Candido Osuna, om politic și poet spaniol, persecutat pentru ideile sale înaintate, nevoit pentru aceasta în mai multe rînduri să se expatrieze. În insomniile primei nopți la Madrid răsfoiește tomurile franceze ale *Amintirilor și aventurilor unui om de soi, ce s-a retras din lume,* apărute în 1756 la Amsterdam.

Contesa Montijo și fiica ei îl primesc cu căldură „ca un fiu al familiei". Ele îl cinstesc cu un recital de cîntece populare, dansuri cu castagnete și tamburine, astfel încît Kogălniceanu le exprimă gratitudine : „Niciodată nu voi uita plăcutele clipe ce am petrecut în această casă, și de departe fie-mi iertat a le trimite o aducere-aminte de recunoștință". Spre deosebire de alte „case mari" madrilene, la Montijo nu se bîrfește, nu se urzesc cancanuri ; dimpotrivă, se cultivă literatura și filozofarea.

Madridul, oraș fără municipalitate, asemuit în fuga condeiului cu Bucureștiul, este străbătut de „uliție rele, streșinile sînt fără uluce sau cu uluce scurte, încît pe soare ești silit să te plimbi, cu cortel, ca să nu fi înecat de torentele ce curg cînd se topește omătul". Din ce aude și ce citește, știe că „Madridul, vara în zori de zi, ca toate orașele mari, este adormit ; cu cît ziua se înaintează, vuietul muncii și al trăsurilor sporește ; trăsuri, oameni, vînzători, apar strigînd «*que quiere aqua, portocali, naránjos à dos quartos*» *(cine dorește apă, portocale cu doi matros* = bănuți vechi spanioli), lungi șiruri *de arreros**. Dar de la amiază vuietul începe a se micșora și la două ceasuri orașul adoarme iarăși, ulițele sînt părăsite și numai copiii și franțujii, cum zice norodul, le frecventă ; căldura se face nesuferită și toată populația este împlîntată într-o imensă hornăitură. Ferestrele sînt trase, toate măsurile sînt luate spre a dobîndi o răcoare artificială. Acei ce n-au casă dorm supt portalele caselor altora, în dosul coloanelor bisericilor, chiar pe trotuaruri, unde soarele nu răzbate ; atunce dă mii de reali** unui hamal, unui comisionar, îți va răspunde că a mîncat și are poftă de somn și cu mînie se întoarce pe ceea coastă și, aruncîndu-ți un «carajo»***, adoarme.

Cînd soarele se culcă, orașul începe a se deștepta. Aleele părăsite ale Pradului încep a se reînvia, mișcarea plăcerii începe ; toți trag cortinele ferestrelor ; unii se așază pe balcoane, alții ies la plimbare ca să răsufle aerul răcoros, bucurîndu-se de ducerea tiranului zilei, și

* Surugii.
** Bănuț spaniol, de argint, cu valoarea de 25 de centime.
*** La naiba !

salonul Pradului se umple de femei frumoase, cu părul gol, cu mantiile subțire ca mreja paingului. Cînd noaptea se face stăpîna pămîntului și este știut cît de iute se apropie în climele meridionale, unde mai nu este crepuscul, privirea se face mai frumoasă ; lumini din toate părțile, făcliile se aprind dinaintea capelelor și sfinților; auzi cîntece arabe, ghitare și castagnete".

Pentru cunoașterea de perspectivă a localităților iberice, Kogălniceanu ține, din experiența de călător, să dea un sfat util în drumeția de informare și de pitoresc : „cea dintîi datorie ce fieștecare călător ce dorește a vedea și a-și aduce aminte este îndată ce ajunge într-un loc sau oraș însemnat să se suie pe muntele sau dealul ce domnește, sau, dacă nu, în turnul cel mai înalt. Atunce are putința a studia fizionomia locală, poziția, direcția, forma zidirilor și prin urmare, oareșcum, sufletul lor. Panorama ce i se înfățoșează îl răsplătește de muncile suirii. Așa am făcut suindu-mă în turnul de deasupra Escurialului. Am putut judeca forma grupajului. De o parte mai aveam munții acoperiți încă de omăt, de altă parte șesul cu pădurea de măslini în sînul Castiliei și în depărtare se zărea Madridul. Suindu-mă pe scară, mă miram că așa blocuri mari de piatră se putuse înălța așa de sus ; gămăliile de prinprejurul bolței, care de jos mi se părea mici ca niște mere, cît mă aflam aproape, aveau grosimea unor poloboace ; urmele jitaurilor deasupra intrării bisericii semăna a niște uriește coșărce".

La 4 decembrie 1846 scrisese un articol, pentru Paris, despre criza ministerială provocată de demisia lui Pacheco. 29 decembrie 1846 își datează un articol în limba franceză despre deschiderea parlamentului spaniol. În ziua de 17 februarie 1847 privește de la balconul unei case din strada Montera două manifestări de stradă, urmărindu-le ceremonialele : înmormîntarea ducelui de Zaragoza și protocolul burlesc al încheierii carnavalului, așa-zisa „îngropăciune a sardelei". Kogălniceanu învață termeni uzuali din spaniolă, participă la serbări populare, la curse de tauri. Observă ce „asemănări sînt între popoarele românesc și spaniolesc" și își propune să întreprindă un studiu comparativ pornind de la cadrul

geografic şi urmărind paralelele în „limbă, caracter, obiceie şi chiar faze istorice".

Cum, de patru luni, la 4 ianuarie 1847, nu primise bani de la familie şi de la obligaţii lui din ţară, declară că „neavînd ocupaţie la Madrid, m-am îndeletnicit cu mai multe întreprinderi comerciale", ce n-au necesitat mari investiţii.

În vederea unor „articole interesante" despre Spania, promise lui Ion Ghica, pentru *Albumul literar,* organ săptămînal al „Societăţii literare" apărut la 9 februarie 1847 la Bucureşti, Kogălniceanu adună bibliografie hispanistă, face extrase din istorici, filologi, călători anglo-saxoni şi francezi ca şi din Miguel Lafuenta Alcantara, Francisco Martingo de la Rosa, Abu Lacaria şi alţii, adaptări, notări personale despre peisajele, geografia, populaţia, istoria, limba, folclorul şi literatura scrisă, etnografia, artele Spaniei, întregindu-le cu note de observaţie personală şi cu asocieri din Moldova, din istoria şi cultura poporului român, din alte drumuri ale sale prin Europa, cu toate păstrate în mapa *Notes sur l'Espagne* * şi publicate postum.

Traversînd cîmpiile Castiliei, zărind costumele regionale, căruţele trase de cornute mari, lucrările de agricultură, pe Kogălniceanu îl prididea dorul patriei şi făcea asemuiri cu stările din Moldova : „Orice aducere-aminte să aibă cineva despre ţara sa nu poate a nu-şi-o dori. Mintea mea era lovită de icoanele şi tablourile patriei, că uitam, fără să vreu, că mă aflam departe de ea de mai mult de una mie leghie. Mii de suveniruri plăcute ; socoteam că mă aflam în şesurile Putnii... Munţii îndepărtaţi îmi închipuie Carpaţii şi Vrancea : răpide şi înşelătoare năluciri !

Realitatea vinea în curînd şi-mi aducea triste şi neplăcute aduceri-aminte.

De cîte ori văd cîmpia, resimţesc dorinţa de a trăi la ţară, o dorinţă pre care pururea am avut-o şi pre care niciodată n-am putut-o pune în lucrare multă vreme.

Ah ! ce zile fericite am petrecut la Măteeni, Rîpi şi Hiliţa. La ceasurile pacinice ale serii, această dorinţă se

* *Însemnări despre Spania.*

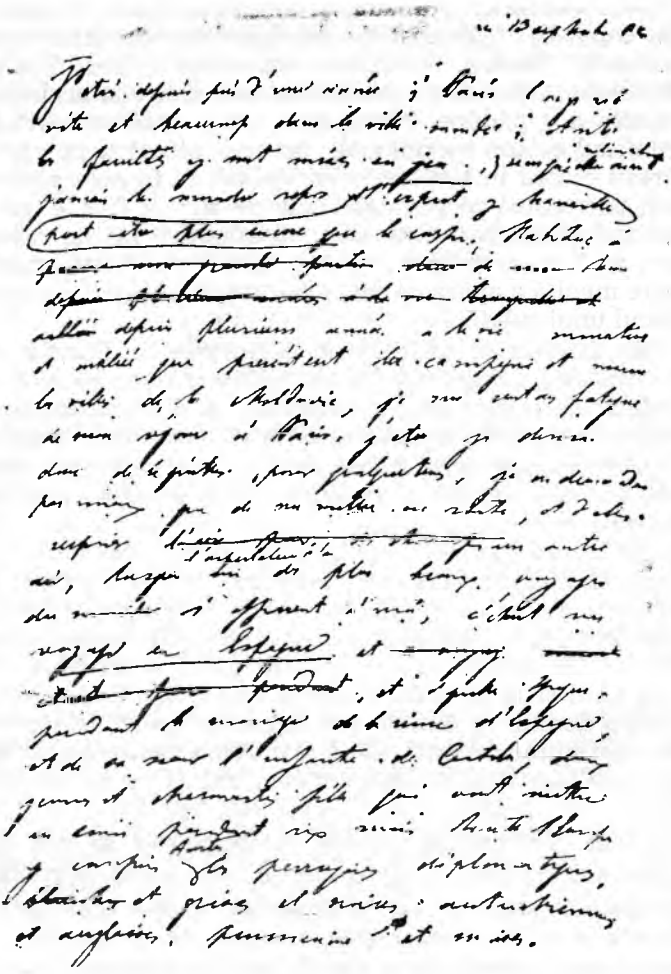

Facsimil din lucrarea lui Kogălniceanu despre Spania

sporește. Un gînd pururea vine atunce de-mi înfățoșează tabloul fericiților lăcuitori de la țară !"

În altă parte consemnează : „Istoria Spaniei seamănă cu istoria tutulor țărilor meridionale ale Europei, și mai ales cu România biruită și stăpînită de romani".

Cînd vizitează Granada își amintește de o întrebare din copilărie : „Kennst du das Land wo die Zitronnen wachsen“ (Cunoști tu țara în care cresc lămîi) ? și își răspunde : „Acum o cunosc. Am văzut Granada. Închipuiește-ți o pădure împrejurul unui oraș acoperit de frumosul orizon meridional, de acel albastru pe care-l zărești numai în tablourile lui Rafael. Și în acea pădure vezi portocalul cu poamele sale de aur și florile sale, semnul virginității Granadei, cu sîmburii săi de rubin, care au frînt armele maorilor ; palmierul, înaltă apărătoare menită a apăra de soare pre trecători, falnic ca surgiucul unui sultan“.

Din drumurile, privelîștile și opririle în Castilia el construiește paralelisme de sensibilitate între spanioli și români, de folclor liric și coregrafic și diferențiază așezările noastre de satele depărtatei latinități iberice :

„Care român, auzind pre castilean cîntînd niște cîntece jeluite, simplu modelate pe cîteva note, mai cu aceleași arii, unele de amor, altele de jăle, altele din vreme a maorilor sau viața unui hoț vestit (=haiduc), nu crede că aude țăranii noștri cîntînd doinele munților, cîntecele de jăle a șesului, cîntecele lui Bujor ? Căci în Spania, ca și în România, banditii sînt fiii poetici a poporului. Espaniolul, ca și românul, este improvizător ; și la unul și la altul acest dar li vine poate de la arabii cari au domnit în Spania sub nume de maori, în România supt nume de turci. Cînd la o venta * auzeam un țăran castilian improvizînd cîntece, îmi aduceam aminte de danțul flăcăilor rumâni, cînd bătrînii, privindu-i, îi îndemna dănțuind să urmeze cîntecele sau să zică. La suitul sau scoborîtul unui munte, iluzia era cumplită. Deodată auzeam un cîntec monoton și jalnic, pe urmă zăream o ceată de călăreți și socoteam că vedeam muntenii noștri coborîndu-se din Carpați și mergînd la iarmarocul din Fălticeni. Cîmpiile noastre sînt însă mai verzi, ape nenumărate le adapă ; satele, în loc de a fi ca în Spania, zidite în vîrful munților ca niște cuiburi de vulturi, se întind lărgite în șes și împodobite de nenumărate livezi“.

* Un han.

La mănăstirea de călugăriţe din Santiago reflectează la romanele de viaţă ale monahiilor intrate la Agapia şi Văratec fără voia lor. La o asemenea chinovie din Moldova, epicureul Kogălniceanu va aşterne într-un album stihuri de graţie :

Cînd la sfîntul paraclis
Cu glasu-ţi cel îngeresc
Împăratului ceresc
Te rogi pentru paradis,
Pe un tînăr pomeneşte,
Care, dacă-i păcătos,
Este pentru că rîvneşte
Miresele lui Christos...

În alte locuri întreprinde comparativism între romanele spaniole şi „povestele moldoveneşti". Nu lipseşte nici — constatare satirizantă, — aluzia la basmul crăişorului Arghir. Ştie că „în Granada şi în multe caste genevezii avea(u) factorii *, ca şi în Moldova pe ţărmurile Dunării şi a(le) Mării Negre". Pe faraonul Nehtinav, din *Alecsandria* românească, îl asemuieşte unui „rigă arab dintr-o poveste populară", dansul spaniol al „sardelei" cu armindenul românesc şi protocoalele ţărăneşti cu semenele lor din poezia populară spaniolă.

Făcînd consideraţii asupra caracterologiei poporului spaniol şi asupra condiţiilor lui de viaţă, similitudinile îi colindă amintirile spre eposul popular românesc : „poporul espaniol, ca toate popoarele meridionale cari au fost în contact cu Orientul, acest leagăn măreţ al imaginaţiei şi al poeziei, are o predilecţie nespusă pentru poveşti. Ca şi românii, îi vezi seara adunaţi lîngă vreun bătrîn sau vreo bătrînă, ades ţigancă, şi ascultă cu plăcere povestele ce arată luptele strămoşilor cu maorii, viaţa unui hoţ vestit şi în care merveilosul** joacă un rol mare. Lipsa comunicaţiilor, scumpetea cărţilor, puţina societate, raritatea sujetelor de conversaţie, viaţa cîmpeană, pururea în faţa naturei, face că povestele sînt cea mai plăcută trecere de vreme după asfin-

* Agenţii.
** Fantasticul.

ţitul soarelui. Nu este culme de deal, rămăşiţă de zid, pod, prăpastie, grotă care să n-aibă legenda sa, în care vraja, descîntecul să nu joace un rol. Şi, lucru curios, multe aceste poveşti au o mare analogie cu acele ale românilor, care dovedesc că au aceeaşi baştină : Orientul".

La Granada, Kogălniceanu se emoţionează în faţa zidurilor cetăţii feudale. În Aranjuez rosteşte versuri din Schiller. Despre Toledo lasă o descripţie de neuitat : „Nu fac versuri, dar cînd cetesc pre Şiler sau pre Lamartine, dar cînd mă aflu într-un loc de mari suveniri, atunce sufletul şi duhul mi se înalţă şi simţesc că şi eu sînt poet. Închipuirea mea este întinsă, capul meu era plin de mari tablouă, cînd singur, străin, mă plimbam noaptea în catedrala Toledei sau cînd a doua zi petreceam prin ruinele sale, n-auzind decît sunetul pasurilor mele, sau o pasăre cobe ce fugea la apropierea mea ; sau o peatră ce cădea cînd mă suiam pe scările risipite la San Juan de los Bojes. Adîncit în visările mele, într-un extas nedescris, îmi plăcea a studia acele ruine măreţe, a contempla natura petrei ce se semăna arsă şi arzînd încă, căci soarele arde tot aice, mă scoboram în adînci subterane, suiam înalte scări, treceam prin mari ogrăzi, prin lungi galerii şi, văzînd Tagul, îmi aduceam aminte de palatul Galianei.

Înaintea unor asemine privelişti, inima bate mai ades, închipuirea tace, dar gura nu poate rosti nimică, afară de exclamaţii de mirare. Tăcerea este cea mai poetică descripţie în acest caz".

Pentru regiunea Castiliei vechi nu ocoleşte asemănarea cu şesurile Brăilei.

Din notele embrionare asupra Spaniei reiese că eruditul moldovean voise ca, peste articolele ce-şi pusese în gînd să expedieze la Bucureşti, să scrie un amplu reportaj asupra patriei lui Lope de Vega, Calderon de la Barca, Cervantes, Velasquez, Murillo, Goya, cum reiese din fragmentul ce i-ar fi folosit drept introducere :

„Crează-mă, am o simpatie pentru Espana, o iubesc ca ţara mea, îi sînt foarte îndurător pentru metehnile sale. În toată scrierea m-am ferit de personalităţi. Este un popor cu mari virtuţi. Impresia dintîi ce produce nu poate fi plăcută pentru că lipseşte confortul ; însă, după o scurtă petrecere, străinul se aclimatizează, face legă-

turi intime, pre care le plînge cînd le părăseşte. Dumnezeu să mă ferească de a vorbi de rău, însă nu pot tăgădui că are încă mari mustrări şi prube. Partida moderată nu prezentează moderaţie. Ea se poate numi mai bine le partide la borne.* Are însă multe excepţii. Aceste excepţii, unite cu capacităţile cinstite ale progresiştilor, carii, asemine, sînt departe de a trezi revoluţii, vor face partida adevărat mîntuitoare. Pe de altă parte, tinerimea de o zi se leapădă de Don Quichotismul vechilor hidalgos** pierde însă şi energia lor. Păcat mare-i, căci în timpul nostru trebuie să lucrăm, dacă vroim să păstrăm. Nepotismul şi drepturile părinţilor din zi în zi se şterg şi în Spania. Trebuie, dar, ca tinerii să se hotărască a primi educaţia zdravănă şi strălucită a aristocraţiei engleze şi a caselor nobile ale Franţii, dacă nu vroiesc să se vadă în curînd uitaţi. Gîndească mai puţin la viaţa *des oisifs de Paris ; elle ne convient nullement à* Madrid***

Mai toţi acei ce doresc a face o călătorie în Spania îşi închipuiesc această ţară înzăstrată şi înfrumuseţată cu darurile voluptoasei Italii ! Se înşeală prea mult, căci afară de provinciile biscaiene şi cîteva provincii maritime, Spania are o privire particulară a ei, care, deşi stearpă, tristă, posomorîtă, nu lipseşte a fi frumoasă".

Pe verso filei 34 a manuscrisului autograf, Kogălniceanu ţinea să comunice aici vechea şi apropiata lui curiozitate de a cunoaşte Spania şi bucuria puternic trăită de-a o fi străbătut, de-a o iubi şi de-a o păstra în suvenir :

„Încă în copilărie, la 1832, cînd întrat de-abia în al patrusprezecele an, două tomuri mici au picat în mîna mea, tipărite franţuzeşte, era *Gonzalv de Cordova* a domnului de Florian. Această carte cu tot ridicolul pastoral ce-i acoperă autorul, au aţîţat în mine dorinţa de a vedea Spania. Îndată, cu un prieten de-al meu, care odată era poet şi astăzi este şeful trupelor Moldovei, mă apucai de a-l traduce. Vremea şi întîmplările întrerup-

* *Partidul extremităţii.*
** *cavaleri.*
*** *trîntorilor din Paris ; ea nu convine în nici un fel la Madrid.*

seră această lucrare; cînd, pre urmă, agiunsei a fi bărbat, impresiile copilăriei nu se șterseră. Una din cele dintîi îndeletniciri, cînd deschisei tipografia «Daciei», fu de a îndemna pe un tînăr compatriot de a urma această traducere și așa una din cele dintîi cărți ce ieșiră de supt teascurile mele fu *Gonzalv de Cordova.* Totdeauna cînd o carte, cînd un jurnal îmi arăta numele Spaniei, dorința de a o vedea mi se făcea mai mare. Întîmplări lungi, care mă siliră să părăsesc țara, mă aduseră în Spania. Această țară o vizitai de aproape. Văzută a doua zi după o cumplită revoluție care i-au scos la iveală toate ticăloșiile, n-au dărîmat în nimica iluziile ce-mi făcusem desprea ea ; este una din puținele iluzii ce n-am perdut la vedere. Dar îmi place pămîntul ce am călcat și care în tot minutul deșteaptă suveniruri romantice. De cîte ori închipuirea mea m-au adus în salele Escurialului, de cîte ori, cînd ceteam *Don Carlos* al lui Schiller, cartea în care am învățat limba lui Lessing și a lui Goethe, mă transportam sub verdele alei ale Aranjuezului, de cîte ori mă visam sub bagdatiile daurite și sculptate ale Alhambrei ! După ce m-am aflat în ele, adese mă întrebam, dacă adevărat eram în Spania ; ochii mei nu putea să mă facă să cred că eram în adevăr în țara a căruia întîmplări îmi legăna copilăria. Dar, în adevăr, nu este o minciună, am fost în Spania ; i-am văzut monumentele, am asistat la serbările sale, am petrecut supt îmbălsămata sa atmosferă și impresia ce mi-au lăsat este tot așa vie ca înainte de a întra în ea, și că, numai dumnezeu să-mi lase zile, nădăjduiesc încă o dată să văd Ispania".

Spre țară

La 29 martie 1847, cînd scria lui Ion Ghica, Kogălniceanu îl anunța că în seara precedentă se înapoiase din Spania la Paris. Îl vestea, iarăși, că la 8 aprilie, cu Costache Negri și Ion Bălăceanu, va pleca la Marsilia, urmînd ca de acolo să se îmbarce pentru țară, să se oprească pentru cîteva zile la Roma, la Neapoli, la Palermo, la Constantinopol (unde, la Poste-restante, aștepta știrile

lui Ghica), iar de acolo să navigheze pînă la Brăila pentru a apuca — odată cu Ion Bălăceanu — drumul Bucureştiului. Aceasta a şi fost ruta parcursă, numai că debarcarea nu a avut loc la Brăila ci la Galaţi.

La Roma îl aşteptau două surori. În Sicilia, la Palermo, i-a revăzut pe Nicolae Bălcescu şi pe Vasile Alecsandri, care asista, fără speranţe de vindecare, la vila „Delfina", pe Elena Negri. În scopul aducerii ei se scrisese din ţară lui Costache Negri la Paris, şi acesta sosea cu cei doi devotaţi amici. Pentru distanţa Palermo—Napoli s-au păstrat biletele de vapor, pe vasul „Napolitano Mapri", avînd comandant pe un oarecare Pacchetto, pentru *signor Balgesco* (= N. Bălcescu) — no. 30, signor *Negri* — no. 31 şi signor *V. Alecsandri* — no. 32. Biletele costaseră 18 ducaţi şi poartă data : *23 Marzo 1847,* alle ore 5 postmeridiane. Biletul Elenei Negri s-a pierdut. Apucînd drumul de ape spre ţară, Alecsandri, Costache şi Elena Negri, Kogălniceanu şi Bălăceanu se îmbarcară pe vasul francez „Mentor", via Constantinopole.

Poetul *Lăcrimioarelor* notează într-un minuscul carnet de poezii şi însemnări zilnice : „La 4 mai, ora 3 dimineaţa, Elena moartă pe vapor la intrarea în Cornul de Aur". Sora ei, Zulnia, zadarnic o aşteptă la debarcaderul din Constantinopol. *Steluţa* lui Alecsandri intrase în „noaptea veşniciei". Kogălniceanu şi ceilalţi ajutară la facerea formalităţilor pentru ca moarta să fie înhumată în cimitirul bisericii ortodoxe din Pera (de pe uliţa Cabristan) şi să i se sape pe lespedea de la căpătîi :

ELENA NEGRI
MOLDAVIA
4 mai 1847

La 6 mai Kogălniceanu scobora de pe puntea altei corăbii la Galaţi, preferînd, în reţeaua de suspicionări din cele două capitale, şi, spre a linişti forurile din jurul lui Gheorghe Bibescu, să-şi amîne drumul visat şi angajările la Bucureşti.

De la Galaţi, cu diligenţa, se-ndreptă spre Iaşi, hotărît să se dedice avocaturii, să se refacă financiar, să agite „inteligheţia" moldovenească în cercuri politice.

Cărţile aduse cu el fură sigilate, apoi expediate de vameşi cenzurii ieşene pentru avizare.

În fondurile speciale ale Bibliotecii Academiei R. S. România, la Arhivele Statului din Iaşi, în diverse

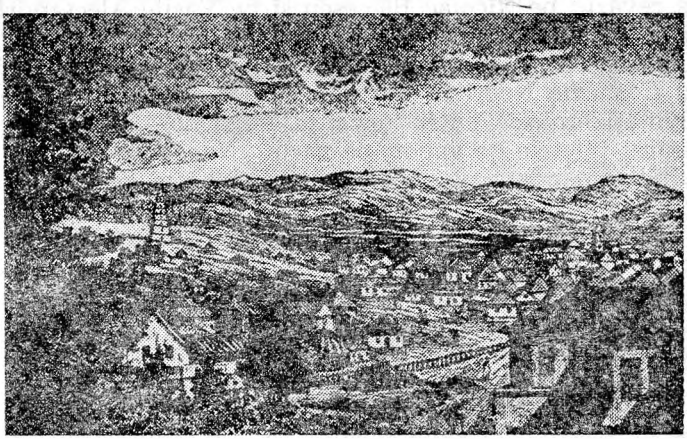

Vedere generală a Iaşului către 1850

fonduri particulare şi de stat se păstrează dosare de avocat ale lui Kogălniceanu în speţe civile, comerciale, şi ca apărător al unor epitropii şi mănăstiri. Obţinuse dreptul de vechil trecînd un examen la Iaşi în faţa „jurisconsultului Statului". Reputaţia de bun avocat îi aglomeră clientela, încît Alecu Kogălniceanu scrie că fratele său a pledat în „toate procesele cele mari ale Moldovei".

Cînd se văzu omis din listele electorale pentru desemnarea deputaţilor ieşeni, Kogălniceanu protestă la Sfatul Administrativ la începutul lui august 1847 şi reveni la 8 august, petiţionînd, jignit, domnului şi cerînd „să se îndrepteze cele greşite", rugînd să poruncească să fie inclus în corpul alegătorilor din Iaşi, „ca unul ce atît prin vîrstă, cît şi prin rang şi locuinţă am acest drit". Pe suplică, Mihai Sturdza a pus peste două zile apostila : „Sfatul nostru — va fi cunoscut în viitorime iscălitul de părtaş corposului electoral din capitalie, potrivit cu Aşezămîntul".

Pentru numeroase procese şi delimitări, Kogălniceanu este împuternicit, în februarie 1848, vechil şi „hotarnic obştesc la toate comisiile de împresurări ale moşiilor mănăstirii Neamţ". Procesele pentru interesele mănăstirii Neamţ şi alte speţe justiţiabile, care împiedicau interesele Sturdzeştilor, îi atraseră din nou pornirile lui Mihai vodă şi pe-ale camarilei.

Lupta era inegală între Kogălniceanu şi adversari ; dar, cu calm şi cumplite eforturi, el, cu fiece acţiune, cîştiga paşi împotriva despotismului, îşi lărgea adeziunea politică şi comunica ţelurile societăţii viitoare, devenind vestitorul altor timpuri. Cetăţile au fost construite nu numai spre a fi cucerite, ci şi apărate !

Pe baricada revoluţiei de la 1848

Paşoptistul

După iluminism, revoluţiile de la 1848 reprezintă o nouă etapă a deşteptării insurecţionale a popoarelor şi, în particularităţile naţiunilor din centrul şi estul Europei, acestea au însemnat efortul colectiv al ţărănimii, proletariatului, breslaşilor şi inteligenţei progresiste, al nobilimii fără rang (la noi al boierilor de al doilea rang) de a-şi scutura lanţurile sub care trăiseră sub Imperiul otoman sau sub imperiile habsburgic şi ţarist, în regimuri feudalo-absolutiste.

Fronturile revoluţionare de la 1848 la români se integrează ridicării pentru înnoiri sociale, luptei burgheziei împotriva regimului iobăgiei şi afirmării libertăţii naţiunilor oprimate de pe continent.

În *Revoluţie şi contrarevoluţie în Germania,* Fr. Engels demonstrează că afirmările revoluţiei paşoptiste de la izbucnire pînă la înfrîngere sînt urmarea firească a carenţelor regimului feudal şi cauzele lor „nu trebuie căutate în întîmplătoarele eforturi, merite, lipsuri, greşeli sau acţiuni trădătoare ale cîtorva conducători, ci în situaţia socială generală şi în condiţiile de existenţă ale fiecărei naţiuni care a trecut printr-o astfel de zguduire".

Necesităţile de dezrobire socială şi naţională s-au amplificat prin lupte pentru unificarea statală a popoarelor în hotarele firești ale istoriei lor. Mişcările şi programele politice de la 1848 n-au fost import de revoluţie, ci, pretutindeni, eforturi antifeudale „de a schimba faţa lumii".

Generaţia paşoptistă moldoveană recunoştea, incontestabil, conducător politic al său pe Kogălniceanu, chiar dacă două grupări din Iaşi, cea cu sediul în salonul de la Copou al lui Alexandru Mavrocordat şi cea aflată în „ticăloasa şi blestemata casă a logofătului Costache Sturdza" se străduiau să fie, prioritar, focare de opozanţi ai domnitorului. Ele funcţionau după sistemul lojilor protestatare pariziene.

În ţară s-a difuzat în martie o chemare agitatorică neiscălită : „Bărbaţi moldoveni, treziţi-vă, fie-vă milă de voi, de averile voastre şi de viitorimea voastră ! Adunaţi-vă, sfătuiţi-vă cu înţelepţiune, fără tulburare şi cerînd alegere de domn patriot ! Luaţi pildă de la neamurile luminate că îşi rostesc cugetarea în slobozenie. Nu vă temeţi de despotismul lui vodă !"

Pentru adunarea de la hotelul „Petersburg" din Iaşi, în seara de 27 martie 1848, la care au fost prezenţi aproape 1000 de participanţi, Emanoil Costache Epureanu şi Costache Moruzzi s-au întrecut agitatoric. Kogălniceanu a luat cuvîntul alături de Grigore şi Alexandru Ioan Cuza, Lascăr Rosetti, Vasile Ghica, Alexandru Winkler şi a fost desemnat într-o comisie de şaisprezece membri să redacteze o petiţie de doleanţe şi revendicări către suveran, dintre care cele mai importante erau : responsabilitatea miniştrilor pentru actele lor, eliberarea deţinuţilor politici, asigurarea libertăţii personale, îmbunătăţirea traiului ţăranilor, reforma învăţămîntului, desfiinţarea vămilor pentru exportul cerealelor, întemeierea unei bănci naţionale, alegerea, pe bază democrată, a unei noi Adunări Obşteşti, reprezentantă adevărată a naţiei, suprimarea cenzurii şi constituirea gărzilor cetăţeneşti. În actuala Piaţa Palatului o placă de marmură aminteşte locul unde se înălţa hotelul „Petersburg", în care la 27 martie 1848 s-a ţinut grandioasa adunare de revendicări revoluţionare.

Odată redactată, petiţia a stat la dispoziţia mulţimii ca s-o semneze, aproape o zi în locuinţa lui Costache Sturdza, urmînd ca în 9 martie să fie prezentată lui Mihail Sturdza de către o delegaţie formată din Costache Rolla, Vasile Ghica, Costache Moruzzi, Vasile Alecsandri. Domnitorul n-a acceptat dizolvarea adunării legiuitoare a principatului, nici funcţionarea gărzilor

cetăţeneşti, astfel că delegaţia ceru timp de consultare cu conducătorii mişcării întruniţi la Copou. Aceştia respinseră negaţiile suveranului şi cînd delegaţia comunică lui Mihail Sturdza că toate cele treizeci şi cinci de puncte ale platformei au caracter ultimativ, acestuia nu-i mai rămase, în apărarea sa şi a regimului, decît să se refugieze cu familia la cazarmă, de-acolo urmînd să dicteze măsuri de reprimare a mişcării.

Între timp, la Mavrocordat acasă pe Copou s-au adunat sute de opozanţi de toate profesiile şi categoriile sociale. Acestora le vorbi Vasile Ghica, viitorul domn Alexandru Ioan Cuza şi Constantin Racliş, îmbărbătîndu-i să se înarmeze pentru ca în zorii zilei de 30 martie să ia cu asalt cazarma „tiranului", acesta să fie detronat, pentru a „se deschide un viitor naţiei noastre". Zaharia Moldovanu declară deschis muncitorilor că scopul revoluţiei este proclamarea republicii. În amintirea adunării revoluţionare de la 29 martie 1848 s-a aşezat pe zidul casei Mavrocordat de lîngă Universitate (strada 23 August) o placă.

Mihail Sturdza în chiar seara de 29 martie dezlănţui înăbuşirea revoluţiei. În fruntea trupelor sale desemnă pe principii Dimitrie şi Grigore Sturdza, care înconjurară cartierele revoluţionarilor, arestară trei sute de participanţi, printre care pe Nicolae Ghica, Grigore Romalo, Vasile Cantacuzino, Alexandru Răducanu-Roset, Manolachi Epureanu, Iancu şi Nicu Ghica. Unora li se fixară domicilii forţate : lui Constantin Sturdza la Ruginoasa, lui Costache Conachi la Ţigăneşti, lui Scarlat Miclescu la Călineşti, lui Vasile Beldiman la Miroslava, lui Toderiţă Balş la Hălăuceşti, lui Mihail Cantacuzino-Paşcanu la Cepleniţa, lui Petre Bălănescu la Cîrligi, lui Vasile Sturdza la Răcăciuni, lui Vasilică Ghica la Codăeşti, lui Neculai Canta la Horodniceni, lui Neculai Şuţu la Pungeşti ; treisprezece dintre căpetenii fură pornite sub escortă la Galaţi : Alexandru Moruzzi, Alexandru Ioan Cuza, Nicu Catargiu, Vasile Conta, Grigore Romalo, Dimitrie Filipescu, Manolachi Epureanu, Alexandru Miclescu, Zaharia Moldovanu, Scarlat Răducanu, Dimitrie Rosetti, Scarlat Rosetti, pentru ca, de-acolo, prin Brăila şi Măcin, să fie expulzaţi în Turcia. La Brăila, însă, şase din ei au reuşit să evadeze pe bărci şi, cu paşa-

poarte eliberate de viceconsulul austriac din Galaţi, C. J. Huber, urcaţi pe vaporul „Frantz", ajunseră pe calea Dunării în Banat şi de-acolo, pe drum ocolit, la Cernăuţi.

Fugind pe ferestre şi sărind ulucile, reuşiseră să scape Vasile Alecsandri, Costache Rolla, Dimitrie Ralet, Sturdza-Miclăuşanu, Petre Mavrogheni şi alţii, îndreptîndu-se călări pe poteci ascunse spre Băiseşti (Cornul Luncii) la boiernaşul Pantazi, spre Cernăuţi sau spre Valea Seacă, moşie a mănăstirii Slatina, arendată de Panaite Moldovanu.

Naratorii se împart în două categorii cînd este vorba să se precizeze participarea efectivă a lui Kogălniceanu la evenimentele ieşene de la 1848. Nici discuţie că tînărul bărbat politic se afla în capitală încă din 17 martie, venit de la Neamţ şi intrat prin bariera Păcurari. La 23 martie, tot din Iaşi, el reclamase Departamentului din Lăuntru pe debitorul Angelo Pedemonti (pe care-l apărase într-un proces) pentru suma de 275 galbeni. În platforma reformatoare redactată la Copou se recunosc postulatele luptei lui anterioare şi clişee stilistice. Şezu însă ascuns şi răspîndi zvonul c-a emigrat din Moldova. Casa Kogălnicenilor din Tîrgu Neamţ fu înconjurată şi percheziţionată de serdarul Petrachi Tîrcă şi de leitenantul Costachi Păcurariu, cărora surorile lui Kogălniceanu le declarară că fratele este „dus peste hotare". De la cineva, care le-a mărit deruta, aflară că ar fi dus în Tîrgul Romanului. Nu se dădu crezare. Mai întîi se emise împotriva lui porunca de domiciliu forţat la Mateeni, urmată de dispoziţia expresă de a fi urmărit şi prins la punctele de frontieră. Praporcicul Casaboi se lăuda către hatmanul miliţiei c-a pregătit măsuri straşnice să vîneze pe „revoltantul Kogălniceanu".

În 1868 Kogălniceanu rememora într-un discurs parlamentar : „Era un preţ de 500 galbeni şi un rang de boierie pentru cine mă va împuşca".

Între timp, el se ascunsese la Bălţăteşti, moşia lui Grigore Ghica, şi, cînd fu descoperit travestit călugăr, apucă, la 19 august, drumul prin Cornul Luncii, spre Cernăuţi şi Cernauca prietenilor Hurmuzăkeşti, unde se alătură grupului de revoluţionari moldoveni Vasile Alecsandri, Costache Negri, Vasile Conta, Petrachi Cazimir,

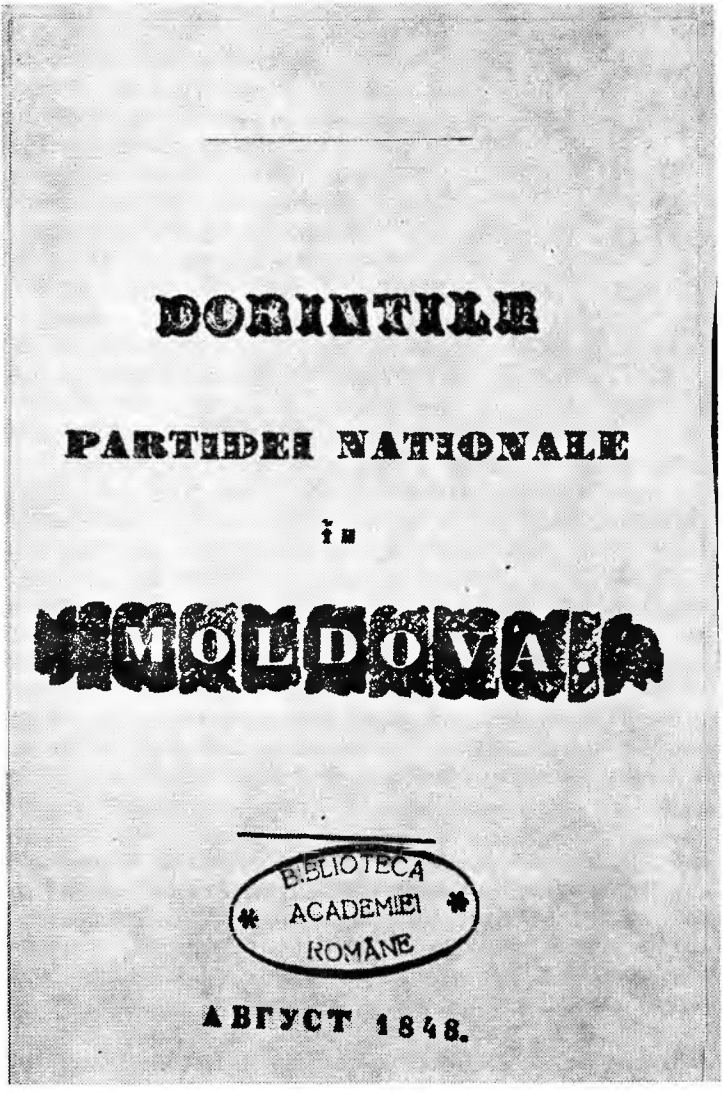
DORINTILE

PARTIDEI NATIONALE

în

MOLDOVA

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

АВГУСТ 1848.

Titlul manifestului revoluției pașoptiste din Moldova, redactat și imprimat de Kogălniceanu în exilul din Bucovina (facsimil)

Zaharia Moldovanu, Dimitrie Ralet, Alexandru Ioan Cuza, George Sion şi alţii, primind misiunea să redacteze *Dorinţile partidei naţionale în Moldova,* „cartea cărţilor politice româneşti", înfăţişînd programul reformelor politice şi economice necesare structurii din viitor a ţării, să schiţeze un proiect de constituţie pentru Moldova (intitulat, în primul concept : *Proiect de constituţie pentru România-Unită).* Colaboră asiduu la ziarul *Bucovina,* finanţat de Hurmuzăkeşti, din chiar primul număr (din 16 octombrie 1848) cu pamfletul *Carte a fostului rege Ludvig Filip către încă fiind domn Mihai Sturdza,* periodic ce preciza, în articolul-program, că apărînd în Bucovina, *„sentinela sistemului statelor din centrul Evropii, înaintată spre răsărit, precum şi prin naţionalitatea românească, care este în ea predominatoare, va cuprinde pururea ştirile cele mai nouă, mai întinse şi mai pozitive din îmbele principate, asupra cărora în momentul acesta sînt îndreptaţi ochii Evropii, din pricina nenorocitelor lor silinţi spre libertate şi a ocupaţiei prin o cumplită armie..."* Şi continua : *„Nu vom lipsi asemine a ne ocupa şi de soarta fraţilor noştri români — în număr de mai mult de trii milioane — din Ungaria şi Transilvania, şi aşa vom aduna ştiri regulate despre lucrările lor, ca prin aceasta să le dovedim toată frăţească împărtăşire la care prin aceeaşi naţionalitate sîntem îndatoriţi.*

Colaboraţia a multor scriitori de talent făgăduită acestii foi ne pune în plăcuta poziţie de-a împărtăşi cetitorilor noştri, pe lîngă deosebite articole de un interes comun, şi nouă producţii ale literaturii româneşti — încît aceste se vor potrivi cu scopul gazetii noastre. Într-acest chip foaia noastră va fi o oglindă a activităţii intelectuale a românilor".

Ideile afirmate de Kogălniceanu la *Dacia literară* şi la *Propăşirea* întăreau încă o dată conceptul valabil al politicii lui naţionale prin promovarea culturii autohtone.

Redactă pamflete la adresa prinţului Mihail Sturdza, după ce şi în ultima clandestinitate din Moldova tipărise broşurile : *Întîmplările din Moldova în luna lui martie 1848, Mihail Sturdza, partida naţională şi comisia, Noul Acatist a marelui Voievod Mihail Gregorie,* „fiul

Бъкъръте піатръ, каре нуте чоплеше нічі ун фелій де резон!

Бъкъръте осъндъ трімасъ пентръ пъкателе ноастре!

Бъкъръте маре фъкъторіле де реле.

КОНДЯКЪЛ VI.

Тоате ку време ъшї еї скімбаре; єаръ воі чеї ръцінїцї їн віклешугрї ну въ маї преfачецї. Урмашї аџї фост тотдеауна крімелор стръмошъцї шї їнтръ ръутъцї въ вецї съвърші; нічї лумеї бине ну в'аџї депрінс а фаче, нічї луї Думнезъ ну інімъ курать а кънта А л е л у і а.

НЕОСНУ 7.

Де аї фі погъръторіў дін неамул луї Іуда вънзъторіл, тотуш їн урмъ теаї фі кът де урмареа чеа маї крудъ декът а луї, кънї ачела ау въндут пре Хс. че ау фост оморът пентръ адевър: єаръ ту аї ъчіс пре сінгурул адевър. Шї чіне дін воі с'аї арътат маї вреднік спре а кънпъта ръсплата, куноаще сінгур, шї прііміеще дела ноі астфелій де ърърі:

Бъкъръте чела, каре домнещї їнтре сфетнічії каре прічінуеск кангрена Націєї!

Бъкъръте, каре іскълещї дръчеціле сокотінце.

Бъкъръте Шеф, каре повъцуещї банта кълкъторілор де леџе!

Бъкъръте масъ, каре огпетезї поменітеле несъџіоасе фіаре

Pagina a 11-a din pamfletul antimonarhic al lui Kogălniceanu, *Noul Acatist* (1848) (facsimil)

blăstămăţiei", „mare făcător de rele", „domnul nebuniei carele de la mîrşevie purcede". Multe fură expediate conspirativ în ţară. Kogălniceanu relua şi ducea la victorie lupta împotriva feudalismului şi aristocraţiei moldoveneşti, detestînd *Regulamentul Organic,* punînd în lumină *Prinţipiile noastre pentru reformarea patriei,* sprijinind mişcările ţărăneşti din patrie, dezvoltînd revoluţia, colaborînd cu fruntaşii revoluţiilor din Transilvania şi Muntenia.

La 26 august, din Cernăuţi, scria fratelui mai mic să vină la frontieră spre a-i transmite ştiri de la cunoscuţi. La 8 octombrie 1848 comunică, din Cernăuţi, tatălui său că s-a întors de la Suceava şi că se teme de extinderea luptelor dintre românii şi ungurii din Transilvania, iar pe Alecu Kogălniceanu îl roagă, prin epistole datate 11 şi 18 octombrie, să ceară lui Asachi 95 de galbeni, ce-i datora ; îi mai solicită comisioane, noutăţi asupra „actelor cîrmuirii" din Moldova, rugîndu-l ca prin Tudorachi Vasiliu să expedieze colecţia „cuvintelor monarhului". Din noiembrie 1848 s-au păstrat alte patru scrisori către fratele mai mic, toate cu misiuni, cereri de bani de la Asachi şi Angelo Pedemonti. Din Cernăuţi urmau să plece curînd fraţii Casimireşti, Costache Negri, Alexandru Ioan Cuza, Vasile Alecsandri, Alexandru Moruzzi şi alţi refugiaţi. El plănuieşte să meargă, cu Vasile Conta, la Viena şi de-acolo la Bucureşti, pe rută ocolită, prin Triest şi Constantinopol, singurul drum deschis spre Muntenia.

Prin poşta austriacă, Kogălniceanu cere să-i fie trimise gazetele din Bucureşti. Lipsit de bani, nu poate călători la Paris. Scrie la 24 decembrie 1848 lui Ilie Kogălniceanu să-i scoată argintăria personală gajată la un bijutier şi să-i trimită galbeni. Apropierea de Bucovina a ciocnirilor militare de peste munţi îl sileşte să plece din Cernăuţi. La Viena — scrie fratelui său — domnitorul încearcă să oprească tipărirea biografiei polemice pe care i-o pregătise Kogălniceanu. Vrea ştiri certe despre arestarea Cantacuzineştilor şi-n 10 ianuarie 1849 vesteşte că-i pe punctul să plece la Viena, unde şi soseşte la 22 ianuarie, anunţînd continuarea drumului spre Paris.

La 6 februarie 1849 pornea la Paris, unde ajunge peste paisprezece zile, constatînd „nimică şi reacţie pretutindeni, o Franţă ce nu-şi bate capul cu cauza popoarelor răsculate de pe continent". Din ţară aştepta veşti şi rîvnea să revină în Bucovina, dar îi lipseau mijloacele. Locuia pe rue du Havre no. 4. Deconsiliază pe fratele Alecu de-a veni la Paris ca să lucreze într-un atelier de litografie, proiect pe care îl taxează de nebunie şi risc de-a rămîne pe stradă. În schimb, îi trimite decupaje din presă referitoare la Principatele Române şi-i dă povaţa să înveţe în Moldova. Michele Corradini, poetul expatriat, murea de foame la Franckfurt-pe-Main, situaţie trăită de foarte mulţi intelectuali între francezi. Alecu Kogălniceanu, la Iaşi, de şase luni, nu se ocupase de interesele fratelui său legate de moşiile mănăstirii Neamţului, în care investise banii cîştigaţi ca avocat. Grigore Ghica, în perspectiva de-a fi ales domn al Moldovei, întrucît Convenţia de la Balta Liman forţase pe Mihai Sturdza să abdice, îl rugase, în mai, să nu plece din Paris pînă nu va primi de la el o înştiinţare.

Duminică 17 iulie 1849, Kogălniceanu părăseşte Parisul îndreptîndu-se spre Bucovina. Călătoreşte mai întîi la prietena sa, Catinette Rieser, „un amour violent et passionné"*, oprindu-se la Metz trei zile, apoi coboară pe Rin la Köln, de unde ia trenul pînă la Kraków. Cu diligenţa, în cincisprezece-optsprezece zile aproximează că va ajunge la Mihăileni, în care scop roagă pe Alecu Kogălniceanu să-i reţină, începînd din 5 august, două camere confortabile la hotelul Regensburg.

* *„O dragoste puternică şi pasionată".*

Lupta pentru Unire

O etapă administrativă

Sub Grigore Alexandru Ghica, domnie începută în iulie 1849 și încheiată la 8 iulie 1856, principe liberal, adversar făţiș al absolutismului lui Mihail Sturdza și aderent al Unirii, Kogălniceanu, ca director la Departamentul Lucrărilor Publice și la Departamentul din Lăuntru, din propria-i inițiativă și în diferite comisii, a contribuit efectiv la restructurări ale vieții publice pe baze noi. Astfel cu Anastase Panu, Costache Hurmuzaki, Dimitrie Rolla, Petre Casimir și August Treboniu Laurian, a redactat *Așezământul pentru reorganizarea învățăturilor publice în Principatul Moldovei,* din 1851, și avea să dea temei *Legii învățământului din 1864.*

Cu pașoptistul Costache Sturdza și cu Asachi făcu parte din comisia de adunare a mostrelor de produse moldovenești din „născînda noastră industrie", spre a fi prezentate la Expoziția universală de la Londra, pentru care, ca emisar al guvernului moldovean, călători în martie și aprilie 1850 la Constantinopol, unde, în urma deciziei ministrului de externe turc, Aali-Paşa și a omologului său de la Ministerul Agriculturii, Ismail-Paşa, care comunică, prin scrisoarea particulară lui Grigore Alexandru Ghica, buna lui impresie asupra maiorului Kogălniceanu, primi sarcina să reprezinte și Imperiul otoman la expoziția londoneză. Colportajul de intrigi din Constantinopol îi creă însă suspiciuni. Deși înarmat, din partea consulatului britanic din Iași, cu o recomandare către lordul Palmerston, Kogălniceanu nu va reprezenta

țara la vestita expoziție britanică din 1851, organizată la Palatul de cristal de la Hyde Park.

De ce nu s-a aprobat delegarea lui la expoziția din capitala imperiului britanic ?

Gazetarul francez Noguès publicase în *Journal de Constantinopole* o serie de indiscreții și delațiuni la adresa domnitorului și boierimii ieșene, în urma a două convorbiri cu Kogălniceanu.

În decembrie, Kogălniceanu este desemnat ca, împreună cu Nicolae Șuțu, Damaschin Bojincă, Dimitrie Kornea, Costache Rolla și Nicolae Docan, să redacteze noul cod civil. Între manuscrisele eterogene ale lui Kogălniceanu se păstrează un concept de lege a proprietății literare și artistice.

La 23 aprilie 1851 se legifera noul *Așezământ rural,* sub titlul *Legiuirea pentru reciprocele drepturi și îndatoriri ale proprietarului și ale lucrătorilor pământului* și în calitatea de mai tîrziu, după demisia lui Alexandru Ioan Cuza, de director al Departamentului din Lăuntru, însuși Kogălniceanu îi controlă aplicarea democratică.

Revenit la 2 aprilie 1852 în oștire și în funcția de aghiotant domnesc, Kogălniceanu supraveghează, cu fabulistul Alecu Donici și cu juristul Anastase Panu, editarea integrală a *Hronicului* lui Șincai, manuscris intrat în fondurile publice. La 21 iulie 1852, el demisionă din directoratul departamentului și se dedică avocaturii. Participă la întemeierea „Băncii de stat a Moldovei", supraveghează îmbunătățirea condițiilor de viață în Tîrgu Neamț, dobîndește, la 23 octombrie 1852, privilegiul pe doisprezece ani să fundeze o fabrică sistematică de postav în acel oraș, cu debușeuri în țară și peste hotare. La 10 martie 1853 Baruh sîn Iosup Grosu se angajează, cu contract, să confecționeze, cu cincisprezece lei mia, 650 000 de cărămizi arse pentru construcția fabricii de postav a lui Kogălniceanu de la Neamț.

La 10 noiembrie Kogălniceanu se căsători cu Catinca Jora, care se va dovedi vajnică militantă pentru Unire, și imprimă întîiul tom al *Letopiseților Țării Moldovei,* încheind astfel corposul lor de trei volume. În 1853 el

veghea la imprimarea primelor două volume ale *Hronicului* șincaian.

Obstrucționat de adversarii personali, ușor de identificat, pentru o lăturalnică atitudine militară, Kogălniceanu intră pentru moment în dizgrația domnitorului („m-am retras în viața privată în luna lui martie 1853"), adresînd lui Grigore Ghica, la 22 martie 1853, o patetică epistolă de disculpări și declarat atașament : „Nevinovat, mă văd lipsit de domneasca Voastră bunăvoință ; nejudecat, mă văd osîndit și dat pradă răstălmăcirilor publice. Pînă astăzi nu numai că nu-mi cunosc pîrîșii, dar nu știu măcar ce pîră mă apasă și de ce crimă sînt învinovățit. Un om însă care a slujit țării mai mulți ani, care cu studiile și condeiul său a contribuit de a-i îmbogăți istoria și literatura, care în sfera sa, deși mărginită totuși, a luat parte la cele mai mari îmbunătățiri a ocîrmuirei Voastre, precum la redacția codicilor de legi, a codicelui de poliție, a legiuirii jandarmeriei, a organizației învățăturilor publice, care a pus în lucrare înființarea Departamentului Lucrărilor Publice ; care au slujit cu credință ca director al Departamentului din Lăuntru și în alte însărcinări importante, un aseminea om nu poate să fie osîndit cu pata necredinței și dat pradă hulei publice pe niște pîri ticăloase și infame, pentru că sînt anonime și necercetate.

În domnia Voastră chiar plastografii, chiar hoții și ucigașii se judecă și apoi se osîndesc".

La 10 mai 1853, Kogălniceanu, cu gradul de colonel, demisionează din oștire și tipărește eseul cu subtext social *Ochire istorică asupra sclaviei*, prefață la *Coliba lui Moș Toma* de scriitoarea americană Harriet Beecher Stowe, roman tradus în românește de gazetarul și bibliologul Teodor Codrescu.

În 1854, printr-al treilea volum, încheia de imprimat la Iași opera lui Șincai și tipărea *Album istoric și literar*, cu numeroase articole ale sale și cu colaborarea lui Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi, Alecu Donici, pentru ca în 1855 să colaboreze, cu sinteza *Jurnalismul românesc*, cu studiile *Calendarele anului 1855*, *Mitropolitul Iacov Stamati*, *Sclavii*, *vecinătatea și biserica*, *Iacov*

Mureşanu, cu *Răspunsul unui pamfletist către un moralist,* la *România literară,* revista lui Vasile Alecsandri.

La 29 august 1855 îndrepta forurilor ieşene cererea de a scoate ziarul *Unirea.*

Frontul Unirii

Unirea a apărut sub alt titlu, *Steaoa Dunării,* la 1 octombrie 1855, din al cărui articol program, scris de Kogălniceanu, transcriem cîteva paragrafe :

„Steaoa Dunării iesă într-o epohă din cele mai însemnate ale lumii moderne (...). Ţelul politic al *Stelei Dunării* este de a ţinea pre publicul român într-o cunoştinţă lămurită şi continuă nu numai despre întîmplările cele mai importante ale zilei, dar totodată şi despre spiritul şi tendinţile marilor luptători.

Acest jurnal este *Steaoa Dunării ;* prin urmare, politica sa nu poate să fie decît politica seculară a românilor, politica naţională, care, spre onoarea publiciştilor noştri, se urmează şi se sprijină de întreaga presă românească cu mai mult sau mai puţin talent, însă fără excepţie şi cu aceeaşi neobosită rîvnă şi călduros patriotism, politică care se rezumă în aceste cuvinte : autonomia Principatelor, Unirea Principatelor...

Unirea Principatelor a fost visul de aur, ţelul isprăvilor marilor bărbaţi ai României, al lui Iancu Huniad, ca şi al lui Ştefan cel Mare, ca şi al lui Mihai Viteazul, al lui Vasile-vodă, ca şi a lui Matei Basarab.

Unirea Principatelor este dar dorinţa vie şi logică a marii majorităţi a românilor. *Steaoa Dunării* este jurnalul Unirei. Prin aceasta ea nu urmează unei utopii ; ea apără numai interesul vital al patriei. Unirea Principatelor este singurul mod în stare de a consolida naţionalitatea românilor, de a le da demnitate, putere şi mijloace pentru a împlini misia lor pe pămînt (...).

Unirea Moldovei şi a Valahiei singură va depărta conflicte viitoare pe ţărmurile Dunării şi ale Mării Negre, singură va consolida pacea în Orient".

Mihail Kogălniceanu în perioada post-paşoptistă (litografie)

Periodic prounionist, *Steaoa Dunării* a fost citită cu interes de patrioţii din ambele principate, care o solicitau. Pentru moldoveni a fost buletinul informativ al Comitetului central de acţiune din Iaşi. Dealtfel, între 24 mai—12 iulie 1856, apare suplimentul ei, *Buletinul Stelei Dunării*. Biblioteca Academiei R. S. România

№ 1. Sâmbata 1. Octomvri 1855.

STÉOA DUNĂRII

JURNALŬ POLITICŬ, LITERARŬ ŞI COMERCIALŬ

sub redactia lui M. Kogălniceanu.

Anul 1. Octomvri 1855.

...Steoa Dunării este luceafărul ce resare din urmă pe bolta unirei a doue ţeri române.

Din trecutul nostru, din trecutul de opresiune amendouă ţerile românesci Principatele, ca o epidimie ce le-a bântuit, ce aprinsese sânge în arterele amendurora, ce lasă urmele trecutului în amendouă ţerile.

Acestă epidimie este Unirea Principatelor Române, care, ca o mare ce se întinde de la Dunăre până la Carpaţi, înalţă neapărat... acele corăbii ce ne vor duce fericirea viitorului nostru. — Ce ajută ca să ne luptăm pentru unire, dacă nu ne vom lucra cu toţii pentru ea, dacă nu vom lucra cu toţii pentru ea, dacă nu vom lucra cu toţii pentru ea, dacă nu

păstrează în colecţiunile ei condica tuturor abonaţilor la *Steaoa Dunării.*

La 15 iunie, consulul austriac din Iaşi, Gödel Lannoy, raporta ministrului său de externe, Beust, viguroasele campanii ale *Stelei Dunării,* anexînd, în traducere germană, articole din 29 şi 31 mai 1856 şi lista centralizatoare a abonaţilor *Stelei Dunării* pe ultimul trimestru din 1855 şi pe primul trimestru din 1856.

Steaoa Dunării, „jurnal politic, literar şi comercial", a apărut în Iaşi de trei ori pe săptămînă, între 1 octombrie 1855—11 septembrie 1856, cînd fu interzisă de către caimacamul Toderiţă Balş, la instigările cenzurii. Se imprima la tipografia francezo-română a lui Adolf Bermann, fostă iniţial a lui Kogălniceanu. Între 4 decembrie 1856 şi 1 mai 1858 *Steaoa Dunării* a fost înlocuită de *L'Étoile du Danube,* cu apariţie de două ori pe săptămînă la Bruxelles (tipografia E. Guyot şi Stapleaux-fils), şi pătrundea ilegal în Principate pe foi de hîrtie de mătase.

Argumentele invocate de Kogălniceanu pentru apărarea *Stelei Dunării,* în două memorii adresate domnitorului şi ministrului Petre Mavrogheni la 19 iunie 1856, sînt de natură juridică, urmărind de fapt o concluzie logică în sprijinul revendicării sale : reapariţia *Stelei Dunării,* care fusese suprimată la 11 septembrie 1856.

În *Steaoa Dunării* apăru şi *Maraseillaise*-a Unirii.

Revoluţia culturală de la 1840 a pregătit, cum s-a citit, conştiinţele pentru revoluţia politică de la 1848. iar tezele programatice ale acesteia, agitate în profunzimea maselor populare în perioada Divanului ad-hoc, încep să fie transpuse în viaţă abia în ianuarie 1859, cînd se pun temeliile statului român centralizat. Scriitorii noştri de frunte, profesorimea, dascălii săteşti, gazetarii, avocaţii, economiştii, funcţionărimea, negustorii, militarii s-au solidarizat cetăţeneşte cu luptele pe care mulţimile muncitoare de la sate şi oraşe le-au dus pentru cîştigarea libertăţilor sociale.

Unirea ţărilor române fusese enunţată numai ca postulat vag în *Regulamentul Organic.* Unirea fusese „dorinţă" la 1848 şi, împreună cu Vasile Alecsandri,

Kogălniceanu a exprimat-o desluşit după 1855, an hotărîtor în strîngerea rîndurilor, în organizarea acţiunilor şi în profilul tacticii faţă de separatişti. Căpetenie a iniţiativelor de înnoire şi a unioniştilor, ca mereu în ultimii cincisprezece ani, se află Mihail Kogălniceanu, iar monitor de luptă *Steaoa Dunării.*

Campaniile lui Mihail Kogălniceanu în *Steaoa Dunării* şi ale tovarăşilor de luptă au promovat şi difuzat cu vigoare ideea unirii în Moldova. Separatiştilor le-a stat bărbăteşte înainte el, soldat credincios al poporului în drumul spre domnia de reforme a lui Alexandru Ioan Cuza, care a păstrat tot timpul legătura cu unioniştii munteni. Dintr-un ciclu de corespondenţe, vom desprinde raportările asupra situaţiei de fapt, ca şi asupra ţelurilor politice comune făcute la 6—18 februarie 1856 lui C. A. Rosetti : „Crede-mă că de două luni sînt fără somn, fără prînz, numai ca să pot face ceva. Este prea greu, dar poate tot voi izbuti. V. Alecsandri a sosit aseară de la Bucureşti şi acolo nu se face nimic pentru naţie, toţi gîndesc numai la domnie. La noi efervescenţa este mult mai mare, fiindcă Ghica, după ce ani întregi ne-a înşelat, acum şi-a dat masca jos de pe faţă. Toţi, mari şi mici, sînt hotărîţi a lucra.

Mulţi din patimă, dar şi mulţi numai din amoare pentru patrie, calitate pe care românul cel mai degradat a păstrat-o în inima sa. Silinţa mea este de a uni toate partizile într-o singură mare partidă, aceea a naţiei. În cîteva zile sper că-ţi voi putea trimite o adresă către membrii conferinţelor. Pînă acum am izbutit ca şi cei mari, cu mitropolitul în cap, şi cei mici au primit programa următoare :

Unirea Principatelor ;
Neutralitatea Principatelor ;
Autonomia Principatelor ;
Sistem reprezentativ.
. . . . . .

Socotinţa mea este că pentru ca să putem restabili un ordin de lucruri despre dorinţele noastre trebuie să răsturnăm piedicile ce ne stau în contra, adecă oamenii de astăzi. Al vostru Barbu Ştirbei este un brigand, s-a

sfîrşit ; al nostru Grigore Al. Ghica — este un chevalier d'industrie *, care exploată sentimentele cele mai nobile. A făcut un spital de incurabili cu banii ţării, nu pentru ca să facă bine, dar pentru ca sub vălul filantropismului să deşerte mai bine casele publice de bani. A oborît sclavia ; a căutat ca prin acest act să-şi tragă simpatiile Europii. Pentru că în No. 6 am zis două cuvinte în contra timbrului, o monstruozitate într-o ţară unde judecata se vinde ziua mare, el mi-a încetat *Steaoa* cu toate că a fost aprobată de censură. Fiindcă toată lumea a fost strigat în contra acestei măsuri arbitrare, el a dat un decret pentru libertatea presei, nu că doară să ne deie, dar pentru ca să-şi dreagă busuiocul în cel dintîi moment...

Astăzi în chestiile sociale sînt deosebite partizi în Moldova. În chestiile politice te încredinţez că există numai una, partida patriei. Toţi s-au dezgustat de domn ; nimini nu mai vra domnie, afară de doi, trei, dar şi aceştia se ruşinează de a o spune. De această mişcare trebuie să ne folosim. Trebuie pe Ghica să-l combatem cu armele cu care ne atacă. Cu presa el se prezintă ca om liberal, ca reformator ; el a oborît sclavia".

Cum la începutul anului 1856 urma ca la Constantinopol să se desfăşoare conferinţa ambasadorilor principalelor state din Europa, avînd la ordinea de zi agenda Congresului de la Paris din 25 februarie acelaşi an, Kogălniceanu se-ndreaptă, la 12 ianuarie, spre capitala imperiului turcesc — locuieşte la „Hotel du Globe" — pentru a determina sprijinul plenipotenţiarilor în vederea Unirii Principatelor, dar eforturile sale eşuară. Sub influenţă otomană, diplomaţii menţinură statu-quo al separaţiei Principatelor române, lăsate sub controlul Porţii.

Acest drum îi prilejuia, în subsidiar, să se ocupe personal şi de plasarea postavului din fabrica construită din piatră şi cărămidă lîngă Tîrgu Neamţ, la Blebea, cu hale înalte pentru maşinile importate din Saxonia şi Moravia, puse în mişcare în 1854 prin cascade. Lucra

* *Cavaler de industrie, afacerist.*

cu tehnicieni germani și cu „mulți români și chiar țigani emancipați de proprietari", folosiți „la tors și în ateliile de apretură și de călcarea postavului prin pive". Pe lîngă ei, ca depănători, munceau și femei și copii. Kogălniceanu se îngriji de condiții lesnicioase de muncă pentru lucrătorii săi, clădind în jur locuințe pentru „toți lucrătorii" ; în plus, fiecărei familii îi rezervă gratuit o parcelă de grădinărie. Fabrica le asigura încălzitul și luminatul. În caz de accident sau boală li se dădea întreaga asistență pe seama fabricii la spitalul din Tîrgu Neamț. Pentru muncitorii minori se făcea școlarizare atît în limba țării, cît și în limba germană.

În 1855 fabrica producea lunar 5 000 de coți de postav de mai multe calități, în funcție de lîna folosită (țurcană, țigaie, merinos), producție redusă, dacă se țin în seamă concurențele fabricilor similare din țară și prusiene. Nu știm cînd s-a introdus forța aburului în „fabrica lui Kogălniceanu", înlocuind forța hidraulică ; se pare că după ce întemeietorul a concesionat întreprinderea.

Arhiva comercială a fabricii de postav de la Tîrgu Neamț se găsește azi la Biblioteca Academiei R. S. România, în *Arhiva Kogălniceanu*, patru volume, sub indicativele : *Fabrica Neamțu (Acte și corespondență)*, I, *1842—1855 ;* II) *1856—1858 ;* III) *1859—1870 ;* IV) *1852—1854 ;* o parte din materialul documentar se află în colecția prof. Dumitru Constantinescu (Tîrgu Neamț).

Prin mijlocirea lui Costache Negri, reprezentantul lui Ghica vodă la Constantinopol, Kogălniceanu a ofertat Turciei postavuri militare și civile în culorile roșu, albastru, cenușiu, beneficiind de regim vamal preferențial și a fost furnizor al miliției moldovenești.

După întoarcerea de la Constantinopol, Kogălniceanu, în fruntea unei delegații de politicieni apropiați, prezenta domnitorului protestul împotriva pasivității de care dădea dovadă în politica față de turci și, la 17 februarie 1856, întocmea un veto la adresa recomandărilor conferinței diplomaților.

Congresul de la Paris, convocat pentru 25 februarie 1856, avizează ca în ţările române să se aleagă Divanuri ad-hoc, prin care poporul român să-şi exprime voinţa de autonomie, fapt ce nu convenea celor trei imperii mărginaşe. Cum Kogălniceanu protestase împotriva prelungirii ocupaţiei habsburgice în Principate, un grup de ofiţeri austrieci din Iaşi „s-au coalizat pentru a veni să mă ucidă în propria mea casă". Soldaţii austrieci îi vor deteriora fabrica de postav, scoţînd-o din producţie pe şapte luni.

La via sa de la Socola, unde la 22 mai organizase sărbătorirea lui Gheorghe Filipescu, revenit din captivitate, Kogălniceanu închină pentru „realizarea unei dorinţe care este astăzi în inima tuturor românilor, gaj de glorie, de putere şi de întemeiere a existenţei politice a patriei, la Unirea Principatelor". Tot acolo, peste trei zile, ia parte la constituirea Societăţii „Unirea" şi primeşte mandatul ca, în colaborare cu Constantin Hurmuzaki, Dimitrie Ralet, Nicolae Şuţu, Costache Rolla, să fixeze tactica şi strategia apropiatelor alegeri. Comisar al Biroului unionist central din Iaşi, vizitează, cu Vasile Alecsandri, Costache Rolla şi Anastase Panu, capitalele de judeţ ale Moldovei, în care organizează filiale şi reţeaua propagandei ţinutale pentru Unire. Cu arhimandritul Melchisedec întocmeşte publicaţia *Jertfă pentru Unire.*

Cînd mandatul lui Grigore Alexandru Ghica încetează după şapte ani, la 3 iulie 1856, Kogălniceanu, în ciuda adversităţilor trecătoare dintre ei, îi caracterizează domnia „o pagină strălucită prin desfiinţarea sclaviei, legiuirea presei şi curajoasa apărare a drepturilor ţării înaintea Congresului din Paris". În schimb, după încredinţarea mandatului de caimacam al Moldovei antiunionistului Teodor Balş, cînd, ca şi sub Nicolae Vogoride, unioniştii sînt persecutaţi, destituiţi din funcţii, protestele lui Kogălniceanu şi lupta lui pentru Unire capătă noi avînturi patriotice, muncind „optsprezece ore pe zi".

În Comitetul central electoral din Iași, secondat de Costache Hurmuzaki, Anastase Panu, Petre Mavrogheni, Dimitrie Ralet, Vasile Mălinescu, întocmește, la 7 februarie 1857, protestul către puterile garante și, la 1 martie, lansează apelul „litografisit" către comitetele unioniste din ținuturi, valoros document programatic al campaniei preunioniste, urmărit polițienește de administrația caimacamului :

„Tratatul de la Paris a hotărît că locuitorii Principatelor Române vor fi întrebați asupra reorganizării patriei lor.

Firmanul M. S. Î. Sultanului, care cheamă adunările menite a rosti dorințele țării *(Divanurile ad-hoc),* s-a și publicat.

Comisia europeană, ce are a aduna aceste dorinți și a le supune Congresului marilor puteri, curînd va sosi.

În acest moment însemnător și plin de atîtea speranțe, datoria tuturor românilor este de a se întruni, de a se lumina, de a se înțelege împreună asupra principiilor pe care trebuie să se întemeieze rostirea dorințelor țării.

Însuflețit de această datorie națională, Partidul Unirei Principatelor socoate că a sosit timpul de a se organiza și de a-și pregăti lucrările pentru viitoarele alegeri.

Ne grăbim, dar, a vă încunoștiința că, după înțelegerea urmată cu o mare parte din amicii noștri politici, subscrișii ne-am întrunit în Comitet electoral al Unirei pentru Iași.

Scopul întrunirei noastre este :

a) A ne pune în strînsă înțălegere cu ținuturile.

b) A lucra în conglăsuire cu ele pentru ca în toată țara partida Unirei să se organizeze astfel ca viitoarele alegeri să trimită în sînul Divanurilor cît se poate mai mulți reprezentanți ai marelui princip ce predomnește în Principate.

Programul Partidei Unirei se întemeiază pe înseși principiile Tratatului de [la] Paris.

Dorim dar și sprijănim :

1. Unirea Principatelor într-un singur stat, cu respectarea drepturilor Înaltei Porți în cuprinderea vechilor noastre tratate (capitulații).

2. Neutralitatea pămîntului Principatelor Române.

3. Respectarea drepturilor Principatelor, şi îndeosăbi a autonomiei lor în cuprinderea aceloraşi tratate.

4. Ereditatea şefului statului (domniile) şi-au făcut timpul, un regim european trebuie să le succedeze.

5. Puterea legiuitoare încredinţată unei Obşteşti Adunări, care să reprezenteze interesele întregii naţii.

6. Supunerea străinilor aflători în Principate la legile pămîntului.

7. Recunoaşterea dritului Principatelor de a-şi întemeia relaţiile comerciale după interesele lor.

8. Toate aceste sub garanţia colectivă a puterilor ce au subscris Tratatul de Paris.

Partida Unirei este totodată şi partida progresului. Dorim dar să se introducă şi în ţara noastră toate reformele care sînt în stare de a ne civiliza societatea şi a ne întări naţia, reforme întemeiate pe principiile dreptăţii, a egalităţii înaintea legii, precum şi a respectului proprietăţii.

Întemeindu-ne însă chiar pe art. 23 din Tratatul de [la] Paris, care ne consfinţeşte deplina libertate a legislaţiei noastre (autonomia), dorim ca toate reformele ce au a să introduce în organizaţia dinlăuntru a Principatelor să se facă nu cu jignirea, ci cu respectarea şi în puterea autonomiei noastre. Oricît de preţioase şi de neapărate sînt reformele dinlăuntru, noi punem mai presus de ele dritul de a ne face noi singuri legi în pămîntul nostru...

Trebuinţa cere ca comitetele ţinutale, îndată după înfiinţarea lor, să se puie în nemijlocită şi neîntreruptă comunicaţie cu Comitetul din Iaşi, căci, o mai repetăm : «Numai prin deplina organizare a partidei în toată ţara şi strînsa înţelegere a tuturor comitetelor electorale putem izbuti a videa împlinindu-se visul de aur al strămoşilor noştri, putem dobîndi anghira de mîntuire a naţiei române : Unirea Principatelor».

Sfîrşind, să ne fie iertat a face apel la simţămîntul naţional al compatrioţilor noştri, al românilor fără osebire de clasă şi opinie.

O mare criză să apropie pentru ţara noastră, sîntem în oara a unsprezecea ! În faţa unui moment atît de

mare datoria tuturor românilor este ca, precum ei sînt uniți prin aceeași iubire către muma patrie, asăminea să se unească și asupra principiilor care, singure, pot întemeia fericirea ei morală și materială.

Dar, spre a putea împlini cu sfințenie o datorie atît de însămnată, să depunem toată patima personală ! Să uităm dezbinările între noi — urmare a nenorocirilor și a bîntuirilor care de o sută de ani ne apasă țara ! Să ne dăm cu toții mîna, aducîndu-ne aminte că sîntem fii ai aceleiași țări, că același sînge curge în vinele noastre, că același viitor ne așteaptă pe toți și că acel viitor nu poate fi ferice decît dacă în ziua marei întrebări, Europa, care ne-a recunoscut toată libertatea întru rostirea dorințelor noastre, ne va găsi pe toți întruniți în aceeași credință, însuflețiți de aceeași cugetare pentru binele obștesc, și zicînd toți într-un glas : Să trăiască România unită și autonomă !"

De la Divan la prima alegere a lui Cuza

Kogălniceanu comentează la 2 martie 1857 firmanul de convocare a Divanului ad-hoc și expune observatorilor puterilor garante sosiți la Iași obiectivele politice statale ale partidei Unirii, protestînd împotriva teroarei deslănțuite de caimacamul separatist Nicolae Vogoride și de aparatul său represiv, recurgînd și la falsificarea listelor electorale, manevre dușmănoase țării, denunțate și prin *Steaoa Dunării* și prin publicații apărute în străinătate.

Numeroase epistole către revoluționarii din Muntenia și Transilvania sînt dovadă că Mihail Kogălniceanu concepea lupta pentru Unire ca o cauză a întregului popor român, cum a și fost. La 29 martie 1857, el se adresă conducătorului unioniștilor valahi, Ion I. Filipescu, într-o stare încordată de spirit față de politica reacționară a lui Vogoride, sprijinit de Austria, de Turcia și Anglia, și de o mînă de oameni peste care torentul Unirii avea să treacă strivitor : „Îți scriu cu sufletul îndurerat. Trăim o epocă la care nu ne-am fi așteptat.

Presiunea morală pe care Vogoridis, cel tînăr, o exercită asupra sărmanei Moldova, este cu mult mai îngrozitoare decît aceea a mîinii înarmate şi care lovea a ienicerilor bătrînului Vogoridis, care apăsase asupra părinţilor noştri în 1821.

Listele vor apare săptămîna aceasta. Toţi oamenii noştri, tot ce este independent, cinstit, inteligent, alăturat ţării sale, au fost şterşi. Tot ceea ce oamenii devotaţi şi hotărîţi de a nu închina armele adversarilor noştri au putut s-o facă, noi încă am făcut-o de-a nu obţine nimic altceva decît un pic de justiţie, un pic de dreptate şi de libertate. Caimacamul, puternic pe sprijinul Austriei, Turciei şi... trebuie s-o spun..., Angliei, merge înainte. Nu ne-ar mai rămîne decît un mijloc : revoluţia..., dar trebuie să ne abţinem, pentru că asta se vrea, pentru că se face orice pe lume ca să ne înfunde. În fiecare seară este întrunire la tipografia lui Asachi unde se întocmesc listele. Această întrunire este compusă din domnii : Vogoridis, agentul Austriei, Vasile Ghica şi Istrati. Aceşti domni schimbă, şterg, modifică, măresc sau prescurtează listele, fără conştiinţă şi fără ruşine ! Ce va produce un atare Divan ? căci nu e vorba de Unire sau Separatism. Mai sînt de asemenea chestiunile reorganizării, autonomiei etc. Cînd toată lumea este îngrădită, valeţii domnului Vogoridis vor avea să hotărască asupra viitorului bietei noastre ţări !"

Caimacamii îl şantajaseră şi economiceşte, după cum reiese dintr-o scrisoare de expuneri confidenţiale, trimisă lui Costache Negri la 28 august 1856, în care relatează că Teodor Balş vrea să-i vîndă la mezat fabrica de postav.

Negri îi era tovarăş devotat de la *Propăşirea*, din exilul voluntar, din avatarurile lui 1848. Îl ţinea sfătuitor de distincţie şi i s-a adresat întotdeauna cu încredere de părtaş dăruit cauzelor mari ale patriei. Pe cînd acesta se găsea trimis la Constantinopol, îi scrisese între 1855—1856 numeroase epistole cu privire la *Steaoa Dunării*. Încheie plin de înflăcărare o scrisoare către Negri la 19 decembrie 1855 : *„Unirea şi Unirea şi totdeauna Unirea-aceasta va fi mîntuirea noastră, aceasta va fi fericirea patriei comune."*

Iar cînd Negri adoptă pentru moment atitudinea retragerii la Tîrgu-Ocna, înăcrit de ambiţiile unora dintre paşoptişti şi reacţionînd potrivit temperamentului său discret, „unionistul" M. Kogălniceanu îl rechemă la datoria neostenitelor cetăţeneşti pentru marea cauză : „Îmi spui, scumpul meu Negri, că eşti liniştit la Ocna. Poţi să fii, trebuie să fii cînd ţara nu este ? Eu cred că te înşeli asupra simţirilor tale. De asemenea, scumpul meu Negri, foarte departe de a te încuraja ca să te ţii în retragerea pe care ţi-ai ales-o, în numele tuturor amicilor noştri politici eu te îndemn s-o părăseşti cît mai curînd. Noi ne-am pus în gînd să ridicăm un edificiu naţional ; abia dacă noi i-am pus temeliile. Noi avem datoria deci să continuăm munca noastră ; şi pînă la terminarea lui mai e mult de făcut. Nu trebuie să te ţii defel izolat, căci dacă toată lumea ar face ca tine atunci Străjeştii, Tzigara şi compania vor fi cei care se vor ocupa de treburile ţării. Ei îşi vor face interesele şi noi, ăştilalţi, vom rămîne cu braţele încrucişate.

Dar ne-ar condamna proprii noştri copii. Şi aceşti oameni care au avut încredere în noi, aceşti locuitori din judeţe, aceşti tineri din ministere, departamente, atît de plini de încredere nu ne-ar arunca ei cu pietre, dacă noi i-am părăsi ? Deja cei mai curajoşi au fost exilaţi, alţii au fost hăituiţi din casă în casă".

Candidează la alegerile pentru Divanul ad-hoc şi în 9 septembrie 1857 este ales la Dorohoi, după ce autorităţile judeţului Fălciu îi călcaseră drepturile cetăţeneşti şi-l radiaseră din evidenţa electorală.

În şedinţele Divanului ad-hoc ia de multe ori cuvîntul, impresionînd pe deputaţii celor trei stări din Moldova şi în primul rînd pe ţăranii ţinutaşi, printre care şi „pontaşul" Ion Roată, ales la Putna, obidit şi sărăcit de Alecu Balş, marele logofăt şi cavaler, proprietar totalizînd optzeci de mii de fălcii de pămînt.

La sosirea deputaţilor pălmaşi la Iaşi, Kogălniceanu i-a primit cu cordialitate, i-a îmbrăcat pe socoteala sa, i-a ferchezuit şi i-a fotografiat în grup, scriind pe exemplarul fotografiei dăruită lui C.A. Rosetti : „Temelia casei". Însuşindu-şi propunerea lui Kogălniceanu, Divanul ad-hoc a votat pentru Unire la 7 octombrie 1857.

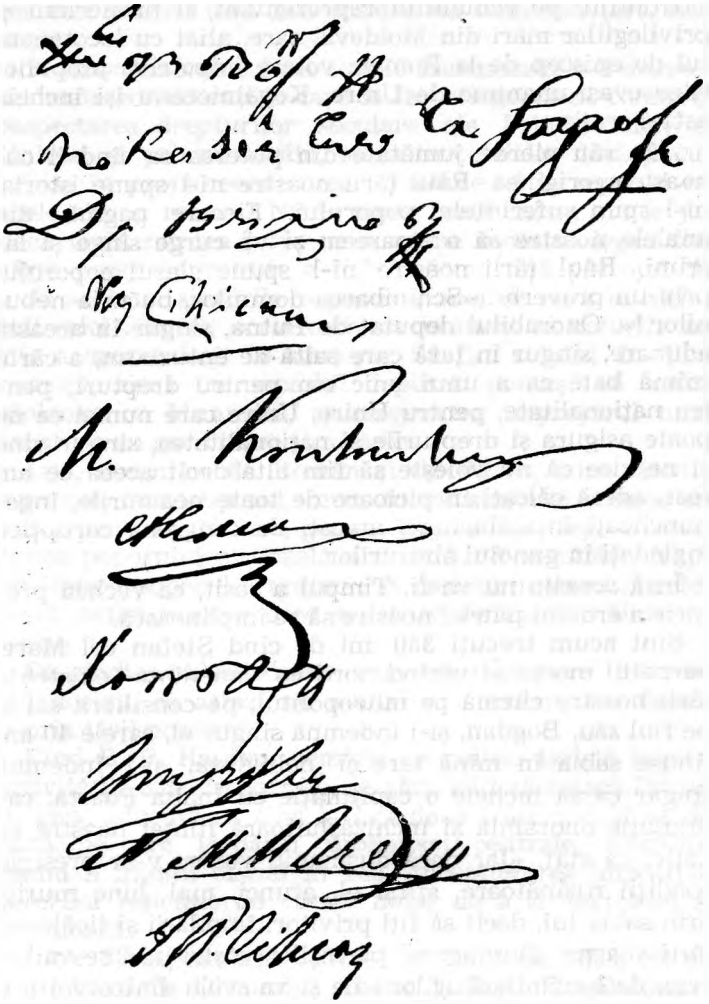

Semnătura lui Kogălniceanu între cele ale dorohoienilor ce aderă la hotărîrile Divanului ad-hoc (facsimil)

Înfruntînd pe renumitul reprezentant al moşierimii şi privilegiilor mari din Moldova, care, aliat cu locotenentul de episcop de la Roman, votase împotriva propunerilor cvasi-unanime de Unire, Kogălniceanu îşi încheia astfel oraţia :

„Un rău pierde jumătate din puterea sa cînd îi cunoaştem originea. Răul ţării noastre ni-l spune istoria, ni-l spun suferinţele poporului. Fiecare pagină din analele noastre să o stoarcem şi va curge sînge şi lacrimi. Răul ţării noastre ni-l spune glasul poporului prin un proverb : «Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor !». Onorabilul deputat de Putna, singur în această adunare, singur în ţară care saltă de entuziasm, a cărui inimă bate ca a unui unic om pentru drepturi, pentru naţionalitate, pentru Unire, Unire care numai ea ne poate asigura şi drepturile şi naţionalitatea, singur vine şi ne zice că nu voieşte să fim alta decît aceea ce am fost, adecă călcaţi în picioare de toate neamurile, îngenuncheaţi în slăbiciune, atacaţi de cangrena corupţiei, înglodaţi în gunoiul abuzurilor.

Însă aceasta nu va fi. Timpul a sosit, ca vechea prorocie a eroului patriei noastre să se împlinească.

Sînt acum trecuţi 350 ani de cînd Ştefan cel Mare, pe patul morţii şi văzînd norii ce ameninţa existenţa ţării noastre chemă pe mitropolitul, pe consilierii săi şi pe fiul său, Bogdan, şi-i îndemnă singur el, carele 40 ani ţinuse sabia în mînă tare şi neînvinsă, şi-i îndemnă singur ca să încheie o capitulaţie cu Înalta Poartă, capitulaţie onorabilă şi închizăşluitoare fiinţei noastre ca naţie, ca stat. «Iar dacă duşmanul vostru v-ar prescrie condiţii ruşinătoare, sfîrşi el, atunci mai bine muriţi prin sabia lui, decît să fiţi privitori împilării şi ticăloşiei ţării voastre. Dumnezeul părinţilor voştri însă se va îndura de lacrimile slugilor sale şi va scula dintre voi pre cineva, carele va aşăza iarăşi pe urmaşii voştri în libertatea şi puterea de mai înainte...» În acest minut, oameni ai trecutului, veniţi să ne faceţi lauda trecutului, veniţi şi vă încercaţi să puneţi o slabă stavilă căii unei naţii, vă refuzaţi de a crede în predicţia eroului şi sîntului noastru ! Protestaţi în contra Unirii ! O cred. Uni-

rea este pentru țară și d-voastră nu voiți nici țară, nici nație.

Fraților, onorabilul meu amic Hurmuzaki v-a dezvoltat toate considerațiile care le fac o lege ca să cerem și respectarea drepturilor seculare ale Principatelor, și Unirea, și prințul străin, și toate celelalte dorințe cuprinse în propunerea mea. Trebuie să le repet și eu acele zise și rezise ? Nu le simte toată inima, nu le judecă toată mintea ? Nu ne-o spune îndestul legea fiecărui popor ce voiește a fi ? Însă nu mă pot opri de a vă arăta și simțirile poporului, acel ce nu știe nici a ceti, nici a scrie, acela care, ca oameni ai naturii, nu știe a spune decît ce simțește. Să fim stăpîni în țara noastră, zicea un onorabil deputat pontaș, să unim Moldova cu Muntenia, să tragem ca împrejurul unui loc sterp un gard mare și zdravăn...

Iată, domnilor de Roman și de Putna, cum sătenii, cum noi, cum poporul, cum tot ce simte și voiește un viitor pentru copiii săi, pentru nația sa, înțelege Unirea. Inima poporului nu înșală niciodată. Să ascultăm, fraților, inima poporului nostru ; să ascultăm glasul și interesul nației noastre care ne strigă neîncetat : Unire și Unire.

Să gîndim că astăzi este ziua cea mai mare din veacul nostru, că astăzi nu numai că scriem, dar facem istoria țării noastre".

Cînd B. P. Hasdeu, urmărit de poliția țaristă pentru activitățile sale democrate, se văzu silit să treacă Prutul în țară, aducînd cu sine la Iași două trăsuri doldora de cărți, pe care le dărui Bibliotecii centrale, Kogălniceanu îi înlesni oficial în 1857 încetățenirea împotriva cererilor repetate de peste hotar de a fi extrădat și sancționat.

Între 23 septembrie 1857 — 13 ianuarie 1858, cît au ținut lucrările Divanului ad-hoc la Iași, Kogălniceanu a rostit zeci de discursuri și se cifrează la cîteva sute intervențiile lui în dezbateri, fiind desemnat să redacteze „șirul de chestii generale în referință la organizarea viitoare a statului" („Scopul nostru a fost să intrăm ca clasă, să ieșim ca nație"), cînd s-a dezbătut regimul presei, la problema țărănească prin abolirea boieresculul și „stabilizarea lucrătorilor de pămînt".

Discursurile sale cu privire la acordarea de drepturi politice pentru toţi locuitorii ţării, rostite în noiembrie, şi cel referitor la reglementarea relaţiilor dintre ţărani şi proprietari, din şedinţa de la 18 decembrie 1857, se înscriu memorial în biografia morală a lui Kogălniceanu şi au pondere de documente naţionale imprescriptibile.

„Români sîntem şi români voim să murim"

Discursul lui Kogălniceanu din 12 noiembrie, combătînd juridic neegalităţile sociale multiseculare în viaţa românilor, se încheia cu extraordinar patos patriotic :

„Ah ! Domnilor, de ce n-am îndestulă elocinţă ca să pot intra în toate convicţiile, ca să pot ajunge la toate inimile, ca să vă pot înduioşi, ca să vă pot încredinţa de neapărata nevoie ce este pentru noi să fim drepţi pentru toţi fiii României ! De ce n-am îndestulă elocinţă ca să fac din d-voastră apostolii libertăţii conştiinţei şi aşa, cu toţii, să agiungem a vedea în toţi pămîntenii pe fraţii noştri, şi aşa să ştim cu toţii că, spre a fi demni de libertate, trebuie mai întîi să o respectăm în alţii ; că spre a putea dobîndi drepturi nu trebuie mai întîi să le rădicăm altora ! ?...

Mă adresez către voi, reprezentanţii răzăşilor, urmaşi ai vechii boierimi române ; după o sută de ani de împilare, puterile Europei v-au chemat şi pre voi ca să luaţi parte la organizaţia patriei, pre care odată strămoşii voştri au apărat-o pe cîmpurile războiului. O ! faceţi ca din gura voastră să nu iasă cuvinte de strîmbătate, arătaţi lumei că, deşi căzuţi, în voi este încă vie scînteia vechii libertăţi române ; arătaţi lumii că sînteţi încă demni de a vă realiza, şi de a împreună-lucra la regeneraţia României.

Mă adresez, în sfîrşit, la boierime. O, voi acei care prin naştere, prin avuţii, prin inteligenţă sînteţi în capul naţiei, fiţi demni de misia ce vă este încredinţată. Duceţi la bun sfîrşit marea noastră întreprindere !

Privilegiuirile le-am lepădat, dar în mîna noastră stă încă privilegiul ca să rămînem corifeii ţării noastre, ca

nația să vadă în noi aleșii săi. Pentru aceasta n-avem decît să ne ținem în capul reformelor cerute de luminile secolului, de trebuințele pămîntului. Inteligența, dreptatea și patriotismul nostru, în chipul acesta, vor fi privilegiuri pre care nimeni, niciodată, și în nici o întîmplare, nu ni le poate lua !

Mă adresez mai ales către voi partea tînără a boierimii. Înțăleg că cei bătrîni să ție la *Regulament ;* el le aduce aminte de timpul pre care fiecare om îl iubește, timpul juneții. Regulamentul este făcut de dd. în timpul tinereților lor ; au dar toată dreptatea să iubească legile făcute de dînșii. Însă, domnilor, o generație nu poate să aibă mai mult drept decît o altă generație. Precum d-lor și-au făcut legi după placul lor și au trăit sub dînsele, dei-ne și nouă voie să ne facem și noi legi după placul și trebuințele noastre. Perfectibilitatea este legea nu numai a omului, dar și a omenirei. *Regulamentul Organic* a fost un progres în 1832 ; în 1857 el nu mai este decît o constituție învechită.

Să nu ne împiedecăm dar de strigătele oamenilor trecutului și să procedăm cu curaj și energie la o organizație potrivită cu trebuințele actuale ale nației și cu ideile secolului.

Eu votez pentru principiul progresului și al eternei dreptăți".

Hai să dăm mînă cu mînă

Hora Unirii e mai veche decît lupta organizată pentru Unirea poporului român dintre 1855—1859. Imboldul ei pornește din realitățile revoluției transilvănene de la 1848, cînd emigranți din toate provinciile românești străbăteau centrele cărturărești din cetatea Carpaților, înviorați pe de o parte de luptele patrioților ardeleni, pe de altă parte de izbucnirea revoluției la București. Succesiunea faptelor e concludentă.

În *Foaie pentru minte, inimă și literatură* (nr. 24, din 14 iunie 1848) Vasile Alecsandri, iscălind *Un român,* tipărește *Hora Ardealului,* din care prima strofă și suflul

celorlalte constituie fondul *Horei Unirii,* cînd, în alt moment istoric, 1856, aceeaşi generaţie revoluţionară îşi va clădi crezul de luptă :

Hai să dăm mînă cu mînă
Cei cu inima română,
Să-nvîrtim hora frăţiei
Pe pămîntul României !
. . . . . .
Ura, fraţi, în fericire ;
Ura, fraţi, într-o unire ;
Să-nvîrtim hora frăţiei
Pe pămîntul României.

În paginile aceluiaşi număr, Alecu Russo, ascuns sub pseudonimul *Un călugăr,* comunica transilvănenilor : *O repede idee asupra stării de faţă a lucrărilor în Moldova.*

În februarie 1848, Alecsandri scrisese *Deşteptarea României (Către români),* impulsionat de scrisorile înflăcărate primite de la Bălcescu, pe care-l „cunoscuse" în reuniunile de la Mînjina, unde ideea Unirii se frămînta în cercul familiei Costache Negri. Chemarea sa poetică s-a răspîndit ca manifest politic pe foi volante, trecînd munţii către Transilvania. Între 15 aprilie — 15 iunie, poetul este în Ardeal. Venise şi stătuse multă vreme la Braşov, apropiat din ce în ce şi din veche preţuire, pe care acum o transformă în prietenie, de Gheorghe Bariţiu.

La 10 aprilie 1857 înalţii comisari, reprezentînd puterile garante, intrau în Iaşi pe drumul Păcurarilor, fiind întîmpinaţi de locuitorii mahalalelor şi satelor limitrofe, de manufacturişti, de tineretul studios, de mica negustorime. În fruntea acestora se găsea Comitetul unioniştilor cu un steag mare tricolor şi fiecare membru purtînd cocarde tricolore. Demonstraţia irită pe caimacami, înverşună pe separatişti şi umplu de furie pe moşieri. Logofătul Costache Catargi scria :

— Am să dau cu tunul în unionişti !

Iar Neculae Istrati versifică o satiră lungă la adresa participanţilor, care începea cu strofa plină de platitudini :

Cine-s domnii cu cocardă,
Şi cu steagul tricolor ?
Arză-i focul să mi-i ardă,
Toţi nu fac un puişor...

Un fapt ieşit din comun se petrecu lîngă trăsura comisarului turc. Pe cînd tînărul unionist Constantin Cuparencu întindea lui Safvet-Efendi petiţia unionistă a ieşenilor, arnăutul de pe capră îi taie cu sabia o mînă. Gestul — pe care l-a prins şi o foarte rară litografie a timpului — a indignat opinia publică şi Vasile Alecsandri se făcu ecoul ei în *Moldova în 1857*.

De ce-şi va fi datat Alecsandri *Hora Unirii* 1857 în volumul *Mărgăritărele ?* Poate pentru a o asocia şi mai strîns participărilor unioniste din Divanul ad-hoc. De fapt, *Hora Unirii,* în forma în care a circulat şi s-a impus opiniei publice, văzuse lumina tiparului în *Steaoa Dunării* din 9 iunie 1856.

Victor Place, consulul Franţei la Iaşi, se mîndrea într-un raport către ministerul de externe francez, datat 23 iunie 1856 : „Domnul Vasile Alecsandri, poetul cel mai iubit al naţiunii, a compus, după a mea cerere, o poezie, în care el serbează Unirea şi i-a dat forma unui dialog politic — este vorba de sceneta dramatizată *Păcală şi Tîndală,* la sfîrşitul căreia e adăugată *Hora Unirii* — care sfîrşeşte cu un cîntec popular, menit să fie cîntat în curînd în cel mai mic bordei". Era sau o aluzie, sau, ceea ce rămîne mai probabil, o laudă proprie pe seama legăturilor diplomatului cu poetul moldovean. In orice caz, exagera asupra determinării pe care ar fi avut-o în privinţa scrierii *Horei.* Alecsandri a rescris *Hora Unirii* sub acţiunea Comitetului unionist din Iaşi, din care însuşi făcea parte. *Hora* a fost bine primită, cerută de tactica de mase a *Stelei Dunării.* Şi să nu se piardă din vedere schimburile intense de corespondenţă din acest timp dintre Alecsandri, Kogălniceanu, Ralet, Negri şi unioniştii munteni !

Steaoa Dunării din 28 iunie 1856 vestea imprimarea armonizării ei muzicale : *„Hora Unirii, poesie de Alecsandri, compusă din muzică naţională de d. A(lexandru) Flechtenmacher şi litografiată de D. Parteni, se află de vînzare la toate librăriile din Iaşi".* Semnalarea fixează

în timp momentul cînd *Hora Unirii* începe să circule melodic în popor, alimentînd propaganda unionistă, devenindu-i marş mobilizator. Peste cîţiva ani, Alecsandri însuşi, în gramatica limbii române ce tipăreşte în franţuzeşte, în colaborare cu Ubicini, fost secretar al guvernului provizoriu paşoptist din Bucureşti şi memorialist al lui, gramatică în care reproduce *Hora Unirii,* o adnotează „*Ce chant, devenu populaire, est la Marseillaise de l'Union des Roumains*“ *. Aceeaşi caracterizare de fapt i-o dă în *Familia* lui Iosif Vulcan (în 1866) şi G. Vegezzi Ruscalla, primul traducător al *Horei* în italieneşte.

Sub formă melodică, *Hora* a realizat tot atît de simţit ca şi circularele comitetelor districtuale unioniste şi, mai mult decît orice, rezistenţa organizată faţă de separatişti.

Peste o lună de la imprimarea armonizării, *Buletinul zilei,* din *Steaoa Dunării* (20 iunie 1856) informa asupra unui incident petrecut la Teatrul Naţional din Iaşi cu ocazia unui festival pentru ajutorarea indundaţiilor din Franţa, cînd „cîţiva dintre artiştii trupei române“ întîmpinau opoziţia lui Delmari, directorul teatrului, care pur şi simplu ferecase uşa teatrului. A trebuit să fie spartă uşa şi, cum redă reportajul asupra spectacolului din 22 iulie 1856, „publicul avu mulţumirea a auzi *Hora Unirii,* frumoasa compoziţiune a d. Flechtenmacher, executată de orchestră, pe care trupa a jucat-o.

Totul s-a încheiat cu aplaudări pline de entuziasm. Aga, şeful poliţiei capitalei, au fost ordonat anume D-sa actorilor, sub pedeapsa de a fi arestaţi, ca să nu înfăţişeze nimic afară din piesă ; *Hora Unirii* însă fusese intonată demonstrativ, de data aceasta la începutul reprezentaţiei“.

Steaoa Dunării din 23 şi 28 august relatează alt episod în legătură cu interdicţia oficială a *Horei.*

În timp ce la sate ea se instrumenta de către tarafuri, ca „vuietul unui cîntec naţional : *Hora Unirii*“, un oarecare Grigore Constantinescu, venit într-adins la Iaşi şi dorind s-o asculte executată de fanfară, a rugat pe capelmaistrul Herfner, dirijorul formaţiei din grădina publică, să execute şi acest cîntec naţional. Inimosul

* „Acest cîntec, ajuns popular, este *Marseieza* Unirii Românilor“.

cetățean a primit răspunsul : „Unde pot eu cînta de aceste ? Nu știți Dvs. că eu sînt om al cîrmuirii ?“ Și *Steaoa Dunării* exprimă părerea redacțională : „este pozitiv că capelmaistrul a fost mărginit de a cînta *Hora Unirii*“.

Xenopol, în memoriul academic *Unioniști și separatiști*, folosind gazeta *„L'Etoile du Danube“* din 8 ianuarie 1857, a dat elemente informative asupra campaniei caimacamilor Teodor Balș și Nicolae Vogoride împotriva *Horei Unirii*. Dar mai clar prigoana organizată împotriva *Horei* reiese din *Amintiri și istorie* de Alexandru Papadopol-Calimah, scrise în 1888 și păstrate în *Manuscrisul românesc 864*, din Biblioteca Academiei R. S. România : „Manifestațiunile cele mai pacinice, cele mai nevinovate pentru Unire erau pedepsite în toate chipurile ; așa vai și amar de bieții lăutari cari ar fi îndrăznit să cînte *Hora Unirei*, care cu toate acestea se cînta prin toate unghiurile țării, și cu cît cîrmuirea o prigonea și pedepsea cu bătăi cumplite pe lăutari că o cîntau, cu atît mai mult unioniștii făceau să se cînte și mai des, luînd sub apărarea lor și răsplătind cu dărnicie pe lăutari ; mai mulți amploiați din Secretariatul de Stat și din alte ministere au fost destituiți și prigoniți pentru că purtau cravate tricolore și inele (verigi) de aur zmălțuite tricolor, cu inscripțiunea «U n i r e a». Între aceștia pot cita pe Iancu Codrescu, pe Agarici, pe Jorescu și pe mulți alții. Îmi aduc aminte cu mulțumire că și eu am fost exilat din ordinul caimacamului Balș în iulie 1857 și învoit a-mi alege loc de exil Baea, moșia verei mele Luțica de Bedmar, născută Paladi, aproape de Fălticeni, pentru că într-o zi, trecînd prin Bîrlad, mergînd de la Iași la Stănicești, și fiind lume adunată la plimbare în grădina publică, am izbutit să-nduplec pe lăutarii ce cîntau în grădină să cînte *Hora Unirii*, deși ispravnicul (prefectul) dăduse strașnice porunci să nu îndrăznească nici un lăutar să cînte asemenea cîntece răzvrătitoare și pentru că scriam și subscriam în *Steaoa Dunării* și în *Zimbrul* articole pentru Unire“.

La 22 aprilie 1857 se publica circularea secretarului de stat Panait Balș, comunicînd ordinul Consiliului de Miniștri de a se rupe toate hîrtiile și proclamațiile Comitetului Unirii *(Circulara nr. 1064* din 22 aprilie 1857).

Cîntecul, însă, se răspîndi şi n-a putut fi oprit nici de circulările administraţiei, nici de samavolniciile poliţiei. Inaintea actului de la 24 ianuarie, el a devenit crainic şi bun al tuturor provinciilor româneşti. Gheorghe Creţianu constată în *Concordia* bucureşteană de la 8 iunie 1857 ; „Această arie naţională a devenit atît de populară încît nu e sat în care să nu se cînte. Am auzit pînă şi copii de 5 ani repetînd : » *Să ne dăm mînă cu mînă, cei cu inima română...*« Aceasta a devenit astăzi tema favorită a poeţilor români". Comentariul lui Creţianu este tipic pentru Muntenia.

Pentru Moldova, memorialistica lui Neculai Gane povesteşte şi redă caracteristici de reţinut în *Pagini răslețe,* despre *Hora Unirii* la Fălticeni : „După o demonstraţie contra caimacamului Vogoride, se auziră strigăte: «Muzica ! *Hora Unirei !*» Atunci tarafurile de lăutari, care în atîtea rînduri şi-au văzut scripcele şi cobzele lor umplute cu sorcoveţii şi irmilicii noştri, intonară în aplauzele puternice ale poporului întreagă *Hora Unirei,* vestita horă a lui Alecsandri, care era cîntecul înălţător, hrana noastră sufletească de toate zilele. Atunci toată lumea se prinse de mînă într-o horă strașnică, uriașă cum nu se mai văzuse în oraşul nostru, în care oameni de toate vîrstele, de toate treptele sociale jucau cu o furie nebună şi în acelaşi timp cîntau în cor : «*Hai să dăm mînă cu mînă...*» O ! cine ar putea descrie entuziasmul fără seamăn ce uneşte sumedenie de oameni care îşi vînturau căciulele în aer, frămîntau pămîntul cu călcăturile şi cîntau de răsuna văzduhul. Erau valurile poporului, care, întocmai ca un şuvoi ce a rupt stavilele, nu mai întîmpină piedici". Iar în *Spice,* tot el subliniază rolul propagandistic pe care cîntecul lui Alecsandri, răspîndit în armonizările lui Gheorghe Ucenescu şi Alexandru Flechtenmacher, l-a avut în răscolirea şi unificarea poporului pentru actul de la 24 ianuarie 1859 : „cîntarea lui înflăcărată a contribuit tot atît cît şi strădaniile oamenilor de stat la realizarea visului nostru secular : Unirea." Aceasta şi-a continuat rolul şi mai tîrziu, pînă la 1916. Cel puţin sub Cuza a avut funcţie de imn al statului. Ziarul *Dîmboviţa* (an. I, pag. 144) informează că la intrarea domnitorului în Teatrul Naţional din Bucureşti (în spectacol jucînd

și actorul unionist Matei Millo), fanfara Statului Major din București „au deschis spectacolul cu un marș asupra nemuritoarei *Hora Unirii*". Cîțiva dascăli munteni, necunoscînd portativele lui Flechtenmacher, au cerut lui Oprea Demetrescu, ucenic și ginere al lui Anton Pann, să le armonizeze și lor *Hora Unirii* în notația psaltică orientală, ceea ce li se îndeplini *(Imnuri și cîntece*, Rîmnicu-Vîlcei, 1877).

Hora Unirii a trecut munții în Ardeal, cu aceleași răsunete populare, și *Gazeta Transilvaniei* din 21 iunie 1861 informează că s-a cîntat la o reuniune politică din Iclod.

Au trecut multe cîntece pe buzele contemporanilor Unirii și poeme de tot soiul s-au perindat pe pagini de reviste, pe foi volante și-n cărți. Unele au stăruit o generație, două, amuțind apoi sau pierind din memorie. Altora, pentru o durată aproximativă, li s-a transcris libretul în cărticelele așa-numite ale *Dorului* de pe vremuri, dar *Hora Unirii* s-a păstrat mai bine de o sută de ani, ca una ce-a fost legată de poporul român și de lupta pentru închegarea statului național.

La sfîrșitul sesiunii Marii Adunări, în ziua de 21 decembrie 1857, Kogălniceanu ura reprezentanților marilor puteri ale Europei să-și însușească propunerile Divanurilor ad-hoc și prin ele să contribuie la „învierea României unite și autonome". Cum se temea că în culisele Convenției antiunioniștii vor ponegri și zădărnici realizarea Unirii, el fu de părere că pentru apărarea cauzei românești, sprijinindu-se și pe prietenii noștri din capitala Franței, să plece la Paris în februarie 1858.

La alegerile pentru Adunarea electivă înfruntă înverșunata opoziție a latifundiarilor separatiști și — contestat la Dorohoi — triumfează la Focșani, alegerea validîndu-i-se în ultima zi a anului.

Cînd la Iași reveni ex-domnitorul Mihail Sturdza și-și anunță candidatura la tronul celor două țări, Kogălniceanu îl apostrofă cu violență : „Ce cauți, ce vrei, umbră neputincioasă a nopții ? Nu vezi că se face ziuă ? Tu ai avut odată ființă și n-ai putut fi. Acum ce vrei, fiica pieirii ? Pieri ! retrage-te înapoi în haosul uitării ! Țara vrea lumină, progres, viață !"

Primele zile din 1859 îl confruntă pe Kogălniceanu cu ambițiile de domnie ale fostului domnitor, ale beizadelei Grigore, care se concurează cu tatăl său, ocazionînd public un spectacol scandalos de ură și corupție.

Întristător se prezenta situația și în partida națională, în care protagoniștii Costache Negri, Constantin Hurmuzaki, Vasile Alecsandri, Petre Mavrogheni, Lascăr Catargiu, Lascăr Rosetti, Kogălniceanu, punîndu-și candidatura la domnie și divizați pe mici facțiuni, își micșorau între ei șansele alegerii și sporeau pe-ale lui Mihail Sturdza.

Vasile Alecsandri, cu ascendent personal și cu aderenții cei mai numeroși în Adunarea electivă, făcu apel ca toți unioniștii candidați la tron să renunțe cu abnegație și pentru cauză în favoarea unui comiliton al lor, care nu ceruse înscrierea pe lista candidaturilor.

Kogălniceanu renunță, cel dintîi, în scris, la 3 ianuarie 1859 — după expunerea activității sale antimonarhice și prounioniste de pînă atunci, motivînd : „Voind dar a rămînea consecvent cu mine însumi și nevoind nici măcar indirect a dezice aceea ce odată am zis cu atîta solemnitate, vin dar a ruga pe onorabila Adunare ca să binevoiască a mă șterge din lista candidaților la Domnie".

La memorabila întrunire ce-avu loc în ziua următoare în sala „Elefantul" din Iași, fostă proprietate a lui Vasile Rosetti, și în care unioniștii, după lungi dezbateri, au hotărît candidatura colonelului Alexandru Ioan Cuza, absent de la întrunire, Kogălniceanu n-a luat parte. Cînd i se aduse acasă moțiunea s-o semneze — povestește Alex. D. Xenopol — Kogălniceanu întrebă pe Alexandru Beldiman asupra cui s-au decis membrii partidei sale :

— Mihail Sturdza ?
— Nu ! răspunse Beldiman
— Grigore Sturdza ?
— Iar nu ! i se răspunse.
— Atunci, dă-mi să iscălesc.

Cînd află că propozabilul era Cuza, exterioriză o stare de perfectă mulțumire.

Clădirea cenușie a fostei „Societăți medicale", construită de familia Roset la mijlocul secolului al

XVIII-lea dăinuieşte pînă astăzi pe bulevardul Independenţei nr. 72. Împintenată pe stîlpi groşi de piatră şi cu obloane groase de fier la ferestre, adăposteşte instituţii şi periodice similare : Muzeul de istorie naturală, Biblioteca medicală a Direcţiei sanitare a judeţului Iaşi, redacţia *Revista medico-chirurgicală Iaşi,* continuîndu-şi perspectiva printr-o alungită grădină tot anul înflorită.

La 5 ianuarie 1859 avu loc prin vot deschis alegerea.

Primul deputat — în ordinea alfabetică — care îşi dădu votul pentru Cuza, cu mîna dreaptă pe inimă, fu Vasile Alecsandri urmat, rînd pe rînd, de ceilalţi patruzeci şi opt de deputaţi ce-şi rostiră votul pozitiv tot pentru Cuza, inclusiv Mihail şi Grigore Sturdza. În faţa votării unanime, mitropolitul Sofronie Miclescu, preşedintele Adunării, proclamă „Domn stăpînitor Ţării Moldovei" pe colonelul Alexandru Ioan Cuza şi-l invită la tribună să depună jurămîntul ca şef al statului, în aplauzele interminabile ale supremului for. După ce Cuza iscăli protocolul, Kogălniceanu ieşi în întîmpinarea celui ales, al conducătorului politic şi cultural al luptei unioniste, la scăriţa tribunei şi rosti, vădit emoţionat, în numele plenului deputaţilor, urarea omagială de înscăunare, întregind-o cu cîteva pilduiri din istorie şi sfaturi din înseşi ţelurile luptei democratice de pînă atunci :

„Măria Ta,

După una sută cincizeci şi patru ani de dureri, de umiliri şi de degradaţie naţională, Moldova a reîntrat în vechiul său drept, consfinţit prin capitulaţiile sale, dreptul de a-şi alege pre capul său, pre domnul.

Prin înălţarea Ta pre tronul lui Ştefan cel Mare, s-a reînălţat însăşi naţionalitatea română. Alegîndu-te de capul său, neamul nostru a voit să împlinească o veche datorie către familia Ta, a voit să-i răsplătească sîngele strămoşilor Tăi, vărsat pentru libertăţile publice. Alegîndu-te pre tine Domn în ţara noastră, noi am vroit să arătăm lumei aceea ce toată ţara doreşte : la legi nouă, om nou.

O, Doamne ! mare și frumoasă îți este misia ! Constituția din 7 (19) august ne însemnează o epocă nouă și Măria Ta ești chemat să o deschizi ! Fii, dar, omul epocei ; fă ca legea să înlocuiască arbitrariul : fă ca legea să fie tare, iară Tu, Măria Ta, ca Domn, fii bun, fii blînd, fii bun mai ales pentru acei pentru care mai toți domnii trecuți au fost nepăsători sau răi.

Nu uita că cincizeci de deputați te-am ales domn, însă ai să domnești peste două milioane de oameni !

Fă, dar, ca domnia Ta să fie cu totul de pace și de dreptate, împacă patimile și urile dintre noi și reîntrodu în mijlocul nostru strămoșeasca frăție.

Fii simplu, Măria Ta, fii bun, fii Domn cetățean ; urechea Ta fie pururea deschisă la adevăr și închisă la minciună și lingușire.

Porți un frumos și scump nume, numele lui Alexandru cel Bun. Să trăiești dar mulți ani, ca și dînsul ; să domnești ca și dînsul, și fă, o, Doamne, ca prin dreptatea Europei, prin dezvoltarea instituțiilor noastre, prin simțimintele Tale patriotice, să mai putem ajunge la acele timpuri glorioase ale nației noastre, cînd Alexandru cel Bun zicea ambasadorilor împăratului din Bizanția că :

„România nu are alt ocrotitor decît pre Dumnezeu și sabia sa !"

Să trăiești, Măria Ta !"

Apoi, cu semnificație ierarhică, se înclină ușor cel dintîi înaintea prietenului dintotdeauna în care deslușea viitorul unor reforme epocale puse în slujba poporului de la Carpați și Dunăre.

Peste Iași ninsese. A doua zi — cum se citește într-o scrisoare de relatări către Ion Alecsandri, atunci la Paris, cu rosturi diplomatice — circa trei mii de cetățeni, identificîndu-l pe Vasile Alecsandri într-o sanie, l-au înconjurat cu urale, steaguri, muzici și dansuri, ovaționînd pe domnitorul ales și pe poet. O voce de stentor răzbi mulțimea și, chemînd fanfara militară, comandă :

— Cîntați, măi, *Hora Unirii,* că Alecsandri a făcut-o !

Alecsandri le răspunse mișcat :

— Fraților ! Să trăiască steagul Moldovei ! Steagul românesc pe care îl purtați cu atîta fală !

Onorul dat Unirii, poetului cetățean, *Horei Unirii,* lui Alexandru Ioan Cuza dură o oră, după care masele de entuziaști se-ndreptară cu același simț de recunoștință spre locuințele lui Kogălniceanu, Anastasie Panu și-ale altor fruntași naționali.

Cu un balcon de mezanin înaintînd spre stradă, casa lui Vasile Alecsandri, pe artera centrală ce-i poartă numele la nr. 3, se păstrează reconsiderată, adăpostind astăzi Muzeul Teatrului Național și Asociația Scriitorilor din Iași. Peste drum, la nr. 6, a fost redacția *Vieții românești,* într-o clădire ce s-a dărîmat, iar la nr. 8 funcționează redacțiile ziarului județean *Flacăra Iașului* și revistelor *Convorbiri literare* și *Cronica.* Pe placa memorială cu basorelief călătorul citește :

VASILE ALECSANDRI
1821—1890

Poet, prozator și fondator
al dramaturgiei românești.

La 10 ianuarie ieși la iveală în Iași un complot separatist, dirijat de beizadea Grigore Sturdza, avînd căpetenie pe Murad-bei și țel : uciderea lui Kogălniceanu cu preț de 1 000 de galbeni și o slujbă de rang înalt.

Alegerea lui Cuza la București

Vestea alegerii lui Cuza ajunsă la București lărgi sfera bucuriei și activiză cercurile unioniste frățești și pe candidații propozabili. Presa partidei naționale jubila. C. A. Rosetti știa că se inițiase o subscripție publică, prin care să se dăruiască cetățeanului Mihail Kogălniceanu o moșie în valoare de 50 000 de galbeni, căreia să i se dea numele Kogălniceanu.

În București propunerile de candidaturi la tronul Valahiei traversară aceleași crize ca și cea din 3 și 4 ianuarie la Iași, avînd de înfruntat ambițiile fraților George Bibescu și Barbu Știrbei, foști domnitori, și pe ale fruntașilor partidei naționale, concurîndu-și într-un

bizar calcul, şansele de a fi aleşi. Sub presiunea maselor de ţărani, de meseriaşi, de negustori, cărturari înaintaţi, de desculţi conduşi de Mircea Mălăeru, fost deputat în Divanul ad-hoc, care ocupaseră Dealul Mitropoliei, impunîndu-şi opţiunea pentru alegerea lui Alexandru Ioan Cuza, Adunarea electivă din Bucureşti desemnă la 24 ianuarie suveran al Valahiei pe alesul Moldovei de la 5 ianuarie 1859.

„Act energic al întregii naţiuni române", cum preciza Mihail Kogălniceanu în adunarea legiuitoare a ţării în 1863, evenimentul de la 24 ianuarie 1859 se înscrie printre uriaşele înfăptuiri ale maselor largi populare din Moldova şi Muntenia, corespunzînd luptei multiseculare a naţiunii pentru realizarea firescului stat naţional român independent şi suveran.

O delegaţie de deputaţi munteni, formată din Nicolae Golescu, Costache A. Rosetti, Climent, episcopul de Argeş, Alexandru Florescu, Scarlat Creţulescu şi Barbu Slătineanu, fu trimisă îndată în capitala Moldovei, călătorind pe ruta lui Ion Ghica din 1840, să ducă rezultatul scrutinului de la Bucureşti şi să invite pe Cuza să vină să depună jurămîntul de credinţă ca domnitor. În protocolul primirii delegaţiei, Kogălniceanu jucă un rol important şi tot lui îi reveni sarcina să redacteze depeşa de felicitare către Camera electivă a Munteniei şi să pregătească la Bucureşti, către care era plecat la 2 februarie, în fruntea unei delegaţii de deputaţi moldoveni, întîmpinarea dublului ales în capitala Valahiei, duminică 8 februarie, într-un adevărat val de flori, concert de urale, peisaj de flamuri, arcuri de triumf, panotaje istorice, balcoane împodobite, deputăţii şi cîntece, începînd de dincolo de Otopeni şi pînă la palatul domnesc, de pe podul Mogoşoaiei, construit de logofăt Dinicu Golescu (astăzi în Piaţa Victoriei nr. 1).

Prin mesager special, Kogălniceanu informa cu o zi înainte pe Alexandru Ioan Cuza asupra pregătirilor bucureştenilor în vederea sărbătoreştei întîmpinări: „Poporul este îmbătat de entuziasm. Încă de astăzi de dimineaţă, oraşul este în sărbătoare. Toată lumea a ieşit pe stradă. Veţi primi o ovaţie cum niciodată un prinţ în Principate, dar ce spun eu, în marele state n-a avut. Reacţionarii se urneau din loc şi băgau intrigi pînă

aseară. Astăzi sînt loviți pînă la încremenire ! Ei nici nu mai credeau în sosirea Voastră, ba încă și începuseră să semneze proteste colective. Părerea tuturor oamenilor cu judecată este ca Alteța Voastră să spună clar și precis, că, ales prin mandatarii legali ai celor două popoare moldovean și muntean, prin grația lui Dumnezeu și voința națională veți apăra și autonomia țării și drepturile pe care le deținеți de la națiune și că sînteți hotărît să întrebuințați asprimea contra tuturor celor care atîță la intrigi. Fiți foarte serios cu marii boieri de aici. Mîna Dumneavoastră binevoitoare, tonul Vostru familiar față de ei ar fi interpretate ca un semn de slăbiciune.

În schimb, Principe, cu partidul național, cu negustorii, cu poporul, fiți așa cum ați fost la Iași. Toate inimile vă vor fi cîștigate".

Martor al primirii alesului românilor din cele două principate, Dimitrie A. Sturdza scria lui Vasile Alecsandri atunci la Paris : „La București, de pildă, el e omul cel mai popular. N-am văzut niciodată salutîndu-se un suveran cu mai multă dragoste și serbări publice ca în această primă capitală a României".

Kogălniceanu luă cuvîntul la 14 februarie în Adunarea electivă a Munteniei ca reprezentant al Adunării din Iași, scoțînd în relief acțiunile unioniste ale moldovenilor, importanța dublei alegeri a lui Cuza și înfloritoarele perspective statale ale românilor prin dezvoltarea Unirii : „Trebuie să ne pregătim prin chipuri înțelepte, însă temeinice. O nație care își are conștiința drepturilor sale trebuie să aibă și curajul de a se apăra, numai atuncea ea este respectată ; votul dv. din 24 ianuarie ne-a ridicat înaintea Europei ; ne vom ridica încă și mai mult cînd îi vom dovedi că știm să apărăm aceea ce am făcut ; și că, cu toate greutățile, Unirea trebuie să fie rezultatul lucrărilor și al țintirilor noastre ; Unirea este vocea lui d-zeu ; Unirea este atît de necesară, încît fără dînsa nu ne este cu putință a dezlega nici chiar chestiile sociale, la soluția cărora sîntem îndatorați, prin Convenție, de a proceda. Unirea este folositoare pentru ambele țări surori".

„La legi noi oameni noi"

În Comisia centrală de la Focșani

Prin alegerea lui Alexandru Ioan Cuza pe tronul celor două Principate, Unirea nu s-a realizat în complexul ei. Ar fi ușurință să se creadă că de-acum s-au îndeplinit deziderateleperseverentei lupte reformiste și că vîrfurile reacțiunii au capitulat. Dimpotrivă, marea boierime și aliații ei, separatiștii, s-au cantonat pe pozițiile dîrzei reacțiuni pentru a-și apăra privilegiile economice și sociale, au recurs la calomnii, la cereri pe lîngă curțile imperiale europene, au complotat și au pactizat, ca vrăjmași ai patriei, cu dușmanii de peste hotare ai poporului român cerînd intervenția armatelor străine spre a dezuni, ca pînă la 24 Ianuarie 1859, țărișoarele mărginite la Milcov.

După ce Adunarea electivă a Moldovei și-a încheiat lucrările la 6 mai 1859, Kogălniceanu participă însuflețit, începînd din 10 iunie, la dezbaterile Comisiunii centrale de la Focșani, propunînd și intervenind pasionat în discutarea unor proiecte de legi și instrucțiuni procedurale în vederea unificării legislației Principatelor-Unite, precum : redactarea viitoarei legi fundamentale a statului, regimul deputaților membri ai Comisiunii centrale, organizarea biroului, sediul și constituirea conducerii Comisiunii, regulamentul ședințelor și difuzarea protocoalelor, principiile care trebuie să prezideze la alcătuirea Constituției Principatelor-Unite, organizarea învățămîntului public, proiectul de lege privitor la recrutare, acordarea de recompense și pensii

6-le. Proprietatea, în înțelegere cu representațiunea comunei, va otări locurile trebuitoare pentru biserică, sinagogă, școală, fereștău publice, casă comunală și țînterime creștinu și israelitu. De pe aceste locuri, date în perpetua dispositiune a comunei, proprietatea nu va lua nici un embatic, seau ori ce altă dare, întru cât ele vor fi întrebuințate la destinațiunea lor.

7-le. Negutitorilor ce facu speculă de vinu și rachiu cu rădicata, proprietatea le va da voie așĭ face magasale sau pivnițe în pămînt, sub dealul Ortiescilor. Pentru aceste magasine, se va plăti un embatic de trii douedecerĭ de fie-care ușiă seau gură de pivniță. Negutitorii nu vor putea face la acele magasine nici o vîndare alta de cât cu deradicata, adecă numaĭ cu vasul de la patrucinci vedre în susă. Orĭ ce introducere în țîrg de vinu seau spirtu de la acele magasiĭ, nu se va putea face de cât cu scirea proprietățiĭ, seau a antreprenorului veniturilor de pe acest țîrg, și cu plata cătră proprietate, statornicită la punctul 2 din acestu așiedemîntu.

8-le. La casul când se va întinde țîrgul astă-felu, în cât să cuprindă și locurile de magasiĭ, atunce aceste locurĭ vor fi supuse așiedemîntului țîrgului Drâncenĭ; și prin urmare din momentul acela, ele vor fi supuse la embatic pe stănjinĭ, și la plata pe vin și spirtu în folosul proprietățeĭ, întocmaĭ cu cele statornicite la punturile 1 și 2 din acest așiedemîntu.

9-le. La strămutarea stăpînirĭ binalelor și a locurilor din țîrgul Drâncenii, de la o persoană la alta, proprietatea se va mărgini în singura întrebuințiare a drepturilor statornicite actualu de Codul Civil al țierĭ pentru embaticurĭ.

10. Acest așiedemînt, făcîndusse în urma unei tocmelĭ și învoelĭ deshătută și priimită, atît de cătră proprietate cât și de cătră negutitorii fundatorĭ aĭ țîrgului Drâncenĭ, și proprietariul moșieĭ la fundarea acestui țîrg, legîndusse în folosul comunei de mai multe venitură actuale a le proprietățiĭ legiuit întrebuințiate pe la alte țîrgurĭ particulare, nicĭ o modificațiune în acest așiedemîntu, și în veniturile reservate proprietățiĭ, nu se va putea face fără consimțimîntul formal, atât al proprietățiĭ cât și al comunei representată prin legiuita sa autoritate, și aceasta chiar și cându legiuirile astădĭ în vigoare regîdătoare drepturilor proprietățiĭ fonciare, vorŭ priimi vre o schimbare.

11. Proprietariul moșieĭ Drâncenii și Ortieștiĭ, nu ea nicĭ o îndatorire și nu înțielege a statornici nicĭ o sierbie din partea țîrgoveților de Drâncenĭ asupra moșieĭ sale, încât privesce pășunatul vitelor lor. Fără de cât până la anul 1873 Ianuarie întâĭ, el se îndatorește a pășuna pe imașiile și sulaturile de pe moșiea sa până la una sută doue-dieci capite vite mari (seau micĭ după analogie) și anume nu mai mult de cât până la trii capite de vite mari de un țîrgoveț. Pentru aceste, stăpânii vitelor vor plăti varaticul cu doĭ leĭ mai josŭ, de cât prețiul cel vor respunde anual proprietățiĭ, redicșit din Rîpi, Cotu Germănescii, Ortieștiĭ și Drâncenii. Nemulțimînduse cu acestu prețiu, țîrgoveții vor fi liberĭ așĭ cumpara imașie pe alte moșiĭ, fără cea mai micĭ împotrivire din partea proprietățiĭ.

12. Acest așiedemînt își are de astădĭ toată și deplina sa putere. Originalul întărit de Tribunalul competent se va încredința în mâna autorităței comunale, representanta țîrgului Drâncenii, îndată ce aceasta se va constitua definitivŭ. O copie tipărită de pe acest așiedemînt se va alătura la actul ce proprietatea va da fie cărŭia embaticarŭ, despre cătimea stînjinilor de pămînt ce va fi luatŭ.

Și spre întocmaĭ și perpectua urmare și păzire a acestui așiedemîntŭ, am scrisŭ și subscrisŭ cu propria mea mână acestŭ esemplar, îndestrăndul și cu sigilulŭ meŭ, ca să serveze de document vecinic al nouluĭ țîrgŭ Drâncenii, pre care a 'l'ot Puternicul Dumnedeŭ să'l facă locașiŭ de pace, de înfrățire și de bună stare, și să'l ferească deapururea de totŭ pericolul și de toată nenorocirea.

Datŭ în anul una mie opt sute cinci dieci și trii, luna April în 10 dile.

Mihail Kogălniceanu.

Partea finală din *Așezămîntul tîrgului Drînceni,* imprimat de Kogălniceanu în vederea unor concesionări economice locale (facsimil)

văduvelor și răniților în urma luptei pompierilor din 1848 pe Dealul Spirei, situația mănăstirilor neînchinate, sancționarea persoanelor ce-ar complota cu puterile străine împotriva integrității statului român, desființarea privilegiilor de clasă, regimul drumurilor, apelor curgătoare și vămilor, desființarea pedepsei cu moartea, regimul presei, deschiderea unui port la Marea Neagră, regimul actelor de stare civilă, gratuitatea și obligativitatea învățământului primar, cenzura și libertatea presei, puterea judecătorească și puterea constituțională domnească, legea privind relațiile dintre proprietari și țărani, dreptul Curții de casație de a judeca pe miniștrii și deputații incorecți și de a controla actele Curții de

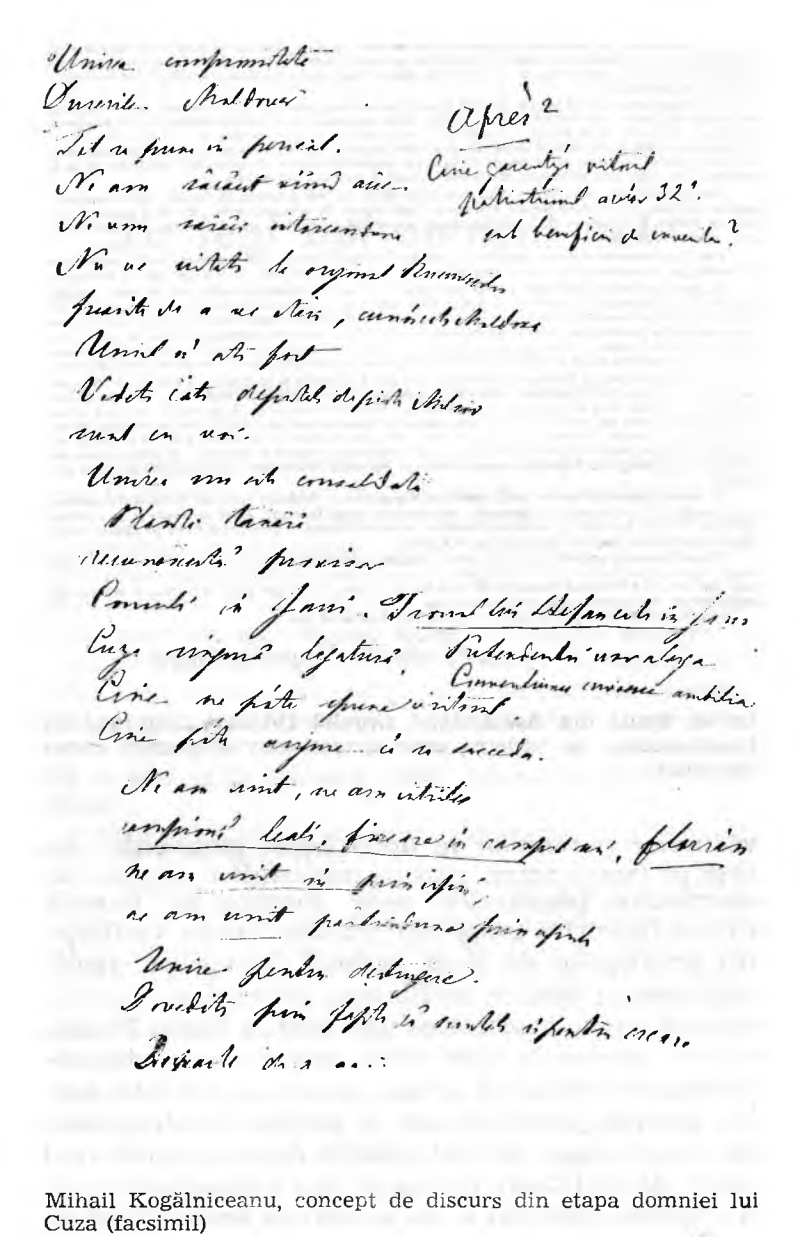

Mihail Kogălniceanu, concept de discurs din etapa domniei lui Cuza (facsimil)

apel a tribunalelor, atribuţiile de graţiere ale domnitorului, votul universal, constituirea şi atribuţiile Curţilor cu juri, magistratura militară, bugetul statului, organizarea administrativă a ţării, culorile drapelului naţional, legea electorală şi stabilirea venitului alegătorilor, alegerea magistraţilor, aplicabilitatea legilor elaborate de Comisiunea centrală în ambele Principate. La 1 octombrie 1859 se pronunţă ca oraşul Bucureşti să devină capitala statului român, argumentînd că este „aproape de arterul principal al comerţului, al bogăţiei Principa-

Catinca Kogălniceanu, născută Jora, soţia lui Mihail Kogălniceanu

telor Unite, Dunărea, pe drumul cel mare al Occidentului, către Orient, cu o populaţie numeroasă, compactă şi eminent românească".

Întiia prezidenţie de Consiliu

În apropiatele alegeri pentru noua legislatură moldoveană, Kogălniceanu îşi pune candidatura la Focşani, difuzînd corpului electoral o adevărată profesie de credinţă, datată 14 februarie 1860, autoprezentîndu-şi rîvnele, amintind bătăliile sociale şi naţionale ce-l însufleţiseră pînă atunci şi prin aspiraţii ferme ce-i constituiau programul cetăţenesc :

„I. Sînt şi voi fi toată viaţa mea pentru Unirea Principatelor Române. Voturile din 5 şi 24 Ianuarie 1859, prin care am înălţat pe Alexandru Ioan I pe tronul Principatelor Unite, nefiind decît sublima expresie a eternei dorinţi a românilor, voi susţine cu orice preţ tronul la a căruia fundare am participat şi eu. Voi reclama îmbunătăţirea guvernului, voi combate orice act al miniştrilor care mi se va părea contrariu principiului ce reprezentează domnitorul în ochii naţiei ; dar voi prigoni cu toată energia, orice plan, orice partidă ţintitoare la a aduce răsturnarea ; căci dacă sînt pentru îmbunătăţire, nu sînt şi nu voi fi pentru răsturnare.

2. Sînt pentru întemeierea guvernului constituţional reprezentativ în toată puterea şi întinderea cuvîntului, precum şi pentru toate libertăţile care-i sînt sufletul şi consecinţa : libertatea conştiinţei, a presei, a întrunirei, a petiţiei. Sînt pentru statornicirea legilor care din apărarea onoarei, vieţii şi proprietăţii fiecăruia cetăţean, de orice clasă ar fi, să facă un adevăr pre care nimine să nu îndrăznească a-l călca. Sînt pentru supremaţia Adunărei pentru că numai o Adunare neatîrnată poate introduce în ţară libertatea, legalitatea şi siguritatea *, pentru că numai o Adunare neatîrnată poate da puterei executive tăria şi energia trebuitoare spre a face binele

* Siguranţa de viaţă.

și a stăvili răul, făcînd din puterea executivă organul legii și expresia voinței naționale.

3. Sînt pentru reforma legei electorale actuală, care este defectuoasă și exclude de la reprezentare națională majoritatea nației.

4. Sînt pentru legea necompatibilităților, neputînd cineva fi totodată bun deputat și bun funcționar, și fără o asemenea lege, ar fi confundate puterile executive și legislative.

5. Sînt pentru așezarea dărilor pe un sistem de dreptate pentru toți cetățenii, adică ca fiecare să ieie parte la sarcinile statului în proporție cu averea sa. Sînt însă totodată pentru sporirea dărilor numai într-un chip ușor, treptat, și numai întrucît se va cere de adevăratele interese ale statului. Sînt pentru controlul cel mai aspru asupra întrebuințărei banilor țărei.

Dări mari și împrumuturi nu înțeleg decît atunce cînd mijloacele ordinare nu ar fi îndestulătoare, decît atunce cînd s-ar atinge de un mare interes al țărei.

6. Cu atîta mai mult sînt pentru întemeierea de bancă și de institute de credit, fiindcă numai aceste pot ridica agricultura, comerțul și industria.

7. Sînt pentru organizarea marilor lucrări publice : drumuri de fier, canaluri, porturi, cît aceste vor îndoi avuția națională și prin urmare și averea fiecărui particular.

8. Sînt pentru cea mai mare răspîndire a învățăturei publice, astfel fiecare oraș să-și aibă gimnaziul său și fiecare sat să-și aibă școala sa primară, astfel încît fiecare român să știe scrie, ceti și, prin urmare, a cunoaște și a apăra drepturile sale.

9. Sînt pentru cea mai întinsă dezvoltare a instituților municipale. Socotesc că nimine nu cunoaște mai bine interesele locale decît localnicii ; de aceea sînt pentru ca toate interesele locale să se caute de autoritățile locale ; de aceea sprijin neatîrnarea muncipalităților urbane și rurale.

10. Sînt pentru libertatea industriei și a comerțului, care astăzi și sînt așa de libere, încît străinii au ajuns a fi mai favorizați decît toți pămîntenii. Însă întrucît vom fi încunjurați de staturi cu sistemuri protecționate, întrucît vom avea jurisdicție consulară, voi stărui pentru

ocrotirea comerţului şi a industriei naţionale, care, de abia născînde, au trebuinţă de o deosebită îngrijire din partea guvernului. Au însăşi copacii şi florile, cînd sînt tinere, cînd se răsădesc, nu se ocrotesc de grădinar, nu se udă, nu se apără în contra arşiţei sau a aerului ?

11. Sînt pentru emancipaţia ţăranilor prin desăvîrşita lor împroprietărire pe pămînturile astăzi în stăpînirea lor, aceasta însă cu întreaga şi deplina înainte plătită despăgubire a proprietarilor de moşii.

12. Sînt pentru neatîrnarea şi neamovibilitatea corpului judecătoresc ; sînt pentru introducerea juriului în procesele criminale, de presă şi politice.

13. Sînt pentru reforma şi îmbunătăţirea clerului.

14. Sînt, în sfîrşit, pentru cea mai strictă şi temeinică responsabilitate a miniştrilor şi a tuturor funcţionarilor statului ; fiindcă fără o reală responsabilitate a acelor care au puterea şi legile în mînă, este cu neputinţă de a avea legalitate.

Iată principiile care le-am profesat de-a pururea şi pe care şi în viitor le voi apăra în orice ocazie şi în orice poziţie mă voi afla".

Pentru durata cît a funcţionat ca membru al Comisiei centrale, Kogălniceanu a donat statului totalul diurnelor lui pentru ca, din acest cuantum, să se finanţeze o catedră de ştiinţe comerciale în oraşul Focşani.

Esenţialitatea automărturisirii lui Kogălniceanu o dovedeşte programul cabinetului ministerial prezidat de el, tot el răspunzînd şi de „internele" Moldovei ce i se încredinţează la 30 aprilie 1860, urmînd guvernului Vasile Sturdza, program prezentat Adunării elective din Iaşi la 4 mai :

„Programul nostru va sta în însăşi actele noastre.

Recunoaşterea votului din 5 şi 24 Ianuarie 1859 este cea mai puternică dovadă că autonomia românească este un adevăr ce nu se mai contestează de nimene şi că oricînd românii vor şti a fi la înălţimea situaţiei, Europa nu se va uita la ei cu nepăsare.

Vechile noastre trataturi sînt consfinţite atît prin Tratatul de la Paris cît şi prin Convenţia din 7/19 august 1858. Rezămîndu-se pe drepturile ce decurg din aceste acturi seculare, noi vom sprijini autonomia ţărei, ca o scumpă şi neprescriptibilă moştenire.

PROIECTŬ

de

CONSTITUTIUNEA

Principatelorŭ-Unite

MOLDAVIA ŞI ŢĔRRA ROMÂNEASCA

Elaboratŭ de Comissiunea Centralâ

şi

PROTOCOLELE

Comissiunei Centrale

Atingâtóre de Constitutiune

publicate

de

M. Kogălniceanu

Denstatŭ de Fokmani

ui fostŭ membru ai Komisiunei Centrale din partea Adunării Moldavei.

Vol. I.

Проектъ де Конституциune ши дискусиunea ценералъ.

IASSI

Tipografia Meseriaşi Podulŭ-Lungŭ

1861.

Pagina de titlu a proiectului de Constituţie a Principatelor Unite, redactat de Kogălniceanu şi dezbătut în Comisia centrală de la Focşani în 1861 (facsimil)

Alexandru Ioan Cuza, domnitorul Principatelor Unite (fotografie)

Dezvoltarea şi întărirea naţionalităţii române vor fi ţelul neadormitelor noastre stăruinţi, sufletul tuturor lucrărilor noastre, ca aşa să avem nu numai a dori, dar şi a dobîndi realizarea mîntuitorului princip : Unirea.

În relaţiile noastre internaţionale, politica guvernului va fi întemeiată pe demnitate, drepturile şi interesele ţărei care ne vor fi pururea scumpe.

În sfera atribuţiilor noastre vom lucra cu tot dinadinsul pentru cît mai curînda şi întreaga unificare a instituţiilor şi a legilor Principatelor Unite.

Vom pune luarea aminte cea mai scrupuloasă ca la această mare reformă să lucrăm în cea mai strînsă împreună înţelegere cu ministerul din Bucureşti, ca aşa, din ce în ce mai mult, Unirea să ajungă a fi un fact îndeplinit !"

Asigura corpul legiuitor că guvernul — avînd la departamentul Externelor pe Mihail Jora, la Justiţie pe Damaschin Bojinca, la Finanţe pe Eugen Alcaz, la Război pe colonelul Gheorghe Adrian şi la Culte şi şcoli pe arhimandritul Melchisedek Ştefănescu — va respecta Convenţia din 7/19 august 1858, principiul responsabilităţii şi solidarităţii ministeriale, libertăţile cetăţeneşti, legalitatea şi moralitatea administrativă şi o serie de reforme „înainte mergătoare ale regeneraţiei naţionale", din care anunţă pe cele fundamentale :

„Reformele cele mai esenţiale şi care reclamă toată bunăvoitoarea şi dreapta atenţie a marelor corpuri ale statului sînt : reforma legii electorale şi îmbunătăţirea soartei ţăranilor prin revizia legii care regulează relaţiile dintre dînşii şi dintre proprietarii de pămînt.

Serioasa şi temeinica organizare a puterii armate, în proporţie cu trebuinţele şi cu mijloacele ţărei, vor găsi în ministerul nostru cea mai energică îngrijire. Instituţiile militare au fost odată puterea şi fala României. Cît ele au fost în picioare, autonomia Principatelor n-a fost un cuvînt sec [...]

În ordinul îmbunătăţirilor materiale, răspîndirea instrucţiei publice, ridicarea şi îmbunătăţirea soartei clerului, dezvoltarea industriei şi a comerţului, şi mai ales înflorirea agriculturii, marea noastră bogăţie naţională, vor chema deosebită activitate din partea administra-

ţiei, şi în măsură cu mijloacele şi cu tot concursul ce sîntem siguri că ni se vor da de reprezentanţii naţiei.

Mai este o chestie de mare importanţă pentru Principatele Unite : aceasta este chestia mănăstirilor închinate locurilor de jos, chestie care au preocupat pre însăşi puterile subscriitoare Convenţiei. Ministeriul îi va da o deosebită luare aminte. Din parte-ne, domnilor deputaţi, vă putem încredinţa, că în toate lucrările atingătoare de această gravă chestie noi vom fi conştiincioşii apărători ai drepturilor şi intereselor ţării şi nici o hotărîre definitivă nu se va lua fără concursul puterii legislative."

Ca şi Şcoala specială de muzică şi declamaţiune, viitorul Conservator, Muzeul naţional de pictură din Iaşi a fost înfiinţat de Kogălniceanu, aşezîndu-i în frunte, la 20 august 1860, pe renumitul pictor academist Gheorghe Panaiteanu-Bardasare.

Din această epocă se leagă sprijinul pe care Kogălniceanu, călător în 1860 în Munţii Neamţului şi admirînd picturile murale de la mănăstirea Agapia, l-a dat tînărului pictor N. Grigorescu de a merge să-şi desăvîrşească arta sa în atelierele pariziene şi în pădurea de la Barbizon, acordîndu-i o bursă de 260 galbeni din bugetul Moldovei pe 1862, deschizînd o listă de subscrieri în acelaşi scop şi motivînd în *Monitorul Oficial* al Moldovei din 11 iulie 1861 : „Tablourile care ornează acea zidire, prin bogăţia compoziţiei, adevărul şi vivacitatea coloritului lor, formează pentru Moldova o adevărată galerie de pictură, care va atrage întotdeauna admiraţia românilor şi stima străinului cunoscător care ar călători prin acele îndepărtate locuri".

Păstrînd permanent contacte cu politicienii, gazetarii şi scriitorii români din Transilvania, Kogălniceanu a acordat subvenţii în 1860 tipografiei din Sibiu şi liceului din Braşov. Peste doi ani, „Asociaţiunea română" din Sibiu îl va alege membru de onoare al său. Bănește sprijină imprimarea *Memoriului* lui Gheorghe Bariţ în Sibiu (1882) şi traducerea acestuia dată în limba franceză *(Mémoire politique des Transsylvains)* de către profesorul Bonifaciu Florescu, fiul natural al lui Nicolae Bălcescu, în tipografia bucureşteană condusă de Petre Ispirescu.

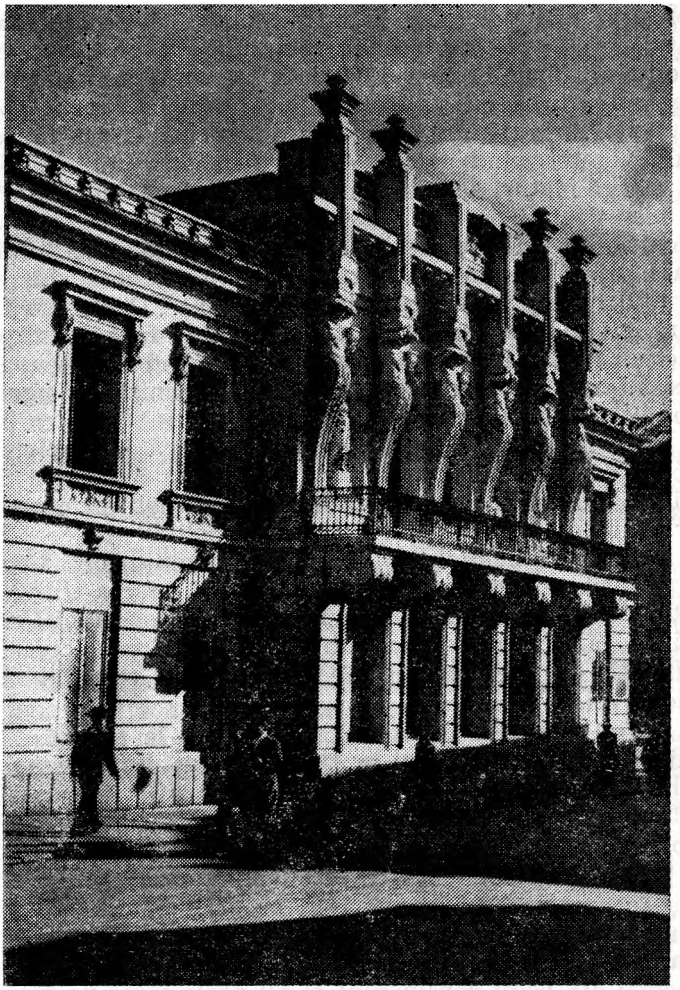

Locuința din Iași a domnitorului Alexandru Ioan Cuza, astăzi Muzeul Unirii (strada Lăpușneanu nr. 14).

Mergînd înaintea vremii sale și în responsabilitățile de premier al Consiliului de Miniștri și de titular la Interne, Kogălniceanu a ripostat energic învechitelor metode rigide și dogmatice din administrație, demascînd

corupția, samavolniciile, falsurile și alte sechele din aparatul de stat al timpului. Prin circulare expediate prefecților la 3 și 11 mai 1860 le-a transmis instrucțiuni pentru păzirea cu strictețe a legalității, să apere „pe muncitorii de pămînt în contra abuzurilor și-a arbitrarului", interzicînd bătaia. A dat dispoziții, hotărînd să se aleagă sfaturi sătești dintre cei mai vrednici plugari. A teoretizat și promovat o politică de însănătoșire economică, de ridicare a standardului de viață și de luminare prin învățămînt, pe care-l voiește generalizat, în primul rînd prin alfabetizarea maselor : „Doresc ca în țară, cît mai curînd să nu fie o comună fără școală și nici un român fără a ști a scrie și citi. Cînd vom ajunge acest fericit moment vom putea fi în liniște și siguri de viitorul patriei noastre".

De inițiativa lui Kogălniceanu se leagă întemeierea Școlii de comerț, a Școlii de farmacie, a Facultății de științe, a cîtorva gimnazii, a numeroase școli primare și grădinițe de copii din Iași și din alte localități.

Dacă la 16 octombrie comunica domnitorului Cuza pregătirile întreprinse la Iași pentru înființarea Universității locale, peste zece zile, în prezența domnului Unirii, Kogălniceanu semna, sub parafa lui Cuza, actul de fundație a institutului de învățămînt superior al Moldovei.

Sediul vechii Universități, întemeiată la propunerea lui Mihail Kogălniceanu în 1860, în fosta casă Costache Ghica, construită între 1759—1765, se află pe actuala stradă a Universității nr. 16. Restaurat în 1960, el adăpostește astăzi filiala ieșeană a Academiei R.S. România.

Într-o corespondență către suveran, primul-ministru ieșean apreciază în august 1861 că problema mănăstirilor pămîntene închinate este „una din chestiile cele mai naționale și mai vitale pentru Principatele Unite" și tocmai din acest considerent el nu poate pune pe picior de egalitate cele două categorii de mănăstiri din țară : „închinate" și „neînchinate", cînd cele dintîi se socot stat în stat, spoliază avuția națională și pretind pe încă cinci ani regim preferențial în speculații funciare.

În vederea soluționării prin expropriere, apropiatul sfetnic propunea lui Cuza formula prelungirii contractelor în curs pe numai un an, pînă la 23 aprilie 1862,

după care să se procedeze la secularizare : „Concentrînd, dar, toată energia noastră, guvern, camere și națiе, pentru ca această chestie, care se prelungește de atîta vreme, să vie cît mai curînd la soluți<onare>a ei, Consiliul miniștrilor Înălțimei-Voastre a socotit că pînă atuncea guvernul trebuie a pune toată stăruința spre a depărta orice conflict, orice amestec care ar putea îngreuia sau comprometa succesul stăruințelor sale".

Ca urmare a rezistenței conservatorilor și a liberalilor față de proiectele de reformă ale lui Cuza, inițiate și susținute juridicește de Kogălniceanu, încordarea între guvernul N. Kretzulescu și opoziție crescu după deschiderea sesiunii parlamentare din 13 decembrie 1862, vremea cînd s-a încheiat pactul dintre partidele reacționare, cunoscut sub denumirea de „monstruoasa coaliție".

În contraproiectul de răspuns la mesajul tronului din anul următor, deputații „monstruoasei coaliții" înfierau acțiunile democratice ale lui Cuza și calomniau grosolan persoana domnitorului. Cînd documentul a fost adus la palat, Cuza cu demnitate refuză să-i fie citit. Adunarea folosi acest pretext pentru a da vot de blam guvernului Kretzulescu și recurse la acțiuni vehemente împotriva domnitorului, propunînd — între altele — să fie trimiși plenipotențiari speciali la curțile din Paris, Londra și Viena spre „a dobîndi un principe străin".

În aceste împrejurări izbucnesc mișcări de masă țărănești în județele Ilfov, Prahova și Ialomița conduse de Mircea Mălăieru. Gloatele cer desființarea clăcii și împroprietărirea rurală, reforme ce nu mai puteau fi tergiversate.

Cabinetul marilor reforme

Cuza însărcinează la 12 octombrie 1863 pe Kogălniceanu să formeze un guvern menit să înfrunte coaliția reacționară, să ducă la bun sfîrșit secularizarea averilor mănăstirești și să legifereze reforma agrară pentru care Kogălniceanu întreprinsese acțiuni parlamentare, dar fără succes în timpul guvernării sale dintre 1860—1861.

Proiectul legii secularizării averilor mănăstireşti, redactat — cum dovedesc autografele — de către M. Kogălniceanu, Cuza îl trimisese Adunării legiuitoare prin adresa domnească nr. 1249 din 12 decembrie 1863, motivînd că o face la „cererile unanime şi des repetate ale naţiunii" şi potrivit votului din 22 decembrie 1862 al corpului legiuitor.

Readucerea în patrimoniul funciar al ţării a pămînturilor acaparate de „locurile sfinte" din Orient constituia rezolvarea primei părţi a viitoarei reforme agrare.

„În marea eră în care avem a păşi"

În lungul şi cunoscutul său discurs despre îmbunătăţirea soartei ţăranilor, rostit în Adunarea legiuitoare la 25 mai 1862 — şi din care vom reproduce peroraţia finală — Kogălniceanu caracteriza fronturile dezbaterii, succesivele proiecte ale reformei agrare : „lupta între trecut şi viitor", făţişe confruntări între societatea veche şi cea modernă. Esenţa problemei prefigura, după propria-i experienţă, „temelia naţionalităţii române" :

„O, nu drămuiţi brazda de pămînt trebuitoare hranei ţăranilor. Gîndiţi la durerile, la patimile, la lipsurile trecutului lor. Gîndiţi la originea averilor d-v ; gîndiţi că cea mai mare parte din ele o datoraţi muncii şi sudorilor lor. Închipuiţi-vă că părinţii lor s-au luptat alături cu părinţii noştri pentru salvarea ţării şi-a altarului. Gîndiţi că, mîine poate, ora pericolului poate iarăşi suna ; că fără dînşii nu veţi putea apăra nici Patria, nici averile, nici drepturile voastre, şi că odată ţara căzută nu veţi fi decît slugile străinilor, cînd astăzi sînteţi în capul României, în capul unei ţări libere şi autonome.

Aduceţi-vă aminte că atunci cînd era ocupaţiunea străină mulţi din noi treceam hotarul, iar ţăranii rămîneau şi ne păzeau moşiile şi averile !

Închipuiţi-vă care era soarta nenorociţilor noştri ţărani în acele triste timpuri... !"

Ca şi în discursurile rostite în susţinerea proiectului prezentat de conservatori şi în replica dată „proiectului Kogălniceanu", Barbu Catargiu, înscriindu-se împotriva împroprietării absolute a plugărimii, caracteriza intervenţia lui Kogălniceanu „o himeră ciudată, paradoxală, o himeră cu capul de porumbiţă, trupul de aspidă şi coada de şopîrlă mîglisitoare *". Dezbaterile s-au prelungit pînă la 6 iunie. Contraproiectul depus de Kogălniceanu a fost respins de opoziţie cu 48 contra 32 voturi. Peste două zile, preşedintele Consiliului de Miniştri era împuşcat în cap pe cînd trecea în cupeu, pe sub clopotniţa Mitropoliei, cu prefectul poliţiei capitalei alături, colonelul Nicolae Bibescu, suspectat toată viaţa c-a fost asasinul lui Barbu Catargiu.

Apărîndu-şi interesele de clasă şi sub impresia uciderii recente a şefului guvernului, Adunarea legiuitoare a acceptat cu 62 contra 35 voturi proiectul moşieresc al legii rurale, lege pe care Cuza a refuzat s-o promulge. Un consul bucureştean citat de T.W. Ricker în lucrarea *Cum s-a înfăptuit România,* Bucureşti, 1944, consemna : „Moartea lui Catargiu a răpit partidului boierilor principala lui forţă. Lăcomia pe care au arătat-o pentru jaf s-a scoborît în faţa întregii ţări".

Guvernul „căii de mijloc", prezidat de Nicolae Kretzulescu s-a străduit să unifice o serie de legi, de instrucţiuni şi instituţii din cele două principate. Faţă de atacuri venite din presă de la Nicolae T. Orăşanu, Ion Gh. Valentineanu, Costache D. Aricescu, Ion C. Fundescu, Pantazi Ghica, Costache A. Rosetti şi fără să neglijeze că ţara se găsea, după chiar expresia ministrului de finanţe, Alexandru Cantacuzino, „în plină dezordine financiară", la sfîrşitul anului 1862 se crease o prăpastie între şeful statului şi Adunare, domnitorul Cuza sfidînd atacurile frontale ale „monstruoasei coaliţii", pe conspiratorii apatrizi care unelteau la Constantinopol pentru desfacerea Unirii, pentru intervenţii militare de peste hotare.

* Ademenitoare.

În intransigența față de manevrele majorității opozante, Cuza se gîndea la dizolvarea Adunării legislative printr-o lovitură de stat, sprijinit de Kogălniceanu, cu care să ducă la bun sfîrșit, fie și dictatorial, reforma agrară și alte reforme pentru care militaseră la 1848 și-n etapa unionistă.

Intimidată de asasinarea premierului Barbu Catargiu, temătoare, Catinca Kogălniceanu nu era de părere, din Iași, ca soțul său să primească formarea unui cabinet ministerial și Kogălniceanu ceru prietenului ieșean Frankel s-o liniștească, s-o convingă că tragica situație nu se va repeta în cazul său.

La 11 octombrie 1863 Nicolae Kretzulescu își prezenta demisia din fruntea administrației și în ziua următoare Kogălniceanu primi însărcinarea să formeze guvernul. Restrînsa lui echipă ministerială, în care el deținea strategic și portofoliul Internelor se compunea din tehnicieni cu autoritate : poetul Dimitrie Bolintineanu la Culte și Instrucțiunea publică, jurisconsultul și istoricul Alexandru Papiu Ilarian la Justiție, juristul Nicolae Rosetti-Bălănescu la Externe, medicul Ludovic Steege la Finanțe, juristul Petre Orbescu la Lucrările Publice, generalul Alexandru N. Iacovachi la Război.

A ajuns pînă la noi urma unei cereri din 16 octombrie 1863 a căminarului Gheorghe Eminovici, pe care ministrul de Război o înainta lui Kogălniceanu în dubla calitate a acestuia de ministru de Interne și de președinte al Consiliului de Miniștri : „Priimind alăturata petiție a Dlui Gheorghe Eminovici, mă grăbesc a V-o înainta, rugîndu-Vă a o lua în considerație și a face ceea ce veți găsi de cuviință în favorul său".

La 24 octombrie 1863 Kogălniceanu caracteriza din București, într-o scrisoare către soție, tagma parlamentarilor lipsiți de patriotism, oportuniști, oneroși, inconștienți „funești" de primejdiile în care aruncau țara. Cuza singur stătea ferm în momentele de cumpănă, constituind pentru cei din jur un reazem moral : „Toate partidele se pregătesc de război și nimeni nu se pregătește să se gîndească la pericolele dinafară și la viito-

Pictorul Nicolae Grigorescu în tinereţe (fotografie)

rul ţării. Oamenii care în viaţa lor au lucrat atîta pentru ţară, orbiţi de pasiuni, sînt pe punctul de a o vinde, numai pentru a-şi satisface ura. La rîndu-i, guvernul e înconjurat de o clică de canalii, care nu caută decît să-şi facă afacerile lor, iar cei ce-şi zic pompos apărătorii tronului sînt primii care-l minează. Crede-mă, nu e o idee greşită, ci foarte pozitivă ; singurul om care

în mijlocul acestei situaţii se mai păstrează ferm este prinţul. Nu poţi să-ţi închipui ce experienţă a dobîndit asupra oamenilor şi a treburilor ţării ! Vede clar situaţia, şi pe a lui, şi pe a ţării. Dar va avea destulă tărie şi chiar o stare de spirit îndeajuns de bună, spre a putea triumfa asupra duşmanilor şi prietenilor săi ? Pentru că şi unii şi alţii sînt la fel de funeşti pentru fericirea ţării. Aceasta e întrebarea. Am toată îndreptăţirea să mă laud cu prinţul ; îmi arată multă încredere, adesea ajunge să mă apere împotriva propriilor mele nerăbdări şi mă ajută mult să-i cunosc pe oamenii din Valahia".

Încă înainte de convocarea Adunării legislative, noul cabinet întreprinse cîteva măsuri ce-l recomandau opiniei publice, precum instrucţiunile privind învăţămîntul sătesc, cel de la oraşe, întemeierea Şcoalii superioare de ştiinţe şi a Şcoalii superioare de litere din Bucureşti, fabricarea tunurilor în ţară şi dezvoltarea economico-edilitară a Iaşului.

Mesajul domnesc al lui Cuza pentru deschiderea Adunării la 3 noiembrie 1863 ţinea să sublinieze că, pentru „organizarea şi întărirea României", a numit un guvern care va aduce în dezbatere legea electorală, legea rurală, legea pentru organizarea şi dezvoltarea armatei române, legile instrucţiunii publice şi alte acte normative. În aparenta linişte în care s-au desfăşurat lucrările parlamentare, domnitorul gîndea să dea lovitura de stat la 12 decembrie. Deconsiliat de primul său sfetnic, el îşi amînă planul. În schimb, Kogălniceanu a introdus pe ordinea de zi legea secularizării averilor mănăstireşti, pentru care, la Constantinopol, Costache Negri purtase discuţii fructuoase.

Kogălniceanu alesese cu îndemînare momentul dezbaterii legii secularizării şi Adunarea a adoptat-o la 13 decembrie 1863 cu 93 de voturi contra 3. Cînd delegaţii corpului legiuitor s-au prezentat lui Cuza ca să-i comunice rezultatul votării, domnitorul i-a îndemnat prevenitor să-şi continue activitatea constructivă. La fel procedă Kogălniceanu la 8 ianuarie 1864 cerînd par-

Kogălniceanu izgonind din țară pe egumenii mănăstirilor închinate (caricatură de epocă)

lamentului să devină „mama organizațiunii țării". Astfel s-a putut obține votarea împrumutului de 48.000.000 lei, necesar despăgubirii clerului grec și pentru înarmare. S-a votat legea pensiilor și a Curții de conturi, au fost dezbătute problemele organizării oștirii și gărzii naționale, legea instrucțiunii publice, s-au deschis subscripții județene pentru tunuri, s-au făcut propuneri pentru concesionarea căilor ferate din Moldova.

În februarie 1864 s-a constituit Consiliul de stat, instituție importantă pentru desfășurările de după 2 mai. Simptomatic rămîne votul de neîncredere propus la 13 martie de vărul domnitorului, deputatul Ion Docan, atac eșuat momentan, dar care, peste o lună, reizbucnește și provoacă „blamul" cînd s-a pus pe tapet proiectul legilor electorală și agrară, stîrnind crîncene dispute între deputații majorității și partida reformistă asupra suprafețelor de împroprietărire, asupra cuantumului anuităților de răscumpărat și cînd Dimitrie Ghica încrimină guvernul de „perturbare generală în țară".

Precaut față de cele ce-aveau să se întîmple, domnitorul raporta la Constantinopol perspectiva dizolvării Adunării legiuitoare și decretarea noii legi electorale. În aceste împrejurări, pentru a-și apăra privilegiile politice și latifundiare, opoziția majoritară dădu vot de blam guvernului Kogălniceanu la 13 aprilie 1864, acuzîndu-l că urmărește „să niveleze societatea".

Domnitorul n-a dat curs demisiei prezentate de Kogălniceanu, i-a reînnoit încrederea, păstrînd, în ciuda opoziției tot mai dîrze a conservatorilor, o atitudine fermă în apărarea proiectului reformei agrare ce corespundea aspirațiilor seculare ale iobagilor și clăcașilor. Cuza tergiversa, în același timp, proiectul loviturii de stat urmărită de el, care prorogă lucrările Adunării pînă la 2 mai 1864, cînd pe ordinea de zi guvernul înscrisese dezbaterea proiectului legii electorale. Majoritatea reacționară calculase greșit că prin blam putea bloca definitiv proiectele legilor electorală și agrară, susținute deopotrivă de așteptările maselor și de monarh.

Cînd Kogălniceanu, la 2 mai, ceru Adunării să dezbată, să-şi însuşească proiectul legii electorale şi să aprobe cheltuielile guvernului pînă la 15 august acelaşi an, Vasile Boerescu, adversarul său, învinui guvernul de maşinaţiuni neconstituţionale, declarînd — în asentimentul reacţiunii — că nu acceptă discutarea proiectului legii electorale decît în ipostaza altui cabinet ministerial. Se stîrniră vociferări în plen, urmară discuţii înfierbîntate, vacarm, şi cînd moţiunea lui Boerescu urma să fie supusă votului, ceea ce ar fi condus la alt blam, Kogălniceanu, dinainte pregătit, citi mesajul domnesc de dizolvare a Adunării şi — prevăzător al momentului, mai ales că printr-o delaţiune fusese anunţat că se urmărea uciderea sa în for — evacuă sala corpului legiuitor cu ajutorul armatei. Sub pază, el coborî dealul Mitropoliei, pe versantul dinspre mahalaua Sf. Ecaterina şi se refugie în casa lui Iancu Văcărescu, clădire în care, cînd călătorise întîia oară la Bucureşti, fusese foarte bine primit. Între zidurile acesteia cunoscuse pe fruntaşii culturii şi politicii de peste Milcov, clădire falnică pe str. Enăchiţă Văcărescu nr. 16, în care astăzi funcţionează Direcţia Patrimoniului Cultural Naţional.

Pregătind, atenţi faţă de îndîrjirea opoziţiei, lovitura de stat, Kogălniceanu şi Cuza aveau întocmite deja proclamaţiile adresate poporului, bucureştenilor, armatei, clerului, cărora le explicau că, în faţa „legii de dreptate", de care se legau speranţele a trei milioane de ţărani şi confruntaţi cu dispreţul deputaţilor reacţionari de-a discuta proiectele legii electorale şi reformei agrare, conducerii de stat nu-i mai rămăsese altă alternativă pentru aducerea lor la îndeplinire decît dizolvarea Adunării şi, plebiscitar, să propună poporului textul Statutului „dezvoltător" Convenţiunei din 7/19 august 1858 şi al legii electorale. Conceptul proclamaţiei domneşti nr. 517 către popor s-a păstrat în fondurile speciale ale Academiei Republicii Socialiste România, fiind scris de mîna lui Kogălniceanu. În el se explica maselor de la sate şi oraşe, că : „Ridicat la tron prin voturile

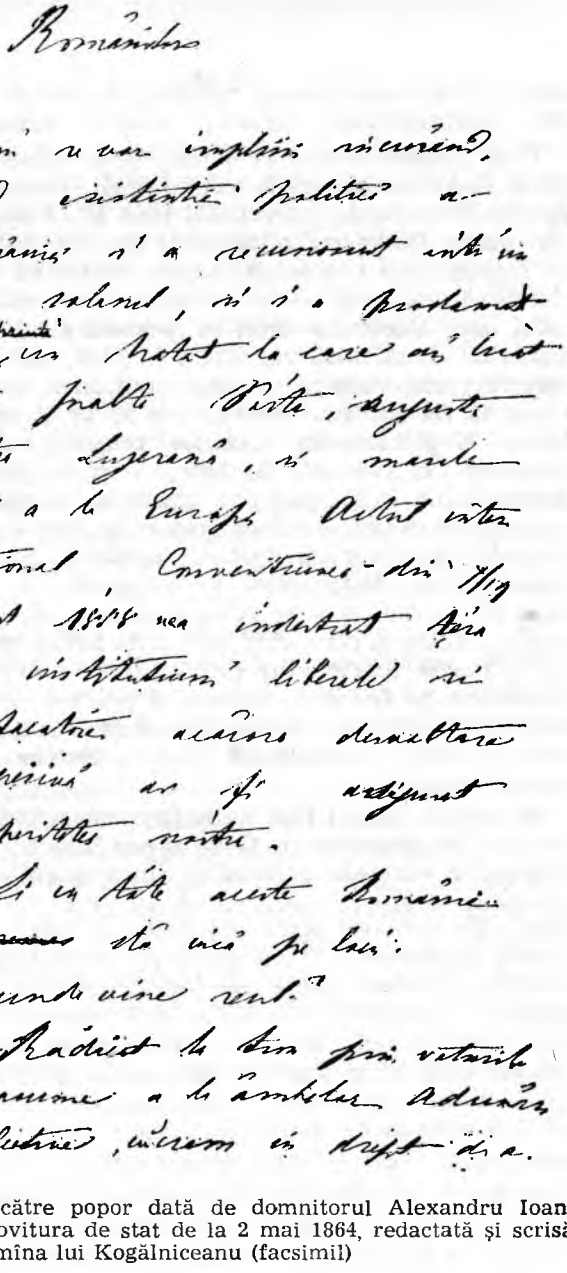

Proclamația către popor dată de domnitorul Alexandru Ioan Cuza după lovitura de stat de la 2 mai 1864, redactată și scrisă definitiv de mîna lui Kogălniceanu (facsimil)

unanime ale ambelor Adunări elective, Eu eram în drept de a mă răzima pe concursul acelora cari mi-au impus glorioasa, dar greaua misiune de a reorganiza ţara. A fost însă din contra ; de a doua zi, eu am găsit înaintea mea o neîmpăcată opoziţiune.

În zadar Eu am dat nenumărate dovezi despre cel mai scrupulos al meu respect pentru privilegiile parlamentare ; în zadar am chiemat la putere toate partidurile, unul după altul...

În zadar m-am învoit pînă a face sacrificiul spontan chiar şi al unor prerogative suverane.

Toate au fost nefolositoare !

Unirea ţărilor-surori săvîrşită ; averile mănăstirilor închinate — a cincia parte a pămîntului românesc — înapoiate domeniului naţional, nişte asemeni mari rezultate, dobîndite de Guvernul meu, toate au fost uitate !

Interesele ţărei şi demnitatea sa, dorinţele, trebuinţele voastre cele mai neapărate, toate s-au sacrificat unor patimi vinovate !

Drept răsplată pentru devotamentul său către cauza naţională, Alesul Românilor n-a găsit decît ultragiul şi calomnia. Şi cu toată înţelepciunea unui număr de deputaţi, o oligarchie tulburătoare a ştiut a împiedica necontenit stăruinţele mele pentru binele public, şi a reda guvernul meu la neputinţă.

Ce-mi rămînea dar de făcut ?

Am hotărît de a face o de pe urmă cercare, de a face un de pe urmă apel la patriotismul Adunărei.

Mi-am schimbat din nou miniştrii, şi în timpul sesiunii actuale, guvernul meu a înfăţişat Camerei toate proiectele de legi ce ea însăşi le ceruse. În toate acestea Eu am voit acea ce au voit augustii subscriitori ai tratatelor cari au ridicat România, acea ce o voiesc marile principii de egalitate şi de dreptate ale timpului nostru. Am voit în fine să se realizeze şi marea făgăduinţă dată muncitorilor de pămînt de art. 47 al Convenţiunei. Am voit ca clăcaşii, prin plata muncii lor, să ajungă a stăpîni părticica lor de pămînt în plină proprietate.

Cum a răspuns Adunarea la înfăţişarea proiectului de lege rurală ? O ştiţi toţi. Ea a dat un vot de blam

Guvernului meu, şi pentru ce ? Pentru că proiectul înfăţişat era o lege de dreptate, era realizarea speranţelor legitime a trei milioane de ţărani. Adunarea, prin blamul său, lovea în persoana miniştrilor şi în propria cugetare a şefului statului.

O asemenea stare de lucruri nu mai putea să se prelungească.

Am voit dar să vă fac, pe voi toţi, judecători între Adunarea electivă şi Alesul Românilor.

Spre acest scop, Miniştrii mei au presintat Adunărei o nouă lege electorală, a căreia utilitate este mărturisită de înşişi subscriitorii Convenţiunei, şi care asigură ţării o reprezintaţiune mai deplină, o reprezintaţiune adevărat naţională.

Adunarea a refuzat de a discuta această lege.

Nu-mi rămînea dar alta decît de a apela la naţiune, la cetăţenii de toată starea şi de toată averea.

Românilor, voi sînteţi acum chiemaţi de a da un vot hotărîtor !

Eu supun primirei voastre noua lege electorală, respinsă de Adunare, şi un proiect de Statut, care va dezvolta şi îndeplini dispoziţiunile bine-făcătoare ale Convenţiunei.

Deliberaţi, dar, hotărîţi în toată liniştea, în toată neatîrnarea.

De acum vouă, şi numai vouă, (vă) este dat a vă rosti, dacă ţara trebuie să fie şi în viitor lăsată pradă agitaţiunilor deşerte, care de mai mult de cinci ani desconsideră naţiunea, compromite securitatea ei şi-i împiedică orice progres".

La fel glăsuia, în redactări concentrate, proclamaţia lui Kogălniceanu, ca ministru de interne, către locuitorii capitalei şi circulara telegrafiată prefecţilor din ţară, cărora le anunţa ţinerea unui plebiscit şi ferma aducere la îndeplinire a politicii guvernului reformator.

Plebiscitul s-a fixat pentru zilele de 10—14 mai 1864.

Statutul împărţea puterea legiuitoare între domnitor, Corpul ponderator (viitorul Senat) şi Adunarea electivă (Camera Deputaţilor de mai tîrziu). Cuza păstra prero-

gativa de-a iniția legile ce urmau să le redacteze Consiliul de Stat, iar Corpul ponderator avea dreptul să propună amendamente de îmbunătățire la încheierea sesiunilor. Guvernului îi rămînea, de asemenea, sarcina să întocmească regulamentele corpurilor legiuitoare și să indice pe președinte. Corpul ponderator, format din 64 de membri numiți de domnitor dintre personalitățile „remarcabile prin meritul și experiența lor", cuprindea de drept pe președintele Curții de Casație, pe cel mai vechi general din oștire și vîrfurile ierarhiei clericale. Legea electorală specifica modul desemnării alegătorilor direcți și primari, listele electorale întocmindu-se de către primari.

Actul de la 2 mai, prin care moșierimea primea lovituri din punct de vederea economic și politic, a avut urmări importante în dezvoltarea socio-politică a burgheziei, care și-a întărit pozițiile ei în viața statului, ținînd seamă că reformele programatice legate de lovitura de stat Cuza—Kogălniceanu n-au fost realizate pînă la urmă democratic. Pe plan extern, însă, momentul „2 mai" a deschis mai larg calea consolidării autonomiei țării, împotriva căreia tocmai în acele zile s-a descoperit conspirația Constantin Șuțu — Panaiot Balș — D. Lambert.

Cum reiese din comunicatul oficial, rezultatul plebiscitului dădea autoritate inițiativelor reformiste ale domnitorului și lui Kogălniceanu prin :

682 621 — voturi pozitive
1 037 — voturi negative
70 220 — abțineri

În fața acestei adeziuni exprimate, Cuza a plecat din nou, la 24 mai, la Constantinopol pentru a cere recunoașterea solemnă a autonomiei țării și concursul Înaltei Porți în tratativele cu reprezentanții celorlalte puteri garante.

Pornit din imposibilitatea dialogului dintre Adunare și guvern, 2 mai 1862, judecat ca „soluția politică inevitabilă", a împins pe Kogălniceanu către un autoritarism pus în slujba patriei, într-o proprie tensiune pe care un apropiat i-o compară cu „o mașină de înaltă pre-

siune, fără supapă de siguranţă", neostenită, în care actele legislative, deşi etichetate ca pornind din iniţiativa lui Cuza, îi aparţin, ca şi treizeci şi nouă de decrete-legi apărute în *Monitorul oficial*, precum şi circulare, dispoziţii scrise sau telegrafiate aparatului administrativ şi regulamente, ale căror concepte autografe se păstrează parţial în „Arhiva M. Kogălniceanu".

Marea reformă

În ziua în care se împlineau exact două luni de la lovitura de stat se comunica numele membrilor Consiliului de Stat. La 4 iulie se decretă înfiinţarea Universităţii din Bucureşti. Bugetul se aproba la 11 iulie, urmat de alte decrete privind sistemul metric, camerele de comerţ, Casa de depuneri.

Grija specială a cabinetului Kogălniceanu a fost, însă, să se treacă la redactarea şi publicarea legii rurale, al cărei text — cum arată autograful-concept — aparţine în exclusivitate lui Kogălniceanu. În sprijinul reformei agrare se manifestau mişcări ţărăneşti.

La 1 iulie Kogălniceanu se adresa lui Cuza, cerîndu-i să aprobe „redijarea unui proiect de lege" de către Consiliul de Stat : „Cunoscute sînt Înălţimei-Voastre fazele îngreuitoare prin care au trecut cestiunea rurală în periodul ce s-a petrecut de la promulgarea Convenţiunei din 5/17 august 1858 şi pînă la 2 mai trecut.

Este dar mai mult decît timpul ca marea făgăduinţă dată muncitorilor noştri de pămînt de art. 46 al Convenţiei să se realizeze. Vin, dar, respectuos a supune la domneasca subscriere alăturata ordonanţă, prin care Consiliul de Stat este invitat a se ocupa, mai înainte de toate, cu redijarea unui proiect de lege care, respectînd stăpînirea clăcaşilor în locurile ce ei astăzi ocupă în vigoarea legilor existente, şi garantează totodată şi o despăgubire pre cît de dreaptă şi sigură pentru proprietari, pre atît şi îndemînatică pentru stat şi pentru cultivator."

În ziua următoare, domnitorul şi sfetnicul principal trasau Consiliului de Stat sarcina de a redacta (în speţă,

de a-şi însuşi şi recomanda) proiectul de lege rurală menit să desfiinţeze clăcăşia şi să împroprietărească pe plugari, contra unei despăgubiri, pe locurile „ce ei astăzi le posedă în puterea legilor în fiinţă". Şedinţele din 11 şi 12 august, în care s-a elaborat textul definitiv al legii rurale, au fost prezidate de Cuza, care-l sancţionă şi promulgă la 14 august, cu termen de „punere în lucrare" : 23 aprilie 1865.

În aceeaşi zi, alesul de la 5 şi 24 Ianuarie 1859 adresa clăcaşilor, în perspectiva de a fi împroprietăriţi, o proclamaţie, în subtextul căreia se simte comunicarea lui Kogălniceanu : „Îndelungata noastră aşteptare, marea făgăduinţă dată nouă de Înaltele Puteri ale Europei prin art. 64 al Convenţiei, interesul patriei, asigurarea proprietăţii funciare şi dorinţa mea cea mai vie s-a îndeplinit. Claca (boierescul) este desfiinţată pentru de-a pururea şi de astăzi voi sînteţi proprietari liberi pe locurile supuse stăpînirii voastre, în întinderea hotărîtă prin legile în fiinţă".

Pe o suprafaţă globală de 1 766 258,2 hectare, din care 1 104 281,7 hectare reprezentînd participaţia moşiilor individuale, iar restul „proprietatea statului" au fost împroprietăriţi 408 119 săteni, iar altor 59 721 li s-a dat loc de casă şi de grădină. 108 063 de familii (însurăţei, văduve fără copii, săteni fără practică agricolă) au rămas fără pămînt sau primiră vetre de casă.

Cu toată importanţa ei (sînt istorici ai problemelor ţărăneşti din ţara noastră care socotesc reforma agrară din 1864 „cea mai însemnată reformă social economică din România pe toată durata secolului al XIX-lea" şi „eveniment esenţial al României moderne fără de care nu se poate concepe mersul ascendent al statului naţional şi progresul societăţii româneşti"), legea rurală n-a atacat frontal funciaritatea moşierească. Latifundiarii continuau să păstreze 70% din suprafaţa gliei ţării, prelungind astfel, ca beneficiari, relaţiile feudale de la sate. Dar entuziasmul stîrnit în ţară de noua lege a pămîntului fu indescriptibil. Prefecţii raportară telegrafic aparatului central starea de spirit a plugărimii clăcaşe, care, de-acum, aştepta trecerea la operaţiile concrete ale împroprietăririi.

În atari împrejurări, Kogălniceanu socoti necesar să întreprindă la sfîrşitul lunii august un turneu în judeţele Muscel, Argeş, Vîlcea, Dolj, călătorie oficială menită să explice opiniei publice eficienţele democratice ale legii agrare, s-o popularizeze şi să consolideze regimul reformator al lui Cuza. Trecînd în capitala altui judeţ, el ţinea să raporteze domnitorului asupra stării de spirit a populaţiei, constatările asupra necesităţilor locale şi să facă propuneri. Din Cîmpulung, la 30 august 1864 telegrafia : „Pînă acum am vizitat Piteşti şi Cîmpulung. Cît priveşte spiritul său politic, Piteşti, graţie prefectului actual, nu mai este de recunoscut. Partidele extremiste nu mai au nici o influenţă. Primarul şi ceilalţi consilieri sînt oameni de ordine. Prefectul este un om cu spirit perspicace şi cu multă trecere ; el ne-a cîştigat multă lume. Piteştilor le lipsesc de toate, ca tuturor oraşelor din Muntenia. O veche ruină ar putea fi transformată în primărie. Am promis cetăţenilor, care ţin mult la aceasta, să intervin pe lîngă Alteţa-Voastră ca ea să fie dăruită oraşului o dată cu o veche grădină aparţinînd unei mănăstiri secularizate din partea locului şi care n-ar pierde nimic dacă ar fi transformată în parc public.

Am primit puţine plîngeri în privinţa abuzurilor comise de funcţionari ; ştirea ştergerii clăcii s-a răspîndit la ţară încă de mult.

Pe drumul de la Piteşti la Cîmpulung am găsit populaţia în sărbătoare, binecuvîntînd numele Alteţei-Voastre. La sosirea mea în Cîmpulung am găsit întreg oraşul în picioare. Am primit mai multe adrese de recunoştinţă către Alteţa-Voastră referitoare la subvenţia care le-a fost promisă şi destinată pentru construirea unei şosele către Braşov. Oraşul ar merita din plin aceasta, căci timp de două treimi din an el e izolat de lume, într-atît îi sînt de impracticabile drumurile. Colegul meu de la Culte ar trebui să prevadă nouă mii de piaştri vlădichii Evantias Beldiman de la mănăstirea din Cîmpulung, construită de Radu Negru, şi care e considerată ca han şi ospiciu de către toţi călătorii. Această cifră totdeauna a existat pentru întreţinerea lor. În anul acesta a fost suprimată şi ar trebui redată. Evantias este foarte iubit de populaţie şi e un bărbat

foarte respectabil. Această evaluare este minimă, dar ea ar fi bine văzută de oraș."

Din Craiova, la 5 septembrie, telegrafia știri mai bune prințului domnitor și încurajatoare în comparație cu nu de mult rezistența opozanților locali ce folosiseră, ca pretexte de nemulțumire, unele greșeli de administrație craiovene : „Părăsesc Craiova pentru a mă duce la Severin. Vineri cel mai tîrziu sau sîmbătă de dimineață voi fi la București. Primirea călduroasă și binevoitoare pe care mi-au făcut-o locuitorii Craiovei nu vizează persoana mea, ci pe reprezentantul prințului care a dat țării statutele din 2 mai și legea din 14 august.

Craiova, Alteță, vă aparține pe de-a-ntregul. Nu există în toată România oraș care să vă fie mai sincer și mai unanim devotat cum e capitala Micii Valahii. Numărul opozanților nu trece de zece. Am studiat bine acest oraș și nevoile lui. Ele sînt ușor de satisfăcut. Prima sa cerință ar fi să vadă pe Alteța-Voastră între zidurile orașului pentru a putea protesta cu glas tare împotriva vechilor acuzații. Acest oraș a fost părăsit pînă la urmă, chiar și în ceea ce privește interesele guvernului. Prefectură, curți, tribunale, pușcării și jandarmerie. Am luat de-acum măsurile necesare pentru ca reparația aceasta să fie făcută încă în această toamnă. La Sfîntul Dumitru, autoritățile administrative și judiciare vor fi instalate în clădirile de stat. Prefectul desfășoară multă energie, tact și inteligență. El a restabilit ordinea și liniștea într-un oraș destrămat de partide. Acuzațiile îndreptate împotriva lui, și care mi-au fost aduse la cunoștință de Bolliac și compania, sînt neadevărate. Cu toate acestea, nu poate să trăiască cu alocațiile prevăzute. I-am promis o mărire a fondurilor de care pot dispune. Pot să încredințez pe Alteța-Voastră că în orice ocazie poate să se sprijine pe Craiova. La înapoiere, voi spune Alteței-Voastre o serie de îmbunătățiri care rămîn să fie înfăptuite la Craiova."

În 1860 în Craiova avuseseră loc mișcări împotriva administrației locale.

Istoricul Dan Berindei a reconstituit, în cercetarea sa *Frămîntările orășenești din noiembrie 1860 în Țara Românească. Tulburările de la Craiova și Ploiești,* Bucu-

reşti, 1965, revolta spontană din Craiova în urma unor greşeli de tact ale funcţionarilor locali şi ale miniştrilor din guvernul Manolache Costache Epureanu în 1860, calamităţi prelungite în faţa instanţelor şi în anul 1861. Acum Kogălniceanu relata domnitorului starea de spirit îmbunătăţită din Craiova.

„Maurul şi-a făcut datoria..."

În lipsa lui Kogălniceanu din capitală, vreme cît fusese suplinit la Prezidenţie şi Interne de doctorul Nicolae Kretzulescu, camarila, din care nu lipseau adversari declaraţi, dintre aceştia din urmă Cesar Librecht, directorul general al poştelor, prefectul de poliţie Mihail Marghiloman, fostul ministru Alexandru Cantacuzino, supranumit Cneazul, colonelul aghiotant Nicolae Pisoţchi şi chiar rude apropiate ale lui Cuza, izbuti prin denaturări, abile intrigi şi înscenări să-l arunce în dizgraţie pe Kogălniceanu, calomniindu-l că în ultima călătorie politică şi-ar fi pregătit propriul teren de domnie şi c-ar fi dat alte folosinţe sumelor de bani cu care plecase decît cele destinate oficial, acuze de care Kogălniceanu, cu bună credinţă, se disculpă, nu însă într-atît cît să-l convingă pe Cuza şi să-l impulsioneze la perfectă conlucrare. Într-altă ciocnire, după ce din cabinet demisionară Nicolae Kretzulescu şi Ludovic Steege, cîştigaţi de partea oponenţilor pentru a crea o criză ministerială, limbajul domnului, aţîţat din culise şi iritat, nu-l cruţă de insulte, la care Kogălniceanu, luat prin surprindere şi închis în sine, ţinu să nu răspundă decît prin scrisoarea anexată demisiei pe care o înaintă lui Cuza la 26 ianuarie 1865 şi al cărui final pe hîrtie cu antetul imprimat Presidenţia Consiliului Miniştrilor din Principatele Române — Cabinetul Prezidentului se păstrează : „Dîndu-Vă această demisiune, eu nu voiesc a vă face cea mai mică greutate. Voi administra postul încredinţat mie pînă la întoarcerea Înălţimei Voastre, sau pînă cînd veţi putea, în toată liniştea, a combina o altă numire. Necunoscînd nimeni

(afară de colegul meu de la Finanțe) hotărîrea mea, marșa trebilor politice nu se va stăvili pînă la noua rînduire.

Depuind respectuos în mîinile Înălțimei Voastre demisiunea mea, eu mă retrag cu desăvîrșire în viața privată, eu pun piatra pe cariera mea politică. Vă rog dar, să nu credeți că, ca mulți alții, voi reintra în rîndurile opoziținei.

Între aceasta și mine este o prăpastie. Ș-apoi, Prea Înălțate Doamne, V-am ajutat a Vă crea o autoritate, astfel încît nu aveți a Vă mai îngriji de oposițiunea nimănui.

Prin demisionarea mea, eu mă pedepsesc însumi de orice din parte-mi aș fi putut contribui a Vă face să uitați o oră întreagă că unui Domn îi este permis tot afară de insultă, pe simpla rațiune că insultatul nu-i poate răspunde.

Puind astăzi capăt carierei mele politice, eu prin aceasta tot nu uit amiciția ce mulți ani m-a legat cu Colonelul Cuza, nici devotamentul nealterabil ce am avut și voi avea pentru Domnul Alexandru Ioan I în toate ocaziunile dependente de mine".

Punct terminus al unei conlucrări prodigioase înscrisă în istorie ! Într-adevăr : „Maurul își făcuse datoria, Maurul putea să plece" — dar aceasta însemna și semnalul de sfîrșit al domniei lui Cuza, care la 25 februarie 1865 pierdea prin Kogălniceanu nu numai pe cel mai competent sfetnic, dar și pe vajnicul apărător al instituțiilor cu care rămîne înscris în veșnicia istoriei. Guvernele ce se vor succeda pînă la detronarea lui Cuza, Constantin Bosianu și Nicolae Kretzulescu, reprezintă durate politice șterse, fără contur reformator.

Kogălniceanu — cum declarase — nu apucă drumul opoziției, dar activitatea sa în Senat fu pînă la 11 februarie 1866 sporadică, împiedicată de sănătatea șubredă, de decepții și de problemele gospodărești, căci ajunsese sărac.

Se întorcea în sine însuși în București și, precum în antichitate Cincinatus, la țarinele copilăriei de altădată, la Rîpile și Drînceni.

Discursurile lui Kogălniceanu din etapa 1857—1891 confruntă pe cititorul şi omul politic de astăzi cu oratoria celui pe care N. Iorga îl numea „cea mai mare minte în epoca de regenerare a poporului său".

Acasă la Bucureşti şi în Moldova

Cînd îşi cumpăra casă în Bucureşti, Kogălniceanu telegrafiază soţiei din Iaşi la 28 martie 1864 :

Doamnei Kogălniceanu

Iaşi

Am cumpărat vila Bărcănescu, o bijuterie. Peste zece zile va fi locuibilă. Nici nu-ţi poţi închipui cît de bine te vei simţi în ea. Amănunte prin poşta de astăzi. Peste zece zile mă mut aici. Copiii sînt bine,

Kogălniceanu

Păstrător al cultului părintesc, Kogălniceanu ruga telegrafic la 5 iulie 1864 pe soţie ca în primul ei drum cu diligenţa către noua locuinţă bucureşteană să aducă de la Iaşi tablourile lui Ilie şi Ecaterinei Kogălniceanu, la fel candelabrele şi orologiile din casa amintirilor copilăriei.

Aşezată pe Şoseaua Kiseleff, pe locul în care astăzi se înalţă, la nr. 10, blocul salariaţilor Băncii de Stat din România, vecină clădirii Uniunii Scriitorilor din R. S. România, vila achiziţionată de Kogălniceanu era o casă de parter, pe care mai mult decît descripţia fiicei lui Vasile Alecsandri, care o vizitează în 1877, o prezintă afiptele portăreilor în vederea vînzărilor la licitaţie. Astfel, documentele sărăcirii lui Kogălniceanu o situează în mahalaua Cişmeaua lui Mavrogheni, pe un teren trapezoidal cu latura mică de 172 m la Şosea şi cu baza pe strada Dosnică (astăzi str. Mihail Kogălniceanu) de 224,85 m adînc, învecinat la răsărit cu curtea avocatului Petre Grădişteanu şi la apus de grădina prinţului Dimitrie Ghica. De zid masiv, clădirea număra opt camere pentru numeroasa familie a lui Ko-

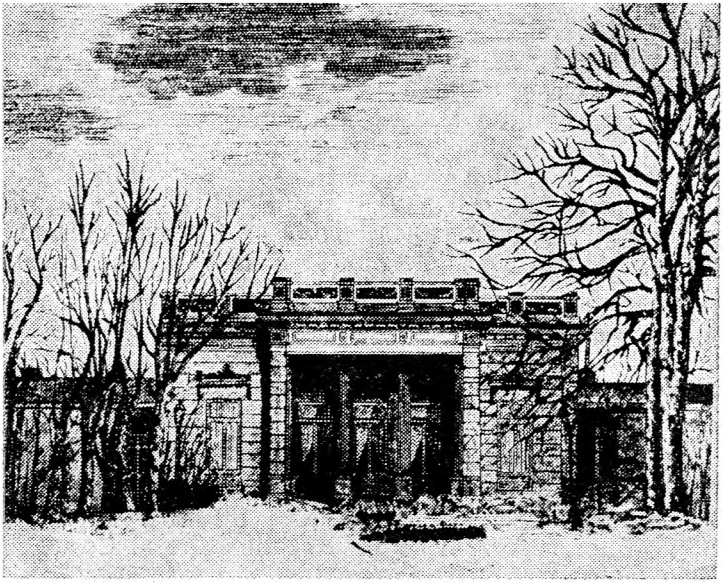

Locuința lui Mihail Kogălniceanu de pe șoseaua Kiseleff din București (litografie)

Perspectivă centrală a Iașului (strada Lăpușneanu) în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (fotografie de epocă)

gălniceanu, construcție precedată de o verandă cu coloane și vestibul. O a doua construcție cu două camere și sală mare cu parchet pe jos va adăposti așa-zisul muzeu. În curtea împrejmuită cu gard de scînduri, o parte se destinase florilor grădinii în care se ridicau ici-colo pavilioane la modă, mici bazinuri cu arteziene, statui antice, fîntîni cu pompă mecanică și puțuri cu roată. În latura dinspre strada Dosnică se deschideau o parcelă cu pomi și legume, trei șuri de lemn, grajdurile pentru trăsuri și cai.

„Sînt omul de la 2 mai, sînt învinsul lui 11 februarie"

La două săptămîni după demisia „gigantului de la 2 mai", noul președinte de consiliu, Constantin Bosianu, ordona, prin circulare, interzicerea difuzării în țară a litografiilor reprezentînd pe Kogălniceanu și Costache Negri, executate de D. Papazoglu ; dar prin aceasta nu se stăvilea îndatorarea tot mai manifestă a țăranilor eliberați politicește. Prin imprescriptibilă recunoștință, ei au păstrat în colibele lor pe lăicere, cîteva generații în șir, lîngă icoana lui Ștefan cel Mare, chipurile lui Alexandru Ioan Cuza și Mihail Kogălniceanu, luptători pentru cauza celor mulți, permanentizați personaje exemplare cu aură mitică în balade, în anecdote istorice, în zicale și-n frînturi de vorbă.

Cele două anecdote ale lui Ion Creangă despre clăcașul Ion Roată din Putna și vremea lui sînt prelucrări artistice de folclor păstrînd miezul realităților. Ion Creangă îi era aderent lui Kogălniceanu, îl felicita anual cu urări „mulți încă — mulți ani și buni, pentru mîndria și fericirea scumpei noastre țări !" de onomastică, la 8 noiembrie, pe „mult respectabilul cuconul Mihalache" și-l ruga să-l treacă peste unele păsuri de moment, personale și-ale familiei lui. Afirmația o confirmă factologic însuși Kogălniceanu pentru anecdota *Ion Roată și Vodă Cuza* în discursurile rostite în ședințele parlamentului moldovean, între 15—19 februarie 1861, în care răspundea opoziției ce-l acuza de-a fi răzvrătit pe țărani și de-a fi încălcat libertățile ce-

tăţeneşti. După o trecere în revistă a situaţiei sociale din ţară şi a realităţilor agrare exemplificate prin semnificativele întîmplări ale ţăranului deputat din Cîmpurile, Kogălniceanu îl tipiza pentru starea ţărănimii dintre 1857—1861 : „Acest nenorocit a fost adus în Iaşi, supus cercetării, pe urmă închis în grosul prefecturii, redus în sfîrşit la sapă de lemn. Cînd după îndoita alegere, domnitorul a trecut prin Focşani spre a lua frînele guvernului din Ţara Românească, Înălţimea Sa a binevoit a primi pe Ion Roată şi a asculta durerile sale. Înălţimea Sa, spre onoarea sa eternă, a vărsat asupra unei inimi sîngerînde, cuvinte mîngîietoare, l-a îndemnat să se liniştească şi i-a dat doi pumni de galbeni. Atunci, Roată cu lacrămi a mulţumit Domnitorului pentru dar, însă l-a întrebat :

— Dar onoarea mea cine mi-a da-o ?

— Vei spune, i-a răspuns Înălţimea Sa, că ai vorbit cu Vodă, vei spune că Domnul României te-a îmbrăţişat. Nimeni nu va putea să mai zică că eşti desonorat şi Domnul Convenţional a îmbrăţişat pe Ion Roată. Eu am fost faţă la acest fapt, care va fi o frumoasă trăsătură în viaţa lui Alexandru Ioan I".

Conspiraţia din 3 august 1865 tinzînd la detronarea lui Cuza, pe cînd domnitorul se găsea în staţiunea balneară Ems, n-a reuşit.

Atraşi în mrejele „monstruoasei coaliţii" şi prin abjectă trădare călcînd onoarea treselor pe care le purtau şi jurămîntul de credinţă faţă de domnitorul ţării, care le încredinţase paza existenţei lui în palat, coloneii Nicolae Haralambie — îndată răsplătit prin numirea în locotenenţa domnească —, Dimitrie Kretzulescu — fratele lui Nicolae Kretzulescu — de unde deducţia participării şi a acestuia la punciul militar, deşi în trei rînduri fusese prim-ministru al lui Cuza, Ion Călinescu, Gheorghiu, maiorul Dumitru Lecca, comandantul batalionului de gardă al palatului, răsplătit mai tîrziu de Carol de Hohenzollern cu un ministeriat la Război, căpitanii Constantin Pillat, Alexandru Lipoianu, Anton Berindei, Anton Costiescu, Alexandru Candiano-Popescu, căpetenia rizibilei „republici" de cîteva ore de la Ploieşti, înălţat general aghiotant domnesc de către succesorul lui Cuza, Mălinescu şi Handoca, toţi aceştia, pătrunzînd

în apartamentul domnitorului, l-au arestat și detronat. Sub amenințarea pistoalelor, scriindu-și cu propria mînă actul abdicării, se sfîrșea domnia celui ce prin persoana sa reprezentase unirea într-un stat național și care, alături de Kogălniceanu, adusese la îndeplinire în Principatele Unite, platformele revoluționare de la 1848 și reforme menite să dezvolte viața internă a statului, conducîndu-l către Independență. Evenimentul se va înfăptui *de facto* peste unsprezece ani pe calea armelor, a efortului unanim al țării și prin proces diplomatic realist.

La ședința corpurilor legiuitoare întrunite, cînd locotenența domnească a comunicat „abdicarea" domnitorului Unirii, propunerea alegerii ca domn a principelui Filip de Flandra și componența noului cabinet Ion Ghica, Kogălniceanu, în dezacord cu modul cum fusese răsturnat Cuza, n-a luat parte. Dar în ședințele următoare ale Senatului el a participat cu ascendent binevoitor legislației guvernului prezidat de vechiul prieten : „Astăzi — declara el la 14 februarie — Senatul fiind pus în fața unui guvern, care nu e culpabil de acele acte care se denunță, datoria noastră mai întîi de toate e moderațiune, e ca prin nici-un vot să nu creiăm guvernului cea mai mică greutate". La 8 martie este de acord cu majoritatea că decretul-lege pentru întemeierea unei bănci de scont cu capital străin în România, dat de Cuza în octombrie 1865, a fost neconstituțional. În ședința de-a doua zi participă fără opoziție sistematică la discutarea legii pentru înființarea gărzii orășenești și propune amendament. În problemele oștirii naționale ia — ca unul ce fusese colonel — de mai multe ori cuvîntul.

La 18 martie locotenența domnească dizolvă camerele, anunțînd alegeri între 9 și 19 aprilie 1866 și convocarea noilor aleși la 28 aprilie.

Convins de opoziția cu orice preț a dușmanilor săi politici în apropiatele alegeri, Kogălniceanu scria la 27 martie unui aderent din Iași : „Sfătuitu-s-au necuraților ca să mă scoată din casa părintească. Într-alte cuvinte și boierii și roșii și-au dat mîna ca să mă șteargă din rîndul celor vii, boierii pentru că le-am scos țeranii din ghiară, roșii pentru că am făcut fără dînșii aceea ce ei voiau a face făr' de mine.

Așa fiind s-au jurat ca cu orice preț să mă împiedice de a intra în viitoarea Cameră. De nu s-ar atinge decît de persoana mea, crede-mă că n-aș dori mai bine decît de a mă trage din luptă și a mă odihni. Însă se atinge de țara mea, de toate drepturile și de Unire, de viitor, care toate sînt puse în chestiune și aceasta în timpii cei mai critici. Iată dar ce mă face ca să cerc din nou lupta și să-mi pun candidatura în mai multe locuri, ca doar voi putea izbuti undeva. Mă adresez iar la d-ta, la Agarici, la Mateași, prietenii mei, și cărora la toată ocaziunea în marginile putinții le-am întins mîna frățească".

Candidînd în mai multe părți și colegii — puternic combătut — Kogălniceanu fu ales cu majoritatea unui vot în districtul Fălciu.

Secțiunea de resort a Camerei, în ședința din 29 aprilie, aviză, expresie a obstrucției dirijate, invalidarea alegerii lui Kogălniceanu pe motiv că în respectivul colegiu fălcian mai fusese înscris pe liste un elector țăran cu numele Mihail Cogălniceanu la secția de votare Tăbăloești cu Valea-Seacă, Boteşti și Porciseni.

Nicolae Ionescu la discuția în plen îl persiflă : „Nu respingeți un om ca el pentru că este adversarul principiilor ce profesați. Domnul Kogălniceanu ar putea fi lesne respins în numele moralei publice, ar putea fi respins în numele acelei justiții care nu e scrisă, dar care se exercită în puterea conștiinței publice, a moralității și a convicțiunii țării. Trebuie să-l chemați între dumneavoastră ca să-l aveți în față și-l veți vedea în tot minutul roșind și ca un repetinte să-și mărturisească păcatul și să-l iertăm". Pe urma atacurilor lui Alexandru Sihleanu („Pe tărîmul moral trebuie să-l dăm afară din Cameră"), Ștefan Fălcoianu, Aristide Pascal, Scarlat Turnavitu, — Nicolae Blaremberg îl apostrofă cel mai furibund : „N-am trebuință să vă spun eu cine e omul care vine să bată astăzi la ușa Adunării ! Numele său are să fie înregistrat de istorie și negreșit că istoria imparțială va repeta ceea ce spunem și noi în amendament, că omul acesta a întins mîna lui sacrilege asupra legilor țării, asupra libertăților publice". Tot el a depus și un amendament, subscris de patruzeci și trei de deputați, în care se spunea că „D. Mihail Kogălniceanu ca

ministru la 2 mai, prin lovitura de stat, s-a făcut culpabil de un sperjur şi un atentat în contra legilor". Îl socotea din tagma Erostraţilor şi Neronilor.

Dezbaterile asupra validării continuîndu-se la 30 aprilie, adversarii lui Kogălniceanu repetară invectivele din şedinţa precedentă. Pentru „ministrul de tristă memorie", spumega Ştefan Fălcoianu, „pentru asemenea om care a abuzat de putere ca să sfîşie Constituţia şi legile ţării, pe care a jurat de la această tribună că le va păzi, pentru asemenea oameni nu le este lăsat decît dispreţul". Despre „individul Kogălniceanu" Sihleanu declara aplaudat : „Voi opri pe orice profan să intre în acest sanctuar". Aristide Pascal peroră grandilocvent : „S-ar putea admite un călău în Adunare ? Putea-vom noi, oare, primi un om care a fost călăul libertăţilor publice ?" în timp ce Nicolae Blaremberg îşi încheia discursul împotriva „sperjurului" : Nu doresc ca acela care a violat acest sanctuar să vie acum să-l şi mînjească".

În faţa acestor valuri de insultă grosolană, preşedintele Consiliului, Ion Ghica, făcu apel la moderaţie şi observă că „oricum au fost actele d-lui Kogălniceanu, este un plebiscit în ţară care a urmat acestor fapte. V-aş ruga să respectaţi voinţa naţională".

Dezbaterea alegerii de la Fălciu reluată în a treia şedinţă, la 4 mai, cu acelaşi vacarm şi limbuţie obstrucţionistă se încheie cu invalidarea Omului de la 2 mai, prin 71 de bile contra, 42 de bile pentru, din 113 votanţi.

Colegiului electoral Fălciu îi rămase să reprogrameze votarea pentru un mandat de deputat la 5 iulie. Punîndu-şi candidatura în două locuri, Kogălniceanu fu ales în ambele colegii. La Fălciu obţinu 74 de voturi din 77. Dar în adunarea legiuitoare el întîmpină aceeaşi recrudescenţă, în pofida comisiei de validare care constata legalitatea alegerii. Fu, însă, invalidat cu 71 bile negre contra 31 favorabile.

Adunarea constituantă se dizolvă la 6 iulie şi noi alegeri pentru cele două camere au fost programate la 5 octombrie.

Punîndu-şi candidatura de data aceasta în trei locuri, la colegiul II Covrului, la colegiul II Cahul şi la colegiul III Fălciu, în toate trei Kogălniceanu a fost ales cu

mari majorităţi împotriva aceloraşi protestatari nominalizaţi, care invocau precedenţa excluderilor şi introduseră o propunere scrisă : „Considerînd că voturile acestui colegiu (al II Covrului) au căzut asupra unui incapabil ; că această incapacitate resultă din două resoluţiuni solemne ale constituantei ; că aceste resoluţiuni au astăzi autoritatea lucrului judecat ;

Considerînd că această incapacitate n-ar putea să înceteze decît în urma unui vot de reabilitaţiune.

Subscrişii propun ca Adunarea legislativă să declare că alegerea făcută în persoana d-lui Mihail Kogălniceanu nu-i validă şi că d-sa nu poate profita de beneficiurile acestei alegeri".

Camera deputaţilor, în urma intervenţiilor lui Gheorghe Costaforu, Vasile Boerescu, Nicolae Ceaur-Aslan, Nicolae Ionescu, Ion C. Brătianu, Dimitrie Ghica şi a lui Kogălniceanu, care a cerut cuvîntul în apărare impresionînd auditoriul, a validat alegerea cu prelungite aplauze.

Din acel moment, Kogălniceanu îşi reluă activitatea parlamentară în Senat şi Cameră, cu intermitenţe din cauza suferinţelor trupeşti şi a motivărilor de circumstanţă.

Din nou parlamentar

La 21 decembrie 1866 Kogălniceanu a replicat în chestiuni de învăţămînt separatistului Nicolae Roznovanu. Peste o săptămînă intervine în problema legiuirii alcoolului şi valutelor ; la 2 şi 9 ianuarie 1867 discută bugetul. La 10 şi 11 ianuarie intervine în probleme militare. Luînd cuvîntul la 20 ianuarie cere ca anumite sume destinate Capitalei să fie virate administraţiei Iaşului. În continuare, este prezent la dezbaterile din 21 ianuarie (în domeniul impozitelor), din 24 ianuarie probleme legate de dezvoltarea poştelor şi telegrafului), din 30 ianuarie (restaurarea Academiei), din 31 ianuarie (în speţa şcolilor şi drepturilor clerului), pentru ajutorarea populaţiei lovită de calamităţi şi în alte probleme. Cînd deputatul dorohoian Ion Pillat ceru

la 21 martie să fie sechestrată şi vîndută la mezat averea lui Alexandru Ioan Cuza, el apără prerogativele acestuia împărţite juridiceşte cu miniştrii săi, încheind în aplauzele deputaţilor : „Eu cît pentru mine, înaintea Adunării, înaintea ţării şi înaintea istoriei iau responsabilitatea tuturor faptelor bune şi rele comise în timpul cînd am avut onoarea a fi ministrul fostului domnitor Alexandru Ioan I".

Din asemenea neosteneli, zbateri pentru dreptate şi dăruiri mistuitoare, Nicolae Iorga care i-a fost emul, scotea caracterizarea firii politice a lui Kogălniceanu : „Om întreg, el a trăit din viaţa societăţii întregi, interpretată printr-o inteligenţă care nu făcea decît să rezume cu strălucire această viaţă, pentru ca din această concentrare însăşi să se desfacă impulsul voinţii menite să ducă mai departe societatea în continuă mişcare".

În vara 1867 Kogălniceanu călătoreşte la Paris, unde, în cadrul Expoziţiei universale, România îşi expunea produsele.

La propunerile lui Ion C. Brătianu de a face parte din cabinetul său probabil, refuză pe „şarlatani" şi în toamnă recomandă ca în Cameră şi Senat să intre oameni serioşi. Cînd în 1867 regimul dualist din Transilvania se manifestă segregar faţă de români, Kogălniceanu luă apărarea conaţionalilor săi, cum o va face şi în 1877, cînd Andrassy a cerut să-i fie extrădaţi transilvănenii ce se înrolaseră să lupte voluntar în Războiul pentru Independenţă.

La începutul anului 1868 este bolnav. Vasile A. Urechia, vechi aderent, îi omagiase retorica politică într-o prelegere bucureşteană la 12 decembrie 1867, numindu-l „Espada al oratoriei noastre politice", „spătar în luptele taurului politic". Şi mai departe : „Cetiţi cuvîntul ce ţinu în 1862 revendicînd pentru Principate numele glorios şi străbun de România. Rememoraţi discursul ce D(omnul) Cogălniceanu ţinu la 9 iunie 1862 după infama ucidere a demnului său rival de oratoriă, Barbu Catargiu. Acolo este însemnată toată procedarea oratorică a D-sale". Tot astfel, „cuzistul" Bogdan Petriceicu Hasdeu, care, ca şi Ion Eliade Rădulescu, în 1866 votase împotriva aducerii unui prinţ străin, îi preţuia, la 30 ianuarie 1868, oratoria parla-

mentară : „ornament al acestei onorabile Camere". În ce-l privea, Kogălniceanu își declara deschis ostenelile din Camera Deputaților, asemuindu-se, obosit, cu „un cal de poștă".

În martie primește misiunea de-a merge la Berlin pentru conciliabule, în vederea modificării articolului 7 din Constituție. La 27 iunie Kogălniceanu este desemnat raportor asupra oneroasei afaceri Stroussberg ; în luna august călătorește din nou în Austria și Germania, ca să-și așeze băieții la studii.

Ministeriabil redivivus

Intrat în cabinetul lui Dimitrie Ghica, Kogălniceanu conduce departamentul Internelor de la 16 noiembrie 1868 pînă la 24 ianuarie 1870, ministeriat cu bogată gestiune administrativă, girînd, cînd este cazul, departamentele de Război, Afaceri Externe, chiar Prezidența.

Declară „simțămîntul României de înfrățire și conaționalitate pentru românii de peste Carpați" și propune ridicarea unei statui lui Mihai Viteazul în Capitală. Dorește ca în Cameră să intre ca deputați și foști clăcași reprezentanți în Divanul ad-hoc, Vasile Alecsandri și Costache Negri, care refuzaseră și refuzau sistematic să participe la viața legislativă. Cere prefecților să apere pe țărani în regimul tocmelilor agricole, combate ingerințele electorale și eschivările de la recrutări („Ar fi o monstruozitate ca numai clasele muncitoare să fie de fapt supuse serviciului ostășesc, ca numai ele să răspundă țării impozitul sîngelui"). Militează pentru neutralitate în politica externă.

Țăranii din satele argeșene Cuca și Măcăi s-au revoltat în două rînduri, în 1867 și 1869, împotriva încălcărilor proprietarului Dimitrie Haciulea, împotriva amestecului magistraturii și dorobanților trimiși să sprijine hoția de pămînt a latifundiarului, gloatele protestînd împotriva măsurătorilor de teren falsificate de substitutul de procuror, rupînd „lanțurile" și punînd pe fugă pe făptași. Represiunea ce-a urmat din partea armatei a stîrnit proteste în presă (Bogdan Petriceicu

Hasdeu, Costache A. Rosetti, Pantazi Ghica) și interpelări în Parlament. Kogălniceanu a luat apărarea țăranilor admonestînd pe prefectul Alexandru T. Zissu în mai multe rînduri. La 5 aprilie 1869 îi telegrafia : „Citește la telegraf depeșa maiorului Radu către mine. Telegrafiază-mi ce este cu pompierii și cu jandarmii în piață vizavi. Mă văd nevoit a vă repeta încă o dată că asemine mijloace, dacă sînt întrebuințate, nu sînt bune. Adă-ți aminte ce-mi ziceai cînd nu erai prefect și prin urmare abține-te de la mijloace osîndite".

La 7 octombrie, ținea să-i precizeze aceluiași prefect rezervele sub care îi pusese la dispoziție forțe militare : „Îmi este cu neputință a rosti un singur cuvînt în chestiunea Măcăiului pînă nu voi vedea cercetarea procurorului.

Constat numai un lucru. Cînd mi-ați cerut dorobanți, ți i-am dat cu rezervă, și pe răspunderea d-tale.

Românul, cînd a vorbit despre atrocitățile de la Măcăi nu a zis că ele s-au făcut de d-ta, ci a zis că ele s-au făcut de dorobanți".

Vina principală, au stabilit organele de anchetă, fusese a prefectului A. T. Zissu, așa încît tonul ministrului de Interne era îndreptățit.

Kogălniceanu, în acest ministeriat, dă dispoziții grijulii pentru stăvilirea bolilor vitelor, în privința încasării dărilor, pentru disciplină în munca administrativă. Ca ad-interim la Externe, salută protocolar, la 12 octombrie în Vîrciorova, pe împăratul austro-ungar Franz Joseph ; acesta călătorea, cu vaporul, pe Dunăre, îndreptîndu-se spre Constantinopol și de acolo mai departe, spre Canalul de Suez, ca să participe la festivitățile de inaugurare. Kogălniceanu l-a însoțit pînă la Giurgiu. Tot acum redactează de mînă o propunere „din inițiativa parlamentară", semnată de el, contrasemnată de Alexandru Golescu, de Constantin Grădișteanu. Costache A. Rosetti, Constantin I. Grigorescu, Ion Marghiloman și de alții privind dezvoltarea economică și culturală a Iașului. Prin ea subscrișii rugau guvernul să întocmească proiecte de legi spre aducerea la îndeplinire a „acestor neapărate trebuințe". Dar iată textul propunerii :

„Considerînd că orașul Iași merită toată luarea-aminte din partea țării de a-și da dezvoltarea și îmbunătățirile de care ar avea trebuință ;

considerînd că mijloacele de dezvoltare și îmbunătățiri în natură a nu putea suferi întîrziere sînt :

1) Menținerea și dezvoltarea școalelor superioare și inferioare din Iași.

2) Ușurarea contribuțiunilor și aducerea lor în starea normală a țării întregi.

3) Întemeierea Iașilor ca antrepozit liber de mărfuri.

4) Desființarea acciselor, afară de tutun și băuturi străine, și înlocuirea acelui venit municipal cu venitul funciar al proprietăților orășenești ce pînă acum se varsă în casa statului.

5) Stimularea lucrărilor publice din Iași.

6) Completarea sistemului de șosele din Iași pînă la Roman, Focșani și București și pînă la Sculeni și Botoșani.

7) Drumurile de fier al căror proiect de lege pentru succesiune este depus în Parlament.

8) Deschiderea Prutului pentru navigațiune cu vapoare și vîluri pînă la Țuțora cel puțin.

9) Așezarea unei Camere de comerț și a legii cambiale".

În același an, Kogălniceanu, ca om cu experiență democratică, tact național și simțire patriotică, ținu — împotriva polemicilor atîțătoare, agresive și neprincipiale ale ziarului *Românul* — să-și cheme la unire socială pe concetățeni : „Să ne silim cu toții a transforma șerpii de pe fruntea Minervei române în atîtea columbe anunțătoare de pace și mîntuire pentru nava noastră cea bîntuită de atîtea valuri !".

Legat de cura la Ems, Kogălniceanu ținu, în iulie 1869, să revadă la Dresda pe fiica sa Lucia, ce aprofunda limba germană într-un pensionat de-acolo.

O lungă vacanță politică

Kogălniceanu demisionează din guvern la 24 ianuarie 1870. Scriitorul Cezar Bolliac îl omagiază în Cameră : „Un om de mare talent, un om de mare valoare, un bun administrator".

Mihail Kogălniceanu în 1870 (fotografie)

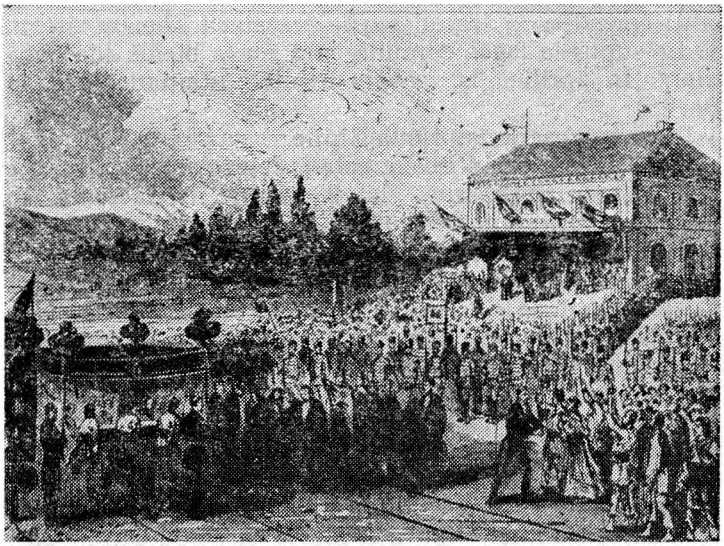

Recviemul fostului domnitor Alexandru Ioan Cuza la Ruginoasa (litografie de epocă)

În 1870 el colaborează cu articole politice nesemnate în *Informaţiuni bucureştene* şi în *Informaţiuni politice, literare şi comerciale* din Iaşi şi călătoreşte peste hotare.

După manifestaţiile de stradă din 11 martie 1871 împotriva filoprusienilor de la sala bucureşteană „Slătineanu", de la palatul domnesc contra lui Carol de Hohenzollern şi de la legaţia germană, guvernul Ion Ghica demisionă şi domnitorul, pe punctul să abdice, aduce la cîrma ţării cabinetul conservator condus de Lascăr Catargiu. În durata de cinci ani (1871—1876) a guvernării „boerului de la Golăşei", Kogălniceanu, ales deputat la Fălciu, — cum observă Al. Zub, cel mai documentat biobibliograf al marelui om de stat — „intră din nou într-o lungă vacanţă politică". La lucrările parlamentare participă rar, se lasă văzut greu şi domnitorul Carol însemnează în *Memorii* că Mihail Kogălniceanu „pare a se fi aruncat cu totul în braţele artelor frumoase".

Dar, cînd la 10 martie 1872 se dezbat modificările legii tocmelilor agricole, el participă înflăcărat la dis-

cuţii cerînd ca „ţăranul să fie tratat ca liber cetăţean, să fie supus la legea comună, iară nu la biciul dorobanţilor". În aprilie îşi revede băieţii aflaţi departe, la Berlin.

Peste vară scrie istorie la Rîpile.

În 1873, motivînd boala, este înregistrat cu activitate politică restrînsă, dar, la 9 martie, redactează în numele comitetului delegaţilor de secţii raportul asupra Convenţiei vamale cu Austro-Ungaria.

Cînd rămăşiţele îmbălsămate ale fostului domnitor Cuza, sfîrşit de o sincopă a inimii la Heidelberg în 15 mai 1873, au fost aduse în ţară spre a fi înhumate la Ruginoasa, Kogălniceanu, cu amintiri neturburate de neînţelegerea din 1865, îi rosti, la 30 mai, elogiul funebru în auzul cernitei Elena Cuza şi al cîtorva mii de foşti clăcaşi îngenuncheaţi pios, plînşi şi zdrobiţi de durere :

„Se zice că Cuza Vodă a murit... Dacă renaşterea României a murit, apoi... a murit şi Vodă-Cuza. Căci Vodă-Cuza nu este decît renaşterea României.

Dar vă rog credeţi oare că vin aci să fac eu istoria acestui Domn ? Nu ! căci care glas poate să o facă ? care pagină tipărită poate să fie aşa de adevărată şi aşa de elocventă, ca faţa ţării însăşi ? Faţa ţării este pagina istoriei lui Alexandru Ioan I.

Alexandru Ioan I nu are trebuinţă de istoriograf. El singur şi-a scris istoria sa prin legi, prin actele cu care a făcut un stat, o societate alta decît aceea ce i s-a fost dat, cînd L-am proclamat Domnitor.

Sînt patrusprezece ani trecuţi, de cînd în Adunarea ţării, în capitala Moldovei, mi s-a făcut rara onoare de a spune, eu cel dintîi, colonelului Cuza cuvîntul «Măria-Ta» şi tot de odată de a-i spune care era voinţa naţiunii şi care erau aspiraţiile naţiunii, ce I se dau Lui spre îndeplinire. Cei bătrîni, aduceţi-vă aminte, cei mai tineri consultaţi paginile *Monitorului* şi veţi vedea ce s-a cerut de la Dînsul. Nu numai că a fost om onest, dar şi-a ţinut totdeauna cuvîntul Său. Pe lîngă aceasta, în fiecare an, în fiecare lună a Domniei Sale, înzestra ţara cu cîte o lege, în fiecare zi sporea numărul cetăţenilor şi puterea noastră. Ce voia naţiunea atunci ? Naţiunea voia legi nouă şi oameni noi. Cuza a fost omul nou şi a făcut legi

nouă, care au făcut apoi lume nouă, căci lumea de la 1863 este alta.

Astăzi statul român nu mai este provincia vasală a Moldovei sau a Valahiei.

Ei bine, fraţilor, cînd România a ţinut un mai mare limbaj în Europa decît acel ţinut de Alexandru Ioan I ?... Alexandru Ioan I ţinea cheia Orientului şi nimic nu se făcea în Orient, nu numai fără ştirea, dar fără voia lui. El era gata a-şi sacrifica tronul, persoana sa, numai să-şi apere ţara de orice pericol pentru că El era conştiincios Naţiunii Române.

Şapte ani ne-am odihnit, şapte ani... România şi-a întrerupt cariera sa... A ! iertaţi-mă. Aici în faţa unui mormînt deschis, în faţa acestei figuri care va fi pururea glorioasă, nu ne este permis să facem polemică, dar sîntem datori să spunem că nu greşelele Lui l-au răsturnat, ci faptele cele mari.

Odată cu exilul a expirat emanciparea poporului român, odată cu exilul vechile societăţi retrograde şi demagoge s-au aflat ; şi cînd zic aceasta, fraţilor, ca să vedeţi dacă este aşa, uitaţi-vă la cei 7 ani de exil care au trecut. Apoi care Domn a fost mai demn în exilul său, care Domn a apărat ţara sa mai mult, pe acea ţară care permisese de a i se închide porţile ?..."

Consolator, se adresă în final Elenei Cuza zdrobită de durere şi care de atunci n-a mai purtat pînă la sfîrşitul zilelor ei decît rochii cernite :

„Ilustră Doamnă, sfîntă mumă a Românilor, nu plînge, căci Alexandru Ioan I nu a murit ; Alexandru Ioan I nu poate să moară. Nu lacrimile acelor care sînt aci vor putea dovedi aceasta, ci lacrimile tuturor, lacrimile unui popor întreg. Lacrămi ce se varsă de oriunde se vorbeşte româneşte, de la Carpaţi pînă la Marea Neagră".

La 14 august 1874 îşi făcea tratament la Karlovy Vary, plănuind să se repeadă, ca şi în anul precedent, pentru două zile, la Berlin să-şi revadă copiii, care locuiau pe Magdeburgerstrasse nr. 33. Spre iarnă stă o lună la Viena, vizitînd îndeaproape Expoziţia internaţională din Prater, nemulţumit de calitatea exponatelor pavilionului românesc.

Opozant sistematic al conservatorilor, deci şi al guvernului Lascăr Catargiu, participă cu Costache A. Rosetti,

Ion Ghica, Dimitrie Brătianu, Ion Cîmpineanu la constituirea „coaliției de la Mazar-Pașa".

În iunie 1875 protestează împotriva convenției comerciale încheiată cu Austro-Ungaria, care aservea pieței de desfacere austriece economia de grîne și de materii prime a țării. La 30 iunie demisionează din parlament pe acest considerent, nemaicălcînd pragul corpurilor legiuitoare pînă la sfîrșitul anului.

Ca și-n alți ani, în august își face tratamentul la Karlovy Vary, după care, suferind, și din nevoia de a-l întîlni pe fiul său Constantin, pleacă în Franța. La Paris poposește între 8—24 septembrie, cînd se și operează.

În 1876, fruntaș al coaliției de la Mazar-Pașa, vituperează într-o serie de articole din *Alegătorul liber* împotriva cabinetului Catargiu și a dinastiei. Senator al județului Roman, reintră ofensiv în parlament, contribuind la năruirea guvernului conservator. În viitorul guvern Manolache Costache Epureanu deține portofoliul Externelor (27 aprilie—24 iulie), din care încearcă fără succes să demisioneze la 19 mai. În această calitate, convocînd la el acasă la Șosea pe Titu Maiorescu, îl determină să plece agent diplomatic la Berlin.

„La această întrebare s-a însărcinat să răspundă tunul românesc"

Cu toate că în cîteva ocazii criticase persoana monarhului, evenimentele ce se precipitau erau prea importante pentru ca Externele să fie girate de fitece politician. Kogălniceanu era experimentat al dreptului internațional, al uzanțelor diplomatice, avea relații întinse în Europa, pe care o străbătuse în drumuri felurite, beneficia de logică și de spontaneitate inteligentă, era poliglot. Nimeni altul nu putea să-l concureze la noi.

Războiul ruso-româno-turc, în cadrul căruia s-au desfășurat bătăliile militare ale poporului nostru pentru Independență s-a sincronizat luptei antiotomane de eliberare a popoarelor din Balcani : bulgari, sîrbi, muntenegreni. Statul român, prin memoriul ministrului de Externe Kogălniceanu, cerea Înaltei Porți la 16 iu-

nie 1876 recunoaşterea noastră statală, a numelui de România, a inviolabilităţii teritoriului naţional, dreptul reprezentantului român în corpul diplomatic şi al emiterii de paşapoarte române, ceea ce Turcia respinse. Astfel, şeful diplomaţiei noastre se văzu nevoit să indice în vara 1876 printr-o circulară trimisă agenţilor diplomatici români acreditaţi peste hotare, că, în spiritul „drepturilor omului" şi datoriilor de bună vecinătate cu popoarele din Balcani, se impune intervenţia trupelor româneşti în sudul Dunării pentru a pune capăt masacrelor turceşti asupra populaţiei bulgare: „Frămîntarea în sînul poporului creşte pe zi ce trece, că un mare partid politic de la noi s-a şi pronunţat categoric în favoarea creştinilor, că armata română freamătă sub jugul disciplinei, doritoare să ia parte la lupte". Dar marile puteri, spre a nu jena legăturile cu turcii, n-au reţinut poziţia României, mulţumindu-se, la conferinţa de la Constantinopol, să recomande Porţii Otomane să introducă o serie de reforme în sprijinul populaţiilor din Bosnia, Herţegovina şi Bulgaria. Constituţia nou promulgată a Turciei cataloga România ca simplă „provincie privilegiată" supusă puterii turceşti, ceea ce creă în ţară vii proteste şi hotărîrea ca numai prin luptă militară să ne dobîndim independenţa."

La 24 iulie 1876, demisionar, Kogălniceanu era înlocuit în cabinetul Ion C. Brătianu prin universitarul gongoric Nicolae Ionescu, care declarase în 1874 că „Independenţa ar însemna pieirea ţării".

„Sîntem independenţi, sîntem naţiune de sine stătătoare"

Omul tuturor situaţiilor grele

La Consiliul de coroană de la 1 aprilie 1877 fu invitat şi Kogălniceanu, vicepreşedinte al biroului Senatului şi, în consultările cu fruntaşii politici ai ţării, el, Costache A. Rosetti şi Ion Cîmpineanu opinară pozitiv pentru încheierea unei convenţii de trecere a trupelor ruseşti prin teritoriul român către Balcani. Carol de Hohenzollern şi Brătianu insistară pe lîngă Kogălniceanu să primească departamentul Externelor : „Cerem şi pretindem să ai toate onorurile datorate vîrstei, capacităţii, experienţei şi serviciilor făcute ţării".

Ca urmare a unui schimb de vederi, în octombrie 1876, la Livadia (Crimeea), între cancelarul Gorciakov şi Ion C. Brătianu în fruntea unei delegaţii, în eventualitatea declanşării războiului ruso-turc şi a trecerii trupelor ruseşti, în mersul spre Balcani, peste teritoriul român, la 4 aprilie 1877 s-a semnat la Bucureşti, de către Kogălniceanu, revenit cu o zi înainte ministru de Externe, şi de către însărcinatul cu afaceri rus în Capitală, baronul Dmitri Stuart, o convenţie prin care guvernul de la Petrograd garanta, în traversarea teritoriului nostru, că va respecta drepturile politice ale statului român şi că „va menţine şi apăra integritatea actuală a României".

La 11 aprilie ruşii trecură Prutul. La 12 aprilie 1877 a început conflagraţia ruso-turcă prin declararea de război a Rusiei, ceea ce atrase bombardarea de către turci a aşezărilor româneşti de pe malul stîng al Dunării şi acte de piraterie pe fluviu.

În urma cîtorva interpelări, Kogălniceanu confirmă la 29 aprilie ruperea legăturilor care ne uneau cu Poarta, informînd parlamentul asupra agresiunilor turcești la granița din sud.

La întrebarea : care va fi pe viitor atitudinea țării ? el încheie, puternic aplaudat :

— „La această întrebare s-a însărcinat să răspundă tunul românesc de la Olteniţa şi de la Calafat".

Adunarea Deputaților, „pe deplin satisfăcută de explicările d-lui ministru de Externe", lua act de declarațiunea guvernului că, „tunul românesc a răspuns deja la declararea de rezbel făcută de Turcia, recunoaște starea de rezbel ce este creată României prin însuși guvernul otoman". Identic procedă Senatul în ziua următoare.

I-a fost dat lui Kogălniceanu ca la 9 mai, în urma interpelării lui Nicolae Fleva, în Adunarea Deputaților, prezidată de Costache A. Rosetti, să declare viu aplaudat :

„În stare de rezbel, cu legăturile rupte, ce sîntem ? Sîntem independenți ; sîntem națiune de sine stătătoare."

Camera luă act şi consacra cu 79 contra 2 voturi „Independența absolută a României".

Primele acte votate ale Adunării statului independent au fost instituirea ordinului național „Steaua României" şi la 11 mai virarea dării destinată Porții, de 914 000 lei, pentru întreținerea armatei.

După-amiază, în aceeași zi, se luă cu unanimitate o hotărîre similară de către Senat, în urma interpelării lui Alexandru Orăscu şi răspunsului lui Kogălniceanu. În şedința de noapte se adopta instituirea ordinului național „Steaua României", iar ştergerea sumei de 914 000 lei ce figura în bugetul statului ca dare către turci se votă la 13 mai.

Înaltele decizii au fost întîmpinate cu căldură de mulțimi adunate, ca şi la alegerea lui Cuza, pe Dealul Mitropoliei, cîntînd *Deşteaptă-te Române !* purtînd steaguri tricolore. Presa difuză ediții speciale, ştirea comunicîndu-se în țară, peste munți, în străinătate, de pretutindeni adunînd entuziaste adeziuni.

Printr-o scurtă notă telegrafiată, Kogălniceanu aducea la cunoştință agenților noştri diplomatici procla-

marea solemnă a Independenței de către corpurile legiuitoare și, printr-o circulară întinsă, la 22 mai, revenea cu detalii, cerîndu-le să explice guvernelor pe lîngă care funcționau că noua poziție reprezenta hotărîrea întregului popor român, care, acum mai mult ca oricînd, cerea puterilor garante să-i recunoască justețea dreptului la independență și la suveranitate națională : „Nota pe care am avut cinstea să v-o adresez la data de 2/14 mai v-a informat desigur pe larg despre cauzele care au dus la ruperea completă a relațiilor noastre de bună înțelegere cu Sublima Poartă, fapt care, prin forța împrejurărilor, a creat pentru România o situație nouă, dar nu neprevăzută.

Independența absolută a României a fost proclamată de toate vocile autorizate ale țării. Suveran și popor au luat hotărîrea nestrămutată de a o apăra cu arma în mînă, ca și integritatea teritoriului cu care ea s-a identificat de acum înainte în ochii întregii populații române".

În comunicările oficiale cu străinătatea, Kogălniceanu la Externe dispunea de următoarele cadre diplomatice : Nicolae Callimachi-Catargi, agent al României la Paris ; Iorgu Vîrnav-Liteanu, agent la Berlin ; Ion Bălăceanu, agent la Viena ; generalul Ioan Gr. Ghica, agent la Petersburg ; Dimitrie Brătianu, ministru plenipotențiar la Constantinopol ; Lascăr Catargi, trimisul României în misiune la Belgrad ; giranții : Mihail Obedeanu (ulterior agent), Constantin Barozzi și atașatul Constantin Mitilineu la Agenția diplomatică din Roma.

La 14 august el cerea telegrafic ministrului de Război, ca fiul său nevîrstnic, Ion Kogălniceanu, să fie acceptat voluntar și să plece pe front : „Rogu-vă ordonați cancelariei d-voastre de a se face actele pentru înscrierea fiului meu Ion, născut la 7 august 1859, ca voluntar în regimentul II de roșiori".

Gestul lui Kogălniceanu da un exemplu celor care se sustrăgeau prin intervenții scandaloase, ca reformați, de la obligațiile militare. Pentru aceasta, rămîn de văzut și anterioarele circulare trimise de M. Kogălniceanu în privința scutirilor la recrutări și încorporări.

În aceeași zi, Kogălniceanu se adresa ierarhiei de resort în privința încorporării feciorului său : „Rogu-vă faceți lucrările pentru înscrierea fiului meu Ion, născut la Iași la 7 august 1859, ca voluntar pe un an în Regimentul al doilea de roșiori, bine înțelegîndu-se după săvîrșirea studiilor".

La 17 iulie 1877, Kogălniceanu întreprinse o călătorie diplomatică de sondaj spre a se informa personal la Viena asupra aranjamentelor teritoriale dintre marile puteri ale Europei, revenind în țară la 8 august.

„Eroi au fost, eroi sînt încă"

În primele zile din iunie 1877 o coloană a trupelor ruseşti, forțînd trecerea Dunării, intră în Dobrogea, iar în noaptea de 26/27 iunie o a doua coloană trecu pe pod de vase a doua oară fluviul în dreptul Zimnicii, îndreptîndu-se în sud pe trei săgeți de direcții, acțiune la care Kogălniceanu, deşi suferind, a asistat.

Aripei de vest, de sub comanda generalului Neculai Pavlovici Krüdner, îi incumba misiunea ocupării cetăților Nicopole şi Plevna (fortăreață cu douăzeci de redute, apărate de cincizeci de mii de ostaşi şi 100 de tunuri). Pentru cucerirea Nicopolului în ziua de 4 iulie armata română a cooperat cu trupele ruseşti, bombardînd puternic de la Flămînda, Turnu Măgurele, de la Islaz pînă la Caracal porturile şi cetățile turceşti.

În primul asalt asupra Plevnei, la 8 iulie, rușii au pierdut din efective 3 000 de ostaşi şi 76 de ofițeri. Se ceru sprijinul trupelor române.

Avangarda armatei noastre, sub comanda colonelului Roznovanu, a trecut Dunărea la 16 iulie în dispozitiv către Nicopole.

Marele duce Nicolae, cînd şi al doilea atac rusesc asupra Plevnei eşuă cu pierderi mai mari, la 18 iulie 1877, telegrafie din Tîrnova a doua zi principelui Carol : „Turcii concentrînd la Plevna contingente masive ne zdrobesc. Rog să faci joncțiune, demonstrație, şi dacă este cu putință treceți Dunărea, aşa cum o doreşti. Este

absolut necesară această demonstrație între Jiu și Corabia pentru a-mi ajuta manevrele".

Grosul trupelor române, apropiindu-se de 100 000 de ostași, gradați, ofițeri, servicii, ambulanțe, traversă fluviul pe pontoane la Siliștioara și Turnu-Măgurele, grupîndu-se în 25 august 1877 la Plevna, important nod de căi ferate, în vederea încercuirii vertiginoase a cetății și constrîngerii generalisimului Osman Pașa să capituleze. Operația s-a realizat în cîteva etape pe drumuri desfundate și cu pierderi simțite.

Bravura dorobanților din Iași și Vaslui în atacul comandat de șeful statului major al Diviziei A a 4-a, locotenent-colonelul Voinescu, s-a înscris în legendă. Pe văi clisoase, asaltul încrîncenat din 30 august s-a încununat de glorie la Griviția, una din redute — cum scrie poetul — „ridicînd o țară mică peste-o 'mpărăție mare". Presa străină a salutat vitejia tinerei armate române, iar Victor Hugo, la auzul veștii aidoma unei epopei în sud-estul Europei, a trimis fotografia sa unui prieten din țară, cu dedicația : „Eu iubesc România și ea se poate bizui pe mine".

Românii de pretutindeni trăiau clipe înălțătoare.

Dacă la 21 august Kogălniceanu telegrafiase agenților diplomatici de la Viena, Paris, Berlin, Roma, că întregul efectivelor noastre trecuse peste Dunăre la Corabia, că în aceeași zi și domnitorul a traversat fluviul la Nicopole, apărat de o garnizoană românească, urmînd ca de acolo să se îndrepte spre cartierul general de la Poradin, după victoria de la Griviția Kogălniceanu le relata, în 3 septembrie, că „Lupta din fața Plevnei durează de patru zile. Redutele turcești care au făcut din Plevna un al doilea Sevastopol au fost cucerite, pierdute, recucerite de armata rusă și română. Pînă astăzi, nici un rezultat decisiv, ci o veritabilă hecatombă de oameni. Soldații noștri luptă ca leii și, cînd nu pot să învingă, mor pînă la ultimul. Al doilea batalion de vînători format din 900 de oameni nu mai numără decît două sute de luptători. Toți ceilalți au căzut la asaltul unei redute ; ofițerii și soldații au murit pe întăriturile redutei".

La 5 septembrie țarul Alexandru II scria domnitorului român : „Trupele române reunite cu ale armatei mele

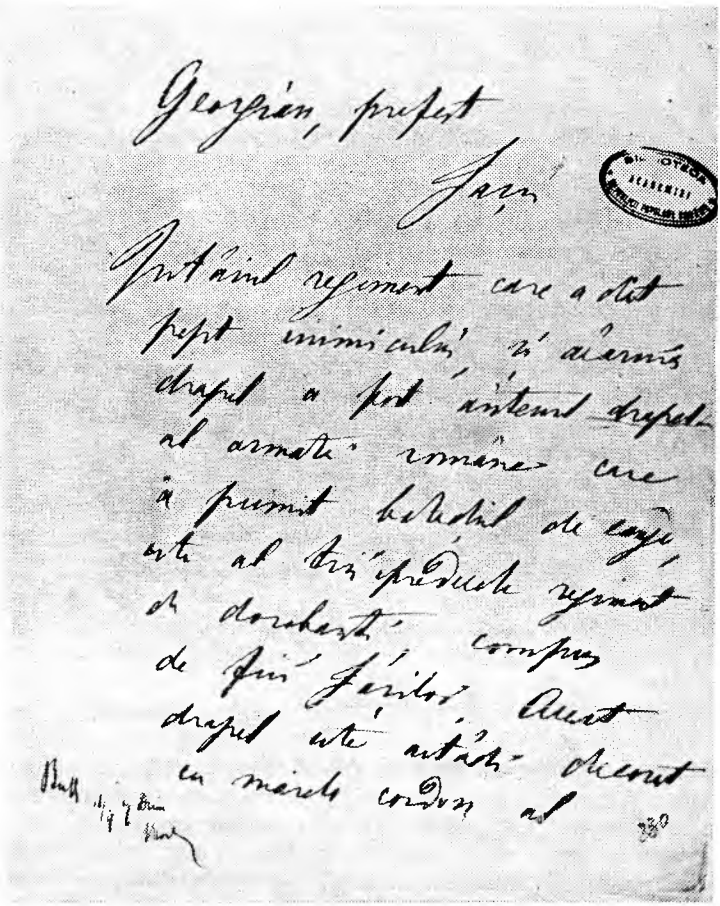

Telegrama lui Kogălniceanu, din 11 septembrie 1877, către prefectul ieşean Georgian, în legătură cu bravura Regimentului 13 Dorobanţi din Iaşi (II) (facsimil)

şi puse sub comanda Alteţei-Voastre Serenissime, au dat dovadă, în zilele de 30 şi 31 august, de un curaj eroic luptînd sub unul din cele mai nimicitoare focuri ale inamicului".

Armata noastră a cooperat cu forţele ruseşti şi în alte numeroase acţiuni de front. În luptele din 6 septembrie, 7 octombrie, 7—9 noiembrie trupele române au cucerit

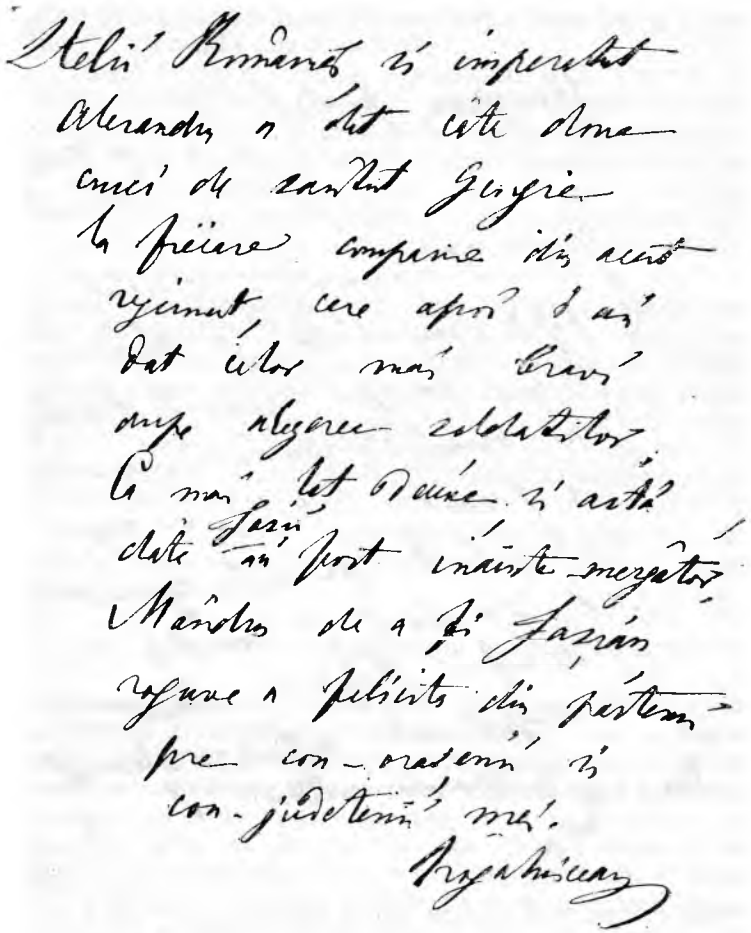

Continuarea textului telegramei precedente (II) (facsimil)

reduta întărită a Rahovei. Cu acest prilej, marele duce Nicolae se adresa recunoscător domnitorului Carol: „Izbînda de la Rahova aparţine pe deplin armatelor române şi, în afara interesului general ce îl reprezintă ea pentru operaţiile noastre, eu împărtăşesc din tot sufletul mulţumirea ce puteţi resimţi ca suveran şi ca şef superior al unei armate de care v-aţi îngrijit atîta."

La 28 noiembrie 1877, Plevna, încercuită, capitulează în întregime, generalisimul otoman Osman, rănit la picior și conștient că nu-i mai rămîne cu putință vreo rezistență, s-a predat generalului român Mihail Cerchez, cu trupele, ofițerii din garnizoană și întreg armamentul.

Țarul, la încheierea comunelor lupte antiotomane, decerna 25 000 de ordine, medalii și decorații generalilor înalți comandanți, ofițerilor și soldaților „drept recunoștință pentru faptele vitejești ale armatei române care s-a luptat curajos alături de armatele mele în timpul războiului din 1877—1878."

În lucrarea germană *Cronica ilustrată a războiului. Memorial din campania ruso-turcă din 1876—1878*, editată de ziarul *Leipziger illustrierte* se releva în 1878 eroismul unităților românești : „Merită toată lauda batalioanele și artileria română care au avut o contribuție importantă în zădărnicirea atacului". Apreciind independența României „un drept ce nu poate fi contestat de nimeni", aceeași publicație va comenta mai departe că prin lucrările Congresului de la Berlin „România nu a fost satisfăcută pe măsura contribuției sale în acest război".

În ultimele două decenii, dar mai intens cu prilejul comemorării independenței de stat a României, au apărut peste 1500 de cărți, studii, comunicări și articole contributive despre participarea armatei române la operațiuni, despre societatea românească și starea de spirit a populației acum o sută de ani, despre politica externă a statului nostru între 1876—1878, în mare parte informînd despre concepțiile înaintate ale conducătorului diplomației românești exprimate prin acte adresate marilor puteri, depeșe și circulare către împuterniciții de afaceri români, corespondență către atașații străini de pe lîngă guvernul român, telegrame primului ministru, pe care Kogălniceanu îl și girează la Interne în Capitală (cînd acesta urmează pe domnitor în teatrul de operațiuni), comunicări făcute atașaților culturali și militari, corespondenților străini de presă, altor departamente.

Autografe personale, piese oficiale, amintiri, cum și corespondența diplomatică dovedesc însuflețirea de care a fost cuprins Kogălniceanu în acest elan eroic al po-

porului nostru, ca, în cooperare cu trupele ruseşti şi prin lupte dîrze, să ne rupem din apăsarea turcească, să cucerim neatîrnarea naţională. Momentul constituia o reparaţie istorică şi patriotismul lui Kogălniceanu s-a dovedit la înălţimea chemării. În nota adresată cancelariilor europene, prin agenţii acreditaţi ai ţării, el declarase la 1 mai 1877 : *„Vom face tot ce datoria noastră ne impune faţă de ţară, spre a apăra pămîntul nostru, a salva instituţiile noastre şi spre a asigura existenţa noastră politică"*.

Un element caracteristic în raporturile lui Kogălniceanu cu armata rusă îl constituie conştiinciozitatea în crearea condiţiilor perfectei colaborări ostăşeşti, în respectarea celor două convenţii privitoare la trecerea armatelor ruseşti prin România (încheiate la 4/16 aprilie 1877 şi semnate la Bucureşti).

Kogălniceanu întîmpină pe ţarul Alexandru II în gara Iaşi şi, de asemenea, în suita domnitorului Carol şi a primului ministru Ion C. Brătianu, îl vizitează la cartierul său de la Ploieşti, ca şi pe marele duce Nicolae.

Pe lîngă acest cadru de iniţiativă, de răspunderi şi protocol, Kogălniceanu a adîncit legăturile cu cancelarul Alexandr Gorciakov, pe care, dealtfel, îl cunoştea personal cu mult înainte şi cu care schimbase chiar corespondenţă personală.

Tipărim din arhiva personală a lui Mihail Kogălniceanu — păstrată în cea mai mare parte la Biblioteca Academiei R. S. România, Secţia de manuscrise — conţinutul cîtorva depeşe schimbate cu cancelarul rus şi cu comandantul Marelui Stat Major aliat în 1877 şi la începutul anului 1878, piese necuprinse în cele nouă volume de *Documente privind istoria României — Războiul pentru Independenţă* * :

Telegramă :

I

Alteţei Sale prinţul Gorciakov

Chiar acum primesc ştirea că Cernavodă a căzut ieri în puterea armatelor imperiale. Cu toate acestea, turcii, retrăgîndu-se, au ars oraşul.

* Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1957—1962.

La Silistra, în momentul de față, turcii dau foc tuturor vaselor care sînt în partea lor.

București 19/7 (1877)

Kogălniceanu

II

Kogălniceanu

București

Recunoscător pentru amintire.

Gorciakov

III

Alteței Sale prințul Gorciakov
Cancelarul Imperiului

Petersburg

Rog pe Alteța Voastră să binevoiască a primi sincerele mele felicitări cu ocazia Anului nou și urările ce fac, dorindu-vă sănătate, mulțumire și încă 25 de primăveri.

Providența să v-ajute să îndepliniți pînă la capăt glorioasa misiune întreprinsă pentru măreția Rusiei și Independența României.

1.I.1878

Kogălniceanu

IV

Excelenței Sale Kogălniceanu

Sînt foarte mișcat de gingașa Dv. telegramă. Păstrez o foarte bună amintire relațiilor noastre.

1.I.1878

Gorciakov

V

Excelenței Sale
Generalul Nepokoicinski,
Șeful de stat-major al armatei imperiale

Cu ocazia Anului nou, rog pe Excelenţa Voastră să binevoiască a primi felicitările mele şi urările sincere de sănătate şi îndeplinire a tuturor dorinţelor.

1.I.1878

Kogălniceanu

Cu tot rolul recunoscut al românilor în război, şi tocmai de aceea, a rămas nedesluşit pentru înaltul comandament român, pentru guvernul ţării şi pentru ministrul său de Externe, faptul că nimeni din partea României n-a fost invitat la încheierea tratatului de pace de la San Stefano din 19 februarie, prin care s-a recunoscut independenţa României, Serbiei şi Muntenegrului. Bulgaria a devenit stat autonom, iar Bosniei şi Herţegovinei li s-au statuat autonomie administrativă. Nimeni nu va fi invitat din ţară nici la deschiderea lucrărilor Congresului european de pace de la Berlin, la 1 iunie 1878, în sala Radzwill, sub prezidenţia cancelarului german Otto von Bismark şi la care participau, ca membri, delegaţii Rusiei, Germaniei, Franţei, Marii Britanii, Austro-Ungariei, Italiei şi Turciei.

Primul ministru, Ion C. Brătianu, şi ministrul de Externe al României, Mihail Kogălniceanu, cerînd să ia parte la consultaţii, au fost refuzaţi pe motiv că statului nostru nu i se recunoscuse încă independenţa, admiţîndu-li-se doar să prezinte şi să susţină oral, în picioare, un memoriu prescurtat redactat de Kogălniceanu, conţinînd „punctele a căror adoptare România o solicită, în ceea ce o priveşte, de la Europa". La 19 iunie, cei doi delegaţi au fost introduşi în plenul Congresului, Kogălniceanu declarînd, în numele jertfelor făcute în război de poporul său, că „România are credinţa că Independenţa sa va fi definitiv şi deplin recunoscută de Europa. Dreptului său primordial, al cărui principiu fusese falsificat de echivocuri istorice, i se adaugă astăzi drepturile a căror cucerire România a dobîndit-o sau mai degrabă a reînnoit-o pe cîmpurile de luptă. Zece mii de oameni au căzut la Plevna, ca să dobîndească pentru ţara lor libertate şi independenţă. Dar toate aceste sacrificii nu ar fi suficiente să asigure României dreptul de a dispune în mod paşnic de soarta sa. Ea ar fi fericită şi recunoscătoare dacă eforturile prin care şi-a dovedit

individualitatea ar fi încununate de o binefacere europeană".

Într-un guvern de război sub care, stîrnind admirație pretutindeni pe planetă, armata română cîștigase bătăliile din vara și toamna 1877, dar care, fără precedent, pierdea pacea în iunie 1878 la Berlin, sub dictatul „cancelarului de fier", prin conspirația de interese a imperiilor europene, Kogălniceanu întreprinse o largă activitate diplomatică, pentru consacrarea Independenței țării.

Recunoașterea Independenței de către Rusia fu urmată în timp de recunoașterile Austro-Ungariei, Turciei, Italiei, Germaniei, Angliei, Franței, Greciei, Statelor Unite ale Americii, Argentinei, Mexicului, Chinei.

Către Dobrogea romană a lui Mircea cel Mare

La 8 octombrie 1878, Kogălniceanu asistă, între notabilitățile guvernului, trecerea trupelor române întoarse de pe front pe sub arcul de triumf de la Șoseaua Kiseleff, felicitînd, prin primarul capitalei, pe bucureșteni : „Ziua de 8 octombrie va fi o dată neștearsă nu numai din istoria țării, neștearsă deci din inima mea.

Toate treptele populației bucureștene s-au întrecut în buna primire ce au făcut acelora care au ridicat atît de sus numele și drapelul României".

Dat fiind că în curînd avea să se preia statal teritoriul milenar românesc al Dobrogei, Kogălniceanu lucrează intens la statutul administrativ al provinciei dintre Dunăre și Marea Neagră, la rezolvarea problemelor delimitării și organizării ei instituționale, la *Regulamentul de administrație publică asupra organisațiunei judecătorești, competenței și procedurii autorităților judecătorești din Dobrogea,* avînd dese consfătuiri cu Remus Opreanu, viitorul prefect de Constanța, și la 14 noiembrie redactează — cum vădește conceptul păstrat și publicat de fiul său, Vasile Kogălniceanu — după ce o

parte din funcționarii administrativi se instalaseră, domnescul ordin de zi către bravii ostași ce urmau să intre în vechea provincie romană și românească :

„Marile puteri europene, prin tratatul de la Berlin, au unit cu România Dobrogea, posesiunea vechilor noștri Domni. Astăzi voi puneți piciorul pe acest pământ care redevine țară românească. Voi nu intrați în Dobrogea ca cuceritori, ci ca amici, ca frați ai unor locuitori care de acum sînt concetățenii voștri.

Ostași !

În noua Românie voi veți găsi o populațiune în cea mai mare parte română ! Dar veți găsi și locuitori de alt neam, de altă religiune. Toți aceștia devenind membri ai statului român au dreptul deopotrivă la protecțiunea, la iubirea voastră...

Cale bună dară ostașilor !"

Tot de Kogălniceanu a fost redactată proclamația domnească adresată în limbile română, turcă, greacă și bulgară băștinașilor, răspîndită pe foi volante și-n care, pe bazele omeniei românești, după o sinteză asupra aspectelor de viață din trecut și din acel moment, se anunța *Statutul* organizatoric al Dobrogei și cursul contribuțiilor din viitorul apropiat :

. . . . . .

„Locuitorilor de orice naționalitate și religiune, Dobrogea, veche posesiune a lui Mircea cel Bătrîn și al lui Ștefan cel Mare, de astăzi, face parte din România.

Voi, de-acum, atîrnați de un stat unde nu voința arbitrară, ci numai legea desbătută și încuviințată de națiune hotărăște și ocîrmuiește cele mai sfinte și mai scumpe bunuri ale omenirii.

Viața, onoarea și proprietatea sînt puse sub scutul unei *Constituțiuni,* pe care ne-o rîvnesc multe națiuni străine.

Religiunea voastră, familia voastră vor fi apărate deopotrivă ca și ale creștinilor. Afacerile religiunii și

ale familiei vor fi pentru voi încredințate apărării muftiilor și judecătorilor aleși din neamul și legea voastră.

Și creștini și musulmani primiți, dar, cu încredere autoritățile române ; ele vin cu anume însărcinare de a pune capăt dureroaselor încercări prin care ați trecut, de a vindeca rănile războiului, de a apăra persoana și interesele voastre legiuite ; în sfîrșit, de a vă desvolta buna stare morală și materială.

Armata română care intră în Dobrogea nu are altă chemare decît de a menține ordinea și, model de disciplină, de a ocroti pașnica voastră viețuire.

Salutați, dar, cu iubire drapelul român, care va fi pentru voi drapelul libertății, dreptății și al păcii.

În curînd provincia voastră, pe cale constituțională va primi o organizațiune definitivă, care ține seamă de trebuințele și de moravurile voastre, care va așeza pe temelii statornice poziținea voastră cetățenească. Pînă atunci autoritățile române au ca întîie îndatorire de a cerceta și îndestula trebuințele voastre, de a îngriji de bunul vostru trai, de a vă face a iubi țara, la a cărei soartă, de-acum, este lipită și soarta voastră. Ca întîia dovadă a părinteștii noastre îngrijiri pentru voi, a dorinței noastre de a ușura greutățile voastre, noi desființăm dijma de orice natură pentru anul 1879.

De la 1 ianuarie 1880 ea va fi înlocuită printr-o dare bănească mai dreaptă și mai ușoară pentru agricultori. Embaticul (impozit pe capitalul imobiliar din orașe și sate), tementuatuatul (impozit de 3% asupra lucrului agricultorilor și meșteșugarilor), impozitul asupra chiriei cîrciumilor, cafenelelor, băcăniilor, hanurilor, toate acestea se vor preface de la 1 ianuarie 1879 într-o dare bănească mai ușoară și mai dreaptă ; iar vedelul (impozit pentru scutire de armată), darea entizab (taxa de 2 $^1/_2$%) pentru vînzarea vitelor și taxa pe mori se desființează cu totul".

Însoțind pe domnitor, Kogălniceanu luă parte, pe malul Brăilei, la trecerea unităților și steagurilor în Dobrogea, primite triumfal la țărmul Dunării, cu pîine și sare pretutindeni, de la Tulcea pînă la Mangalia.

La 25 noiembrie 1878, obosit și continuu suferind, Kogălniceanu demisionează din guvern, strivit de datorii și ipoteci. La 11 iulie 1879 reintră în același cabi-

net — fiind vorba de turburătoarele interpretări pe plan intern şi internaţional ale articolului 7 din *Constituţie* —, primind portofoliul Internelor. Acest portofoliu el îl pretinsese, dealtfel, în cursul conciliabulelor din anul trecut, cînd primise să conducă diplomaţia românească.

Atacat de opoziţia conservatoare c-ar fi fost „contra dorinţelor naţionale" şi de presa „baccelelor albe", se apără în parlament, probînd contrariul.

Pentru cura de ape şi obţinerea unui nou sistem de reprezentare diplomatică a României în străinătate, ca şi a formulei de „alteţă regală" pentru domnitor, Kogălniceanu întreprinde o întinsă călătorie începînd de la 8 august 1879. La 15 august se găsea la Karlovy Vary, în 23 la Viena, între 25—31 august la Paris, urmînd ca la întoarcerea spre patrie să poposească şi la Mariánské.

La revenirea în Bucureşti el citeşte, la 15 septembrie 1879, mesajul tronului, ce-i aparţine ca redactare şi în care adresează fierbinţi chemări la uniunea morală a aleşilor naţiunii şi la conlucrare : „după ce pe cîmpul de onoare am dovedit că braţul care a purtat spada ştie a purta şi arma, să ne punem cu toţii la lucru şi să facem pe toţi fiii ţării a se bucura de bunurile păcii".

Gestiunea ministerială îl absoarbe în problemele agrare, ale inechităţii vieţii clasei proletare. Combate abuzurile administraţiei faţă de ţărani, cauza lor devenind, după metafora lui Costache A. Rosetti, „Plevna internă". Kogălniceanu, prin circulară, reatrage atenţia prefecţilor, la 10 decembrie 1879 : „Să aveţi cea mai de aproape priveghere pentru apărarea muncitorilor de pămînt de orice nedreptate şi asuprire ce li s-ar face". Între 14—20 octombrie călătoreşte în Dobrogea pentru punerea pietrei de bază la monumentul ridicat la Tulcea şi închinat dezrobirii Dobrogei. Pe parcurs este aclamat de mulţime, la Ploieşti, Buzău, Brăila, Tulcea, Cernavodă, Constanţa.

Solicitat de Veronica Micle s-o sprijine pentru urgentarea formelor pensiei sale şi a celor două fiice (în urma morţii rectorului ieşean Ştefan Micle, soţul său), drept tergiversat de „Casa pensiilor", Kogălniceanu îi telegrafiază acesteia, la 29 decembrie 1879, că „prin jurnalul Consiliului de Miniştri i s-a recunoscut dreptul la

pensie pe toţi anii de serviciu ai răposatului". În Biblioteca Academiei R. S. România se păstrează originalul scrisorii de mulţumire a poetei către celebrul om de stat, pe care şi Eminescu în coloanele *Timpului* l-a apreciat deferent în multe articole :

Domnule Ministru,

Am primit telegrama D. voastre prin care mă înştiinţaţi despre ratificarea pe care O(noratul) Consiliul de Miniştri au avut nespusa bunătate de a o aproba.

Ştiu şi sînt prea convinsă, D-le Ministru, că D. voastră vă datorez mai mult decît oricui această fericită decisiune pentru mine. Vă rog, dar, D-le Ministru, a primi expresiunea eternei mele recunoştinţe şi a familiei mele.

Cu profund respect şi supunere
29 Decembrie 1879

Veronica Micle

Iaşi

La 17 aprilie 1880 Kogălniceanu demisionează din guvern, dăruindu-se „exilului aurit" al diplomaţiei.

Ministru plenipotenţiar în Franţa

Ca urmare a mutaţiilor diplomatice survenite în timpul şi după Războiul pentru Independenţă, Kogălniceanu părăsea guvernul la 25 noiembrie 1879, Brătianu urmînd a-l trimite reprezentant al ţării la Paris în momentul cînd postul de agent diplomatic în capitala Franţei se transforma în acela de ministru plenipotenţiar. Guvernul francez, ţinînd seama de autoritatea internă şi pe plan internaţional a noului acreditat, îşi dădu fără greutăţi agrementul. Preşedintele Republicii Franceze, Jules Grévy, îi primi scrisorile de acreditare la 8 iulie 1880. În cuvîntul rostit cu acest prilej, diplomatul român ţinu să reamintească de primele lui studii în Franţa şi să dea asigurări că se va strădui să intensifice relaţiile dintre români şi francezi. Însă ţelul principal al lui Kogălniceanu la Paris era să apere prin grai, prin memorii,

prin întrevederi cu diplomaţii marilor puteri, drepturile statului nostru asupra navigaţiei pe Dunăre între Vîrciorova şi Galaţi, împotriva ambiţiilor imperiului austro-ungar de-a deţine în exclusivitate prezidenţia Comisiei mixte dunărene. Austro-Ungaria urmărea controlul circulaţiei fluviale şi să domine economiceşte statul român.

Kogălniceanu a reproşat deschis ministrului de Externe, Vasile Boerescu, faptul că a acceptat, în această privinţă, o serie de concesii ce ştirbeau autonomia României.

La 13 august legaţia austriacă din Paris îi viza paşaportul lui Kogălniceanu ca să-şi petreacă în ţară concediul de vară. În realitate, el venea pentru consultaţii la departament.

Pentru a face faţă cheltuielilor de reprezentare la Paris şi pentru a nu scoborî prin privaţiuni condiţia sa de diplomat, Kogălniceanu s-a văzut forţat să-şi vîndă vesela, piese de artă, o serie de lucruri şi cărţi personale. În 19 noiembrie scria : „Sînt cu desăvîrşire dezgustat. Mă silesc să-mi închăpuiesc cîteva mii de franci ca să-mi plătesc datoriile şi apoi de bunăvoia mea îmi dau demisiunea", ceea ce nu însemna şi abandonarea luptei sale patriotice împotriva imixtiunii expansioniste a Imperiului habsburgic în treburile românilor.

„Combătînd din toată inima şi din toate puterile ce mi-au rămas încă încercările guvernului austro-ungar de a ne domina economiceşte, de a intra în viaţa noastră politică, comercială, socială, de a se insinua în toţi porii organismului nostru, cred că îmi fac datoria de bun român, cred că-mi împlinesc o datorie către acele generaţii energice şi generoase, care, cu lungi trude şi sacrificii au făcut România de astăzi", afirma Kogălniceanu. De aceea, ruga pe primul ministru să evite, în cazul Dunării, o „nenorocire naţională".

Mergea şi mai departe cu presupunerile împotriva politicii cabinetului, arătînd că, prin trădare ocultă, liberalii „au dat" Dunărea austriecilor, cum conservatorii aserviseră economiceşte Prusiei „toate interesele economice ale României".

Problemele regimului internaţional al Dunării, dar şi ale dreptului naţional al statului român mărginit de ma-

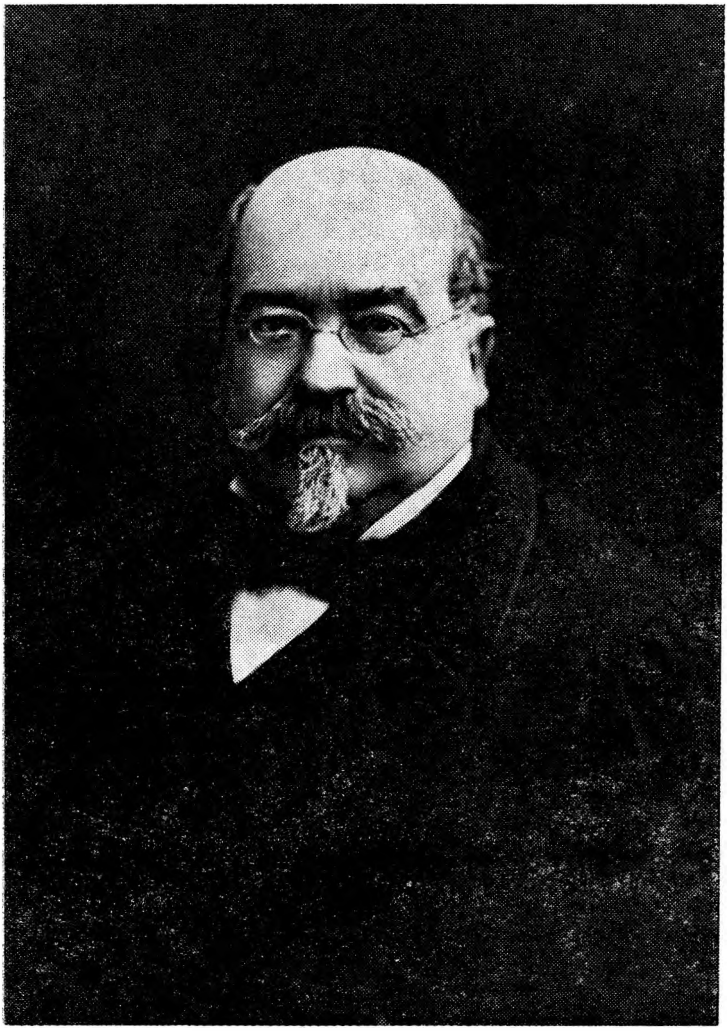

Mihail Kogălniceanu, ministru plenipotențiar al României la Paris (fotografie)

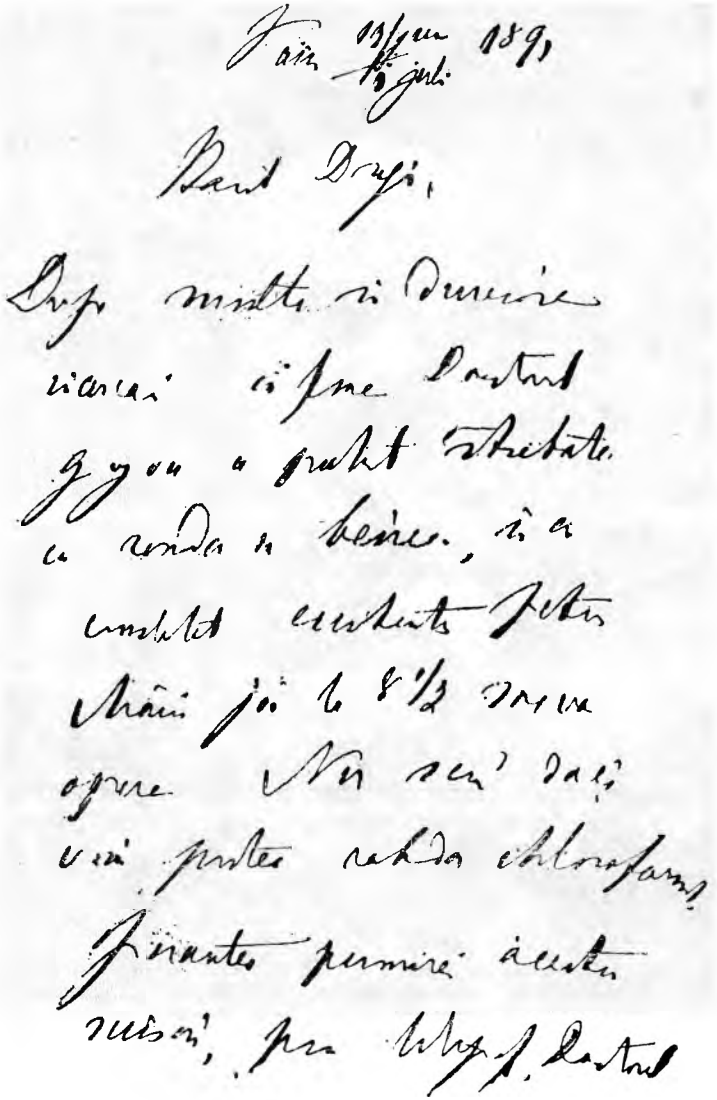

Ultima scrisoare din Paris, 13 iunie 1891, a lui Kogălniceanu către fiul său Vasile, conținînd dispoziții pentru posteritate (facsimil)

lul stîng al fluviului îl preocupaseră pe Kogălniceanu încă în Comisia centrală de la Focşani, cînd la 12 noiembrie (cum redau *Protocoalele Comisiunii)* luase cuvîntul în dezbaterile proiectului relativ la comisariatul riveran dunărean şi la salarizarea comisarilor.

La Paris, unde negociase un acord comercial franco-român, cîştigase încrederea cabinetului prezidat de Gambetta, care, cum inserează presa la 23 martie 1881, a notificat că guvernul francez recunoaşte Independenţa statului român. De reală simpatie se bucură Kogălniceanu — cum documentează rapoartele scoase recent la iveală de Dan Simonescu — şi în cercurile diplomatice acreditate în capitala Franţei, pentru farmecul personalităţii sale calde, pentru tact şi atitudine înalt protocolară.

În scrisoarea din 30 noiembrie 1881, prin care preşedintele Jules Grévy lua act de încheierea misiunii lui Kogălniceanu, se exprimau către Carol I aprecieri asupra modului cum diplomatul român îşi îndeplinise mandatul său : „Prea scumpe şi mare prietene, stimatul domn Kogălniceanu ne-a transmis scrisorile prin care majestatea-voastră i-aţi încheiat activitatea pe care el o îndeplinea pe lîngă guvernul Republicii Franceze, în calitate de trimis extraordinar şi de ministru plenipotenţiar al României. Noi am fost mişcaţi de hotărîrea domnului Kogălniceanu de a reveni în Franţa ca să-şi ia rămas bun de la noi şi i-am împărtăşit mulţumirea noastră într-un chip aparte, dar ne facem îndeosebi o datorie de a recunoaşte că, în durata şederii printre noi, şi-a îndeplinit în aşa mod misiunea că a meritat întreaga noastră încredere şi s-a făcut demn de încuviinţarea dumneavoastră".

Apărător al idealurilor democratice pînă la sfîrşit

Iarăşi parlamentar activ

Înăcrit de piedicile pe care i le aruncau bunelor lui intenţii Vasile Boerescu şi alţi brătienişti, în numeroase epistole se citeşte hotărîrea lui Kogălniceanu de-a renunţa la cariera diplomatică şi ministerială, către care îl solicitau, însă, la Externe, şi liberalii şi conservatorii, cîteva coaliţii şi centriştii.

Înfrunta grele suferinţe din cauza calculilor renali, ce se cronicizaseră, încît a trebuit de unsprezece ori să se supună sondajelor dureroase şi intervenţiilor chirurgicale la Bucureşti şi Paris. Avusese credulitatea că se putea tămădui prin cură de ape minerale în localităţi către care călătoreşte cu trenul, vara, la Reichenhall, Mariánské, Kissingen, Ems, Karlovy Vary.

Dacă în această perioadă nu punea preţ pe demnităţile de vîrf, nu înseamnă că, fiind fire politică şi luptător social, renunţase la viaţa parlamentară. Între 1880 şi 1891 îşi pune candidatura la Vlaşca, Iaşi, Brăila, Focşani, Covurlui, Ilfov, Roman, Romanaţi, Galaţi, Mehedinţi şi este ales la Vlaşca, Roman, Huşi, Covurlui, Iaşi, Ilfov, Mehedinţi. În ultimii lui trei ani de viaţă se succedaseră cinci guverne.

În *Monitorul Oficial* sînt consemnate intervenţiile sale la dezbaterile asupra legii de organizare a Dobrogei, în privinţa alocaţiilor bugetare ale tinerilor trimişi la studii în străinătate, la dezbaterea asupra şcolilor şi universităţilor româneşti, la aplicarea articolelor 5 şi 6 din legea rurală. Participă la dezbaterile privind legea telegrafo-

poştală, privind proiectul legii sanitare şi regimul domiciliar al străinilor în România ; face propuneri pentru ajutorarea populaţiei înfometate, participă la discutarea legii drumurilor, la cea asupra fondului alocat pentru renovarea mitropoliei din Iaşi, la legea recrutărilor şi la cea asupra politicii externe a României, îşi spune opinia în chestiunea abuzurilor electorale. Combate extrădările şi intervine pentru sprijinirea oraşului Iaşi, în dezbaterea privind legea conservării monumentelor istorice. Nu stă pasiv nici cînd se discută legea pentru construirea liniei ferate Bucureşti—Cernavodă, cea asupra secretului de stat sau proiectele de legi pentru încurajarea industriei naţionale şi pentru înfiinţarea de şcoli tehnice la ţară. Propune înfiinţarea de şcoli industriale la Bucureşti, Iaşi, Galaţi, Craiova, Constanţa. Ia cuvîntul hotărît în dezbaterile la legea tocmelilor agricole. Intervenţia făcută cu acest prilej a apărut şi în extras cu titlul : *Tocmelile agricole,* ca şi expunerea sa în timpul dezbaterilor asupra regimului internaţional al Dunării. *Cestiunea Dunării. Discursuri rostite în şedinţele Camerei deputaţilor la 1 şi 2 mai 1882,* Bucureşti 1882.

Cu mare interes este ascultat Kogălniceanu la dezbaterile asupra proiectelor de legi pentru reînfiinţarea Consiliului de Stat, a consiliilor comunale şi judeţene şi atunci cînd cere publicarea corespondenţei diplomatice din vremea Congresului de la Berlin. Îşi expune vederile în speţa gradaţiilor corpului didactic, a proiectelor de lege asupra incompatibilităţii funcţiei administrative cu mandatul parlamentar, a constituirii unei flote naţionale, a scoaterii statului român din dependenţă faţă de companiile de navigaţie străine, la dezbaterea asupra construcţiei podului peste Dunăre şi, iarăşi, a răscumpărării căii ferate Cernavodă—Constanţa.

În afara participării la discuţie asupra proiectelor de legi menţionate, Kogălniceanu a intervenit cu autoritatea experienţei sale, în diverse rînduri, şi atunci cînd au fost supuse atenţiei parlamentarilor şi opiniei publice alte proiecte ale legii importante pentru destinele ţării. Dintre acestea menţionăm cîteva : proiectul de lege privind educarea tineretului în etica muncii, proiectul la legea asupra porturilor franco Galaţi şi Brăila, proiectul de lege privind modificarea legii timbrului, proiectul la

legea tarifelor vamale, proiectul organizării serviciului de pompieri, proiectul la legea modernizării armatei române şi a poziţiilor ofiţerilor, la legiferarea construcţiei a două pavilioane pentru expoziţii agricole şi industriale permanente (unul la Bucureşti şi altul la Iaşi) ; e activ la dezbaterile referitoare la „creditele agricole" ; se pronunţă pentru alocarea unei sume destinate Teatrului Naţional din Bucureşti („un agent puternic în dezvoltarea spiritului naţional"), pentru acordarea unui sprijin de 4 000 lei şcolii de surdo-muţi de la Pantelimon, pentru neîngrădirea dreptului de interpelare, pentru invalidarea alegerii fiului adoptiv al fostului domnitor Cuza ca deputat la Mehedinţi ; combate ingerinţele electorale ; îşi exprimă punctul de vedere referitor la sistemul acordării graţierilor şi amnistiilor, la revizuirea regulamentului Camerei şi la delimitarea frontierei cu Austria.

Ia parte la discuţiile aprinse legate de răscoalele ţărăneşti din 1888, la şedinţele în care s-a dezbătut chestiunea împroprietăririi ţăranilor de pe moşiile statului. E activ, de asemenea, cînd se iau în discuţie legea tocmelilor agricole şi pentru ameliorarea situaţiei ţăranilor, proiectele pentru încurajarea industriei naţionale şi pentru construirea unei gări bucureştene, la Obor. Se pronunţă pentru inamovibilitatea magistraţilor. Cere clarificarea situaţiei juridice a fostului guvern Ion C. Brătianu, fără a vota traducerea acestuia în faţa instanţelor. Solicită urgentarea legiferării măsurilor de îmbunătăţire a stării ţăranilor, propune restaurarea mănăstirilor de importanţă istorică, legarea căilor ferate din România cu reţeaua feroviară europeană. Îşi exprimă opinia în dezbaterea diferitelor proiecte de buget, adrese de răspuns la mesaj, discuţii la validări. Promovează principiul toleranţei religioase, cere înfiinţarea unei catedre de limbi slave, susţine bugetar pinacotecile, bibliotecile şi muzeele. Lucrările de la tunelul dintre Barboşi—Galaţi intră iarăşi în acţiunile parlamentare ale lui Kogălniceanu. Îşi motivează votul său pentru încetăţenirea unor transilvăneni, pentru construirea liniei ferate Piteşti—Curtea de Argeş, pentru menţinerea postului de comisar român în Comisiunea europeană a Dunării şi întemeierea de consulate româneşti la Cernăuţi, Sucea-

va, Braşov, Sibiu, Chişinău, Ismail, Reni. În probleme militare votează pentru construirea de fortificaţii defensive. Îşi spune răspicat cuvîntul împotriva ingerinţelor electorale şi pentru păstrarea cuviinţei în dezbaterile parlamentare.

Mai mult decît Bogdan Petriceicu Hasdeu, decît Zamfir Arbore, doctorul Carol Davila sau Constantin Dobrogeanu-Gherea, Kogălniceanu a sprijinit grupările emigranţei bulgare pe teritoriul ţării noastre, personal pe Vasili Levski, Hristo Botev, Luben Caravelov, Filip Totiu şi pe alţii, atitudine arătată similar şi emigranţei maghiare.

La o jumătate de veac de la apariţia *Gazetei Transilvaniei*, Kogălniceanu, „veteranul ziaristicii române", vechi colaborator al publicaţiei, confruntat în 1888 cu discriminările şovine faţă de românii din cadrul dualismului austro-ungar, el ce urmărea „apărarea şi întărirea naţionalităţii române, fie dincolo, fie dincoace de Carpaţi", comunica lui Aurel Mureşanu, odată cu felicitările jubiliare, o serie de activităţi personale favorabile luptătorilor democraţi maghiari refugiaţi pe teritoriul statului nostru : „Sentimentele mele au corespuns pururea actelor mele. Cînd în 1868 — sînt acum douăzeci de ani — am vizitat parlamentul Ungariei, cîte capete am recunoscut care în 1860 se refugiară în Moldova şi pe care eu, prim-ministru al lui Cuza-Vodă, le-am refuzat gărzilor guvernului absolutist, ce atunci domnea în Buda-Pesta ca şi în Viena.

Cînd prefectul de Galaţi, în 1860, vroia să predea consului austriac pe refugiaţii Vidasz şi Berzenezey, comitele secuilor, şi cînd aceştia, iarna, îmbrăcaţi numai cu o haină de vară au venit la Iaşi, eu pe răspunderea mea i-am dat un saufconduit, i-am îmbrăcat cu înseşi blanele mele şi în trăsura mea i-am înapoiat în Galaţi, unde au urmat a petrece în linişte sub protecţiunea drapelului român, cu toate protestaţiunile şi ameninţările reprezentantului Austriei.

Această linie de purtare ospitalieră mi-a fost dictată prin crezul politic ce-l profesez şi astăzi".

Ca urmare a unor petiţii sosite din toate locurile româneşti şi a unor propuneri din presă pentru a fi ajutat Eminescu, greu bolnav, în şedinţa Camerei Deputaţilor

din 2 martie 1888 Iacob Negruzzi a prezentat cu căldură şi aşchii polemice o expunere de motive cerînd să se acorde pensie viageră lunară de 250 lei poetului suferind la Botoşani. La şedinţă a participat şi tînărul Alexandru Davila, redactor la acea dată la *Epoca* lui Nicolae Filipescu. După patru decenii, autorul lui *Vlaicu Vodă* ţinu să-i reamintească epistolar, la 15 iunie 1928, vîrstnicului redactor al *Convorbirilor literare* aspectul şedinţei respective, evocînd momentul cînd, dintr-o lojă, aplaudase frenetic propunerea samariteană, fapt pentru care preşedintele şedinţei fusese pe punctul să-l evacueze din sală, şi cum numai datorită lui Kogălniceanu n-a fost sancţionat :

Dragă nene Jack,

Am citit cu emoţie nemărginită în ziarul *Dimineaţa* de azi discursul ţinut de D-ta în Cameră acu 40 de ani, discurs sprijinind proiectul de lege prezentat de D-ta pentru a se acorda o pensie lui Eminescu, muritor de foame.

Coincidenţă bizară : acu' 40 de ani eu făceam la *Epoca* dările de seamă ale Camerei, încît am auzit cu urechile mele şi comunicat ziarului *Epoca* discursul D-tale şi proiectul de lege. Era chiar cît p-aci să fiu dat afară din incinta Camerei, pentru că am aplaudat. M-a scăpat Mihalache Kogălniceanu, care a spus preşedintelui (la ureche) că nu se poate s-aplice regulamentul cuiva care aplaudă în asemenea împrejurări.

De atunci au trecut şi timp şi fapte. Astăzi, ca şi Eminescu, dacă n-aş avea ajutoare de la familie, aş fi şi eu muritor de foame".

Davila reînvia în citatul fragment de scrisoare doar un moment din desfăşurarea pateticei intervenţii. Dar stenograma şedinţei, din care reproducem finalul discursului lui Negruzzi, mai fixează lui Kogălniceanu şi un „pro Eminescu", care-l onorează : „Fac apel la banca ministerială, căci am onoare să număr pe dînsa doi colegi ai mei, membri ai Academiei Române, pe D-nii Sturdza şi Aurelian, fac apel la D. Chiţu, membru al Academiei, care ne prezidează astăzi, şi la însuşi D. Preşedinte al Academiei, pe care avem fericirea şi onoarea

de a-l vedea în mijlocul nostru, la Domnul M. Kogălniceanu, ca să binevoiască a se uni cu mine, ca chiar sîmbăta viitoare, dacă este cu putinţă, să ne ocupăm de această cestiune. Merg şi mai departe şi fac apel la toţi membrii tineri din această Cameră, de la cei cu ideile cele mai înaintate : D. V. Morţun, întîiul socialist intrînd în reprezentanţa ţării pînă la acel deputat care în discursurile sale a emis ideile cele mai reacţionare de un cuart de secol încoace, la D. Vasile Lascăr (aplause din partea oposiţiunei) pentru ca cu toţii să ne unim şi să venim cît mai curînd în ajutorul lui Eminescu, care nu este nici al maiorităţei nici al minorităţii, ci este al tuturor românilor.

D. M. Kogălniceanu : Onor D. Negruţi, deputat şi coleg cu mine în Academie, a găsit ocaziunea să se adreseze aici în Cameră la preşedintele Academiei. Socotesc că în Cameră nu are nimic a face preşedintele Academiei.

Voi vorbi deci ca om care pururea mi-am iubit ţara mea şi naţiunea mea. Prin urmare, găsindu-mă acum în mijlocul reprezentanţei naţionale, nu cred că va fi unul aci în Cameră care să rămînă surd şi nepăsător la suferinţele acestui mare poet al ţării. De aceea, fac apel la D-voastre, să votăm cu toţii acest ajutor.

D. vice-preşedinte : De urgenţă.

D. M. Kogălniceanu : Mijloacele ce se acordă pentru susţinerea unui talent care, dacă va fi căutat, se va putea vindeca, nu va fi o pagubă pentru România".

Petre Grădişteanu propunînd votarea urgentă, ea a fost primită de majorităţi. Şi, trecut prin secţii prezidate de Kogălniceanu, discutat, proiectul de lege (raportor : Iacob Negruzzi) pentru acordarea pensiei viagere de 250 lei lui Eminescu a fost însuşit de Adunarea Deputaţilor la 14 martie 1888, cu 57 bile albe din totalul de 62 bile, exact peste o lună, urmînd să fie înaintat Senatului.

Sîmbătă 19 iunie 1889, Kogălniceanu urmă pe jos, descoperit şi în prima linie, între Lascăr Catargiu, Titu Maiorescu, Toderiţă Rosetti, după care veneau Grigore Ventura, A. T. Laurian, dr. Ion Neagoe, Traian Demetrescu, Ion Bianu, Mihail şi Gheorghe Cerchez, Nicolae Mandrea, nepotul lui Bălcescu, Ştefan C. Mihălescu,

Teofil Frîncu, Sever Secula, Alexandru Lahovari și un numeros public, rămășițele pămîntești ale Luceafărului pe ultimu-i drum.

Hipertensiv, astmatic, urcînd gîfîind scările, Kogălniceanu suferi, la începutul lui martie 1888, un atac de apoplexie, ceea ce nu-l împiedică să ia parte, la 19 martie, la dezbateri, declarînd : „M-am sculat din patul durerii și am venit aici, bolnav, ca să-mi fac datoria". Însoțit de un fiu, călători după aceea la Constantinopol, o vreme șezu la Constanța, pregătindu-se să plece pe 20 iunie la Mariánské și Reihenhall, rămînînd, în căutarea sănătății pînă la începutul lui august. În octombrie se simțea iarăși obosit trupește.

Cînd partidele majoritare din parlament și prin ele conducerea de stat își dădură asentimentul pentru ca ingineri străini scump plătiți să construiască podul de la Fetești—Cernavodă, Kogălniceanu, la 16 martie 1889, interpelează guvernul și cere ca marea construcție să fie realizată de inginerul român Anghel Saligny, mai tîrziu membru activ al Academiei Române.

În vara anului 1889 pleca din nou bolnav la Paris, urcîndu-se în tren la Sinaia și de-acolo prin Predeal, Brașov, Budapesta, Viena, spre Kissingen și, mai departe, la Paris.

În 25 ianuarie anul următor, Kogălniceanu se găsește printre susținătorii bătrînului actor N. Luchian, ca să i se acorde o pensie viageră de 350 lei lunar și la 12 mai 1890, recomandă, în aplauzele Adunării Deputaților, „împămîntenirea celui mai mare critic care onorează literatura română, a d-lui Ion Gherea, pe care doresc din toată inima să-l văd în posesiunea drepturilor de cetățean român".

Pe Kogălniceanu l-au legat de Vasile Alecsandri în întreaga viață puternice relații prietenești. Marile evenimente din veacul trecut îi află cooperînd și luptînd zelos pentru progresul politic și cultural al poporului român. Sînt alături la *Dacia literară* și în directoratul din 1840 la Teatrul Național din Iași, la revista *Propășirea*, în manifestările, riscurile și exilul de la 1848. Iată-i la *România literară* și la *Steaoa Dunării !* Aceeași conștiință a statului centralist îi călește în perioada Divanurile ad-hoc, sub Cuza așijderea. Alecsandri îi de-

dicase în 1874 comedia socială *Boieri şi ciocoi.* La 1877—1878 Vasile Alecsandri scrie înflăcărat, trecînd Dunărea, ciclul *Ostaşii noştri.* Urma corespondenţelor vii e mai bogată decît rămăşiţa scrisă.

Cînd, după o suferinţă de leucemie de cîţiva ani, Vasile Alecsandri închidea ochii în noaptea de 20 august 1890, Kogălniceanu — la acea dată la Kissingen — adresa din Constanţa, după întoarcerea în ţară, la 3 septembrie „mult amărîtei" Paulina Alecsandri cuvinte de întărire în chenarul cărora nu lipsesc duioase evocări din copilăria lui şi-a poetului : „De trei zile sînt întors în ţară, şi încă nu mă poci remonta de trista ştire ce am aflat-o d-abia la hotarele României. Bolnav şi turmentat la plecare, am fost dat ordinul ca în timpul curei mele la Kissingen nici o scrisoare, nici un ziar să nu mi se puie sub ochi ; mă aflam în munţii Vorarlbergului cînd la Mircești România pierdea pe cel mai ilustru al ei bard, pe unul din cei mai însemnaţi fondatori ai Renaşterii României.

Nu-mi voi rău că vă scriu cam tîrziu, vă rog să credeţi ; de mai multe ori am luat condeiul în mînă şi am fost silit să-l las la o parte căci mîna îmi tremura şi ochii, implîndu(-)se de lacrimi, nu-mi permiteau să văd ce scriam, nici măcar hîrtia pe care voiam a Vă scrie.

Vasilică şi eu ne cunoşteam împreună şi am trăit împreună de la vîrsta de cinci ani, el, şi de şapte ani, eu.

Cîte opere de din vruta noastră nu ne-au fost urmare; şi aceasta (începînd) cu scrierea *Buchetiera din Florenţa* (care) a fost scrisă de dînsul, după îndemnul meu, în cerdacul caselor lui Enaki Kogălniceanu, astăzi arse, de la moşia mea Rîpile.

Cred mai bine a vă nara cîte ceva din tinereţea lui Vasili Alecsandri decît de a mă hazarda a vă mîngîia. Cine ar putea să se încerce a vă mîngîia, cînd orice român nu se poate mîngîia pe sine-şi pentru marea pagubă ce a făcut(-)o România !

Apreciez, după socoata vîrstei, că normal ar fi fost ca eu să fi părăsit lumea mai întîi, căci eu sînt mai bătrîn decît Vasilică şi, prin urmare, după legile naturii, trebuia să dispar înaintea lui ; dar în tot cazul, curînd după dînsul, va trebui să dispar şi eu".

Scrisoarea se încheia astfel : „Mîngîierea D-tale să fie că astăzi eşti singura care poartă numele lui Alecsandri : eşti Doamna Vasili Alecsandri.

N-am putut asista la înmormîntarea lui ; îmi vei permite, Doamna mea, ca neputîndu(-)l să(-l) sărut fie viu, fie mort, să-i sărut măcar mormîntul.

Rogu(-)te, încă odată, a primi pentru D-ta şi pentru fiica D-tale, Doamna Bogdan, toate condoleanţele mele, toată simpatia şi toate respectele mele pentru soţia şi fiica marelui poet Vasili Alecsandri şi marelui patriot totodată".

Şirurile unor atari mărturii pornesc din virtutea marilor prietenii şi ele onorează, odată cu valoarea antologică a expresiei, pilda înaintaşilor noştri.

Mărturie a îndurerării pînă la zbucium, paginile epistolei poartă urmele lacrimilor lui Kogălniceanu pe cerneala violetă.

Peste mai puţin de un an, ochii lui Mihail Kogălniceanu, ce scriseseră înlăcrămaţi Paulinei Alecsandri, se vor închide şi ei pentru de-a pururi.

„Dobrogeanul" Kogălniceanu

Activitatea lui Kogălniceanu evocată din multiple unghiuri poate interesa şi prin relevarea unui aspect mai puţin cunoscut marelui public : legăturile lui cu Dobrogea, în care marele om de stat a avut numeroşi prieteni şi apropiaţi politici. Printre ei, cu mari merite organizatorice, urbanistice şi edilitare, s-au numărat : prefectul constănţean Remus Opreanu, în colaborare cu care Kogălniceanu a elaborat *Legea de organizare a Dobrogei*, „Constituţia Dobrogei", sancţionată la 21 martie 1880, Macri, căpitanul portului Constanţa, Ion Mîndrescu, împuternicitul său de treburi la Murfatlar şi în alte comune, secelenii Moţoc, macedoneanul Gheorghiu. Remus Opreanu avea şi preocupări arheologice şi poseda în Constanţa o frumoasă colecţie de vestigii romane şi greceşti. De mîna lui Kogălniceanu sînt scrise telegra-

mele din 12 noiembrie 1878 către Nicolae Catargi, prim delegat român în comisia de la Galaţi, în legătură cu formalităţile luării în primire a teritoriului dobrogean, cu aplicarea dreptului românesc, cu introducerea administraţiei româneşti în Dobrogea, ca şi telegramele din 15 noiembrie 1878 către Nicolae Ghica, prefect de Tulcea, şi către acelaşi Remus Opreanu, prefect de Constanţa, prin care dă dispoziţiuni asupra modului cum să fie cazate trupele române în iarna 1878—1879. La 5 martie 1880, într-altă telegramă, către Rîşcanu, prefect de Covurlui, recomanda ca, în înţelegere cu împuterniciţii „Lloydului" austriac şi mesageriilor franceze, vapoarele de pe traseul Galaţi—Constantinopol să oprească şi la Mangalia, spre a impune comercial acest port.

Omul de la 2 mai a locuit intermitent în Constanţa, unde în decursul vremii şi-a avut pentru familia sa numeroasă trei case de parter : una pe strada Vînătorilor nr. 3, construcţie din chirpici, învelită cu olane şi nu-

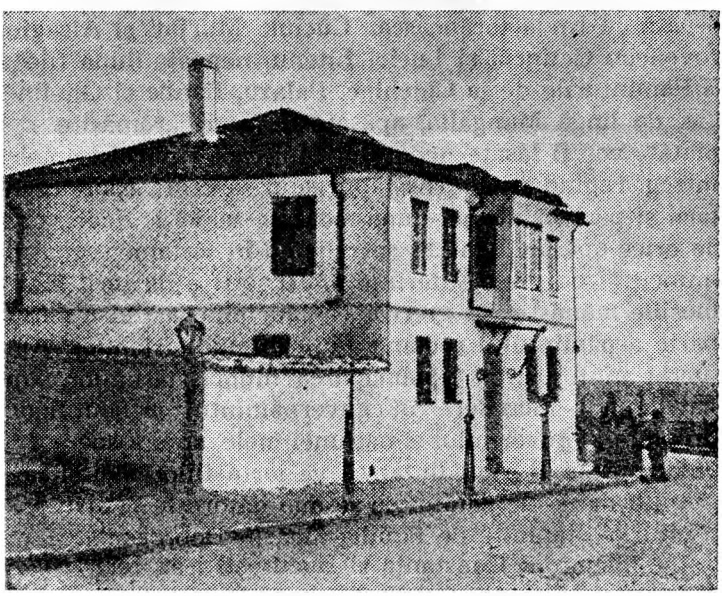

Locuinţa lui Mihail Kogălniceanu din Constanţa, strada Elena Doamna, în preajma farului genovez (fotografie de epocă)

mărînd 12 camere mici ; alta pe strada Nouă, clădire mare de zid învelită cu olane, compusă din 5 odăi şi împrejmuită cu grădină ; a treia pe faleza de la sudul municipiului, aproape de farul genovez, pe bulevardul Ana Doamna, „villa Kogălniceanu", distrusă de bombardament în timpul celui de-al doilea război mondial, şi a mai stăpînit două locuri virane, despre care dispunea prin testamentul din 16/28 iunie 1891. Cumpărase loturi şi la Sarighiol, Tatlageacul Mare şi Capucei, de la refugiaţi turci şi tătari, cu bani împrumutaţi de la bancherii Dall'Orso, gălăţean, de la Lazăr Kahane, din Iaşi, de la Stavrică Mantu, de la baronul Waldberg, de la diferite instituţii bancare de stat, de la Frank, Halg şi Tache Anastasiu, Neuschotz, vînzîndu-şi produse de-ale sale în Moldova „spre a plăti datoriile ce vor rămîne neplătite de mine după moartea mea". Pe loturile amintite, Kogălniceanu însămînţase secară de „Sînt-Elena". Prin acte autentificate de donaţie, loturile de la Anadalkioi şi Peletlia erau încredinţate fiului său Vasile Kogălniceanu. Cele de la Omurcea, Murfatlar, unde cumpărase o casă cu tindă ţărănească, Cuciuk Murfat şi Alcagiu reveneau Catincăi şi Luciei Litenu, nepoate după fiică.

Pămînturile de la Chichige, Palazu, Ilanlîc şi Ghelingic, de lîngă Mangalia, apăsate de mari „rămăşiţe de plată", vor fi lăsate nepotului său, care-i purta numele întreg, rugînd pe Ion Kogălniceanu să ceară conducerii ţării şi parlamentului, după moartea sa, să le degreveze de orice apăsări băneşti, specificînd în testament : „Am muncit şi cu grele suferinţe am izbutit a da ţării mele moşiile mănăstireşti greceşti, emancipînd astfel a patra parte a pămîntului românesc din mîinile străinilor. Am lucrat mult pentru emanciparea muncii ţăranilor, am dat deplina încredere în guvernămîntul şi simţul de dreptate al guvernului şi naţiunei mele, spre a spera, ba chiar spre a fi încredinţat că va ierta fiilor mei şi nepotului darea de pămînt ce se mai datoreşte pentru pămînturile stăpînite de familia mea în Dobrogea".

Imobilele din Constanţa şi Bucureşti i-au fost scoase în vînzare silită de „Creditul urban" la instigarea cămătarilor şi adversarilor politici liberali.

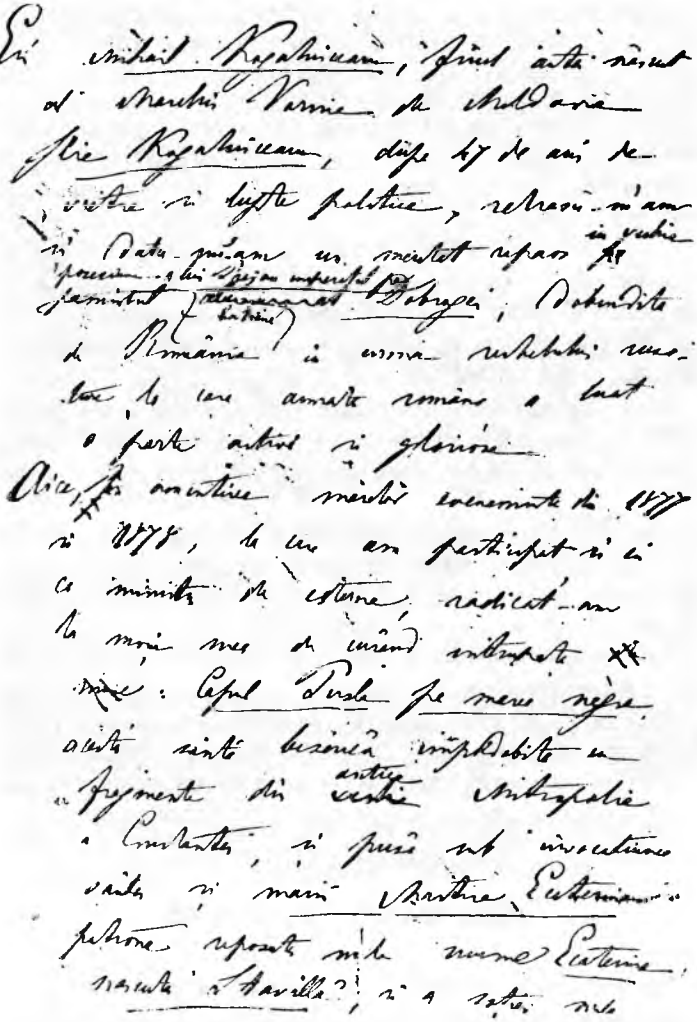

Actul autograf al lui Kogălniceanu pentru fundația sa de la Tuzla, județul Constanța (facsimil)

Kogălniceanu a construit la Tekirghiol o fîntînă publică şi printr-un prim testament, anulat ulterior, exprima dorinţa să fie înhumat în pămîntul Dobrogei dezrobită în timpul ministeriatului său la Externe.

Se pare că spre a-i fi locaşul din urmă zidise capela de la Tuzla, edificiu pentru care conceptase la 6 septembrie 1884, ziua în care împlinea 67 de ani, pisania de mai jos :

„Eu, Mihail Kogălniceanu, fiul întîi născut al Marelui Vornic de Moldavia Ilie Kogălniceanu, după 46 de ani de viaţă şi lupte politice, retrasu-m-am şi datu-mi-am un meritat repaos în vechea posesiune a lui Traian împăratul pe pămîntul bătrînei Dobroge (...).

Aici, în amintirea marilor evenimente din 1877 şi 1878, la care am participat şi eu ca ministru de Externe, ridicat-am la moşia mea de curînd întrupată : capul Tuzla pe Marea Neagră această biserică împodobită cu fragmente din antica Mitropolie a Constanţei, aşezînd-o sub patronajul etern amintitor al repausatei mele mume Ecaterina Stavillă şi a soţiei mele, Ecaterina, născută Jora".

Amintirea înaintemergătorului intrată în folclor este vie pretutindeni în Dobrogea, iar comunele Kogălniceanu, la 26 de kilometri de Constanţa, pe şoseaua ce-o leagă de Hîrşova, pe podişul Tortomanu, străbătut de rîul Casimcea, şi 2 Mai, pe drumul Mangaliei, îi perpetuează numele şi faptele politice.

„Răul sporeşte din zi în zi"

Tratamentele medicale de durată, costul ridicat al operaţiilor, susţinerea la studii superioare în străinătate a fiilor săi Constantin, Ion şi Vasile, pensionatul Luciei Kogălniceanu, cheltuielile de regie gospodărească în Moldova, la Bucureşti, în Dobrogea, faptul că nu era deponent la băncile liberale, ci debitor, şi ţinînd seama că totdeauna, peste apartenenţa de club a fruntaşilor

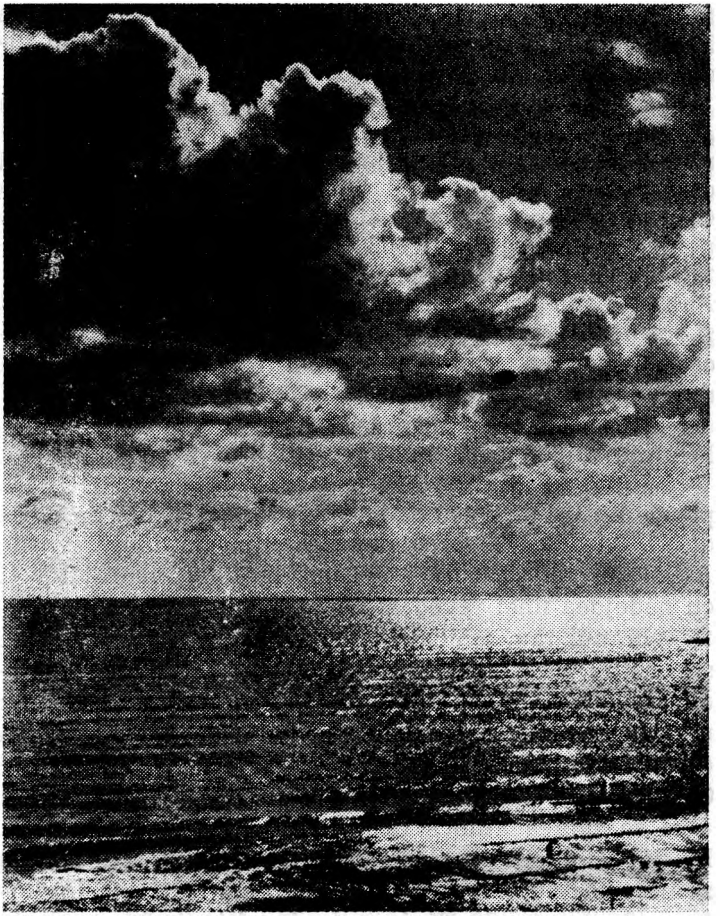

Litoralul Tuzlei, pe fosta parcelă a lui Mihail Kogălniceanu (foto)

politici contemporani, a ținut să promoveze cu propriile-i mijloace, de fapt jertfe personale, politica propășirii poporului român, împovărat de datorii, Kogălniceanu a fost constrîns să recurgă la împrumuturi pe termene scurte, să consimtă la arendări pe nimic, să semneze cambii și ipoteci pe care nu le putea onora la da-

tele înscrise. În atari circumstanţe i se pun sub urmărire imobilele din Bucureşti, din oraşul Constanţa şi din judeţ, pămîntul din Moldova, de la Drînceni, Rîpile.

Secţia de notariat a Tribunalului Ilfov, la sesizarea „Societăţii Creditul Financiar Urban", prezidată de Dimitrie A. Sturdza, punea în vînzare la licitaţie, în 1886, casa, terenul şi grădina lui Kogălniceanu din suburbia Cişmeaua Mavrogheni (astăzi şoseaua Kiseleff nr. 10) pentru o ipotecă de 70 000 lei. Asupra acestei proprietăţi imobiliare apăsau creditorii Cleopatra Comăneanu, Raluca Lamotescu şi Landau-fiul. Asemenea notificări şi scoateri în vînzare silită a patrimoniului lui Kogălniceanu se ridică cifric la peste 40, încă pe cînd trăia el şi după moarte.

Un incendiu transformase în cenuşă casa de la Rîpile, locuinţa lui de ţară, biblioteca şi arhiva strămoşească.

Senatul, în şedinţa din 5 decembrie 1886, îi votă o pensie lunară de 2 000 de lei şi un fortuit ajutor de boală de 15 000 lei. Ministru plenipotenţiar la Paris, Vasile Alecsandri, îi scria la 8 decembrie 1886 încurajator şi cu nădejdea unei revederi pe curînd în ţară : „Eu, contemporanul tău, amicul tău din copilărie, nu pot să te ştiu astfel părăsit pe ţărmurile unde a fost aruncat Ovidiu două mii de ani mai înainte, fără a mă simţi adînc mişcat în sufletul meu". Şi tot poetul, într-o epistolă către prietenul amîndurora Alexandru Papadopol — Calimach, îşi destăinuia compătimirea pentru sărăcia în care se zbătea atunci, neajutorat de societatea vremii lui, Kogălniceanu : „Sărmanul ! după o tinereţe atît de zvînturată, după o viaţă atît de plină de fapte însemnate, după un rol atît de mare în ultimii patruzeci de ani, iată-l acum îmbătrînit, suferitor, mîhnit, ajuns de vîntul relei soarte. E trist de a vedea o personalitate distinsă ca a lui stingîndu-se în lipsuri şi dureri, atît fizice cît şi morale. Ţara nu trebuie să fie nepăsătoare cînd unul din fiii săi cei mai aleşi, unul din neobosiţii luptători pentru existenţa ei cade sub asprimea soartei. Kogălniceanu bolnav greu ! Kogălniceanu alături cu mizeria !"

Colecţiile sale mărite an de an în casa de pe şoseaua Kiseleff, transformată în muzeu, erau ofertate în 1883, 1885, 1886, spre achiziţionare, statului, pentru Muzeul naţional de antichităţi din Bucureşti, cu o reducere de 20% faţă de pretenţiile în cazul amatorilor de peste hotare, la suma netto de 125 000 lei. Le compartimentase cronologic în trei etape şi, după natura lor, în douăsprezece categorii de materiale :

I. *Evul antic*

1) *Colecţiune epigrafică,* compusă din circa 80 pietre cu inscripţiuni grece şi latine găsite în Bulgaria şi Dobrogea. Interesul ce prezintă aceste monumente pentru istoria politică administrativă, militară şi religioasă a Moesiei Inferioare este foarte mare şi un material epigrafic aşa de bogat vine să completeze în chip minunat colecţia, deja considerabilă, a Muzeului naţional.

2) *Colecţiunea de sculptură antică :* statuete, capete şi busturi, basoreliefuri, altare fără inscripţiuni, sarcofage, fragmente arhitecturale etc., în număr de 60 bucăţi, lucrare greco-romană din primele secole ale Imperiului roman.

3) *Colecţiunea de ceramică greco-romană,* compusă din 40 vase greceşti roşii cu figuri sau desemnuri negre, de diferite forme şi mărimi ; 31 vase de lut simple, 10 lampioane, 4 figurine de teracotă şi cîteva obiecte de sticlă şi serpentină *.

4) *Obiecte de metal antice :* statuete de bronz, o brăţară de aur cu 20 ineluşe (60 gr., 93) găsită la Turnu-Măgurele, odată cu alte patru brăţări ce au intrat în colecţiunea statului, o foaie subţire de aur (fragment dintr-o mască mortuară), cu inscripţiune grecească.

II. *Evul mediu şi modern*

5) *Sculpturi în lemn şi os :* 6 statui mari, trei tablouri idem, un altar, 6 sculpturi de lemn mai mici, 25 obiecte de lemn şi os, lucrătură germană şi olandeză din secolele XVI, XVII şi XVIII.

* Marmoră verzuie încolăcită.

6) *Sculpturi în marmură și bronz :* 5 statui de marmură : Bernasconi Pietro : *Copilul care plînge,* operă premiată la Expoziţiunea din Viena ; *Bacchus copil, Venus pudica, Maria Magdalena, La Frileuse,* statuie de bronz de Houdon, *Foro romano* de J. Clésinger etc.

7) *Obiecte diverse de lemn și metal,* prezentînd interes artistic și cultural-istoric (circa 20 bucăţi).

8) *Porcelane, biscuit, faienţe, majolică și teracotă,* vechi și noi, din fabricele cele mai renumite ale Europei și Asiei (circa 200 bucăţi).

9) *Icoane, triptice, modeluri de piatră religioasă, obiecte de-ale cultului.*

10) *Tablouri de maieștri vechi și noi* de primul rang (Hals, Cranach, Zeitblom, Wilhelm von Köln, Tiziano, Vecellio, Rubens, Pietro din Cortoni, Van Dyck, Lampi, Neer și West, Pinelli, C. Jacques, Corot, Cendron, Giulo Romano, Troyon, Dietrich, Hipp, Doliné etc), 35 tablouri în pînză și lemn de diferite mărimi.

11) *Biblioteca istorică și artistică,* compusă din circa 2 000 de volume și cîteva manuscrise.

12) *Mobilier :* mese de marmură și lemn sculptat, piedestale și scaune.

Într-un catalog de licitaţie tipărit *(Catalog der Gemälde Samlung Sr. Excellenz des Ministers Michael von Kogălniceanu in Bucharest. Gemälde niederländischer, italienischer und deutscher Meisters des XVI—XIX Jarhunderts Versteigerung zu Köln den 9 und 10 December. Vormittage 9 $^1/_2$, durch J. M. Heberle — H. Lempertz Söhne — in Auctionssaale, grosse Sandkaul, Verkaufs-Ordunung und Bedingungen siehe vom stehend,* Köln, 1887) sînt descrise, parţial reproduse, uleiuri și schiţe originale și copii a o sută optzeci și opt de tablouri ale unor celebrităţi europene din școlile : flamandă, veneţiană, bolognesă, napolitană, olandeză. germană, engleză, franceză : Tiţian, Guido Reni, Pasinelli, Tiepolo, Bellini, Veronese, A. și L. Carracci, Carlo Maratto, Casanova, Tintoretto, Giorgione, Salvatore Rosa, Albano, Spagnoletto, Correggio, Caravaggio, Albrecht Dürer, Bourguignon, Rubens, van Dyck, Rembrandt, Brauwer, Lingelbach, Schreyer, Hamilton, Velasquez, Wouwerman, Brandt, Sandrart, Nicolas Berghem, Sny-

Mihail Kogălniceanu colecționar de tablouri (desen în peniță)

ders, Püttner, Rottmayer, Jordaens, Meytens, Layresse, Teniers, Vernet.

Aceste comori artistice sînt grevate, sub presiunea nevoilor urgente, vîndute, ca și peticele de pămînt, vetre

de casă, grădini, cîte cumpărase în județul Constanța începînd din 1879 și numai cîteva parcele putea să lase copiilor săi prin act de ultimă voință și nepotului care, ca și bunicul, se chema Mihail I. Kogălniceanu. Succesorii moșteniră mai mult obligații către creditori, fiind urmăriți cu portărei.

În Academia Română

Ales membru al Societății Academice în 29 mai 1868, Kogălniceanu a fost, din generația sa, singurul membru al înaltului for care nu și-a rostit și nici redactat discursul de recepție. Alesandru Papiu Ilarian, ales în aceeași ședință cu el, și-a prezentat discursul de recepție *Viața și orele lui Gheorghe Șincai* în ședința de la 14 septembrie, la care Kogălniceanu a participat. Faptul surprinde la Kogălniceanu, culme a elocinței politice, științelor istorice și literare românești. Își propusese cîndva să elogieze pe Costache Negruzzi,

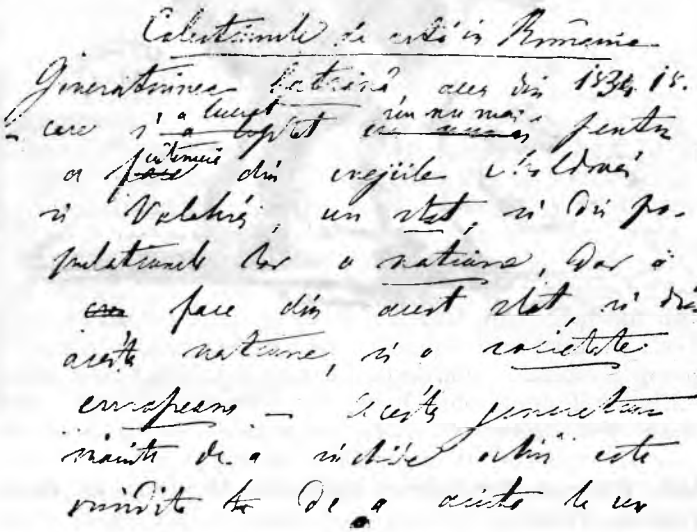

Autograf al lui Kogălniceanu despre colecțiile și colecționarii de artă, contemporani lui, din România (facsimil)

tovarăşul său de tinereţe de la *Dacia literară* şi *Propăşirea*, al cărui fotoliu academic îl moştenea. În acest sens ceruse, la 23 august 1869, lui Iacob Negruzzi documentare din arhiva familiei, amintiri personale şi volumul *Păcatele tinereţelor*. Dar redactarea unui asemenea discurs n-a fost începută nici măcar embrionar. Cînd Ion Ghica îşi susţine discursul de recepţie în 1879, *Despre Ioan Cîmpineanu*, deşi Kogălniceanu se oferise să-i „răspundă" de primire, iar Ghica îi trimisese acasă consultativ textul discursului, protocolul l-a îndeplinit, în numele Academiei, Bogdan Petriceicu Hasdeu. Starea sănătăţii ? obstrucţionism ? nu putea fi. Coincidenţe potrivnice ? într-un fel politice ? La ambele date, Kogălniceanu era titular la Interne.

În zilele de 14 şi 15 august 1871 participă cu Ion Gh. Sbiera, ca delegaţi ai Academiei, la serbările studenţeşti de la Putna, organizate de Eminescu şi Slavici în cadrul Societăţii „România Jună", dar nu ia cuvîntul.

Peste exact un an, redacta prefaţa ediţiei a doua a *Letopiseţelor*, data aniversînd şi opt ani de la promulgarea Legii rurale din 1864 de către Alexandru Ioan Cuza. 22 de manuscrise folosite la editarea letopiseţelor moldoveneşti le vinde, silit de nevoi, Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii (după estimarea lor de către Bogdan Petriceicu Hasdeu, Grigore Tocilescu şi Grigore Manu), şi ministrul Vasile A. Urechia le dăruieşte Bibliotecii Academiei Române.

La Academie, Kogălniceanu a făcut puţine comunicări şi, exceptînd ultima, nici una de dimensiunea memoriilor. La 19 septembrie 1882, el a descris cîteva antichităţi dobrogene, printre care unele aflate astăzi în colecţiile Muzeului de istorie din Constanţa, altele în muzeul din Bucureşti. În faţa vandalismului unor localnici de a demola monumente antice ca să le aşeze materialele în zidăria caselor personale sau să-şi facă scări din marmura templelor şi mormintelor greco-romane, Kogălniceanu a cerut, la 3 martie 1886, ca basoreliefurile de la Adamklisi să fie aduse spre conservare la Bucureşti.

La 12 iunie 1886, el notifica descoperirea a zece statui la Silistra şi viza sprijinul Ministerului Cultelor şi

Instrucțiunii pentru achiziționare. Cît privește rezultatul săpăturilor profesorului poet Nicolae Beldiceanu, de la Cucuteni, recomanda comisiei ce se va duce la fața locului să viziteze și colecția de materiale preistorice și antice, în special vase etrusce, scitice, gotice și latine adunate de Ion Suruceanu din Chișinău. În ședința de peste o săptămînă atrăgea atenția asupra vaselor și monedelor vechi ale agentului maritim al „Lloydului", care, în preajma plecării din țară, convenea să le vîndă statului român.

Intervine să se mărească de la 30 000 la 50 000 lei alocația anuală pentru tipărirea documentelor adunate de bătrînul Eudoxiu Hurmuzaki. Din comisia de tipărire, Kogălniceanu, cu Todiriță Rosetti, Alexandru Odobescu și Dimitrie A. Sturdza, făcea parte încă din 1875. Avînd sprijinul lui Ion Slavici, care transcrie și traduce documentele, tipărește culegerea *Răpirea Bucovinei*, răspîndită conspirativ de către Eminescu peste Cordun. Pus să aleagă, pentru premiere, între *„Ierbarul"* de Dimitrie Brandia și *Istoria școalelor* (1800—1864) de Vasile A. Urechia, se pronunță valoric și rațional : „plante se mai găsesc în natură ori și cînd, dar documentele pierdute nu se mai găsesc".

În forul academic, Kogălniceanu a fost ales președinte al secției istorice la 15 septembrie 1869, la 3 septembrie 1871 și la 27 martie 1891 ; ca vicepreședinte al Academiei Române a funcționat un an, iar ca președinte — între 29 martie 1887 și 27 martie 1891.

Cu Alexandru Odobescu și Nicolae Kretzulescu, dăruiește Academiei, în 1874, suma de 1 245 lei. În martie 1886 încredințează Academiei corespondența autografă a împărătesei Chinei, adresată lui ca diplomat la Paris, în limba chineză, prin care recunoștea independența și suveranitatea statului român. La 28 octombrie 1888 și 6 ianuarie 1889, Kogălniceanu dona aceleiași instituții : cinci materiale vechi în limba slavonă, deosebite documente din primele decenii ale veacului al XIX-lea și parafa de mare vornic a lui Mihail Sturdza.

Activitatea lui în Academia Română, pornind de la responsabilitățile de vîrf în care fusese ales, se extinde

Pecetea cu șnur a lui Ștefan cel Mare pe un act domnesc ce-a aparținut colecției de documente a lui Kogălniceanu (facsimil)

cu competenţă şi în sectoarele administrative, de raportor, de delegat, de expert.

Cîntecul de lebădă al lui Kogălniceanu în aula Academiei Române a fost întinsul discurs rostit la 1 aprilie 1891 şi intitulat *Desrobirea ţiganilor, oborîrea pronomiilor şi privilegiilor de naştere şi de castă, emanciparea ţiganilor* — amplă evocare a unor evenimente de epocală importanţă în dezvoltarea societăţii româneşti din secolul trecut, la care el, om al timpurilor noi, luase parte cu iniţiative, cu merite ideologice şi de perseverent înfăptuitor. De-aici decurge caracterul autobiografic al expunerii, precizările determinanţelor transformărilor sociale româneşti, în perfecta unitate dintre om, cultură, răspundere civică şi istorie.

A unsprezecea operaţie

Între 1885—1890, Kogălniceanu s-a supus la felurite intervenţii cu scalpelul, nu totdeauna izbutite, cum vădesc calamităţile sale fizice de după 1886, certificatele, buletinele de analiză, cererile şi scuzele de suferind că absentează de la obligaţiile parlamentare.

Într-o epistolă din 8 august 1887, el relatează Catincăi Kogălniceanu etapele dureroasei intervenţii făcute asupra lui la Paris : „Operaţia a fost teribilă, doctorul Guyon şi-a pierdut de două ori speranţa că o va putea duce la bun sfîrşit. Piatra era atît de dură, încît a trebuit să apese asupra instrumentului cu toată forţa braţelor şi a genunchilor.

Am ieşit din mîinile chirurgului calm, dar complet slăbit. Timp de patru zile n-am pus în gură decît apă şi abia dacă pot merge. Dar convalescenţa înaintează destul de repede. Azi pot să ţin tocul în mînă şi prima întrebuinţare pe care i-o dau este să-ţi scriu această scrisoare. Cred că joi voi putea părăsi clinica şi că mă voi stabili într-un hotel pentru vreo opt zile, pentru că doctorul vrea să mai stau la Paris pentru a-mi desăvîrşi tămăduirea. El crede că va putea să mă lase să plec în opt, cel mai tîrziu zece zile. Atunci cred că mă voi reîntoarce direct în România".

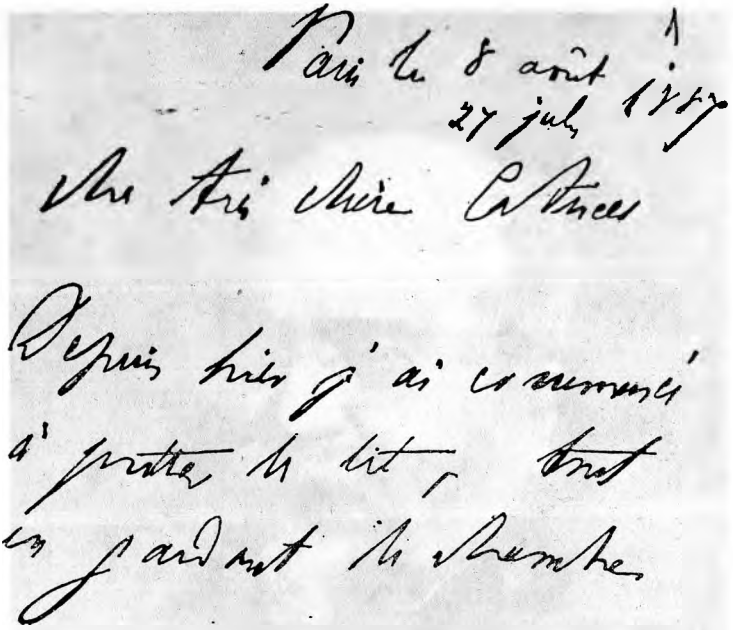

Începutul scrisorii lui Mihail Kogălniceanu, din 8 august 1887, către soția sa cu detalii despre o recentă operație la Paris (facsimil)

Pentru vara 1891 și sub presiunea „pietrelor" cristaliforme ce-i provocau dureri de nesuportat, poate și a unui blocaj parțial rezolvat de medicul curant din București, Ion Neagoe, el luă decizia să fie operat a unsprezecea oară la Paris de către Félix Guyon, academician, profesor la Facultatea de medicină din Paris, urolog, chirurg, șef de clinică la spitalele Necker și Frères Hôpitaliers de Saint-Jean de Dieu, din strada Oudinot nr. 19. Nu-și putuse lua rămas bun de la soție, nici de la copii. Hotărîrea a fost de ultim moment, nu fără presentimentul morții. N-avea în buzunar decît 100 de franci. De-aici detaliul dintr-un *post-scriptum*, că n-o putuse lua însoțitoare pe fiica sa Lucia, „pentru că n-aveam mijloacele să-i plătesc cheltuielile călătoriei

Mihail Kogălniceanu (pictură în ulei de Mişu Popp)

şi o ştiam prea puţin în măsură să facă din buzunarul ei aceste cheltuieli".

La gara de nord fusese transportat pe brancardă şi pînă la Paris călători cinci zile. După sosire şi după sondajul medicului operator trecu prin „cele mai mari chi-

Fotografie a lui Kogălniceanu din ultimii ani de viață

nuri". Operaţia fu programată pentru joi 20 iunie la ora 8,30 dimineaţa.

Ultima scrisoare către fiul Vasile este colindată de perspectiva sfîrşitului apropiat : „Nu ştiu dacă voi putea răbda cloroformul" ; căuta să aplaneze, prin liberalităţi de amănunt, dihoniile dintre copii, în perspectiva concurenţei cu mama lor, şi notifica valabilitatea testamentului în ultimă redactare încredinţat doctorului Constantin Dimitrescu-Severeanu, fost elev al Şcolii de medicină de la Colţea, întemeiată de Davila, bursier al Facultăţii de medicină din Paris, specializat în chirurgie. Mai emoţionantă rămîne epistola din 10 iunie către buna şi înţelegătoarea lui soţie, mărturisire în care scrutează şi ipoteza operaţiei reuşite şi pe-a decesului, temător de „o criză fatală", încheind înduioşetor în starea alarmantă în care se afla : „Dacă scap, te voi anunţa eu însumi ; în caz contrar, doctorul Severeanu îţi va da ştirea morţii mele. Fie că scap, fie că nu, te rog iartă-mi toate greşelile pe care le-am făcut faţă de tine. Aşa a voit soarta şi, cît despre tine, să ştii că nu voi duce cu mine în mormînt decît amintirea marii iubiri pe care ţi-am purtat-o.

Te îmbrăţişez din inimă şi rog pe bunul dumnezeu să-mi îngăduie să trăiesc încă vreo cîţiva ani ca să ţi-i închin pe de-antregul ţie".

Cu limbă de moarte, Ecaterina Kogălniceanu a cerut ca ultima scrisoare primită de la soţul său să-i fie aşezată în sicriu, sub căpătîi, ceea ce fiica Lucia a îndeplinit. Textul respectiv se păstrează numai într-o foto-copie făcută de Vasile A. Urechia, dăruită Academiei Române.

Cu o zi înainte de operaţie, Kogălniceanu exprima fiului Vasile, în slaba speranţă a salvării, dorinţa de a se reîntoarce neîntîrziat în patrie ca să-şi continue tratamentul la Constanţa.

Soarta a vroit altfel. Urcat pe masa de operaţie, şi sub efectul cloroformului, inima lui Kogălniceanu a încetat să bată în dimineaţa de joi 20 iunie 1891 la ora 10, sub privirile lui Guyon ce n-a mai putut-o reanima.

Comilitonii şi concetăţenii de baricade democrate, la care se va fi gîndit în singurătatea ultimelor zile pariziene, departe de România : Costache Negri, Dimitrie

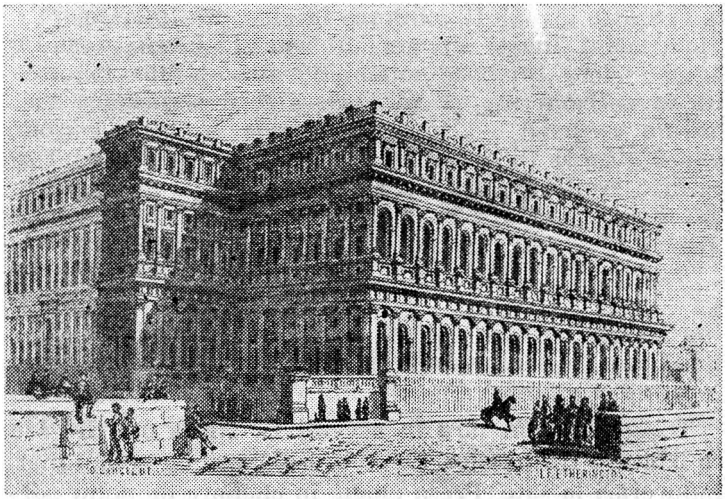

Quai d'Orsay, clădirea Ministerului Afacerilor Externe francez (xilografie)

Ralet, domnitorul Cuza, Costache Negruzzi, Manolache Costache Epureanu, Ion Strat, Lascăr Rosetti, Matei Millo, Alecu Russo, Alecu Donici, Nicolae Bălcescu, Ion Cîmpineanu, Dimitrie Bolintineanu, Grigore Alexandrescu, fraţii Goleşti, Costache A. Rosetti, Hurmuzăkeştii, Simion Bărnuţiu, Eftimie Murgu, Aron Pumnul, August Treboniu Laurian, Alesandru Papiu Ilarian, Ion C. Brătianu şi alţii, alţi mulţi legaţi de luptele lui culturale, politico-sociale, de construire a României moderne, îl premerseseră la trecerea Styxului în tărîmul umbrelor. Li se adăugă de-acum el, făptaş de istorie, într-o glorie de virtuţi şi realizări intrate în zestrea de aur a spiritualităţii, a dezvoltării statului nostru naţional şi a gestiunii patriotice a poporului român, care, recunoscător, i-a gravat numele în neuitare.

Spre eternitate

Ultimul drum

Telegrafiată în țară în aceeași zi, știrea morții căzu ca izbitura trăsnetelor. De la orașe, trecu cu și mai mari îndurerări la sate. Presa elogie în chenare de doliu personalitatea celui dispărut. Guvernul dădu dispoziții însărcinatului cu afaceri de la Paris ca trupul lui Kogălniceanu să fie îmbălsămat, închis în sicriu de aramă și expediat pe calea ferată în țară. Primăria Iașului, orașul de naștere a lui Kogălniceanu și sediu cetățenesc al foarte multor acte de importanță națională ale lui, întreprinse măsuri de înmormîntare.

Trenul mortuar, după ce străbătu în sens invers — într-o simetrie a sorții oarbe — mediana Europei pe traseul primului drum de școlar al lui Kogălniceanu din toamna 1834, s-a oprit la punctul de frontieră Iței luni 1 iulie, ora 10,45. La Burdujeni rămășițele pământești ale lui Kogălniceanu, întîmpinate de familie, fură încredințate autorităților românești, care le așezară într-alt vagon pavoazat capelă. Printr-o delegație de onoare, botoșenenii îi aninară în jur douăzeci de coroane, iar prefectul locului omagie retoric pe dispărut.

Delegați veniți din toate părțile României întîmpinară trenul mortuar la Pașcani, după care, micșorînd viteza în dreptul Ruginoasei, garnitura se îndreptă spre Iași. În parcurgerea satelor, țăranii îngenuncheară de-o parte și de alta a liniei ferate.

Pe peronul din vale al capitalei Moldovei aşteptau şi preluau sicriul, la ora 16, mii de ieşeni înlăcrimaţi, vîrstnici, sute de cadre didactice, studenţi, şcolari, după care rămăşiţele fură aşezate pe un car mortuar şi, cu onoruri militare, străbătură străzile : Arcu — oprind în faţa hotelului „Traian", unde la 1857 Kogălniceanu jucase *Hora Unirii* — Golia şi Ştefan cel Mare, printre steaguri cernite şi cetăţeni descoperiţi, pînă la catedrală, unde fură expuse două zile pentru ultim pelerinaj. Atrase atenţia a doua zi defilarea tăcută, în corpore, a studenţilor ieşeni.

Miercuri 3 iulie, sosiră în Iaşi cu un tren special generalul Ion Emanoil Florescu, preşedintele Consiliului de Miniştri, George Vernescu, ministrul de Finanţe, Constantin Esarcu, ministrul Afacerilor Străine, academicienii Dimitrie A. Sturdza şi Alexandru Papadopol-Calimah, Constantin Schina, preşedintele Curţii de Casaţie, colonelul Rosnovanu, preşedintele Adunării Deputaţilor, Vasile A. Urechia din partea Senatului. Oficiul de doliu începu la ora 14 şi la sfîrşit vorbiră primul ministru, iar din partea corpurilor legiuitoare şi Academiei Române : Vasile A. Urechia, Andrei Vizanti şi Dimitrie A. Sturdza.

La ieşirea din catedrală *, o companie din regimentul 13 Dorobanţi, al lui Peneş Curcanul, dădu onorul cu chiar steagul unităţii, zdrenţuit de gloanţe la '77, aplecat peste pleoapa sicriului, după care consătenii din Drînceni, la ora 16,00, îl purtară pe umeri pînă la carul mortuar tras de opt cai, şi astfel cortegiul, urmat de familie, de gloatele aderenţilor din oraşe şi sate, de întreaga armată a garnizoanei se îndreptă spre cimitir. Copiii lui Kogălniceanu : Constantin, Ion, Vasile, Lucia, nepotul Mihail îl însoţiră pe jos. Văduva, cu nurorile, nepoatele şi nepoţii îl urmară în cupee.

De la poarta „Eternităţii" pînă la groapă îl duseră pe braţe foştii deputaţi pontaşi în Divanul ad-hoc. Înaintea coborîrii sicriului în humă îi rostiră ultimul salut : profesorul Răşcanu în numele Universităţii din

* Pe strada Ştefan cel Mare nr. 46.

Iaşi, arheologul Grigore Tocilescu din partea Universităţii din Bucureşti, profesorul Aron Densuşianu pentru transilvăneni, studenţii ieşeni Leon Grigorescu şi Constantin Vasiliu, colonelul Langa, primarul Iaşului.

Pe aleea principală a necropolei, mormîntul lui Kogălniceanu se învecinează cu movila de pămînt a lui Ion Creangă, povestitorul care crezuse în menirea istorică a lui Kogălniceanu şi-l urmase, care-i citise *Letopiseţele Ţării Moldovei,* păstrate în rafturile din „bojdeucă", şi care-l înveşnicise a doua oară prin „anecdotele" aidoma adevărului despre Ion Roată.

Despre descendenţa directă a lui Kogălniceanu

Constantin, băiatul mai mare al celebrului om de stat, a studiat dreptul la Berlin. Diplomat, a funcţionat ca secretar de legaţie la Berlin, Petersburg, Paris, Roma şi a publicat studii de istorie privind evul mediu românesc.

Ion Kogălniceanu, al doilea fiu, s-a instruit la Berlin şi a fost licenţiat în drept la Paris. Deputat în mai multe legislaţii, a fost păstrătorul documentelor de familie şi a întemeiat prima fundaţie „Mihail Kogălniceanu", de care s-a ocupat şi fiul său Mihail, nepot foarte iubit de Kogălniceanu, cum reiese din ultimele lui epistole, întemeind la Bucureşti, „Fundaţia Mihail Kogălniceanu" sub auspiciile căreia a continuat — el i-a fost director — în zece masive volume, vechea *Arhivă Românească* din 1840—1841, 1845, cu multe cercetări ştiinţifice asupra lui Kogălniceanu şi publicări de materiale kogălniceneşti. „Arhiva Kogălniceanu", din fondurile Bibliotecii Centrale de Stat din Bucureşti, îi păstrează documentele de familie moştenite de la bunic. Fiul lui Mihail Kogălniceanu-junior, deci strănepot marelui Kogălniceanu, Ilie, trăieşte, pasionat, la vîrsta de 86 de ani, de cercetarea istoriei României.

Vasile Kogălniceanu, cel mai mic dintre fiii lui Kogălniceanu, a studiat la Jambloux, a bibliografiat și reeditat unele opere și scrisori ale tatălui său. Colaborînd cu învățătorul Alexandru Valescu — din Mușețești-Argeș, la *Gazeta țăranilor* și luînd curajos apărarea țărănimii răsculate în 1907, a fost închis la Giurgiu din ordinul lui Dimitrie A. Sturdza, fost coleg de minister al lui Kogălniceanu, și procuratorial acuzat de instigație la rebeliune.

Într-un manuscris al său, *Apărarea mea,* el se legitima direct continuator al părintelui său și, ca perfect documentat al realităților rurale din 1907, scria : „Sînt mulți ani de cînd mă ocup de chestia țărănească. Credincios amintirii părintelui meu, Mihail Kogălniceanu, care și-a legat numele de legea de împroprietărire din 1864, mi-am închinat și eu slabele mele puteri acțiunii pentru îmbunătățirea soartei țăranilor.

Am studiat și scris mult în chestiunea aceasta... Încet-încet, am ajus la convingerea că scrisul singur nu duce la nimic. Treceau anii și nu se făcea nimic. Nu se făcea măcar o anchetă agrară atît de mult cerută de mine, prin ziarul *Agrarul* și prin scrierile mele. Partidele politice erau nepăsătoare și abia în ultimii doi ani au început să ia o poziție ceva mai hotărîtă în chestia țărănească, silite la aceasta de o mișcare foarte pronunțată a opiniei publice. Îmi ziceam, împreună cu mulți alții, că partidele noastre nu se vor hotărî niciodată să facă ceva serios în chestia agrară, decît atunci cînd vor simți că există o putere nouă care să le îndemne la aceasta. Și cine putea fi această putere dacă nu populațiunea satelor deșteptată printr-o acțiune pașnică la viața politică de la care a fost exclusă pînă acum.

Oamenii veneau la mine din inițiativa lor — precizează el în sus-menționatul pro-domo — în urma citirii broșurii *Către săteni...* Oamenii veneau la mine, îmi aduceau còpii de la învoieli sau còpii de (pe) cererile care le făceau la minister și eu le spuneam la toți să fie liniștiți, să nu se răzvrătească și să aibă răbdare.

Țăranii, în loc să se mărginească și să scrie cum le ceream (în broșura *Către săteni),* au început să vie în

persoană la mine. Trebuie să spun aici că am fost fericit de acest prilej, fiindcă cu chipul acesta eram pus în situaţia ca să mă informez de starea ţăranilor din diferite regiuni..."

Gheorghe Panu, Nicolae Iorga, socialiştii l-au apărat prin presă. Din închisoarea Văcăreşti, scria la 2 aprilie 1907 ziaristului Constantin Mille : „Soţia mea mi-a spus şi mi-a vorbit mult de apărarea caldă ce-mi iei prin ziarul d-tale. Poţi fi încredinţat că aperi un om nevinovat. Aşa erezie juridică constituie în secolul nostru şi chiar în ţara noastră o pată neagră în istoria neamului şi care va fi înfierată aşa cum se cuvine.

Abstracţie făcînd de persoana mea, eu cred că acest proces este şi nepatriotic şi nepolitic.

Îţi mulţumesc frăţeşte
Vasile Kogălniceanu

Toma Dragu, convins de justeţea luptei sociale a lui Vasile Kogălniceanu, a demisionat din magistratură şi din anchetator a devenit apărător socialist al fiului lui Kogălniceanu.

Feciorul mezin al autorului reformei agrare din 1864 a fost raportorul reformei agrare de după primul război mondial, lăsînd tipărite numeroase opere cu caracter agrar.

Fiica *Lucia* s-a înrolat soră de caritate voluntară în timpul Războiului pentru Independenţă şi şi-a dat concursul dezinteresat în numeroase activităţi ieşene de folos obştesc.

*

Inexorabila moarte încheiase miracolul tinereţii spirituale fără veştejire a lui Mihail Kogălniceanu, deşi trupeşte omul îmbătrînise.

Lăsase o Românie scoasă din incertitudini, unită, glorioasă, neatîrnată, căreia, mai mult decît oricine pînă la el, îi dăduse reforme, principii de administraţie modernă, de responsabilitate interioară şi pe care o înnobilase cu aprecieri peste hotare. La fel ca o serie de contemporani, putea spune că patriotismul este izvorul sacrificiului şi, în această accepţie, pornind din datoria

Statuia lui Mihail Kogălniceanu din fața rectoratului Universității ieșene

către popor, subiectiv n-a ridicat în viaţă pretenţii la recunoştinţă.

Spre neuitarea temerarelor lupte sociale pentru progres, a actelor normative şi a înfăptuirilor democrate inspirate de Mihail Kogălniceanu, ziarul *Adunarea naţională* din 21 septembrie 1869 propunea să se dea denumirea de *Kogălniceni, 2 Mai* şi *Libertatea* la trei comune din ţară.

Între timp, şi cu semnificaţia recunoştinţei poporului român, care-l cinsteşte în linia înaintaşilor lui de frunte, numeroase localităţi din ţară îi perpetuează numele. Este cazul satelor *Mihail Kogălniceanu* din comuna Cotuşca (jud. Botoşani) ; *Mihail Kogălniceanu* din compunerea comunei Rîmnicelu (jud. Brăila) ; *Mihail Kogălniceanu* din arondarea comunei Şuteşti (jud. Brăila) ; *Mihail Kogălniceanu* din trupul comunei Smîrdan (jud. Galaţi) ; *Mihail Kogălniceanu,* parte a comunei Arsura (jud. Vaslui) ; al comunelor de reşedinţă *Mihail Kogălniceanu* (jud. Constanţa), sediul unuia dintre cele mai moderne aeroporturi internaţionale : *Mihail Kogălniceanu ; Mihail Kogălniceanu* (Jud. Tulcea) şi al satului Kogălnicenii din compunerea comunei Alexandru Ioan Cuza (jud. Iaşi).

La fel ca toponimicele citate, în ţara întreagă statui şi basoreliefuri ale celebrului om de stat, istoric, literat, ziarist, editor şi creator de industrie naţională, precum şi numele dat la mii de instituţii şi întreprinderi, de străzi, pieţe şi parcuri îi eternizează amintirea. Valorificarea moştenirii literare din ultimele trei decenii a acordat prin editări ştiinţifice şi studii de autoritate un loc de prestigiu creaţiei kogălniceneşti.

Discipol, la Berlin, al lui Alexander Humboldt şi Leopold Ranke, admirator, citindu-i, ascultîndu-i în sălile de curs, la tribuna parlamentară, iar pe străzile pariziene întîlnindu-i pe Alphonse de Lamartine, Victor Hugo, Jules Michelet, Egdar Quinet, Honoré de Balzac, Charles Baudelaire, Adam Mickiewicz, contemporan cu Alexandr Puşkin, Lev Tolstoi, Feodor Dostoievski, cu Petöfi Sándor, Espronceda Dalgado, Walt Whitman,

Henry Sienkiewicz, Alessandro Manzoni, Sören Kierkegaard, Friedrich Nietzsche, Henric Ibsen, consîngean de veşnicie cu Bogdan Petriceicu Hasdeu, Mihai Eminescu şi Nicolae Iorga tinerel, Kogălniceanu nu ţine de mit, ci de adevărurile esenţiale ale poporului român. N-a fost un eveniment. El acoperă istoria veacului său.

Placa memorială aşezată pe zidul casei lui M. Kogălniceanu din Iaşi (Foto Petrache Dima)

Bibliografie

KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Proiect de Constituțiunea Principatelor Unite Moldavia și Țara Românească*, Iași, 1861 ;

KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Acte relative la 2 Maiu 1864*, publicate de Vasile M. Kogălniceanu, București, 1894 ;

KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Acte, scrieri din tinerețe, discursuri*, cu o notiță introductivă de Petre V. Haneș, București, 1908 ;

KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Scrisori (1834—1849)*. Ediție îngrijită de Petre V. Haneș, București, 1913 ;

KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Opere*. Ediție comentată de N. Cartojan, Craiova, f.a. ;

KOGĂLNICEANU, M., *Discursuri parlamentare din epoca Unirii (22 septembrie 1857 — 14 decembrie 1861)*. Ediție îngrijită și prefațată de Vladimir Diculescu, București, 1959 ;

KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Scrieri literare, istorice, politice*. Texte alese și studiu introductiv de Geo Șerban, București, 1967 ;

KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Texte social-politice alese*. Volum alcătuit de Dan Berindei, Leonid Boicu, Nicolae Ciachir, Matei Ionescu, Dan Simonescu, București, 1967 ;

KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Scrisori — Note de călătorie*. Texte îngrijite, adnotate și publicate de Augustin Z. N. Pop și Dan Simonescu, București, 1967 ;

KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Documente diplomatice* (Colectivul de redacție : George Macovescu, Dinu C. Giurescu, Constantin I. Turcu), București, 1972 ;

KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Opere, I, Beletristica, studii literare, culturale şi sociale.* Text stabilit, studiu introductiv, note şi comentarii de Dan Simonescu, Bucureşti, 1974 ;
KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Opere, II, Scrieri istorice.* Text stabilit, studiu introductiv, note şi comentarii de Alexandru Zub, Bucureşti, 1976 ;
KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Opere, IV, Oratorie II (1864—1878),* Partea I (1864—1868). Text stabilit, introducere, note şi comentarii de Georgeta Penelea, Bucureşti, 1977 ;
KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Opere IV, Oratorie II (1864—1878),* Partea a IV-a (1874—1878). Text stabilit, studiu introductiv, note şi comentarii de Georgeta Penelea, Bucureşti, 1978 ;
ADĂNILOAIE, NICHITA, *Consideraţii asupra legii rurale 1864,* în *Studii şi articole de istorie,* VI, Bucureşti, 1864 ;
ADĂNILOAIE, NICHITA şi BERINDEI, DAN, *Legiuirile agrare din 1864,* în *Lupta de clasă,* seria a V-a, XLIV (1964), nr. 7 ;
ALĂUTA ROMÂNEASCĂ 1837—1838. Ediţie facsimilată urmată de transcrierea textului, glosar şi indici de Cornelia Oprişanu. Prefaţă de Alexandru Andriescu, Bucureşti, 1970 ;
AMZĂR, D.C., *Kogălniceanu la Berlin — Cîteva date noi din vremea studiilor,* în *Cercetări literare,* III, Bucureşti, 1939 ;
AMZĂR, D.C., *Studenţi români în străinătate (Universitatea din Berlin),* în *Cercetări literare,* IV, 1941 ;
BERINDEI, DAN, *Introducere* la *Documente privind Unirea Principatelor,* I, Bucureşti, 1961 ;
BERINDEI, DAN, *Problema agrară la mijlocul veacului trecut,* în *Studii, revistă de istorie,* Tom. 17 (1964), nr. 3 ;
BERINDEI, DAN, *Înfiinţarea reprezentanţei diplomatice a României la Paris,* în volumul colectiv *Reprezentanţele diplomatice ale României,* Bucureşti, 1967 ;
CARTOJAN, N., *Surghiunul lui Kogălniceanu la mănăstirea Rîşca,* în *Convorbiri literare,* XI (1915), nr. 1 ;
CARTOJAN, N., *Alăuta românească, întîia revistă literară a Moldovei.* Extras din *Omagiu lui I. Bianu,* Bucureşti, 1927 ;
CARTOJAN, N., *Întoarcerea lui Kogălniceanu în ţară. Corespondenţă inedită privitoare la copiii lui M. Sturdza şi la M. Kogălniceanu,* în *Arhiva românească,* IV, Bucureşti, 1940 ;
CÂNDEA, VIRGIL, *„Histoire de la Valachie" de M. Kogălniceanu adnotată de N. Bălcescu,* în *Studii şi cercetări bibliografice,* II (1957), Bucureşti ;
CÂNDEA, VIRGIL, *Din cronica diplomaţiei româneşti, Secularizarea averilor închinate,* în *Lumea,* III (1965), nr. 28 ;

CORFUS, ILIE, *Moldova la Expoziția de la Londra din 1851. Misiunea lui Mihail Kogălniceanu,* în *Arhiva românească,* X (1945—1946), București ;
CORIVAN, N., *Lupta diplomatică pentru cucerirea Independenței României,* București, 1977 ;
CORNEA, PAUL, *Curs de istoria literaturii române moderne,* Partea a II-a, Fascicula I, București, 1974 ;
CRISTEA GHEORGHE, *Contribuții la istoria problemei agrare în România. Învoielile agricole (1866—1882). Legislație și aplicare,* București, 1977 ;
CURTICĂPEANU, VASILE și POPESCU, GRIGORE, *100 de ani de la Unirea Țărilor Române,* București, 1959 ;
DACIA LITERARĂ sub redacția lui Mihail Kogălniceanu. Studiu introductiv și ediție de Maria Platon, București, 1972 ;
EWE, HERBERT, *Rügen,* f.l., 1966 ;
FRUMUZACHE, IULIA, *Bibliografia revistelor redactate de M. Kogălniceanu,* în *Arhiva românească,* VI (1941) ;
GEORGESCU-BUZĂU, Gh. I., *Mihail Kogălniceanu înnoitorul,* București, 1947.
GEORGESCU-BUZĂU, GH. I., *Patriotismul lui Mihail Kogălniceanu,* în *Studii și articole de istorie,* VI, București, 1964 ;
GHIBĂNESCU, GH., *Surete și izvoade,* XXV. *Neamul Kogălnicenilor.* (Schiță genealogică), Iași, 1933 ;
GHICA, ION, *Scrisori către V. Alecsandri,* București, 1967 ;
GIURESCU, CONSTANTIN C., *Viața și opera lui Cuza Vodă,* București, 1966 ;
HANEȘ, PETRE V., *Lecturi ale lui M. Kogălniceanu la Lunéville,* în *Istorie literară în călătorii,* București, f.a. ;
HUFELAND, C. W., *L'art de prolonger la vie,* Paris, 1871 ;
HUREZENU, DAMIAN, *„Afacerea" V. M. Kogălniceanu,* în *Magazin istoric,* an. 6, (1972), nr. 9, (66) ;
IONESCU, VIRGIL, *Mihail Kogălniceanu. Contribuții la cunoașterea vieții, activității și concepțiilor sale,* București, 1963 ;
IORDAN, ION ; GÎȘTESCU, ION ; OANCEA, D. I., *Indicatorul localităților din România,* București, 1974 ;
IORGA, N., *Unirea Principatelor (1859) povestită românilor,* Vălenii de Munte, 1909 ;
IORGA, N., *Mihail Kogălniceanu, scriitorul, omul politic și românul,* București, 1920 ;
IORGA, N., *Oameni cari au fost,* IV, București, 1939 ;
LOCALITĂȚILE JUDEȚULUI CONSTANȚA, Constanța, 1972 ;

LUPU, MARIANA, *Mihail Kogălniceanu și Constanța*, în *Tomis*, X, (1975), nr. 3 (1920) ;
MACIU, VASILE, *De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907*, Craiova, 1973 ;
MACOVESCU, GEORGE, *Toate prerogativele unui stat suveran*, în *Magazin istoric*, an. XI (1977), nr. 2 (119) ;
MAGAZIN ISTORIC PENTRU DACIA, an. XI (1977), nr. 5 (număr festiv închinat integral Războiului pentru Independență) ;
MANUSCRIPTUM, an. 6 (1975), nr. 3 (20) ;
NETEA, VASILE, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848—1881)*, București, 1974 ;
NICOLESCU, GEORGE D., *Parlamentul român*, București, 1908;
OȚETEA, ANDREI, *Mihail Kogălniceanu, istoric și om de stat*, în *90 de ani de viață academică în țara noastră*, București, 1956 ;
PARFENE, CONSTANTIN, *Însemnătatea „Daciei literare" în dezvoltarea culturii românești*, în *Studii și cercetări științifice. Filologie*, XI (1960), fasc. 1, Iași ;
PETRIC, ARON și ADĂNILOAIE, NICHITA, *Formarea statului național român. Lupta poporului român pentru independență națională*, București, 1964 ;
POP, AUGUSTIN Z. N., *65 de ani de la moartea lui Kogălniceanu* în *Tînărul scriitor*, V (1956), nr. 6 ;
POP, AUGUSTIN Z. N., *Relații tipografice între Heliade Rădulescu și Kogălniceanu*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, II, București, 1957 ;
POP, AUGUSTIN Z. N., *„Propășirea". 7 scrisori inedite*, în *Luceafărul*, II, (1959), nr. 24 (35) ;
POP, AUGUSTIN Z. N., *Kogălniceanu în lupta pentru Unire*, în *Luceafărul*, II, (1959), nr. 2 (13) ;
POP AUGUSTIN, Z. N., *„Hai să dăm mînă cu mînă"*, în *Tribuna*, III, (1959), nr. 4 (103) ;
POP, AUGUSTIN Z. N., *Catalogul corespondenței lui Mihail Kogălniceanu*, București, 1959 ;
POP, AUGUSTIN Z. N., *Vasile Alecsandri renunță la domnie*, în *Luceafărul*, V, (1962), nr .17 ;
POP, AUGUSTIN Z. N., *M. Kogălniceanu în fostele județe Argeș și Muscel*, în *Secera și ciocanul*, an. 14 (1964), nr. 3275 ;
POP, AUGUSTIN Z. N., *Mărturii... Eminescu — Veronica Micle*, București, 1967 ;
POP, AUGUSTIN Z. N., *Pe urmele lui Eminescu*, București, 1978 ;

RĂDULESCU, ANDREI, *Din viața și activitatea lui Mihail Kogălniceanu în anii 1865—1867*, în *Arhiva românească*, VIII (1942), și IX (1943), partea I ;
SIMONESCU, DAN., *Un interpret sociolog al literaturii*, în *Viitorul social*, 1976, nr. 3 ;
SIMONESCU, DAN., *Contribuția lui M. Kogălniceanu la dezvoltarea și îmbogățirea limbii literare*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, I, București, 1956 ;
SIMONESCU, DAN., *Contribuții la bibliografia operelor lui Mihail Kogălniceanu*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, I, București, 1957 ;
SIMONESCU, DAN., *Mihail Kogălniceanu ca tipograf și editor la Iași*, în *Studii și cercetări de bibliografie*, II, București, 1957 ;
STOEAN, GHEORGHE D. și PANĂ, ION GH., *Epopeea Independenței României*, Cluj, 1977 ;
ȘTEFAN, M. I., *De la Podul Mogoșoaiei la Calea Victoriei*, București, 1977 ;
UCRAIN-BÎRLADEANU, CONSTANTIN, *Așa cum a fost*, Iași, 1977 ;
VITCU, D., *M. Kogălniceanu și evenimentele din martie 1848 de la Iași*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol"*, IV, Iași, 1967 ;
XENOPOL, A. D., *Mihail Kogălniceanu, discurs de recepție la Academia Română*, București ; 1895 ;
ZUB, AL. *Mihail Kogălniceanu, 1817—1891 ; Bibliografie*, București, 1971 ;
ZUB, AL. *Kogălniceanu istoric*, Iași, 1974 ;
* * * — *Din lupta poporului român pentru Independență*, București, 1977 ;
* * * — *Istoria României, IV, Formarea și consolidarea orînduirii capitaliste (1848—1878)*, București, 1961 ;
* * * — *Momente din istoria poporului român*, București, 1965 ;
* * * — *Texte privind dezvoltarea gîndirii social-politice în România*, I, București, 1954.

REDACTOR **VALENTIN BORDA**
TEHNOREDACTOR **MIHAIL CĂRCIOG**

BUN DE TIPAR : 10.07.1979
TIRAJ 23.000 EX
COLI DE TIPAR 18,5

Tiparul executat sub comanda : 90 217
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
București — Piața Scînteii nr. 1
Republica Socialistă România

Înainte de orice
ne-am propus să rememorăm
în această carte,
pentru miile și miile de cititori și călători contemporani,
rutele de viață creatoare
și drumețiile lui Kogălniceanu,
acest
«om genial», cum îl numește N. Iorga,
«bloc formidabil de stîncă», după expresia lui Octavian Goga,
«natură aleasă ce cu greu încap cîte două alături în un veac»,
după expresia urmașului său, A.D. Xenopol.

Editura Sport-Turism

Lei 10